

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

18e jaargang, nr. 68

januari 1988

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en H. Mijland en J. Suijkerbuijk
informatie: telefoon 04997 - 75245

INHOUD

blz.

Abonnementen, losse nummers:

Met ingang van 1988 bedraagt de abonnementsprijs *f* 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie. Deze kosten zijn te voldoen, na ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt *f* 4,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

I.	Het Middeleeuwse openbare notariaat, gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven door J. Lijten	
II.	Korte levensbeschrijving van Dirk Hendrik Toirkens te Oirschot (1625 - 1677) en zijn familie door J. Toirkens	23
III.	Een nieuwe burgemeester in Bergeijk door R. Goossens	33
IV.	Kempische curiosa 2 Zo rekenden de klompenmakers 230 jaar geleden door J. Lijten	40
V.	Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 101 - 105 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	42

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

I. HET MIDDELEEUWSE OPENBARE NOTARIAAT GEZIEN VANUIT OIRSCHOT, BEST EN VELDHOVEN

door J. Lijten

DE NOTARIËLE SIGNETTEN

Pas in de laatste jaren is men begonnen om de middeleeuwse notariële signetten systematisch te bestuderen.¹²⁰⁾ Wij willen ons beperken tot enkele-algemene opmerkingen, die u iets verduidelijken van de te reproduceren signetten van de Oirschotse notarissen en van enkele notarissen uit de Meierij, wier signet nog niet eerder gepubliceerd is.

Het signet of notarishandmerk is in de grond een waarmerk van echtheid en neemt een soort tussenpositie in tussen het zegel van een oorkonde en onze tegenwoordige handtekening. Elke notaris ontwierp vóór zijn ambtsaanvaarding een voor hem kenmerkende tekening, die hij gedurende heel zijn functioneren als zijn persoonlijk echtheidswaarmerk zou handhaven. Alleen wanneer hij een nieuwe aanstelling kreeg - wanneer hij bijv. naast keizerlijk notaris ook nog een aanstelling kreeg als pauselijk notaris - kon hij eventueel een nieuw signet als zijn kenmerk aannemen. Deze kenmerken werden door hun auteurs zo ingeoevend, dat zij steeds op dezelfde manier werden uitgevoerd en ondanks de onvermijdelijke lichte variaties werkelijk karakteristiek waren voor de persoon, vermoedelijk in nog sterker mate dan onze tegenwoordige handtekening. De vele voorlopers van het notariële signet, zoals de tekens der tabelliones, de kanselarijtekens en de dikwijls primitieve tekeningen der vroeg-middeleeuwse vorsten, hadden alle dezelfde bedoeling: waarmerk van echtheid.

In de oudste tijd waren de handmerken over het algemeen eenvoudig, later werden ze meer versierd, maar daarnaast bleven er steeds eenvoudige handmerken voorkomen. Het notaristeken werd dikwijls op een schacht of kolom gezet, waaronder veelal weer een voetstuk kwam. Het wezenlijke van het notaristeken was echter de signetkop.¹²¹⁾ Door heel de behandelde middeleeuwse periode heen bleven handmerken voorkomen, die alleen uit een kop bestonden (kopstructuur). Meerdere Oirschotse notarissen hadden zo'n signet: Philippus van Gheldrop, Rutgher Voss, Johannes van Andel, Rutgher Jan Rutghers van Audenhoven en Johannes Elye. Eventueel kan men het simpele kenmerk van Henrick Janszoon Joordens als zodanig beschouwen. Het bestaat enkel in een structuur van 4 trappen met daarvan uitgaande lijntjes. Van de buiten-Oirschotse notarissen hadden Petrus Polslauwer, Johannes Bekerdey en Giselbertus Roesmont deze eenvoudige vorm.

Zeldzaam waren de handmerken, die bestonden uit een kop op een schacht zonder voetstuk.¹²²⁾ Het oudste Oirschotse handmerk, dat van notaris Theodoricus van Arle, kan misschien als zodanig beschouwd worden. Het gespleten onder eind van de schacht kan immers nauwelijks als voetstuk gezien worden. Het is twijfelachtig, of het signet van Godefridus van Audenhoven een voetstuk had. Het perkament is ter plaatse vrijwel vergaan, zodat van de onderzijde van de tekening weinig te zien is. Wat er nog rest van schacht en eventueel voetstuk, is links en rechts niet gelijk.

Vele notariële signetten bestaan uit kop, schacht en voetstuk. Dit voetstuk kan dan bestaan uit meerdere treden¹²³⁾ of uit een voet met afgeronde bovenzijde en daarbij dikwijls een handgreep op de schacht, zodat het geheel lijkt op een monstrans.

Daarnaast zijn er handmerken, die bestaan uit kop en voetstuk zonder schacht. De kop kan dan in vloeiende lijn naar het voetstuk verlopen (loper- of pionstructuur). Ook kan het voetstuk gevormd worden door een banderol (blazoensstructuur) of een of andere willekeurige voorstelling (fantasiestructuur). Soms is de paraaf van de notaris gebruikt als voetstuk (paraafstructuur).¹²⁴⁾

Naar hun meest wezenlijke onderdeel, de kop, worden de handmerken door professor Van Mingroot onderverdeeld in 18 groepen.¹²⁵⁾ Van meerdere groepen is geen voorbeeld voorhanden in de hier gepubliceerde signetten. Meerdere handmerken zijn ook moeilijk in een bepaalde groep onder te brengen of soms juist in meerdere groepen. Daarom willen wij u alleen wijzen op de meest in het oog springende zaken.

In veel signetten is een ster of een cirkel, soms gecombineerd, het hoofdmotief. Daarnaast komen velerlei meetkundige figuren voor als hoofdmotief. Dikwijls worden deze figuren versierd met uitwaaiierende golvende lijntjes. Ook het kruis neemt enkele malen een centrale plaats in, zoals bij Theodericus van Arle.

Een bloem als signetkop zien we bij Joorden Ansems Hannen, Jaspar van Esch en Wilhelmus Spierinck.

Ook wordt het monogram van de notaris uitgewerkt als signetkop zoals bij Jan van Hersel, of op een voetstuk geplaatst zoals bij Godefridus Arnoldi Jacobi, of bestaat heel het signet uit een eenvoudig monogram zoals bij Giselbertus Roesmont.

Kenmerkend voor pauselijke notarissen zijn gekruiste sleutels. We treffen deze aan in de handmerken van Jan van Hersel en Johannes Pistoris. De pauselijke notarissen gebruikten ook nogal eens het symbool van het hart. In het handmerk van Johannes Pistoris zien we drie in elkaar gewerkte harten.

Het sprekende type onder de signetten, dat een zinspeling inhoudt op de naam of een bepaalde kwaliteit van de notaris, komt niet zo veel voor. Toch zijn er twee onder de Oirschotse signetten. Gerard Menghelen heeft een 'mengelen' of mengkan, die ook als maat gebruikt werd. Het tweede behoeft enige toelichting. Henrick van Esch had als teken: een hand met een kleine smidshamer, die de messenmakers gebruikten.¹²⁶⁾

Zijn vader was immers messenmaker zoals ook zijn broer Franck, die in 1493 uit Oirschot moest vertrekken vanwege een doodslag.¹²⁷⁾ Vermoedelijk werden zij soms 'Mesmakers' genoemd.

De namen van de notarissen in de signetten.

Wij moeten ons realiseren, dat de notariële signetten op den duur zijn overgegaan in een simpele handtekening. Het verdient daarom aanbeveling, om na te gaan, welke rol de naam reeds speelt in de signetten. Daarbij denken we op de eerste plaats aan de notarissen, die hun monogram verwerkten in de signetkop. Sommigen van hen schreven hun naam daarnaast nog voluit. Wanneer een notaris een banderol opnam als basis van zijn signet, gebruikte hij deze gewoonlijk om zijn naam daarin te schrijven. Ook een van de trap treden in de basis werd dikwijls gebruikt om daarin de naam te schrijven. Alleen de Romeinse notaris Johannes Pistoris nam een spreuk op in zijn signet, die hij echter niet schreef in een banderol maar in een van de trap treden: *Quisque semet quaerit*: Ieder zoekt zichzelf. Het valt op, dat sommige notariessen de letters van hun naam verdeelden over de verschillende vakjes van het signet. Henrick Stockelmans slaagt er zelfs in, zijn naam driemaal te vermelden in zijn nogal stuntelig aandoend signet. Ook uit zijn schrift blijkt wel, dat hij niet zo handig was in het omgaan met de pen. Hij was meer organisator en financier, die als kerkmeester een grote rol heeft gespeeld in de afbouw van de Oirschotse Sint-Petruskerk.

Wanneer wij de balans opmaken van de vermelding van de naam van de notaris in zijn signet - hetzij door monogram, hetzij door een geschreven voor- of achternaam, voluit of afgekort - constateren we, dat van de 25 Oirschotse notarissen 17 op een of andere manier hun naam verwerkt hebben in hun handmerk. Bij de buiten-Oirschotse hier afgedrukte signetten zijn er dan 8 van de 12. De verhouding is dus hetzelfde: twee derde van het aantal notarissen heeft een signet, waarin op enigerlei wijze zijn naam voorkomt.

De wijze van reproductie.

Een technische reproductie van de signetten was bij meerdere door aantasting

van het perkament en gedeeltelijke vervaging onuitvoerbaar. Toch wilden we met name van de Oirschotse notarissen alle signetten reproduceren. De heer J.F. Lemmens te Helmond heeft op conscientieuze wijze, zoveel mogelijk de werkwijze van elke afzonderlijke notaris volgend, de signetten nagetekend. Wij zijn hem daarvoor zeer erkentelijk.

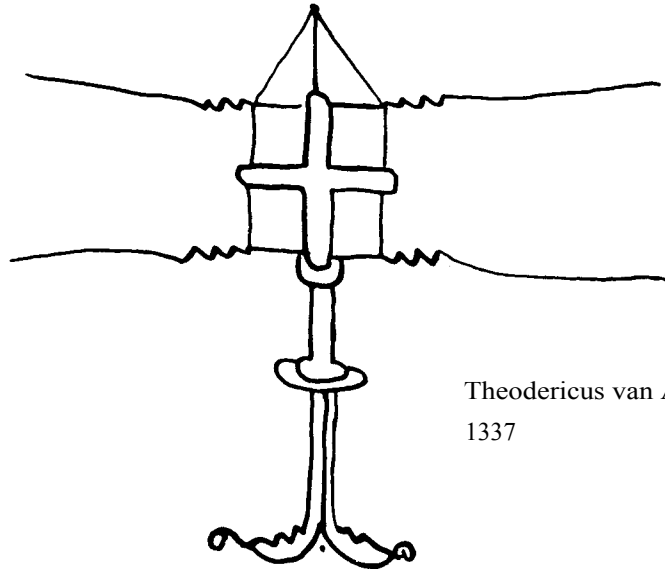
Bij elk signet is de naam van de notaris vermeld en bij de buiten-Oirschotse notarissen tevens de plaats, waar zij woonden en/of werkten. Van de buiten-Oirschotse notarissen reproduceren wij alleen de ons bekende, nog niet gepubliceerde signetten van de notarissen, die in de Meierij gewerkt hebben.¹²⁸⁾ Postel is hier tot de ruim genomen Meierij gerekend. Bij wijze van uitzondering is daaraan toegevoegd het signet van de enige Romeinse notaris, die wij ontmoetten. De jaartallen bij de signetten duiden aan het eerste en het laatste jaar, waarin ons een notarieel optreden van de betreffende functionaris bekend is, eventueel uit andere in deze reeks genoemde publikaties, waarnaar echter geen verdergaand onderzoek is verricht.

NOTEN

120. In 1982 werd in het huis der notarissen te Leuven een tentoonstelling gehouden onder de titel 'Het notariaat in Brabant', georganiseerd door de kamer van notarissen van het arrondissement Leuven in samenwerking met het Algemeen Rijksarchief te Brussel en de Katholieke Universiteit van Leuven. In de catalogus bij die gelegenheid uitgegeven, verschenen meerdere belangwekkende artikelen. Professor Dr. E. Van Mingroot ontwierp een indelingsschema van de notariële signetten naar hun opbouw in zijn bijdrage 'Het openbare notariaat in Oost-Brabant tijdens de middeleeuwen: diplomatische aspecten' (blz. 29-38; in het vervolg aangehaald als: Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*). In een binnen afzienbare tijd te verschijnen dissertatie van M. Oosterbosch over het middeleeuwse notariaat in Antwerpen mogen we een uitwerking van dit schema tegemoet zien.
121. Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*, blz. 34/35.
122. Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*, blz. 34.
123. Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*, blz. 34. Deze vorm wordt door Van Mingroot gekwalificeerd met de enigszins vreemd aandoende term *perroen- of predellastructuur*.
124. Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*, blz. 35.
125. Van Mingroot, *Diplomatische aspecten*, blz. 35/36.
126. In een copie van een notariële akte van zijn hand wordt het beschreven: *Paulo inferius depicta erat manus malleum tevens*: Daaronder was een hand getekend met een hamer. A.M. Frenken, *Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956*, blz. 222, eerste noot.
127. Zie zoen nr. 12 in *Campinia* jrg. 12, nr. 46, blz. 123-126.
128. Mosmans publiceerde de signetten van meerdere Bossche notarissen in *Bossche Bijdragen*, deel VI (9123/24), blz. 193-196.

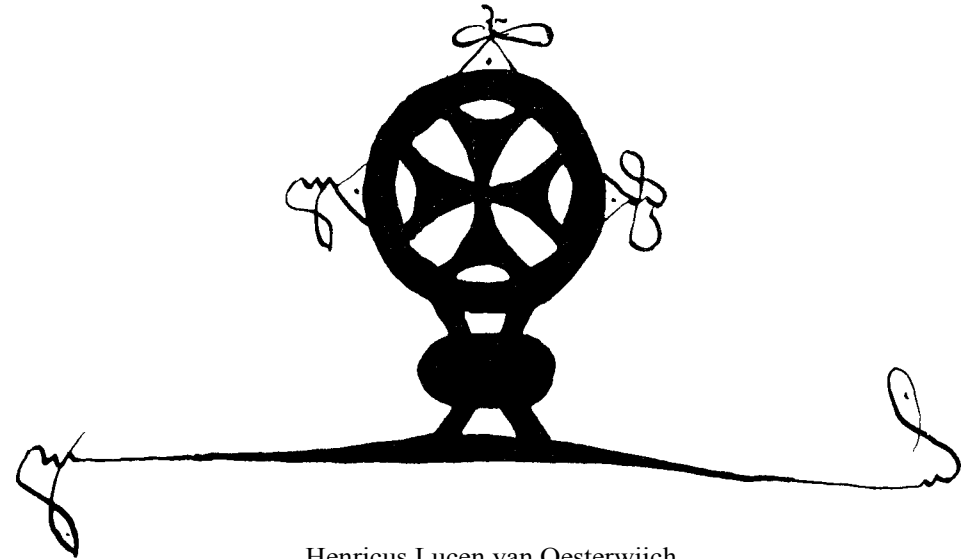
8.

SIGNETTEN VAN OIRSCHOTSE NOTARISSEN

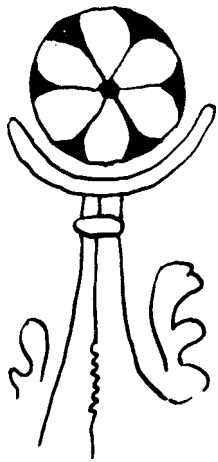

Theodericus van Arle
1337

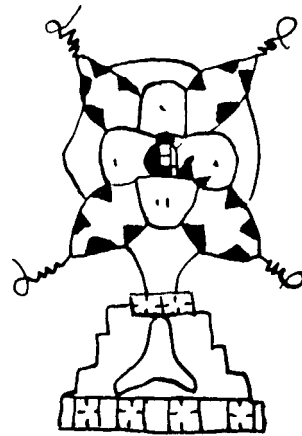
9.

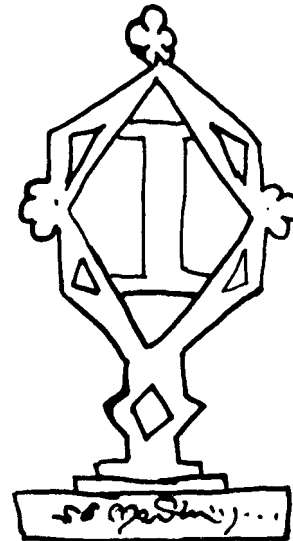
Henricus Lucen van Oesterwijch
1387

Godefridus van Audenhoven
1359

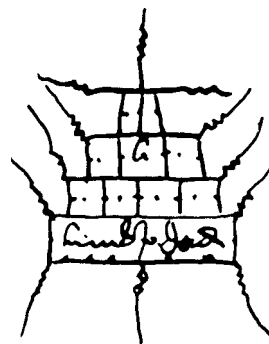
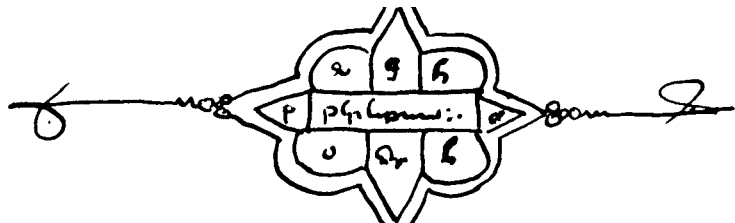
Daniel van Oirschot
1379 - 1407

Johannes Heinrichs van Meduen
1391

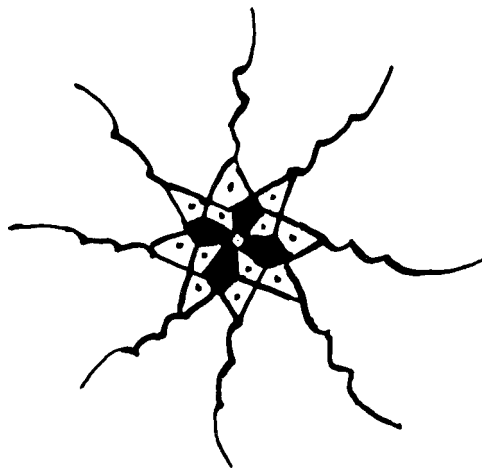
Philippus van Geldrop
1392

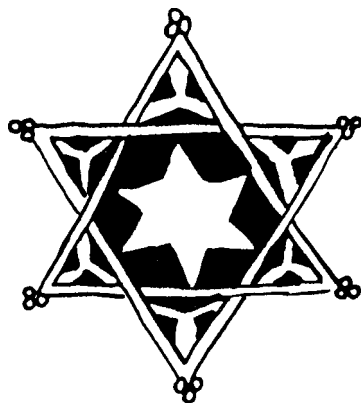
Henrick Jan Joordens
1403 - 1418

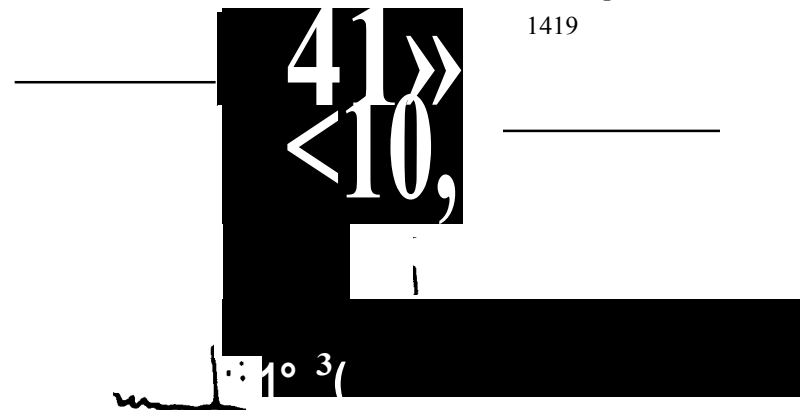
Johannes Willemszoon
van Erp
1419

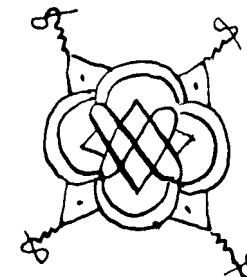
Rutgher Jan Rutghers
van Audenhoven
1393 - 1426

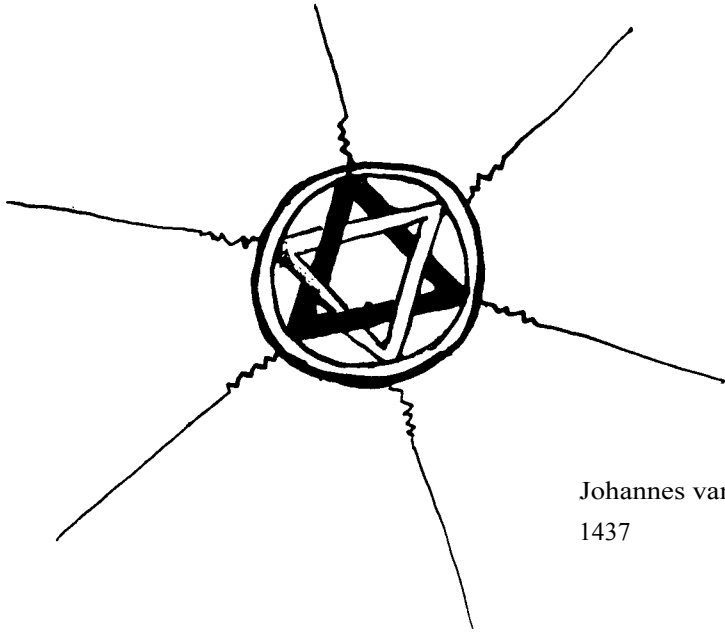
Johannes Elye
1400

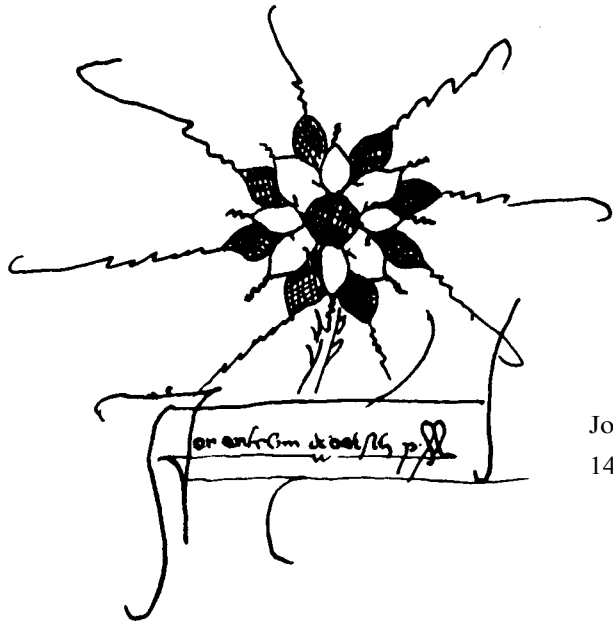
Rutgher Voss
1436

12.

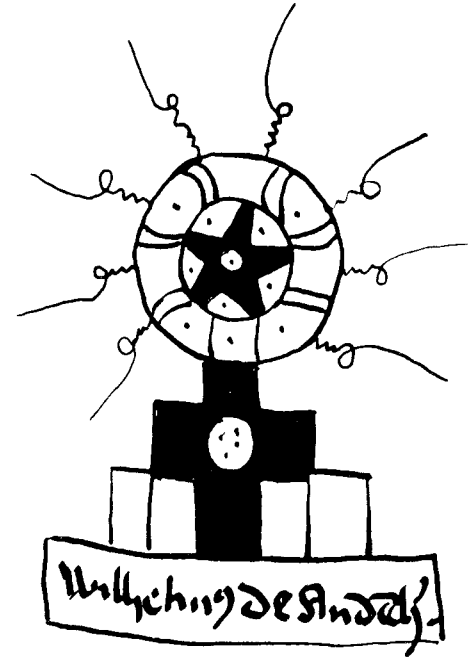

Johannes van Andel
1437

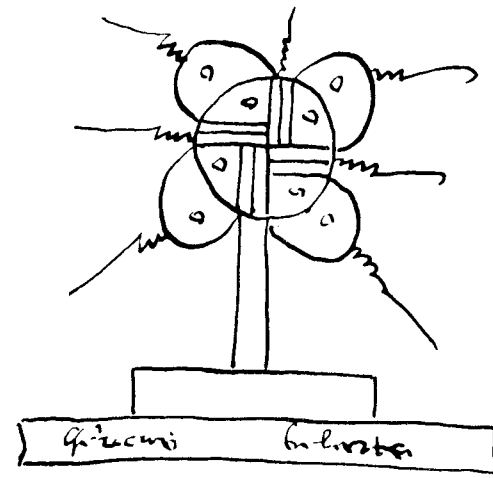

Joorden Ansems Hannen
1437 - 1471

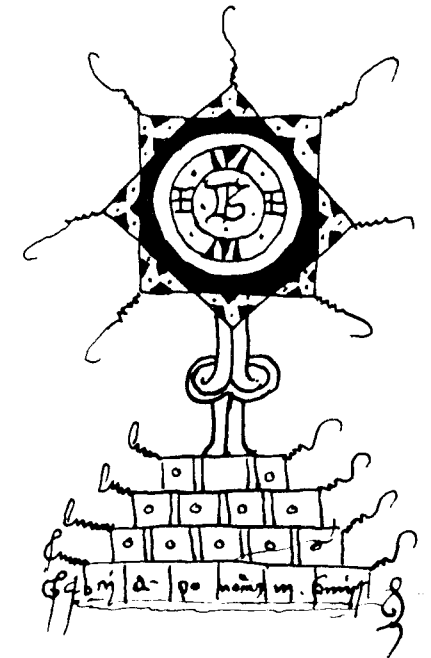
13.

Wilhelmus van Audenhoven
1440 - 1446

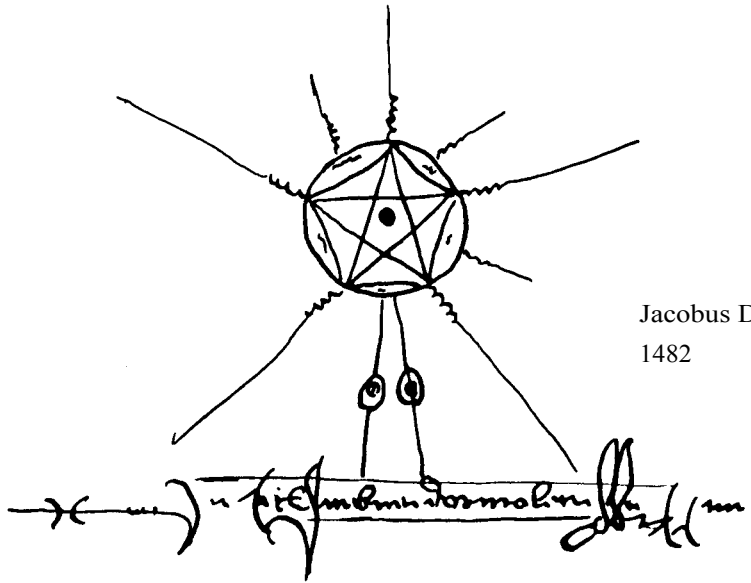

Henrick Beelaerts
1450 - 1475

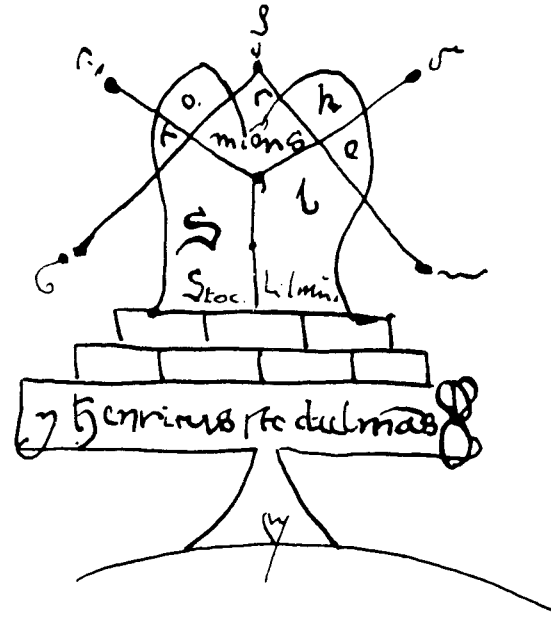
Mercelis van den Boogaerd
1470 1473

14.

Jacobus Dormalen
1482

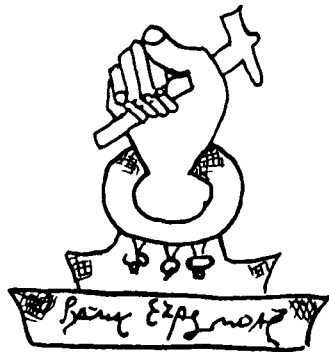
15.

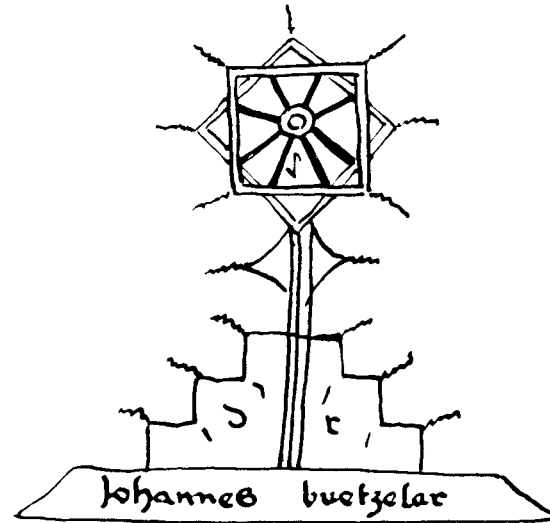
Henrick Stockelmans
1509

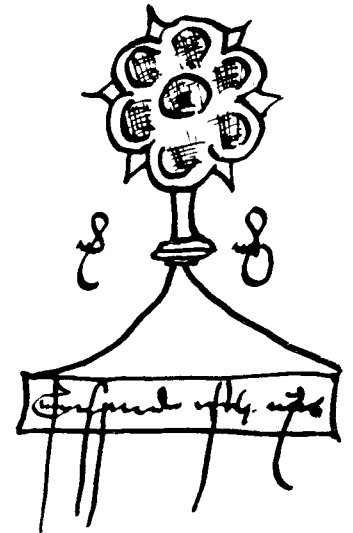
Martinus Vlemincx
1484 - 1501

Henrick Jacobszoon van Esch
1492 - 1505

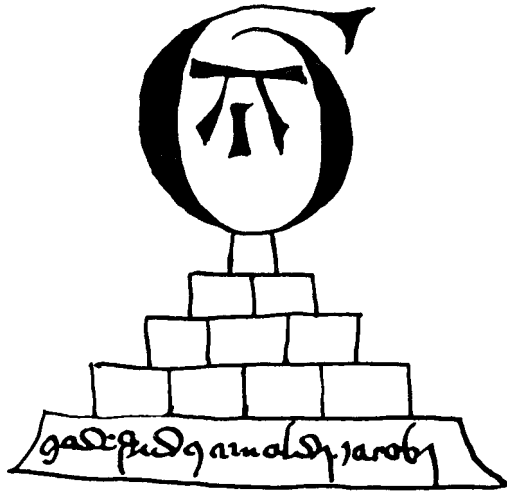

Johannes Buetzelar van Xanten
1503 - 1506

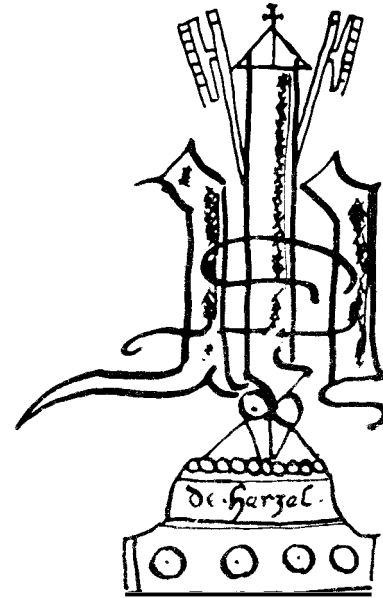
Jaspar van Esch
1507 - 1525

16.

Godefridus Arnoldi Jacobi
van Oerschot
1509

17.

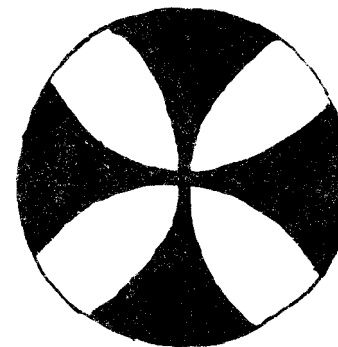

Jan van Hersel
1514 - 1521

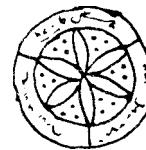
S ANETTEN VAN BUITEN-OIRSCHOTSE NOTARISSEN

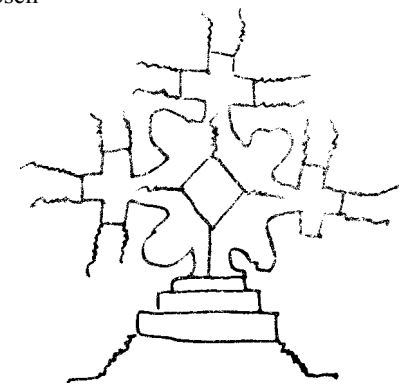
Gerardus Menghelen
1513 - 1518

Petrus Polslauwer
's-Hertogen bosch
1377 1391

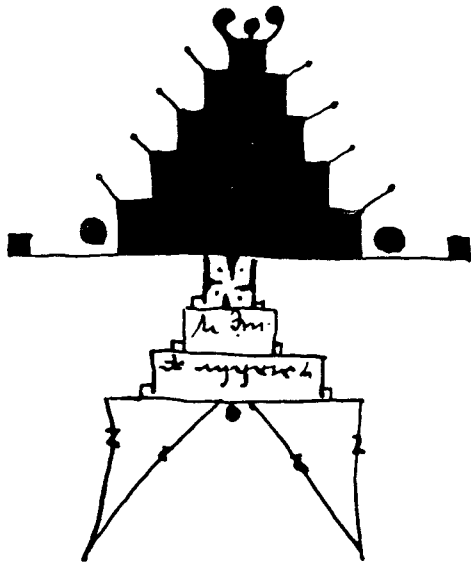

Johannes Bekerdey
alias van Oerscot
's-Hertogenbosch
1389

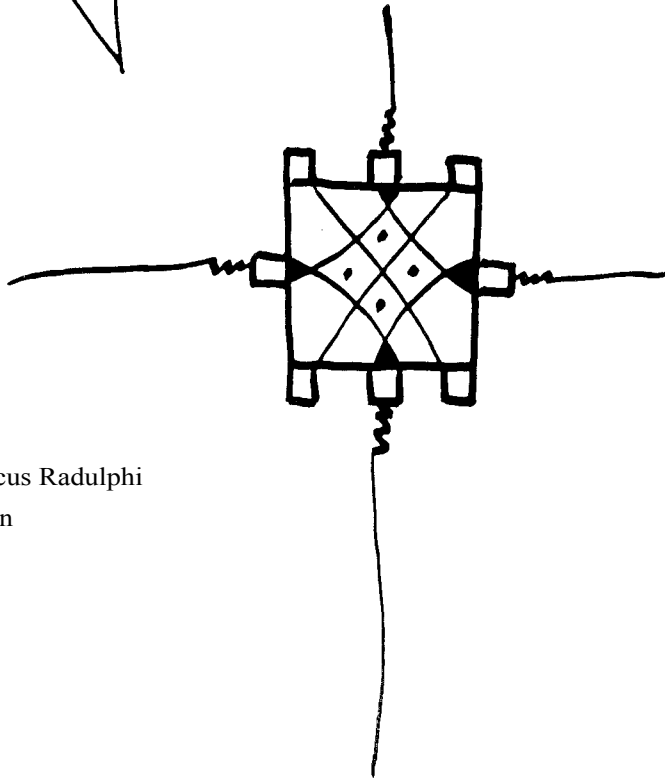

Wilhelmus Haghen
van Loenhout
Postel
1394

18.

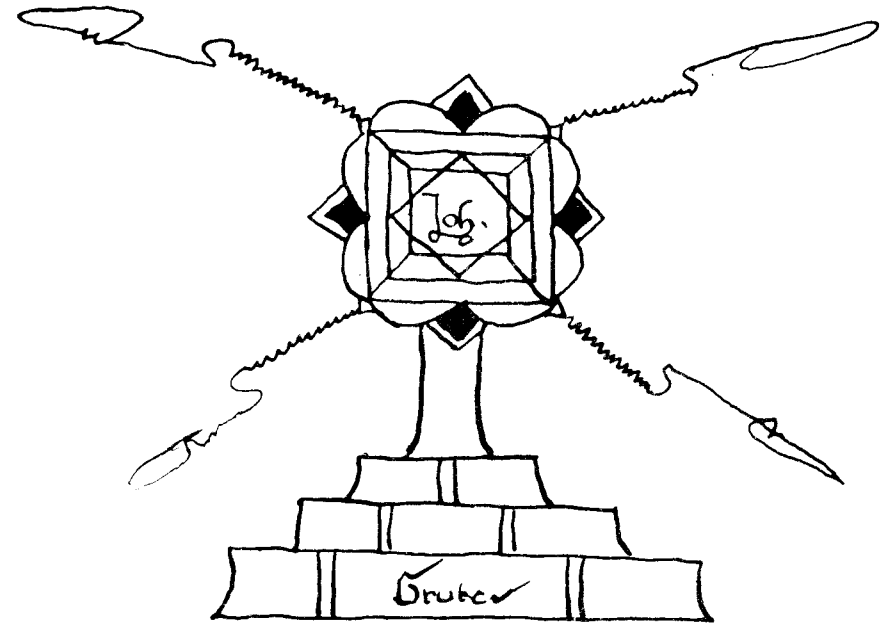

Arnoldus de Aggere
(van den Dyck)
's-Hertogenbosch
1410

Theodericus Radulphi
Eindhoven
1416

19.

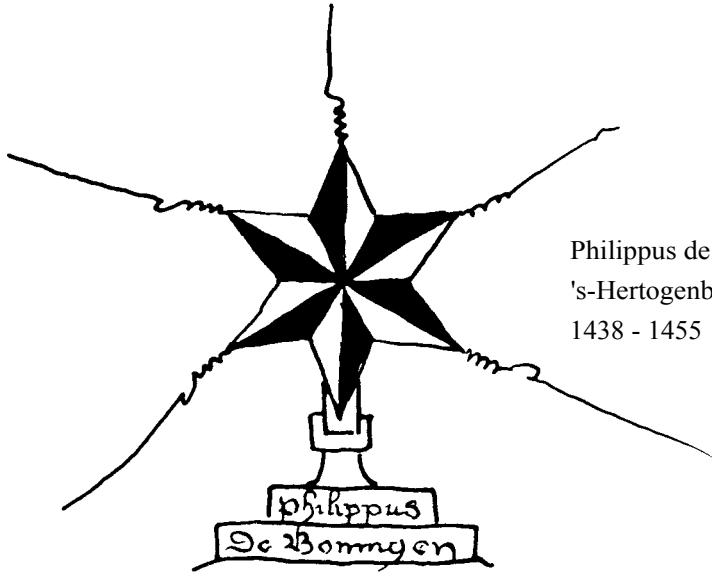

Johannes Gruter
de Venrade
's-Hertogenbosch
1423 - 1440

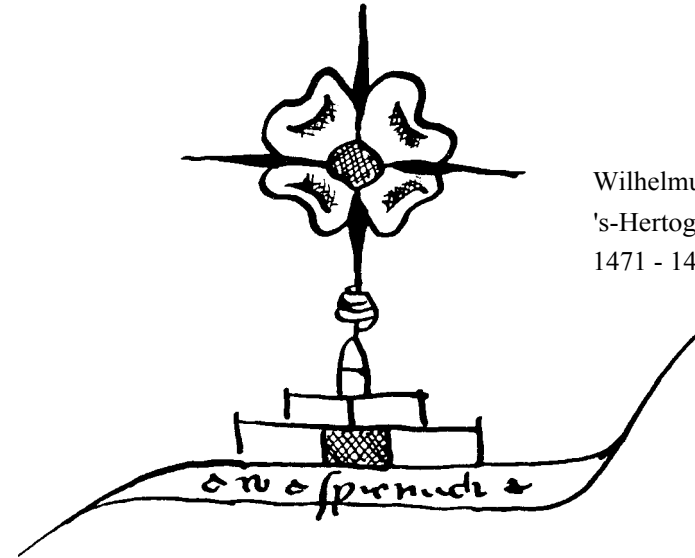
Ghiselbertus Roesmont
's-Hertogenbosch
1427

20.

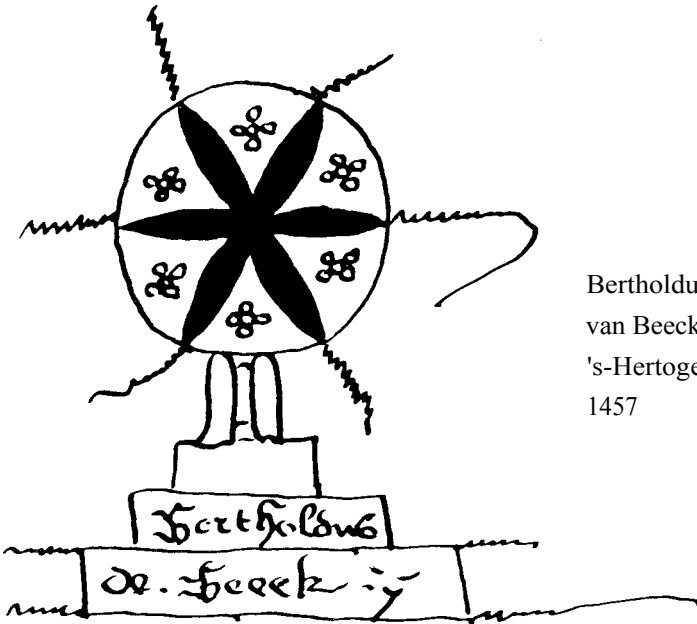

Philippus de Boningen
's-Hertogenbosch
1438 - 1455

21.

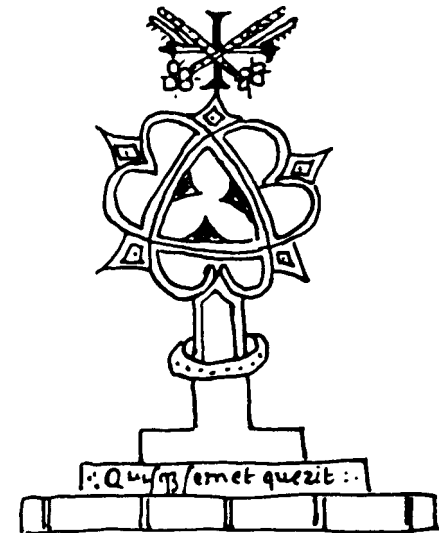

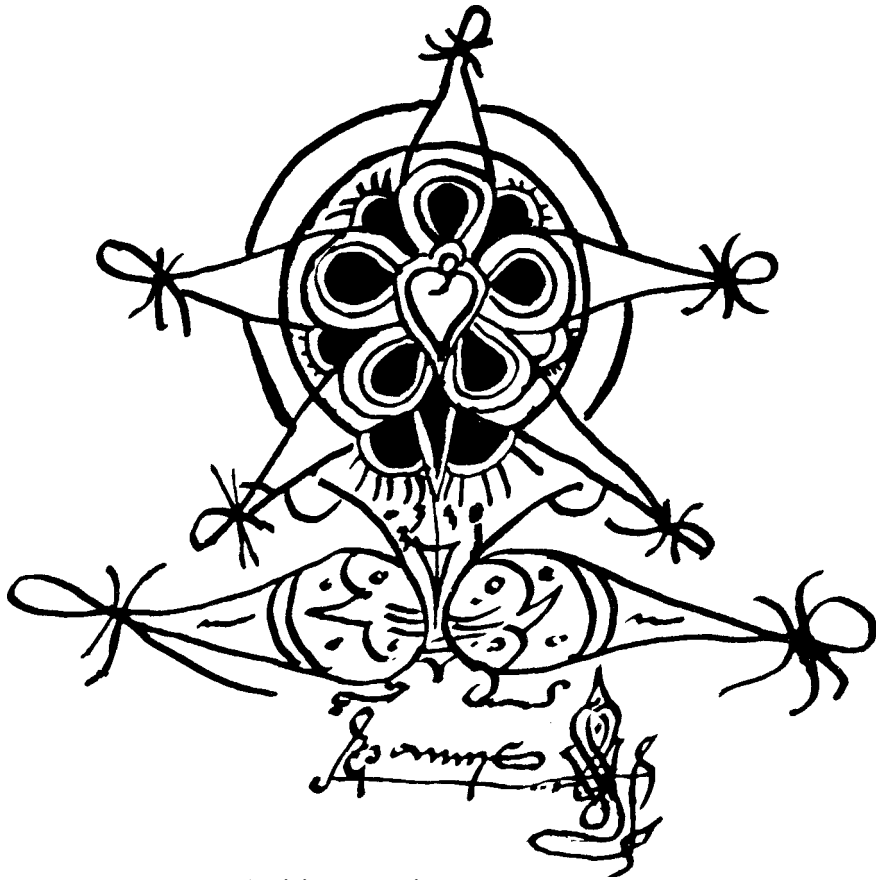
Wilhelmus Spierinck
's-Hertogenbosch
1471 - 1477

Bertholdus Arnoldusz.
van Beeck
's-Hertogenbosch
1457

Johannes Pistoris
Rome
1478

Amisius Tectoris
(Deckers)
Schijndel
1507

II. KORTE LEVENSBESCHRIJVING VAN DIRK HENDRIK TOIRKENS TE OIRSCHOT (1625 - 1677) EN ZIJN FAMILIE

door J. Toirkens

Dirk Hendrik Toirkens

Dirk werd geboren in Oirschot, begin oktober 1625 en werd in de St. Petruskerk aldaar gedoopt op 4 oktober 1625.¹⁾

Hij werd vernoemd naar zijn grootvader Meester Dirk Toirkens, destijds openbaar notaris in Oirschot. Zijn ouders waren bij zijn geboorte in 1625 nog maar kort getrouwd, nl. op 27 jan. 1622 in Oirschot.

Dirk was de oudste zoon van de 2 kinderen van Hendrik Toirkens, die op zijn beurt een zoon was van genoemde Meester Dirk Toirkens en van Maijke Wichmans, die weer een dochter was van Lenaert Moijeses Wichmans, ook genoemd "Van Aalst".

Zijn jongere broer Henrick, geboren in november 1627 is zeer jong gestorven, nl. vóór 7 september 1631. Zijn vader Henrick overlijdt op 21 juni 1627, toen Dirk dus nog geen 2 jaar oud was.

Zijn voogden totdat hij getrouwd was, waren Aart Daniels de Roij, die gehuwd was met Antonia dochter van Lenaert Wijchmans van Aalst, welke Antonia een zuster was van Henricks moeder Maijke en dus een oom en tante waren van de Wichmans kant en Gerit Jan Goossens, gehuwd met Anneke Toirkens, dochter van Meester Dirk Toirkens, dus zijn oom en tante van de Toirkens kant.

Van deze voogdijschap zijn geen voogdijrekeningen gevonden. Mogelijk is dit te verklaren doordat zijn moeder, die voor de 2e keer trouwt, een "huwelijksvoorwaardenovereenkomst" met de nieuwe stiefvader van Dirk Toirkens maakt.²⁾

Op grond van dit akkoord d.d. 7 september 1631 tussen de familieleden werd het bij het tweede huwelijk van zijn moeder met Odulphus Gerits van Cleijnenbreugel beter geoordeeld om het vóórkind van zijn moeder Maijke, samen groot te brengen met de 6 vóórkinderen van zijn stiefvader Odulphus van Cleijnenbreugel met nog 1 à 2 nakinderen uit het tweede huwelijk van genoemde Maijke en Odulphus.

Dirk werd dus vanaf zijn zesde levensjaar samen met de kinderen van zijn stiefvader Odulphus van Cleijnenbreugel grootgebracht, welke Odulphus een huis had aan de markt in Oirschot.

In ieder geval moet hij naar school zijn gegaan, gezien het feit dat hij kon schrijven.

Dirk heeft zijn grootvader van vaders' kant, Meester Dirk Toirkens niet gekend, deze was nl. in 1612 al overleden. Zijn grootmoeder van vaders' kant, Catharina dochter Jan Janszoon de Cromme, heeft hij nauwelijks gekend, deze is in 1627

gestorven in hetzelfde jaar dus als zijn vader Hendrik Toirkens. Wanneer zijn grootouders van moeders-zijde overleden zijn, is nog niet uitgezocht. Zijn moeder Maijke Wichmans is in Oirschot overleden tussen 19/4 en 21/4-1652 toen Dirk 26 jaar oud was.

Zijn huwelijk

Als Dirk Toirkens net 18 jaar oud is, trouwt hij met Francien Goossens, de jongste dochter van Andries Francis Gerits Goossens. Francien Goossens was toen ongeveer 21 jaar oud.

Op 14 november 1643 gaat hij in Oirschot in ondertrouw. De getuigen hierbij waren Meester Gerard Goossens (secretaris van Oirschot), zijn aanstaande zwager en Arnoldus de Roij.³)

Bij het kerkelijk huwelijk in de St. Petruskerk in Oirschot, 14 dagen later op 28 november 1643, waren de getuigen de eerder genoemde Meester Gerard Goossens en Johanna Meerwijck.

Zijn kinderen

De volgende kinderen zijn uit dit huwelijk voortgekomen:

1. Maria, gedoopt in Oirschot op 21-1-1645. Zij zal waarschijnlijk vóór 10 september 1653 overleden zijn, omdat er dan wéér een Maria gedoopt wordt (zie onder 5). Voor zover na te gaan is, wordt er later nergens een tweede Maria meer vernoemd.
2. Henrica, gedoopt in Oirschot 13-03-1647, zij huwt later met Willem Janszoon van Aalst.
3. Catharina, gedoopt in Oirschot 10-01-1649, uit een schepenakte van 7 juni 1681 blijkt dat ze dan in Gent in Vlaanderen woont.
4. Andreas, gedoopt in Oirschot op 07-10-1650. Hij is de enige zoon van de in totaal 8 kinderen.
De naam Andreas komt in de Toirkens-familie nergens voor, hij moet dus vernoemd zijn naar zijn grootvader Andries Gerit Goossens.
Deze Andreas Toirkens huwt later Catharina Janszoon Moeskops.
5. Maria, gedoopt in Oirschot 10-09-1653. Zij huwt later Jan Suteijn (of Sutteim) afkomstig uit Hennier in Waals-Brabant. Mogelijk is deze Maria dezelfde die in mei 1675 voor de Raad van Brabant een proces in Den Haag voert tegen Meester Johan Leermakers, notaris in Boxel, wegens een bij haar verwekt onecht kind.
6. Mechtildis, gedoopt in Oirschot 26-09-1655, huwt later met Meester Michiel Roelofszoon van Doren, afkomstig uit Hilvarenbeek.

7. Clara, gedoopt in Oirschot 04-01-1660, huwt later met Elias Janszoon van Oesterwijk (= van Laardijk).

8. Anna Margaretha, gedoopt in Oirschot 08-04-1665.

Uit het testament van Dirk Toirkens d.d. 1 juli 1663 blijkt, dat Francijntje, zijn vrouw, op dat moment ziek in haar kraambed ligt. Dat betekent dat er tussen Clara (7) en Anna Margereta (8) nog een kind geboren moet zijn. Onduidelijk is echter of nog méér kinderen in dit gezin geboren zijn.

De volgende kinderen van **Dirk uit de Kerkhof** zijn nog begraven:

04-10-1658 twee kinderen

15-06-1662 een kind

31-01-1666 een kind

Waar heeft Dirk Toirkens gewoond?

Waarschijnlijk woont Dirk, als enig overgebleven kind van zijn ouders, vanaf zijn huwelijk in het huis van zijn vader op grond van de volgende gegevens. Volgens de verpondingsboeken van de herdgang Kerkhof in Oirschot, welke rond 1650 aanvangen, wordt zijn huis vernoemd als zijnde 34 roeden groot. Uit de verkoopakte in 1681 van dat huis blijkt, dat dit huis ook een bak- of brouwhuis omvat en dat het gelegen is aan de Koestraat en ook grenst aan de Molenstraat (thans 1986: Heistraat?).

De grootte in 1681 is 36 roeden. Het grenst verder aan het erf van het St. Anna Ouden Belaerts gasthuis en het huis van Johan van Wamel (voorheen Arnold Feij). Bovengenoemd huis uit de verpondingsboeken van rond 1650 zou dus, gezien de grootte en de omschreven ligging ervan wel eens hetzelfde kunnen zijn, dat zijn vader Hendrik Toirkens op 29 april 1627 bij de verdeling van de goederen van diens ouders verkregen heeft en welk huis normaal gesproken vererfd moet zijn op de enige zoon van deze Hendrik Dirk Toirkens, dus op Dirk Toirkens.

De omschrijving van dit laatste huis in 1627 luidt als volgt: Huis, brouwhuis, brouwgebouw, schuur, enz. in de Kerkhof. De belendende percelen zijn dan Daniel Willem Smetsers "gemeijnstraat" en het Beneficie van het St. Annen altaar. Het huis wat in 1627 vernoemd wordt, is weer hetzelfde dat Meester Dirk Toirkens in oktober 1598 heeft gekocht van Jan Anthonis van de Meer, sekretaris en stadhouder in Oost- en Middelbeers. Dit huis wordt in 1598 omschreven als: Huis, hof, schuur, enz. aan de kerkhof. Belendende percelen zijn Jan Wuestgens, de "gemeijnstraat" en het Beneficie van het Sint Annen altaar. De koopprijs in 1598 bedroeg f 429,—.

Nog een huis in de Kerkhof (1650 - ?)

Op 19 juli 1650 koopt Dirk een huis met toebehoren van de kinderen van Jacob Roef Smetsers en de kinderen van Dielis Peter Vranken, beide groepen kinderen verwekt bij Mariken Jan Huijberts.

Wat hij met dit huis heeft gedaan is onduidelijk. Mogelijk is het vrij snel daarna door hem doorverkocht. Het komt in de verpondingsboeken van de Kerkhof, aanvangend rond 1650, niet voor in de lijst van goederen van Dirk Toirkens. Ook is er vooralsnog geen schepenakte van de verkoop in Oirschot gevonden.

Huis en erven in de Notel (1651 - 1672)

Naast het huis in de Koestraat in Oirschot bezat hij een huis met gronden, totale oppervlakte ca. 23 lopenzaad, in de herdgang van de Notel.

Dirk koopt de helft van dit huis over van de erfgenamen van Andries Gerit Goossens, dus van de broers en zussen van zijn vrouw, blijkens een akte van 7 november 1651. Hij heeft dit huis enkele keren verhuurd en heeft er waarschijnlijk zelf nooit in gewoond. In 1672 moet hij dit huis vanwege opgelopen schulden verkopen.

De herberg van Dirk Toirkens

Reeds vrij kort na zijn huwelijk in het najaar van 1643, heeft hij waarschijnlijk een soort herberg gehad. Hij wordt nl. enkele keren als huisvestingsplaats genoemd bij het onderbrengen van ruiters en soldaten, die toentertijd veelvuldig Oirschot aandeden i.v.m. het 80-jarig oorlogsgeweld.

- 29 juli 1644: 12 personen en 7 vamen en 3 potten bier gedronken
- 11 aug. 1644: 3 personen en 3 paarden
- 30 aug. 1644: 2 personen en 2 paarden
- 12 jan. 1645: 2 personen en 3 paarden
- 15 jan. 1645: 3 personen en 3 paarden
en Cornelis van Bloemendaal
- 4 mie 1645: 3 personen en 3 paarden
- 14 okt. 1645: 3 personen en 3 paarden

Dit onderbrengen van soldaten gebeurde meestal in bestaande herbergen.

Vanaf 1647 worden er in zijn herberg openbare verkopeningen gehouden, o.a.:

- 30 nov. 1647: goederen van Mr. Gerart Goossens
- 17 febr. 1650: eikenbomen van Willem Schepens

INHOUDSOPGAVE**REGISTER****1987**

INHOUDSOPGAVE

J.F.C.M. Bijnen	
— Oerles oud(st)e voormalige raadhuys	72 - 77
— De Oerlese Johannes-schotel	178 - 180
A.E.M. van Esch	
— Een verjongingskuur van het Sint Sebastiaansgilde te Oirschot	117 - 126
J.P.J. Lijten	
— De Oirschotse kapittelstatuten tot 1500	5 - 30
— Het Middeleeuwse notariaat, gezien vanuit Oirschot, Best en Veldhoven	52 - 71, 99 - 116, 161 - 177
— Oirschotse zoen-accorden (m.m.v. L.P. van der Mierden)	
A. zoenen wegens doodslag	
nrs. 86 - 90	85 - 95
nrs. 91 - 95	144 - 155
nrs. 96 - 100	194 - 203
— Kempische curiosa:	
De voeten van de zonnekoning in Oirschotse handen	188 - 191
H. Mijland	
— Bestse fundaties	
4. fundatie Hendrik en Cathalijn Kemps	38 - 45
C. Scholten	
— Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw	
58. Huis 't Fortuin (Rijkesluisstraat 11)	81 - 84
59. Huis Den Oijevaer (Molenstraat 12)	181 - 185
J. Suijkerbuijk	
— Lager onderwijs in Zeelst vóór 1850	132 - 143
Th.E.A. van Tartwijk	
— Stamlijst Van Tartwijk	31 - 35
T. van de Ven-Lommers	
— Oirschotse gedichten:	
Heemkunde 35 jaar	36 - 37
Potpourri	78 - 80
Oirschot mèrt	186 - 187

H. Vera	
— Stamlijst van der Aa uit Best, een aanvulling	127 - 131
Redactionele bijdragen:	
— Errata et addendum	46
— In memoriam W. Klaasen	96
— Jubeljaar 1987 St. Jan de Doperkerk Oerle	156

Gebruikte afkortingen:

armm.	armmeester	pres.	president
burg.	burgemeester	pr.	priester
cl.	clericus	rentm.	rentmeester
e.v.	echtgenote van	schooim.	schoolmeester
kap.notaris	kapittel notaris	secr.	secretaris
keiz notaris	keizerlijk notaris	wed.	weduwe
Oi.	Oirschot	weth.	wethouder
past.	pastoor	wnd.	waarnemend
paus.notaris	pauselijk notaris		

A		Audenhoven (vervolg)		Beringen, Johannes Boegaert	164,173	Bonningen (Bonijngen),	66,175
Aa, van der		— Rutgher	167	(Boghart) van		Philippus de —, cl., paus.	
— Godefridus — ,pr.	171	— Rutgher Jan Rutghers — ,	59,102,	(Berkel-)Enschot	62	en keiz.notaris	
— stamlijst (aanvulling)	127-131	pr.,keiz. en kap.notaris	165	Berct, van der		Boort, Frank van den — ,	17
Aalst	90	— Wilhelmus — ,pr.,keiz.	60,66,	— Jacop Mathijs Peterszoon	87	deken van Oi.	
Aelst, Joachim van — ,notaris	201	notaris	168	— Severinus Peterszoon	167	Boot, Amerijck —	66,176
Aarle-Rixtel	124	— Willem Wouterszoon	167	Berselair, Eijmbrecht	63	kanunnik van Den Bosch	
— past.van	zie Dirk Berthout			Pauwelszoon van den		— fundatie	162
Aarle, Theodoricus van	57-58,163			Berten, van		Borchecker, Hendrick Willemsz.	167
cl.,keiz.notaris				— Johan Jjr.) — ,schoolm.	135	van den	
Aarschot	106, zie Jan van den	B		in Zeelst		Borchmans, Jan — ,aannemer	62
	Doorne	Baar, Anna van — ,e.v.	124	— Johan Goijaerts — ,	135	Borgloon	56
		Everardus Fritsen		schoolm.in Zeelst		Boxtel	149,154
A(e)rts		Baest, van		— Johannes — ,beneficiant	166	— kapittel	5
— Aert (Aerts.) Coman	66,176	— Jacobus	166	van de Mariakapel		— kapitteldeken	zie Alardus Baliart
— Peter	202	— Johannes — ,beneficiant	163	past.van Aarle (-Rixtel),		— kanunnik	zie Johannes van Hersel
Achel, van		— Yda Petersdr. — ,e.v.	167	kanunnik van Oi.		Boxtel, Jenneke Jan	94
— Elisabeth, e.v. Gevardus	168	Henrick Willemsz. van de		Berthout, Dirk — ,past. van Oi.,	12-14	Dirckszoon van	
— Gevardus	168	Borchecker		kapittelde ken		Brabant, hertog van	8,12,8. zie
Aggere	zie Van den Dijk	Bakel, Marselius van — ,	65,174	Best	16-17,21-24,40-42,52,63,86	Hendrik II, Hendrik III,	
Aken (conclie van)	24-26,57	pr., paus. en keiz.notaris		100,102,105,126,147-148,168		Jan I en Jan II	
Akker, Peter Jan van den	124	— past.		— burg.	38-39	Brabant en Zeeland, rentm.	61
Akkerweg, Best	42	Bakx, Maria — ,e.v. Antoon van	124	— Tafel van de H.Geest	39-40	voor de goederen van	
Alaerts, Jan Gerit	202	der Steen		— alg.armbestuur	40-41	Echternach in	
Alem, kapittel	5	Baldewini, Johannes Martini — ,	100,	— dienst maatschappelijk	42	Braken, Arnoldus van der	164
Alexander III, paus	55	keiz.notaris	172	hulpbetoon		Brant	
Alexander V, tegenpaus	108	Baliart, Alardus — ,kapitteldeken		— gem.sociale dienst	42	— Heilwig, e.v. Jordanus	165
Alexandri, Nicolaus — ,cl.,	67,177	van Boxtel, kanunnik	67,114,176	— armm.	zie Henrick Peeters van	— Jordaan (- van Straten),	59,65,114
keiz.notaris		van de St. Jan in Den Bosch		Cuijck en Hendrik Janse van Roij		kanunnik in Luik	165-166,175
Amerika, Noord	117	Balsvoort, Oi.	154	Best, Aelbertus Aelbertus van	164	Breda	124
Ameijden, van der		Banthout, Petrus	166	Beurden, Gerardus van	117,123	— kapittel	5
— Adriaan Jan Thomaszoon	94,152	Barbara, Sint — ,beneficie	170	Beijrmans, Henrick Jan	202	Breugel, Peter Willemszoon van	63
— Anneke Jacobs — ,e.v.	152	Bataafse Republiek	132	Bierkens, Aleijd Bastiaen — ,	197	pres.schepen van Oi.	
Jacob Jacobs Joosten		Bedant, Louis — ,onderwijzer te Oi.	124	wed.Ghijsbrecht Janszoon		Bridden, Jenneke — ,	189
— Anthonis Jacobs	151	Beek	zie Hilvarenbek	van Heerbeek		e.v. Adriaen Henrickszoon	
— Daniel	170	Beeck, Bertholdus Arnoldusz.	66,176	Biggelaar (Bichelaar), van den		van den Bichelaar	
Amiens	179	van — ,cl., keiz.notaris		— familie	191	Brigida, Sint — ,beneficie	166,171
Andel	60	Beelarts		— Adriaen Henrickszoon — ,	189-190	Broek, Martinus van den	119,121,125
Andel, Johannes van	60,168	— Heilwig	60	schoenmaker		Brouwer, Jan Rutgers	146,148
cl.,keiz.notaris		— Henrick — ,cl./pr.,keiz. en	59-60	— Hendrick Adriaens — ,smid	81	Janszoon de	
Anna en Oda, Sint — ,	62,67,102,114	kap.notaris, rentm.van	102,107,	Binderen (Bijnderen), Johannes	64,	Brussel	57,177
beneficie	171-172,176	het kapittel van Oi.	109,168	Baldewini van — ,cl.,	104,173	Bruijnincx	
— Margriet	60,171	— Anthonis — ,kanunnik	62,67	keiz.notaris		— Anthonis — ,kanunnik	100,114,172,177
— Anselmus (Ancelmus),	zie Joorden	van Oi.,	100,114,172,177	Blaarthem	138	van Oi.,	
Jordanus	Ansem Hannen	Beke	zie Wilhelmus Haghen	Blaarthem, Catharina van	65,174	vice-hofpaltsgraaf	
Ansfrid, graaf van Hoeij en	7,10	Bekerdeij, Johannes — ,	64,174	Bladel	67,177	— Anthonis Anthonis	62
Strijen, bisschop van Utrecht		alias van Oirschot, pr.,		Blancens		Budel	57
Antwerpen	11,103	keiz.notaris		Anneken Petrus Hendricus — ,	39	Buetzelaar, Johannes van	61,102
Arti et Amicitiae, harmonie	125	Bekkers, Anna — ,e.v. Martinus	123	e.v. Jan Hendrick Kemps		(- van Xanten), cl.,	170-171
Asten	57	Schoenmakers		— Barbara Goort	zie Barbara	keiz. en kap.notaris	
Audenhoven (Oudenhoven), van		Berendoncq, Goijaard	183	van de Wal		Buckincx	
— Godefridus — ,pr., rector	58,	Hendricx van		— Petrus Hendricus	39	— Aert Bartel	181
van de Mariakapel,	163-164	Beresteijn, Thomas van — ,	141	Boechout, past.van	zie Wilhelmus	— Henrick Martenszoon —	150
keiz.notaris		rentm.van de geestelijke		van Rotelen		schepen van Oi.	
— Goessen Peters — ,	147-148	goederen in Kempenland	8	Bo(e)gaert, Mercelis	60,100,	Bullens	
— Goeswinus Rutgher	167	Bergaigne, Henrick (?),		van den (Mercelis de	107,169	— Hendrik	124
— Jan — ,rentm. van het	164	hoogschout van Kempenland		Pomerio) — ,past. van Oi.,		— Jan	124
Sint Joris-gasthuis		Bergen	124	paus. en keiz.notaris		Bunnen, Denis Peter	152
— Margaretha (Willemsdr.) — ,	66,	Bergen op Zoom, kapittel	5	Bogaart, A.A.F. van den	185		
wed.Godefridus de Rode	176	Bergeijk	57				

Buijs, Emondus — , 65,174
 past.van Macharen
 Bijnderen zie Binderen
 Bijsterveld, Oi. 154

 C
 Caecilia, Sint — ,parochie 178
 te Veldhoven

 D
 Dekkers (Tectoris), Amisius 67,177
 (-van Bladel), past. van
 Schijndel, keiz.notaris
 Denen (Deniszoon)
 — Frans Dirck 151
 — Theodoricus 168
 Detroit (USA) 117
 Deurne 123-124
 Didden, Henrick 169
 Diessen 167
 Diest 56,64,103,174
 — begijnen te zie Agnes van
 Oerschout en Elisabeth van der
 Stralen
 Dirckszoon, Dionijs 152
 Dobbelaere, Suzanne — , 126
 e.v. Henricus A.F.
 Hoppenbrouwers
 Dommelen, Aleijt Jansdr. van — ,
 wed. Hendrik Kuijst 67,177
 Doorne (Doeren) (van Aarschot),
 Jan van den — ,roeddrager 106,
 van het kapittel van Oi. 164,166
 Doornik 57
 Dormalen, van
 — Jacobus — ,cl.,keiz.notaris 60,105,
 168,170
 — Jacobus Jacobus 60
 Driemijlen, Henrick Meusz. van 171
 Deurn, Jan van 165
 Duitsland 66,175
 Dummeaet, Jan 170
 kapelaan in Oi.
 Dussen, kapittel 5
 Dijck, van den
 — familie 65
 — Arnoldus — , (van Aggere)
 cl., keiz.notaris 65,174
 — Bertoldus Hendrickszoon 64,104,
 — (van Aggere) 173
 — Jacobus 171
 — Petra, e.v. Jacobus 171

E
 Echternach 61
 Eerschot (St. Oederode) 7,11
 — past. van zie Willem
 Eersel 67,176
 Eik, Willem van — , 10-11,13
 prior van de Predikheren
 te Antwerpen
 Eindhoven 65,90,174
 — kapittel 5
 Ekerschot, Jan Henrick in 't 197
 Ellaar, Oi. 64,174
 Elmpt, Wouter van 94-95
 schout van Oi.
 Eloij, Sint — ,beneficie 61
 Elije, Johannes (-alias 59,166
 Haneman), pr., keiz. en
 vermoedelijk kap.notaris
 Ende, Adriaan van den 132,134
 Ercken, Elisabeth Jans 167
 Vranckendr.
 Erp, Johannes Willemszoon 59,167
 van — ,pr., keiz.notaris
 Esch, van
 — Adriaen Anthoniszoon — , 150
 schepen van Oi.
 — Anthonis Adriaen 149-150
 Anthoniszoon
 — A.E.M. 126
 — Elisabeth — ,wed. 83
 Johannes Josephus Smits
 — Henrick Jacobszoon — , 61,170
 cl., keiz.notaris, rentm.
 van het Sint Joris-gasthuis
 — Jaspar — ,cl., keiz. en 61-62,
 kap.notaris, kerkm., 102,172
 (pres.-)schepen, 2e secr. van
 Oi., rentm. van het kapittel
 — Jaspar Peter Jacopszoon — ,pr. 61
 — Joseph 117
 Essens, Joanna — ,e.v. 124
 Hendrik Bullens
 Eugenius IV, paus 107
 Europa 52-55,179,189
 Eijghen, Elisabeth Jansdr. — , 169
 e.v. Daniel Gisbertus
 Eijghenbroet
 Eijghenbroet, Daniel Ghisbertus 169

 F
 Fabri zie Lusendonck
 Felix, Servatius — 64,173
 cl., keiz.notaris
 Fenseling, Emiel 118- 119,121,123-124
 Feij, Arnold 190
 Five, Guillaume Jacobi de 134-135
 schoolm. in Zeelst
 Fluterd, Oi. 154

Fonseca, C.F. 6
 Fortuin, pand te Oi. 81,83
 Frankrijk (koning van) 54,189-190
 zie ook Lodewijk XIII en
 Lodewijk XIV
 Franssoen, Aert 202
 Frederik III, keizer 103
 Frederiks, Elisabeth — 173
 e.v. Nicolaus van Meghen
 Frenken, A.M. 6-8,10,16-17,62,
 163,166-171,176
 Fritsen
 — Augustinus 119,121,124
 — Everardus 124

 G
 Geene, Joachim — , 135
 schoolm. in Zeelst
 Geertruidenberg, kapittel 5
 Geffen, past.van zie Philippus van
 Gheldrop
 Geghel, Theodoricus Mathei — , 57
 notaris
 Gehlen, A.Fi. 64,110-111
 Gehuchten, Wilhelmina van — , 184
 wed. Emmert van Kempen
 Geldrop (Gheldrop), van
 — familie 59
 — Johannes 167
 — Joorden Jansz. — , 170
 kanunnik van Oi.
 Jutta — ,e.v. Henrick Jansz. 169
 van der Capellen
 — Philippus — ,cl., keiz. 59,165,169
 notaris, past.van Geffen (?)
 Willem — ,pr. 60
 Geloven, Joost van 114
 (-van Wintelre)
 Gemert 64
 Generaliteitslanden 132
 Gerits(sen) (Geraertsen)
 — Henrick Jan — , 90
 schepen van Oi.
 — Jan Henrick Jan - , 90
 schepen van Oi.
 — Rutger Henrick Jan 89
 Germanen 54
 Gestel 90
 Gestel, van
 — Jan Bartels 181
 — Marcelis Marcelis 198
 Ghemert, Henricus van 63,173
 Ghisbertus, Johannes — , 66,176
 cl., paus. en keiz.notaris
 Ginneken 124
 Ginnoven, van
 — Andries Andries Andrieszoon 152

Ginnoven, van (vervolg)
 Andries Andrieszoon 154
 — Andries Henrick Anthoniszoon 154
 — Jacop Henrick Anthoniszoon 87
 Godefridus, past. van 65,174
 Wintelre en Vessem
 Goeree-Overflakkee 123
 Goossens
 — Antonius 75
 — Gerard — ,secr. van Oi. 8
 Goijaertszoon (Goortszoon)
 — Henrick Aelbrecht — , 90
 schepen van Oi.
 — Willem Lambert Willem 198
 Grassis, Anthonis de — , 66,176
 auditor aan het pauselijk hof
 Grave, kapittel 5
 Griensven, Antonet van — , 124
 e.v. Jozef Ludovicus Nuijens
 Gruijter, Dionijs Gerart 149-150,152
 Goijaertszoon de

 H
 Haaren, van
 — Egidius Adrianus — , 124
 banketbakker
 — Guillaume (Willem) 121,126
 Hubert — ,broodbakker
 — Harrie — ,alias de Mol 126
 — Jozef 126
 — Maria — ,e.v. Alfons Tret 123
 Haarlem 118,124
 Haghen, Wilhelmus (-de Beke) 65
 cl., notaris
 Haghen, Wilhelmus (-van 64,174
 Loenhout), pr.,keiz.notaris
 Haneman zie Johannes Elije
 Hannen(soen)
 — Ansem — ,schepen van Oi. 60
 — Joorden (Jordanus) Ansems 60,
 (Anselmus) — ,pr. kap. 102,105,
 en keiz.notaris, 107,167,170
 past van Wintelre
 Happen, Henrick Goijaert zie Henrick
 Goijaertszoon Loijs
 Hasselmans, Gerit 200
 Henrick Gerits
 Hasselt 56,101,103
 Hatscot, Henricus 66,175
 pr., keiz.notaris
 Hedel, Oi. 149-150,154
 Heerbe(e)k(e), van
 — Ghijsbrecht Janszoon 197
 — Henrick Ghijsbrecht 198
 Janszoon
 — Jan Ghijsbrecht Janszoon 198

Heerbe(e)k(e), van (vervolg)		Neusden, kapittel	5	Houtappel, Arnoldus	164	Kempen van	
— Maria Theresia —	125	Neusden en Altena, Land van	59-60	Hovaert (Honaert), Walterus	65,175	— Adriana	184
e.v. Hendrik de Croon Hzn.		Heuvel, van den		van — ,alias van Herke,		— Emert — ,timmerman	184
Heere, Gerardus de —,	21	— Anna-Maria Janse —	40	pr., paus. en keiz.notaris		— Hendrick	183-184
deken van Oi.		e.v. Hendrik Jan Hendrick		Hoven, van der — zie Hoeven, van der		— Johanna Maria	184
Heilig Kruis, beneficie	168	Kemps		Hubertus, Sint — ,beneficie	102,172	— Johannes — ,metselaar	184
Heck, van		— Joannes Godefridus	40	Hujuwel, Jacobus	171	— Cornelis — ,postbode	184
— Frans — ,goudsmid	121,126	— Martinus	117	Huijbrechts, Andries —,	155,194,198	Kempeland	
— Leonardus	117	Heijden, Adriaan Martenszoon	92	secr. van Oi.		— aartsdiaken van	11
Helmond	52,57,118,124	van der — ,schepen van Oi.				— rentmeester van de	zie Thomas
Helmont, van		Hilsuïndis, e.v. Ansfried,	7,10			geestelijke goederen	van
— Aleijdis, e.v. Gijzelbertus	165	graaf van Hoeij en Strijen				van	Beresteijn
— Gijzelbertus	165	Hilvarenbeek (Beek)	5-26,163	Illustere Lieve Vrouwe	64	— hoogschout van	zie (Henrick)
Helpad, Oi.	93,95	(kapittel)		Broederschap		Bergaigne	
Hendrik II, hertog van Brabant	15	— deken	zie Verreept	Italië	53-56,189		
Hendrik III, hertog van Brabant	10,20	— kanunnik	zie Johannes van				
Hendricx (Henrix)			Oerschot				
— Clemens Alexander	118,124	Hobbelen, Cornelis — ,	117,123	J			
— Johannes	167	schoenmaker		Jan I, hertog van Brabant	11	— Hendrik Jan Hendrik	38-42
— Margareta, e.v. Johannes	167	Hoelcop (Hoolkot), Oi.	67	Jan II, hertog van Brabant	15,20	— Hendrik Willem	39
Herke	zie Walterus van Hovaert	Hoernken(s), Arnoldus	64,174	Jan, Sint —		— Jan Hendrik	38-40
Herodus	178	Hoeven (Hoven)		— te 's-Hertogenbosch	175	— Jenneken Jan Hendrik	39-40
Heródias	178	— Elisabeth van der	169	— te Luik	175	— Katharina Willem	169
Hersel, van		— Peter Jacop op de	197	Johannes XXIII, tegenpaus	108	Jacopsz. — ,e.v. Wouter	van den Langenneep
— Daniel — ,kanunnik van Oi.	172	Hoeij en Strijen,	zie Ansfried	Johanneskapel, Oerle	178	— Catharina Jan Hendrik	38-42
- Heilwig — , e.v. Eijmbrecht	63	graaf van		Johanneskapel, Oerle	178	Willem Jacopsz.	169
Pauwelszoon van den		Hollander, Gijsbertus	67,176	Jong, Gerard de	119,121,125	Kemps, Hendrik en	38,42
Berselair		Ludovicus die — ,alias de		(— ,de Sikot)		Katharina — ,fundatie	
— Johannes — ,pr., kap.	63,100	Maren, cl., paus. en		Jonkers, Elisabeth —,	124	Kerkhof, herdgang Oi.	39,81,181,
en paus.notaris,	102,172	keiz.notaris		e.v. Jan Bullens			183,201-202
rentm.van het kapittel van Oi.		Honaert	zie Hovaert	Joordens, Henrick Jan —	59,102,166	Kerkhofs, Anna —,	125
Hertochs (Ducis), Henrick -	66,176	Honij Soit Qui Mal Y Pense	118-126	pr., kap. en keiz.notaris		e.v. Hendrik van der Steen	
van Eersel, past. van		(den Honij)		Joosten, Jacob Jacobs	151-152	Kerkpad, Oi.	95
Middelbeers		Hoolkot, Oi.	67	Joris, Sint — ,gilde	119,121-122	Keulen	
's-Hertogenbosch	6,52,55-57,59,63-68	Hoor, Jan van	73	Joris-dorp, Sint — ,schutterij	118	— aartsbisdom	61,171
(Meijerij)	104,107,115,118,125,	Hoppenbrouwer, de		Joris-gasthuis, Sint —,	60,164,	— kanunnik te	zie Engelbert
	167,173-177	— Dirck (Dieliszoon)	92	rentm. van		van de Spijker	
bisdom	163	— schepen van Oi.		— zie Jan van Auden-		— bisschoppelijke curie	171,176
— bisschop — zie Ghibbertus Masius		— Dirck jr. — ,schepen van Oi.	92	hoven, Henricus Beelaerts,		Keijmjs, Willem	147-148
en Zoes		— Eijmbrecht	92	Henricus Jacobus van Esch		Henrickszoon — ,schepen	
— vicariaat	8	— Gerard	92	Julianus, pauselijk legaat	175	schepen van Oi.	
— kapittel	5	— Gielissen	92	in Duitsland		Kievit, de	
— kapitteldeken — zie Alard Baliart,		Hoppenbrouwers		K		— Johanna	83
Peter de Grom		— Eijmbert Frans	183	Kalken, Daan van	125	— Catharina	83
— kanunnik — zie Alard Baliart,		Eijmbert Jans	183	Kamerijk, bisdom	66-67,161,175-177	Klaasen, Walter	96
Amelrijck Boot, Martinus		Henricus Antonius	121,126	Campinia	85,163	Clabberts	
van Zoemeren		Franciscus — ,notaris		Kanunnikensteeg, Oi.	181	— Cathalijn, wed. Sijmon	81
— Tafel van de H.Geest	104,163,173	Joanna — ,wed. Cornelis	183	— Maijken Sijmon —	81	e.v. Peter Cornelis Spapen	
— H.Geestmeester	zie Hendrik Kuijst	Cornelis Spapen, later e.v.		— Sijmon	81	— Sijmon	81
— beginn — zie Margareta Spijkers,		Jan Baptist van Oirle		Klaverversma, T.	9	Kleef	12
Elisabeth Wijnkens		Willem Antonij	126	Kapelfad, Oi.	154	Clustermans, Jan Joordensz.	169
— raadsheer te — zie Godefridus		Horst, Henricus Hatart van — ,	67,176	Capellen, Henrick Jansz.	169	Coenen, Paulus	169
de Rode		cl., keiz.notaris		van der		Koestraat, Oi.	117
Hespen, Johannes van	zie	Houbraken, Judocus — ,vicaris	8	Kapelhof, A.	163	Koningshoeve, Tilburg	198
Johannes van Neer-Hespen		Houffalze (Merode)	61	Karel de Grote	54	Constantinopel	179
Heumen, van		Hout, van (den)		Karel V	53,103	Constanz, concilie	108
— Antoon Adriaan	121,123	— familie	75	Karolingische Rijk	54	Coppens	
weth.van Oi.		— Adrianus	73	Casteren	124-125	— Henrick Janssen	181
— Jan — ,kastelein	117,122-123	— Christianus	169	Katharina, Sint — ,gilde	167	J.A.	14
				Kelst, Jeronimus van —,	94,155,194,		
				secr. van Oi.	201		

Costamagna, G.	54	Leuven	56,62-63,67,100,103,177
Kouseband, orde van de	118	— Kath. Universiteit	5,52
Cousmeker, Johannes —,	66,175	— kanunnik te	zie Johannes Pavonis
keiz.notaris		Lepper, Martinus de	76-77
Creijelt, Lambrecht Corstens van	146	Leijdecker, Johannes	63-64,104,173
Kriken, n.n. van der	75	Johannes —,cl., keiz.notaris	
Crispinus en Crispianus,	61	Leijten	
beneficie		— Jan Adriaanszoon	94,153-154
Crom, de		— Willem Aert Peterszoon	93
— Arnoldus — ,kanunnik	172	Liempde	124-125,154
— Jan	171	Lier	66,175
— Petrus — ,kapitteldeken	65-66	— begijn te	zie Aleijdis Jansdr.
van de St. Jan	114,167-168	Marcelissen	
te Den Bosch	175	Lierop	57
Cronenburg, Peter van — ,	135-136	Lieveld, Oi.	154
schoolm. te Zeelst		Lievelt, Henrick Jacobs	172
Kroon (Croon), de		Ansems van	
— Antoon — ,wagenmaker	119,125	Lille	124
— Hendrik	119,125	Limburg, rijksarchief in	163
— Jan	125	Lintermans, Jacob —,	152
— Jan Laurens	117,121-123	chirurgijn	
brouwer		Lith, Johan Charles Henri	121,123
— Joanna Maria — ,	124	Breton van —,burg. van Oi.	
e.v. Hendrik Nuijens		Lodewijk de Vrome	24
Crucen, van		Lodewijk XIII, koning van	189
7- Herman	88	Frankrijk	
— Stentken — ,wed. Jacop	88	Lodewijk XIV, koning van	189
Mathijs Peterszoon van		Frankrijk	
den Berct		Loenhout, Wilhelmus	zie Wilhelmus
Kuile, E.H. ter	7	Haghen van	Haghen
Culemborg	123	Loo, van de — ,familie	90
Cuijck, van		Loon, Dirck Goijaertszoon	150
— Hendrik Peeters	38-40,42	van — ,schepen van Oi.	
armm. te Best		Looven van Wijterloe, Joest van	171
— Johanna Maria — ,	125	Lopense Straat, Oi.	154
e.v. Jan de Kroon		Louwers, Petrus —,aannemer	141-142
Kuijpers, Jan — ,koopman	121,126	Loijs (Happen), Henrick	93
Kuijst, Hendrik — ,	67,177	Goijaert Goijaertszoon	
H.Geestmeester te Den Bosch		Lubberstraat, Oi.	153-154
		Lubberstraatse Kerckpat, Oi.	154
		Luik (bisdom)	14,24-26,56-57,61,
			67,101,161,163-177
		bisschop	8,11-13,100, zie
		Adolf van der Marck, Burchardus	van Metz
		— officiaal	59,64
		— kapittel van St. Jan	65,175
		- kanunnik	zie Joorden Brant,
			Macharius van Den Bosch
		— bisschoppelijke curie	99,101,
			103-104,107,164-177
		Lusendonck, van (der)	
		— Amelius Fabri	163
		— Heilwigis, wed. Amelius	163
		Fabri	
		— Willem	200
		Lijten, J.P.J.	52

M		Melcrood, Henrick Geerlicx	17
Maarschalkerweerd, P.C.B.	52	van de — ,rector van de	
Maerselaar, van de(n)		kerk te Best	
— Aelbrecht (Aelbert)	61,172	Menghelen (Mijngelen)	
— Goijaertken Jansdr.	63	— Art Jan	62
— Jan Peterszoon	202	— Gerardus — ,pr.,	62-63,67,99-100
— Marten Peterszoon	85	keiz.notaris, rentm. van	102,172
Maastricht (kapittel)	25-26,56,64	het kapittel	
	101,163,173	— Jan—,pr-	62
Macharen, past. van	zie	— Cornelis Gerardus	63
	Emondus Buijs	Merhout, Johannes van	64,174
Macharius van Den Bosch — ,	15	keiz.notaris	
kanunnik van Luik		Mercx, Aleijd	165
Marcelissen		Merode, van	
— Aleijdis Jansdr.	66,175	— Floris	85-86,94,194
begijn te Lier		— Maria	86
— Johannes	66	— Rijcalt IV — ,	67,170,177
Marchant, Nicolaus —,	67,176	kanunnik te Oi.	
pr., keiz.notaris		— rentm. van de familie	zie Jaspar
Maren, van		van Esch	126
— Ghijsbertus	zie Ghijsbertus de	Messing, Wilhelmina —	
	Hollander	e.v. Willem Antonij	
— Lia (Johannesdi.)	65,113,165,	Hoppenbrouwers	
(Lieke)	175	Metser, de	
Maria-altaar (Vessem)	102,169	— Anthonij	190
beneficie		— Hendrik (— ,dit Masson)	190
Mariakapel	60,163-164	— Jan — ,secr. van Oi.	92,190
— rector van	zie Godefridus van	— Jan — ,past. van Overwinden	190
	Audenhoven	— Jan Baptist	190
— beneficent	zie Johannes van Baest	— Willem (Janszoon)	92
Marck, Adolf van der — ,	15	schepen van Oi.	
bisschop van Luik		Metz, Burchardus van	14
Markt, Oi.	117,125	wnd.bisschop van Luik	
Marscalcs, Johannes	165	Meijers	
Martens (Schuts?), Jan	76-77	— Hendrik	117
Martinuskerk, Sint — ,	7	— Hendrik	117
St. Oedenrode		Middelbeers	171
Masius, Chisbertus — ,	21-22,25	— past. van	zie Henrick Hertoghs
bisschop van Den Bosch		Mi(e)rde, van	
Mathijssen, Heinric	107,169	— Adam — ,notaris	68
Heinricszoon		— Johannes — ,(pr.)	65-174
Maximiliaan, roomskoning	100,103	keiz.notaris	
Mazarin, kardinaal	189	Mikkers, Huijbert — ,	73,75
Mechelen-Brussel, aartsbisdom	5	aannemer	
Medu(w)en, van		Mingroot, prof.dr.E. van	52
— Henricus — ,past. van Oi.	59,165	Moer, Johannes	167
— Johannes Heinrichs — ,	59,165	Moergestel	90
cl., keiz.notaris		Mol, Harrie de	zie Harrie van Haaren
Meer, Jan van der	88	Molder, de	
Meeren, Wouter van de — ,	136-141	— Gerardus (Gerit)	zie Gherardus
schoolm. te Zeelst		Ravens	
Meerveldhoven	132,135-137,141,178	— Henrick	169
Meeuwen (Land van Neusden	59	— Jan — ,kanunnik	164
en Altena)		— Jan Hendrick	169
Megen	125	Molenstraat, Oi.	181
Meghen, Nicolaus van	173	Molenhei, Oi.	119
Meijerijse Courant	118	Mosmans, J.	52,57,59,63-68,
			104-105

Museum voor Religieuze Kunst, Uden	179	Oirschot (vervolg)	
		— secr.	zie J.van Esch, G.Goosens, A.Huijbrechts, J.van Kelst, J.de Metser, J.Nuijens, A.Sgraets
N		— Tafel van de H. Geest	64,66-67 106,162,170-171,174
Nahuijs, van		— Alg.armbestuur	41-42
— Albertus — ,deurwaarder	81	— Bureau van Weldadigheid	41-42
— P.E. — , armm. in Best	41	— ontvanger van het bureau	zie P.E.
Namen	56	— van weldadigheid	van Nahuijs
Nederland	7	— parochie	162
Neer-Hespen	65	— past.	11,16-17, zie D.Berthout, M.van den Boogaerd, H.van Meduwen
Neer-Hespen, Johannes van	65,175	— kapittel	5-26,67,101,103,107, 112,163,167,171,174-176,179
cl., keiz.notaris		— deken van het kapittel	16, zie D.Berthout, G.de Heere, W.Aarts van Leende
Neggers, Anna — , e.v. Hendrik de Croon Hzn.	125	— kanunnik	zie T.Bertholdi, A.Bruijninx, J.Jansz. van Geldrop, Rijcalt IV van Merode, W.van Rotelen, A.Tijnagel
Neve, Cornelis die beeldsnijder	62	— rentm. van het kapittel	zie H.Beelaerts J.van Esch, J.van Hersel, G.Menghelen. H.van der Sterren, G.Pauwels Vlemincx
Neve, prof. P.L.	99	Oirschot (Oerschout, Oerschot), van	
Neven		— Agnes — ,begijn te Diest	174
— Agatha Dircksdr.	170	— Daniel — ,ridder — , halfheer van Oi.	8-9,12-14
— Dirck Goeswijnsz.	169	— Daniel — ,c1..kap.	58,102-103,164
Neijnsel, Henricus Gerardus van — ,notaris	57	— Godefridus Arnoldi Jacobi — , cl., keiz.notaris	172
Nieuwstraat, Oi.	124	— Johannes — ,kanunnik te Hilvarenbeek	173, zie Johannes Bekerdij
Niclaessoen, Peter Jan	145	Onze Lieve Vrouw ter Eik (Meerveldhoven)	178
Nistelroij (,Niclaes Arienssoon van —), schepen van Oi.	199	Onze Lieve Vrouw Broeder- schap (notarissen)	68
Noord-Brabant	5,25,56-57	Onze Lieve Vrouwewerk, Oi.	7-9
— rijksarchief	163	Onze Lieve Vrouwewerk (kapittel), Maastricht	25
— gedeputeerde staten	42,138,142	Oorschot, Johannes van — , schoolm. te Zeelst	136
Noord Kempenland, streekarchivariaat	52	Oost-West-Middelbeers	151-152
Notel, herdgang	66,149-150,154, 167,196,199-200	Oostenrijk, Anna van — , e.v. Lodewijk XIII	189
Nuenen, Laurens van — , aannemer	141	Oosterbosch, M.	52,101
Nuijens		Oosterwijch, Henricus Lucassen van — ,cl., keiz.notaris	58,64,164
— Hendrik — ,banketbakker	121,124	Orcy, Henricus de — , abt van St.Laurentius (Luik)	67,176
— Jozef Ludovicus	124	Oss	118,124
— Justinus	119,121-122,124	Oss, Jan van	171
Nijvel	56		
O			
Odulphuskapel, Best	168		
Oerle	64,73,75,135,166,174,178-179		
Oerle (Oirle, Ourle) van			
— Jan Baptist	183		
— Wouter	64,173		
Oerselmans, Andries Cornelis	153		
Oirschot	passim		
— heer van	18, zie Rijcalt van Merode, Danel van Oirschot		
— schout	zie Wouter van Elmpt		
— schepenen	39,66		
— burg.en wethouders	119		
— burg.	zie J.C.H.B. van Lith		

Ostade, Willem van	90	Reusel	125
Oud-Brabant, café te Oi.	117-118	Riethoven, schoolm. te	zie P.N. Panken
Oude Kerkstraat, Oerle	73	Risingen, Leonius van	164
Oudenhoven	zie Audenhoven	Robillart, Jan — ,kanunnik	171
Overwinden, past.te	zie Jan de Metser	rector van het St.Brigida-altaar	zie St.Oedenrode
Oijevaer, huis te Oi.	181,183	Rode	
		Rode, de	
P		— Godefridus — ,raadsheer	66,176
Panken, P.N. — , onderwijzer te Riethoven	118	te Den Bosch	
Papenvoert, van de		— Wilhelmus Nicolaus	64,173
— Elisabeth, e.v. Sijmon	105,168,170	Roefs, Goijaert Huijbrecht	196
— Sijmon	105,168,170	Roesmont, Ghiselbertus — , cl., keiz.notaris	65,175
Parijs, schepenen van	190	Roet	
Paulus II, paus	107	— Jan	173
Pavonis, Johannes — , kanunnik te Leuven, hof paltsgraaf	100	— Rutger	173
Penninx, Marten Aelbrecht	153-154	Roggen, Cornelius — , cl., paus. en keiz.notaris	62,67,177
Persoens, Godefridus	169	Rome	115,172,176
Petershem, van		Romeinse Rijk	53-54
— Elisabeth — , e.v. Daniel van Vlierden	168	Rosmalen	123
— Willem — ,kanunnik	168	Rosuth, Theodorus van — , notaris	56-57
Petrus dictus Pica	56	Rotelen (Roetelen), van den	
Petruskerk Sint — ,Oi.	8-10,18,105 113-114,166	— Elisabeth Willem	165
Philips de Goede	16	— Elisabeth, e.v. Goeswinus	165
Pisa	108	— Goeswinus	164-165
Pistoris, Johannes — , cl., paus. en keiz.notaris	66,176	— Mechtildis, e.v. Goeswinus	164
Polsdonk (Posdonk), Oi.	93,95	— Wilhelmus — ,past. van Boechout, kanunnik te Oi.	165
Polslauwer, Petrus — , cl., keiz.notaris	64,173	Rotem (Halen)	56
Pomerio	zie Mercelis van den Boogaert	Roij, van (de)	
Postel, abdij	57,163,174	— familie	191
— provisor	64,166	— Dielis Peeters	81
Predikheren, orde	10-11	— Elias Aart — ,smid	81
— prior	zie Willem van Eik	— Hendrik Janse — , armm. te Best	38
Princée		— Johanna Geertruij — , e.v. Jan Baptist de Metser	190
— Everdina — ,e.v. Frans van Heck	126	's Roijen, Gerart Gerartszoon	85
— Gerard	121,124,126	Roijenbaert, herberg	154
's Princen, Severinus Laurensz.	169	Rutten, Heilwig Woutersdr. e.v. Jan Dirckszoon Stockelmans	62
Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen	118	Ruijther, Adrianus Zegeri die — ,cl., paus. en keiz. notaris	67,177
Putten (Puteo), Arnoldus van — , paus. en keiz.notaris	57	Rijkesluisstraat, Oi.	81
R		S	
Raad van State	135-136,141	Salomé, dochter van Herodias	178
Radulphi, Theodoricus — , cl., keiz.notaris	65,174	Sandé, van de(r)	
Ravens alias die Molder, Gherardus	67,177	— Ida Lambertus — e.v. Joannes Godefridus van den Heuvel	40
Renier, scholaster van Tongeren	13	— Margaretha — , e.v. Willem van der Steen	124

Sande, van de(r) (vervolg)		Son	125
- n.n. -, goudsmid	117	Zonbergen, abdis van	175
Sanden, August van der	117	Zonderwijk-Veldhoven	64,174
Schatkuijl, Oi.	154	Zoutleeuw	56
Schellekens, Theodorus	183	Spapen	
Schepens, Marieke Peter	202	- Jan -, hoefsmid	83
Goijaert -, wed. Philip Jan		- Cornelis Cornelisse	181,183
Philips Stans		- Louis Cornelisse -, hoefsmid	81
Schilders, Mathias -,	64,173	- Peter Cornelis	81
kanunnik, keiz.notaris		Spiere, Johannes de	56-57
Schoenmakers, A.M. -,	117,121-123	notaris	
deurwaarder		Spierinck(x)	
Schoet, Henrick Henrick	168	- Henrick	194
Luppensz. van de		- Wilhelmus -, pr.,	66,176
Schouw, Jan -, notaris	183	paus. notaris	
Schutjes, L.H.C.	8	Spoordonk	95,154,183
Schuts		Spoordonkseweg	154
- Maria	76	Spulle, Aleijdis van	173
- Marten	76	Spijker, Engelbert van de	67,114,
Schijndel	67,123,164,177	kanunnik te Keulen	170,176
- past. van	zie Amisius Dekkers	Spijkers, Margareta -,	66,175
Sebastiaan, Sint	60	begijn te Den Bosch	
beneficie		Stadecker, Arnoldus Daniel	164
Sebastiaan-gilde, Sint	117-126	van de	
Zeelst	63,132,135-138,141,178,202	Stans, Philip Jan Philips	200
- schoolm. ———— zie P. van Cronenburg,		Staten-Generaal	5,132,134-135
W.van der Meeren,		Steen, van der	
J.van Oorschoot		- Antoon	118-119,124-125
Zeist, Johanna van -,	125	- Hendrik	125
e.v. Franciscus Wilhelmus		- Cornelis -, smid	125
Verheijden		- Maria Catharina -,	126
Sengers, Johannes	77	e.v. Jozef van Haaren	
Zevenaar	124	- Willem (2)	124-125
Sgraets, Aert -,	90,94,149,155,194	Steenbergen, kapittel	5
secr. van Oi.		Sterren, Hendrick van der -,	201
Sikot (Den Bosch)	125, zie Gerard	rentm. van het kapittel	
de Jong		Oi.	
Sint Oedenrode (Rode)	6-26	Stockelmans	
- kapittel	5	- Henricus -, pr.,	62,172
Sint Truiden	56	keiz.notaris	
Scaubroek		- (Herman) -, schepen van Oi.	155
- Arnoldus	168	- Jan Dirckszoon	62
- Beatrix	168	Stokkem	56
- Johannes	168	Straten, herdgang	64-65,91-92,196,
Smalvelt, Best	38	199-202, zie ook Joorden Brant	
Smits		Strijen, graaf van Hoeij en -	zie
Henricus Josephus	83	Ansfried	
Johanna Maria	83	Strijp, van	
- Johannes Josephus -, bakker	83	- Elisabeth Thomasdr.	zie Elisa-
- Josephus Cornelis -, bakker	83-84	beth Thomasdr. van de Venne	
- Michael Josephus	83	- Jan -, rector van het	170
- Nicolaas Carolus Joannes	84	begijnhof te Hoogstraten	
Maria -, bakker		Zuetrix, Margareta Jansdr.	168
Zoemeren, Martinus van -,	65,175	Zuidelijke Nederlanden	53
kanunnik van de St. Jan		Zuidoost-Brabant, streek-	52
(Den Bosch)		archief -, rayondepot Oi.	
Soerakarta (Ned.Indië)	123	Sweerts de Landas, baron	117
Zoes, bisschop van Den Bosch	8		
Soet, Mathias	175		

T		Verreept, deken van	15
Tartwijk, van -, stamlijst	31-35	Hilvarenbeek	
Teeffelen, Mechteld Brijnendr.	171	Verrenbest, herdgang	38-39
van -, e.v. Hendrick Meusz.		Versailles	189
van Driemijlen		Verspeek, Willem	117
Thijssoen, Henrick Jan Joris	145	Vessem	102,169
Tenen	56,65,175	- past.van	zie Godefridus
Tilburg	197-198	Vessem, van	
Tongereren	56	- Ghijsbrecht Gregorissen	91
- scholaster	zie Renier	- Henrick	163
Tongerlo, abdij	14,163	Vlamings, Jan. H.	124
Trente, concilie van	22,25	Vlem(m)incx	
Fret, Alfons	118,123-124	- Ghijsbrecht Henrick	196
Tnniteitsaltaar, beneficie	167-168,171	Ghijsbrechts	
Tiogesse de Beijerod,	103	- Ghijsbrecht Pauwels -,	60
Johannes -, paltsgraaf		pr., rentm. van het kapittel	
Twaalf Apostelen, beneficie	102,175	van Oi.	
Tijnnagel, Alexander -,	25	- Cornelia Henrick Ghijsbrechts	196
kanunnik te Oi.		- Martinus -, cl.kap.	60,102,
		en keiz.notaris	170-171
		- Marten Henrick Ghijsbrechts	195
Uden	59,179	Vleut, Best	38
- priester te	zie Rutgher Voss	Vlierden, Danieel van	168
Utrecht, bisdom	56,59-60,161,165,168	Vlodrop, Johan van -,	135
- bisschop	zie Ansfried, graaf	schoolm. te Zeelst	
van Hoeij en Strijen		Vogels, Cornelis -,	184
		klompenmaker	
		Volder, Henrick	167
		Christiaensz. de	
		Voert, Lutgardis van der -	167
		wed. Johannes Moer	
V		Voss	
Veess		- Rutger -, keiz.notaris	59,167
- Heijlwigis	164	- Rutgher -, pr. te Uden	59,169
- Ida	164	- Willem	169
Valkenburg	56	Vrijthof, Oi.	7-8,113
Velde, Cornelia van der -	183	Vught	136
wed.Hendrick van Kempen		Vughts, Joanna Huberdina	185
Velden-Arcen	124	Petronella -, e.v. A.A.F.	
Veldhoven	52,63-64,77,100,138,178	van den Bogaert	
- burg.	73		
Veidhoven-Zeelst-Blaarthem,	135		
dingbank			
Ven, van de		Waesberghe. J.F.A.M. van	24
- Henrick Marcelis Jan	89	Wal (Blanckers), Barbara	39
Willemszoon		Goort van de	
- Jan Janse	39,42	Wassink, Wilhelmina -	73
- (Peter Wouters) -,	199	e.v. Adrianus van Hout	
schepen van Oi.		Weerhout	
Venne (alias van Strijp),	170	- Johannes	66,175
Elisabeth Thomasdr. van de		- Mechtildis, e.v. Johannes	66,175
Venrade, Johannes Gruter de -,	65,	Weert, Joseph van	183
pr.,kanunnik, keiz.notaris	175	West Romeinse Rijk	53-54
Venraij	123	Westerlaken, Gerard -,	117,119,
Verenigde Nederlanden,	53,56,141	kastelein	122-123
republiek		Wetten, P. van	75
Verheijden		Wiel, prof.dr. C. van de	5
-- Franciscus Wilhelmus	125	Willem, past. van Eerschot	164
Lambertus Sebastiaan -,	121,125	Willibrord, sint -, beneficie	171
stoelenfabrikant			
Verhoeven, Pieter	183		

Wintelre	114, zie ook Joost van Geloven
— past.	zie Jordanus Anselmus Hannen en Godefridus
Wit, G. de — ,	137
burg. van Zeelst	
Woensel	136
— schepenen van	166
Woeringen, slag bij	12
Wouters	
— Jacop Peter Willem	195
— Jan Niclaas	145
— Cornelia —	124
e.v. Justinus Nuijens	
— Corsten	94
— IJken —, wed. Henrick	94
Goijaertszoon Loijs (Happen)	
Wuest, Alardus	164,169
Wijnants	
— Christina	77
— Martinus	77
— Willemijna —	73,77
wed. Jan van Hoorn	
Wijnkens, Elisabeth —	164
begijn te Den Bosch	
X	
Xanten	61,171, zie ook Johannes van Buetzelaar

Y

Z = S

- 7 maart 1650: huis van Mr. Gerart Goossens
- 10 aug. 1650: Andries Gerits klein huiske

Ook daarna blijkt Dirk Toirkens nog enkele keren als herbergier c.q. brouwer vermeld te zijn en we nemen aan dat dit zijn feitelijke beroep was, alhoewel hij in 1651 vermeld wordt als landman (= boer).

Het pachten (innen) van diverse belastingen en tienden door Dirk Toirkens

Hieronder volgt een overzicht van een aantal belastingen waarvoor Dirk Toirkens als pachter of medepachter is opgetreden. Deze lijst zal waarschijnlijk niet volledig zijn, gezien b.v. het vermeldde in een Oirschotse schepenaakte van 30 oktober 1671; daarin wordt van o.a. Dirk Toirkens vastgesteld dat hij vele jaren lang veel verschillende tienden van verschillende heren heeft ingevorderd.

- A. Pacht van de impost op hoorgelden en bezaaide mergens in Oost- en Middelbeers
 - 1 okt. 1654 t/m 30 sept. 1655 borg
 - 1 okt. 1659 t/m 30 sept. 1660 pachter
 - 1 okt. 1660 t/m 30 sept. 1661 pachter
- B. Pacht van de impost op hoorgelden en bezaaide mergens over Veldhoven, Meerveldhoven, Zeelst en Zonderwijk
 - 1 okt. 1661 t/m 30 sept. 1662 medepachter
- C. Pacht van de impost op hoorgelden en bezaaide mergens over Oirschot
 - 1 okt. 1661 t/m 30 sept. 1662 medepachter
 - 1 okt. 1665 t/m 30 sept. 1666 pachter
- D. Pacht van de impost op bieren, wijnen etc. in Oirschot
 - 1 okt. 1657 t/m 30 sept. 1658 pachter
 - 1 okt. 1658 t/m 30 sept. 1659 pachter
- E. Pacht van de extra belasting op het gebruik van uitheemse bieren in Oirschot
 - 1 okt. 1664 t/m 30 sept. 1665 pachter
- F. Belasting op 't gemaal en de slagmolen in Oirschot
 - 1 april 1663 t/m 31 maart 1664 - pachter
- G. Kollekteur van de verpondingen in Oirschot
 - 1 april 1663 t/m 31 maart 1664 kollekteur
- H. Pacht van de smaltienden over Middelbeers toebehorende de kanunniken van Oirschot over vlas, varkens, lammeren etc.
 - 1656 medepachter

- 1657 medepachter
- 1660 pachter

I. Pacht van de clampetienden

- 1665 pachter

Verder was Dirk Toirkens in 1655 achtman en dus ook voor zijn herdgang in dat jaar van 1/1 t/m 31/12 zetter en inner van de dorpsbelastingen (imposten). Dat het lang niet altijd pais en vree was in zijn tijd als belastingontvanger moge uit enkele zaken blijken:

- op 19 april 1655 heeft Dirk Toirkens als achtman ruzie gekregen met burgemeester Renier Aarts van de Ven bij de afrekening. Toirkens heeft geslagen en heeft een mes uit zijn schede getrokken.
- op 10 juli 1659 wordt Toirkens ruwweg de toegang geweigerd om de biervoorraad op te nemen in de kelder van Merike Jan Aert Sijkens, de vrouw van Jan Aert Legius. Zij vindt Toirkens niet goed genoeg.
- op 9 oktober 1660 wordt in Middelbeers zijn paard en kar een eind weggesleept, er is een kar wiel afgebroken en de huid van de kar is op verschillende plaatsen doorsneden. Er blijkt zelfs met hagel geschoten te zijn.

Overige openbare functies van Dirk Toirkens

Op 13-9-1656 wordt hij samen met Jan Peter Sgraets voor de herdgang Kerkhof door de gemeente Oirschot aangesteld om te zoeken naar gemeenschappelijke gronden die geschikt zijn om door de gemeente verkocht te kunnen worden. In 1661 is Dirk Toirkens "gezworene" (erfmeester) voor de periode 1/1 t/m 31/12 van dat jaar.

Dat hij deze functie daarna nooit meer uitgeoefend heeft kan te maken hebben met het feit dat Dirk Toirkens in het najaar van 1661 samen met enkele andere personen uit Oirschot een proces is begonnen tegen de destijdse sekretaris van Oirschot P. van An del.

Deze van An del was erg goed bevriend met Otto Schraffert en diens vrouw Ploos van Amstel, de ontvanger van de middelen over Kempenland en burgemeester van Hattum.

De financiële toestand van Dirk

Hij moet rond 1655 niet geheel onbemiddeld zijn geweest. Van de kant van de Goossens familie part hij voor 1/8 deel mee in een obligatie van de gemeente Oirschot ad f 4.000,— (zijn deel is dus f 500,—), welke obligatie in het najaar van

1651 door de familie Goossens verkocht wordt. Van zijn moeder erft hij in 1652 f 1.000,— en nog eens j 150,— kapitaal.

In november 1655 biedt hij mede op herberg de Zwaan voor ruim f 2.000,— en in december 1655 biedt hij mee bij de verpachting van de tienden van Clara van Grevenbroek met een bod van J 2.600,—. Dat zijn vrij forse bedragen in die tijd. Overigens worden beide kopen niet aan hem, maar aan hoger biedenden gelaten. Rond 10 jaar later in april 1665 verkoopt Dirk enkele stukken grond voor in totaal f 580,— waarbij slechts f 130,— overblijft voor Dirk Toirkens en het restant f 450,— direkt betaald wordt aan Roelof Willems van Kerkoerle als gemachtigde van de heer ontvanger Schriek.

Dat duidt er dan al op dat Dirk Toirkens deze percelen heeft verkocht om te kunnen voldoen aan de verplichtingen inzake diverse gepachte belastingen.

Op 11 september 1669 wordt er door deurwaarder Floris de Visser namens Johan Blankevoort, ontvanger van Kempenland, beslag gelegd op alle goederen van Dirk Toirkens. Deze zit dan blijkbaar flink in de financiële zorgen.

In oktober 1670 wordt er een openbare verkoping gehouden van het huis in de Notel maar er is niemand die er voldoende voor heeft willen bieden.

In november 1671 herhaalt zich hetzelfde. Namens Floris de Visser wordt er weer een openbare verkoping gehouden. Ook dan is er weer niemand die voldoende wil bieden.

Uit een schepenakte van 8 maart 1672 blijkt dat het huis in de Notel met nog 4 andere percelen, totaal 23 á 24 lopenzaad, openbaar zijn verkocht; het totaal brengt f 800,— op plus f 200,— voor de slagen. De opbrengst verdwijnt echter naar Maria van Varick, weduwe van de heer Johan Blankevoort, die vanwege de verpachting van 's lands middelen, veel geld te vorderen had van Dirk Toirkens en waarvoor Dirk Toirkens bovenvermeld huis en percelen grond in onderpand had gesteld.

Of er van de opbrengst van f 1.000,— nog iets voor Dirk Toirkens overbleef is niet bekend.

In een akte van 27 juni 1680 wordt door schepenen van Oirschot nog eens vermeld dat de weduwe van Dirk Toirkens dan insolvent is en haar goederen heeft moeten verkopen wegens een vordering van Jonker Johan Blankevoort, tijdens zijn leven ontvanger van 's Rijksbelastingen. De nieuwe ontvanger over Kempeland, Otto Schraffer, burgemeester van Hattum, had blijkbaar toch nog steeds geld te vorderen. De schepenen van Oirschot wijzen er Ploos van Amstel, de weduwe van Otto Schraffer, op, dat niet alleen Toirkens, maar ook Jacob Zeelands en Jan van Oekel, door de Franse oorlogen allen in zeer slechte financiële staat zijn gekomen en dus niet kunnen betalen.

Dit is dus waarschijnlijk de reden dat de weduwe Francien Toirkens bijna geen goederen, ook het huis met brouwerij niet, aan haar kinderen heeft overgedragen, maar door schulden gedwongen was de goederen in snel tempo na de dood van haar man te verkopen.

In een processtuk van 1687 wordt 17 jaar na datum door de kinderen van wijlen Renier Aarts van de Ven een schuld gevorderd van f 66,6.— wegens gekochte viswaren, specerijen, bier, brandewijn, etc. Hiervoor had Dirk Toirkens op 24 januari 1670 een schuldbekentenis getekend, maar dit was na al die tijd nog niet betaald.

Hieruit blijkt dat ook de weduwe nog in geldelijke moeilijkheden zat, een bedrag van f 66,6,— was gezien haar destijds bezittingen in 1687 van ca. 11 lopenzaad land anders toch niet zo onoverkomelijk.

Dirk Toirkens voogd over 7 minderjarige kinderen van Dirk de Metser (overleden) en Paulina Henrick Pauwels Habraken

Na een proces in februari 1659 gevoerd, aanvaardt Dirk Toirkens, gedwongen deze aangehaalde voogdijschap, omdat hij van de zijde van Dirk de Metser, een van de weinige bekwaam geachte personen in Oirschot wonende familieleden is. Dirk Toirkens is zowel een volle neef van de overleden Dirk de Metser als ook een volle neef van de weduwe Pauline Habraken. Diverse andere in dit proces naar voren gebrachte personen komen niet in aanmerking voor deze voogdijschap:

Guilliam de Metser, oom van Dirk de Metser is onder voogdij geplaatst wegens zijn klein verstand

Goijaert Andries Goossens, oom van Dirk de Metser, woont in Eersel en heeft al 10 à 20 jaar een zieke huisvrouw (Hendriksken de Metser)

Willem de Metser, broer van Dirk de Metser is pastoor van Leefdaal, 25 mijlen van Oirschot, bovendien geeft deze al alimentatie voor 2 van de 7 kinderen Mathijs van der Achter, gehuwd met Maria de Metser, zuster van Dirk de Metser, valt af omdat hij als "weijman" de kost buiten Oirschot verdient

Aalken de Metser, zuster van Dirk de Metser, is 8 à 10 jaar geleden getrouwd en woont nu in het land van Leuven

Halfbroer Peter Aerts de Roij valt af omdat er een voogd moet komen van vaderszijde

Meester Johan Odulphus Goossens, notaris verweert zich met het argument dat hij alleen een neef is van Dirk de Metser.

Dirk Toirkens heeft zelf getracht de volgende personen naar voren te schuiven voor deze voogdijschap, die echter niet geaccepteerd worden:

—Meester Moijses Wichmans, oom van Paulina Habraken, deze woont echter in Peer, land van Luik

—Hendrik Gijsbert Vlemmings, aangetrouwd oom van de minderjarige kinderen, wordt als te oud aangemerkt en er is geen bloedverwantschap

—Aart Daniels de Roij, grootvader van de minderjarige kinderen, geen bloedverwantschap.

Sint Sebastiaans (schutters) gilde

In 1644, dus op 18 of 19-jarige leeftijd, direkt na zijn huwelijk treedt hij toe als gildebroeder van het Sint Sebastiaansgilde in Oirschot, waarvan hij verder tot zijn dood in 1677 lid zal blijven. Hij zet hiermee de familietraditie voort, zijn vader Hendrik Toirkens en zijn grootvader Meester Dirk Toirkens waren eveneens lid van dit gilde.

In de gildeboeken wordt hij met een aantal titels of functies vernoemd:

van 1644 - 1659	gewoon gildebroeder
in 1659	vice hoofdman
in 1662	koning
in 1663 (1 okt.)	koning
van 1675 - 1677	hoofdman

In 1737 is er nog een schild van Dirk Toirkens aanwezig.

Juridische kwesties om geld

Uit diverse aktes blijkt dat Dirk nogal eens iets van zijn brouwerij en herbergkanten te vorderen had.

In 1672 en 1673 probeert hij b.v. zijn geld te verkrijgen van ene Meester Gerart van Roij, metselaar, die in Geel (België) woont. Deze Gerart van Roij heeft het doen voorkomen dat hij namens Arnoldus Feij, steeds bier voor diens rekening bij Toirkens gekocht zou hebben. Arnold Feij verklaart op 27 maart 1673 dat hij echter nimmer aan Gerart van Roij of aan diens knechten opdracht heeft gegeven om namens hem, bier te kopen bij Toirkens, zijn buurman.

Of Dirk Toirkens dit geld later via de dingbank in Mol heeft weten te verkrijgen is nog niet uitgezocht.

Overlijden van Dirk Toirkens

Dirk overlijdt einde februari 1677 op ruim 51-jarige leeftijd. Hij wordt op 24 februari 1677 in de Sint Pieterskerk in Oirschot begraven.⁴⁾

Weduwe Francien

Na Dirks dood in februari 1677 verkoopt zijn weduwe in een aantal jaren de diverse eigendommen. Zoals eerder vernoemd werd dit gedaan om de schulden in te lossen, niets van de goederen zelf wordt aan haar kinderen overgedragen.

Achtereenvolgens verkoopt zij:

- in 1678 het voorste veld tot Gestel, 6 lopenzaad
- in 1681 aan Goossens Dirks van Roij, de "Dielis Peters akker", groot 3 lopenzaad, 26 roeden
- in 1681 het steenovenvelt, groot 6 lopenzaad
- 14-1-1681 het huis aan de Koestraat aan Nicolaas Hoppenbrouwer, president-schepen voor f 600,—.
- Waar de weduwe na 14-1-1681 is gaan wonen is nog niet uitgezocht.
- 18-3-1681 draagt zij al haar overige "waeij en saaijlanden", alle in Oirschot gelegen over aan haar kinderen. Zij bedingt echter het vruchtgebruik daarvan tot haar dood
- 7-6-1681 verkoop aan Dielis Bastiaan Coopal van de "Adam Thomaswey" aan de Heuvel (Papenvoort) groot 3 1/2 lopenzaad
- 10-5-1683 verkoop aan Marthijn Christiaan Sweerts een stuk land "in de Slimp" bij de Oerschoren, groot 5 lopenzaad
- in 1684 verkoop aan Anna van Beugen in Den Bosch de "Schoendonk" groot 7 lopenzaad
- in 1690 verkoop aan de heer van Oirschot, een nieuw camp groot 4 lopenzaad, 30 roeden
- in 1695 verkoop aan Adriaan Cornelis de Crom van de "Papenvoort" groot 2 lopenzaad
- in 1696 verkoop aan de Weduwe van de heer Abraham Elsevier van "de Standert", groot 4 lopenzaad, 34 roeden.

Overlijden van Francijna Goossens

De weduwe overlijdt in 1701, op ongeveer 79-jarige leeftijd, 24 jaar na de dood van haar man. Ook zij wordt in de Sint Peterskerk in Oirschot begraven, op 24 maart 1701.

NOTEN

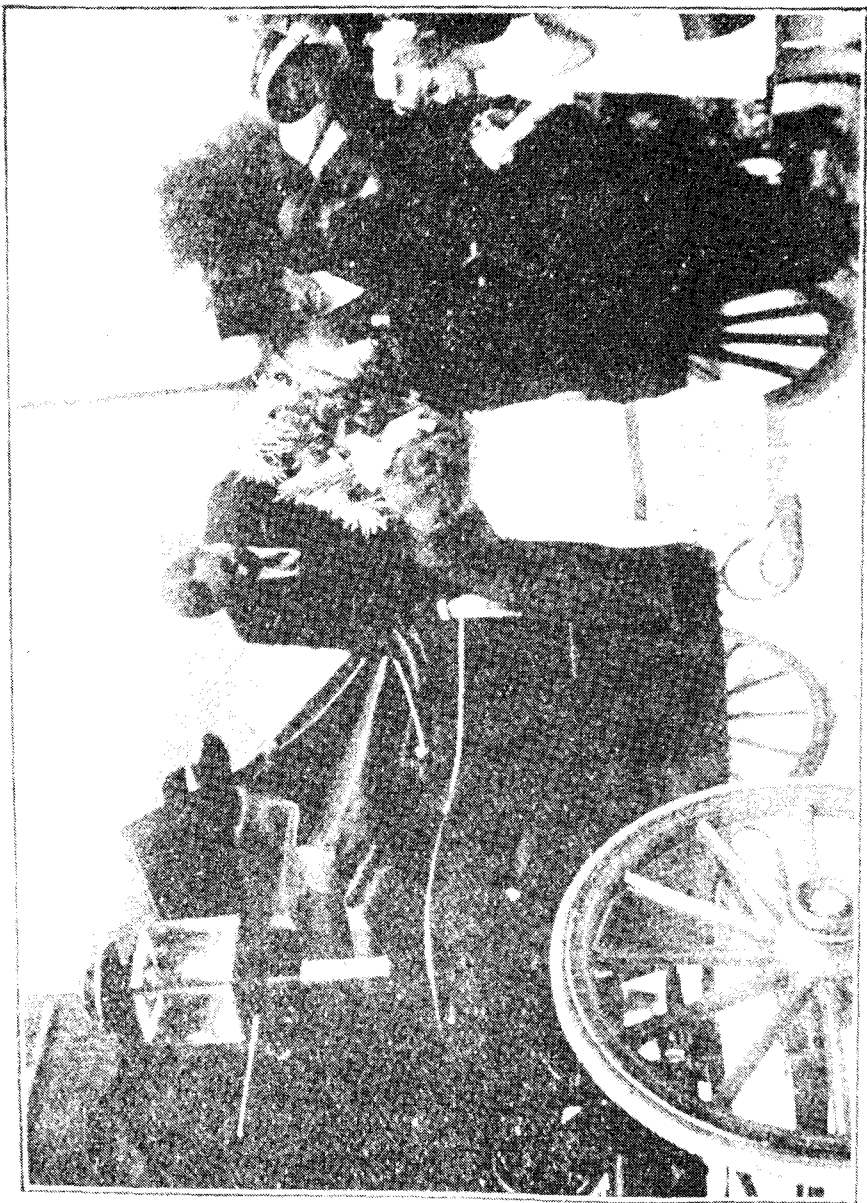
1. Doopboek Oirschot 1816-1646, blz. 90.
2. R.A. Oirschot, inv.nr. 156.
3. Trouwboek R.K. Par. St. Petrus Oirschot nr. II BA - 1618-1651.
4. R.K. Doodboek Oirschot 1675-1690 Kerkhof.

III. EEN NIEUWE BURGEMEESTER IN BERGEIJK

door R. Goossens

Na een ambtsperiode van 36 jaar neemt op 8 juli 1930 P.J.G. Aarts afscheid als burgemeester van Bergeijk.¹⁾ In de raadsvergadering van 7 juli wordt bij dit feit even stilgestaan. J.W. Aarts, wethouder en loco-burgemeester, houdt een toespraak waarin de verdiensten en de inzet van de burgemeester worden genoemd: "Toen U voor 36 jaren met Uw installatie de belofte deed de belangen dezer gemeente steeds trouw te zullen dienen, heerschte er vreugde in Bergeijk, wat U insgelijks heeft kunnen ondervinden bij Uw 25 jarig ambtsjubileum in 1919 door de grootsche hulde en groote blijken van sympathie U toen gebracht."²⁾

Eén maand later, op 6 augustus 1930, wordt de nieuwe burgemeester benoemd.³⁾ Het is Johannes Martinus Hermanus Klardie, geboren te 's-Hertogenbosch op 10 juli 1875 en op het moment van zijn benoeming burgemeester van Maarheeze.⁴⁾ De Eindhovensche en Meierijsche Courant (EMC) bericht uitvoerig over dit feit: "Men schrijft ons uit Maarheeze. Zooals reeds in dit blad werd gemeld is de E.A. Heer J.M.H. Klardie met ingang van 15 augustus benoemd tot burgemeester van Bergeijk. Enerzijds verheugen we ons over dit door H.M. de Koningin genomen besluit en anderzijds betreuren we het den eminenten en voortvarenden burgervader te moeten zien heengaan. We kunnen niet anders dan burgemeester Klardie hartelijk geluk wenschen met deze promotie. Slechts weinige jaren heeft Maarheeze de heer Klardie als burgemeester mogen bezitten. Voor een 6-tal jaren werd hij door H.M. de Koningin, na den dood van burgemeester Moors, tot burgemeester van Maarheeze benoemd. Hier hebben we den burgemeester leeren kennen als een krachtig leidsman en burgervader. Hij heeft steeds veel ambitie met groote kennis en studie doen gepaard gaan om de belangen der gemeente Maarheeze en haar inwoners te behartigen. In moeilijke omstandigheden (o.a. de annexatie van Soerendonk, Sterksel en Gastel met Maarheeze, en alles wat daarmee in verband staat) heeft burgemeester Klardie hier veel, zeer veel tot stand gebracht. Hoewel bij zijn benoeming niet in de gemeenteadministratie onderlegd, heeft hij bewezen in welk een korte tijd hij zich in de gemeentezaken thuis voelde. Dit kwam dan ook vaak tot uiting in de gemeenteraadsvergaderingen waarin de heer Klardie de aan de orde komende onderwerpen van het begin van zijn optreden af volkomen beheerschte. Hij leidde steeds de vergaderingen op een uitstekende manier, zoodat de goede harmonie onder de leden, welke vóór dien wel eens te wenschen overliet, spoedig was teruggekeerd. Zijn parool was te streven om ieder het zijne te geven en elken inwoner, al woonde deze ook op het ver afgelegen stille Gastel of Sterksel, recht

*Aanbieding bloemen aan burgemeester Klardie.
(Eindhovensche Illustratie 1930; repro. P. Stawinski).*

te doen wedervaren. Hij leefde en werkte in ons midden met groote bescheidenheid en ieder was getuige van zijn daden en van zijn liefde voor de belangen van zijn inwoners. 't Is dan ook geen wonder dat onze inwoners hem eeren en beminnen en vanzelfsprekend noode uit hun midden zien heengaan. De heer Klardie gaat thans een grootere gemeente besturen, een waardig arbeidsveld voor de groote werklust en geestkracht van den burgemeester. Wij twijfelen niet, of met den groei en bloei der mooie gemeente Bergeijk zal het steeds crescendo gaan."⁵⁾

Intussen wordt in Bergeijk de inhuldiging voorbereid. Burgemeester Klardie zelf wil een eenvoudige plechtigheid, terwijl de gemeenteraad een krediet beschikbaar wil stellen van f 200, —.⁶⁾ Op 28 augustus staat het programma voor de feestdag in de EMC.

Een comité zal de burgemeester inhalen bij de gemeentegrens, daarna volgt een rondrit door de gemeente en een receptie ten gemeentehuize en de dag zal worden afgesloten met een serenade door de harmonie Echo der Kempen.⁷⁾ De EMC bericht hoe de festiviteiten op 1 september in Bergeijk zijn verlopen: Maandagmiddag 2 uur; feestelijke ontvangst van heer Klardie als nieuwe burgemeester van Bergeijk. Aan de grens tussen Bergeijk en Westerhoven is een ereboog geplaatst "Hulde aan onzen burgemeester". Volgt een welkomstwoord door Fr. Aarts, het hoofd van de school: "Wees welkom in Bergeijk met zijn eenvoudige rustige vreedzame en nijvere bevolking, waar landbouw en nijverheid hand aan hand gaan, waar geen buitengewone welvaart heerscht, maar waar toch alle menschen hun brood verdienen."

Een dochtertje van de heer Hoyinck van Papendrecht "sprak den nieuwen Burgemeester en Mevrouw in mooie woorden toe, en hoewel ze nog klein was en niet weet wat een Burgemeester is, hoopt ze dat de nieuwe burgemeester die door alle inwoners van Bergeijk met blijdschap wordt ontvangen, spoedig alle sympathie zal trekken en bood tevens een prachtige bloemruiker aan". Daarna volgde een rijtoer door de gemeente met voorop een Garde d'honneur uit de rijvereniging het Loo gevolgd door de harmonie Echo der Kempen. Onderweg was er een stop ter hoogte van de Ursulinenschool waar de schoolkinderen met vlaggetjes stonden te zwaaien. Juffrouw Moeskops sprak een welkomstwoord en overhandigde een bos bloemen. Na de receptie, waar alle burgemeesters van de omliggende gemeenten aanwezig waren, volgde om 16.00 uur een serenade door harmonie Echo der Kempen. De rijtoer werd voortgezet in de richting van de bijzondere school op het Hof, met als laatste de bijzondere school op de Weesch, waar schoolkinderen en de burgerwacht een defilé hielden. Om 20.00 uur w. er een groot concert in de verlichte kiosk door de harmonie "waarna tot laat in den avond een gezellig(drukte heti sate en alle inwoners hebben bijgedragen dezen dag tot een orn'ergetelijkLn te iliakLii."8)

Ontvangst burgemeester Klardie op het Bergeijkse gemeentehuis.
(Eindhovensche Illustratie 1930; repro. P. Stawinski).

In het gemeentehuis heeft die dag ook de plechtige installatie van burgemeester Klardie plaatsgevonden. Dit is gepaard gegaan met de gebruikelijke toespraken, waarin van alle kanten gehoopt werd, dat de samenwerking met de burgemeester vruchtbaar zal zijn. Opmerkelijk in de toespraken is de aandacht die de ontginningen van de woeste gronden krijgen.⁹⁾

Burgemeester Klardie wordt reeds kort na zijn installatie door de harmonie Echo der Kempen aangezocht plaats te nemen in het bestuur. In eerste instantie stemt hij toe en wordt voorzitter, maar al spoedig bedankt hij voor deze functie om vervolgens tot ere-voorzitter te worden gekozen. Tot 1941 blijft hij beschermheer van de harmonie.¹⁰⁾

Een probleem levert de keuze van de ambtswoning voor de burgemeester. Op 10 september wordt deze zaak behandeld in een vergadering van de gemeenteraad. De burgemeester verklaart nog geen geschikt pand in de gemeente te hebben gezien, dat tevens betaalbaar is. Hetgeen overblijft is nieuwbouw. De burgemeester heeft wel reeds een geschikte locatie gezien: een terrein tussen de huizen van de dokter en het hoofd van de openbare school. Eerst wordt nog gekeken of het niet mogelijk is het huis van de dokter te kopen, omdat dit pand goede mogelijkheden biedt. De dokter vraagt echter f 8.000, — voor zijn huis en dit bedrag is te hoog volgens de gemeenteraad. Deze problematiek wordt besproken op 30 september 1930 in een geheime raadsvergadering.

De dokter wordt ontboden om in deze vergadering over de prijs te onderhandelen. Wanneer echter de vraagprijs niet verder zakt dan tot f 7.200, — wordt besloten tot nieuwbouw.

De dokter is wel bereid hiervoor een gedeelte van zijn tuin af te staan.¹¹⁾ In de gewone raadsvergadering op dezelfde dag wordt deze zaak verder besproken. Besloten wordt tot totale nieuwbouw en daartoe grond te verwerven van de dokter en het hoofd van de school.

De bouwkosten worden begroot op f 6.500, —.¹²⁾ Op 4 oktober volgt de openbare aanbesteding. Er zijn 11 inschrijvingen van aannemers:

W. Jacobs en Roest, Veldhoven	f9.650,-
A. Das, Riethoven	8.200,-
H. Moeskops, Bergeijk	7.980,-
Gebrs. Damhuis, Eersel	7.813,-
J. Franken, Geldrop	7.760,—
J. Snoek en W. de Louw, Valkenswaard	7.730,—
J. van Herk, Valkenswaard	7.695,—
W. Jacobs-Jansen en De Krom, Eersel	7.593,—
J. Staals, Dommelen	7.575,—
Rotitbout, Bergeijk	7.534,—
P. Iheus, Bergeijk en H. Choc:heit, Luyksgestel	6.995,—

De bouw wordt gegund aan de laagste inschrijvers, de firma P. Theus en H. Groenen. De bouwtekeningen zullen worden gemaakt door architect Franken te Valkenswaard.¹³⁾

Wanneer men met de bouw bezig is wordt er een klacht ingediend door de dokter, voor wie het onmogelijk is om zijn auto de garage in te rijden, omdat de doorgang tussen de huizen te smal is. Besloten wordt dan ook voor rekening van de gemeente een nieuwe garage te bouwen voor de dokter.¹⁴⁾ Omdat dit een stijging betekent van de bouwkosten is het nodig een aangepaste geldlening af te sluiten. Deze bedraagt f 9.000, -.¹⁵⁾

Uit de bijlagen tot de gemeenterekening van 1930 blijkt, dat de totale bouwkosten f 8.637,75 hebben bedragen.¹⁶⁾ Op een verzoek van tuinarchitect Groenewegen uit De Bilt om de tuin te mogen verzorgen, wordt door de burgemeester niet ingegaan.¹⁷⁾

Wanneer precies het huis is opgeleverd is niet bekend.

Op 6 november 1930 echter wordt burgemeester Klardie tesamen met zijn echtgenote, Petronella Hubertina Maria Johanna Damen ingeschreven in het bevolkingsregister van de gemeente Bergeijk op huisnummer A 225. Daar blijft het gezin Klardie wonen totdat de burgemeester benoemd wordt tot eerste burger-vader in de gemeente Gilze-Rijen op 16 maart 1941.¹⁸⁾

NOTEN:

1. Archief van de gemeente Bergeijk tot 1930 (AGB), inv.nr. 553; Koninklijk Besluit van 16 maart 1930, nr. 70.
2. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 7 juli 1930.
3. Eindhovensche en Meierijsche Courant (EMC), 12 augustus 1930, eerste blad pagina 2.
4. AGB, inv.nr. 1111; bevolkingsregister 1926 - 1933, wijk A, pag. 180.
5. EMC, 14 augustus 1930, eerste blad pagina 2.
6. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 10 augustus 1930.
7. EMC, 28 augustus 1930, eerste blad pagina 2.
8. EMC, 2 september 1930, eerste blad pagina 2.
9. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 1 september 1930.
10. J. Biemans, Koninklijke Harmonie Echo der Kempen: 't Hermenieke van Bergeijk, (Bergeijk), (1986); pag. 71 en 128.
11. AGB, inv.nr. 449; geheime raadsvergadering 10 september 1930.
12. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 10 september 1930.

13. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 4 oktober 1930.
14. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 24 september 1930.
15. AGB, inv.nr. 448; raadsvergadering 12 december 1930.
16. AGB, inv.nr. 817; bijlagen tot de gemeenterekening 1930.
17. AGB, inv.nr. 585; bouw ambtswoning 1930.
18. AGB, inv.nr. 1111; bevolkingsregister 1926 - 1933, wijk A, pag. 180 en bevolkingsregister 1934 - 1940 (dit register berust bij de afdeling Bevolking van de gemeente Bergeijk; mijn dank aan de heer Van Lierop voor het doorgeven van de informatie.)

IV. KEMPISCHE CURIOSA 2

ZO REKENDEN DE KLOMPENMAKERS 230 JAAR GELEDEN

door J. Liften

In het rechterlijk archief van de Oirschotse schepenbank troffen we bij de dossiers van civiele zaken een 'eysch en aanspraak' aan van Thomas Clompers, 'clompmaker en inwoonder alhier', tegen Symon Janszoon de Leest. Beide namen zijn nog steeds bekend in Oirschot. Clompers had aan de Leest klompen geleverd, maar kon zijn geld niet krijgen. Vandaar de gang naar de schepenbank.

Uit de geformuleerde eis blijkt, dat Clompers aan de Leest het volgende geleverd had: 14 risten tegen 13 gulden 10 stuivers de honderd paar en 7 risten tegen 12 gulden 10 stuivers de honderd paar, zodat hij in totaal te vorderen had 34 gulden 11 stuivers en 4 penningen. In deze vergelijking zitten nogal wat onbekenden.

Uit mijn jeugd herinner ik mij nog, hoe de klompen per paar met een touwtje aaneengebonden waren. De paren werden met de hakken in het voorgaande paar gezet en met een wis tussen de paren door om de touwtjes tot risten aan elkaar gebonden. Ik had de idee, dat een rist niet veel meer dan 10 paar bevatte. Ik wist wel, dat het altijd een oneven aantal paren waren, dus vermoedelijk 11 of 13, maar geen enkele berekening was kloppend te krijgen. Het bleef een raadsel, totdat onze restaurator P. v.d. Akker opperde, om H. v.d. Vleuten te Liempde te bellen, de secretaris van de Nederlandse Vereniging van Klompenfabrikanten. Deze vertelde, dat een rist 13 paar klompen telde. Ook had hij zijn vader horen zeggen, dat de klompenmakers vroeger per 100 paar 4 overparen leverden. Met deze gegevens ging ik opnieuw aan het rekenen maar zonder succes. Ik begon namelijk aan de verkeerde kant, alsof er op 100 paar een korting van 4 paar gegeven werd. Nog eens goed over het gegeven nadenkend, moest ik concluderen, dat voor 100 berekende paren in feite 104 paren werden geleverd. Dat was de oplossing: 100 paar (berekend) = 8 risten (feitelijk geleverd: 8 x 13 paar = 104 paar). Eén rist werd dus berekend als $1/8$ van 100 paar = $12\frac{1}{2}$ paar + 1 overklomp.

Met deze gegevens is de berekening kloppend te maken, tenminste als men weet, hoe de muntwaardeverhouding was. Dit is niet zo moeilijk: 1 gulden was 20 stuivers zoals nu nog steeds; 1 stuiver was 16 penningen. In afkortingen wordt de penning altijd weergegeven met d. (= denarie).

Het is misschien interessant hierbij op te merken, dat de penning in die tijd rekenmunt was, zoals nu onze cent, maar geen betaalmunt. De kleinste betaalmunt was toen de duit, die een waarde had van 2 penningen. In feite komt men daarom in die tijd nooit een rekening tegen met een oneven aantal penningen.

Van de klompen, die 13 gulden 10 stuivers per 100 paar kostten, kwam 1 rist dus op 1 gulden 13 stuivers en 12 penningen; van die van 12 gulden 10 stuivers kwam 1 rist op 1 gulden 11 stuivers en 4 penningen.

De Leest moest dus betalen:

$$\begin{array}{r} 14 \times 1 \text{ gld. } 13 \text{ st. } 12 \text{ d.} = 23 \text{ gld. } 12 \text{ st. } 8 \text{ d.} \\ \text{en } 7 \times 1 \text{ gld. } 11 \text{ st. } 4 \text{ d.} = \underline{10 \text{ gld. } 18 \text{ st. } 12 \text{ d.}} \end{array}$$

$$\text{Totaal} \quad = 34 \text{ gld. } 11 \text{ st. } 4 \text{ d.}$$

De mensen van dit tijd moeten goed geweest zijn in rekenen, hoe schamper men tegenwoordig daar soms ook over doet. Zij sprongen vlot over van het tientallig naar het twintigtallig en zestientallig stelsel en maakten zelden telfouten, misschien omdat zij geen computer hadden, om de schuld op af te schuiven.

V. ~~OIRSCHOTSE~~ ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 101 - 105

door J. Lijten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Van de vijf voorliggende zoen-accorden zijn de eerste drie reeds gepubliceerd in transcriptie in het oktober-nummer van 1981. Deze publicatie werd aanleiding tot de nu bijna voltooide reeks. Wij kunnen daarom het commentaar enigszins beperken, maar geven toch de nodige informatie, om het gebeuren te kunnen beoordelen zonder terug te grijpen naar Campinia nr. 43. Dat er van zoen nr. 102 geen minuut bewaard is in het protocol, doet ons veronderstellen, dat de familie van der Sterre uiteindelijk het dictaat van de familie van Wintelroy heeft moeten accepteren en het accoord dus geworden is, zoals het uit de geamendeerde aantekening naar voren komt. Secretaris van Kelst, die liever niet te hard werkte, kon met behulp van deze aantekening gemakkelijk de grossen uitschrijven.

In het algemeen hebben wij de indruk, dat de zorgvuldigheid, waarmee in voorgaande tijden het sluiten van een zoen-accoord werd omgeven, in de laatste decennia van de zestiende eeuw is verzwakt. Deze tendens zal nog bevorderd zijn door de onbekwaamheid van secretaris Andries Huybregts en het optreden daarna van secretaris Jeronimus van Kelst, die geen geboren burger van Oirschot was. Maar de voornaamste oorzaak was vermoedelijk een mentaliteitsverandering, waardoor de Oirschotse gemeenschap een minder gesloten eenheid werd. Alarmerende tekenen van deze crisissfeer in een veranderingsproces zijn de vele tegenstellingen, die in deze periode in Oirschot de kop opstaken en die mede oorzaak zijn geweest van een debacle op velerlei terrein.

nr. 101

1608 maart 7

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP CLAES LAMBRECHTSSEN

Oirschots schepenprotocol van 1608, fol. 233.

Gepubliceerd in Campinia jrg. 11, nr. 43, blz. 126.

SAMENVATTING:

Slachtoffer: Claes Lambrechts Lambrechtssen

Dader: Peeter Louis Peetersen

43.

Zoencommissie benoemd in gezamenlijk overleg:

Peter van Vladeracken, pastoor

Mr. Willem van de Ven

Mr. Dirick Toorkens

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Het accoord is gemaakt onder leiding van de arbiters. Aan het begin wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de afspraken te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. Zoengeld: geen afzonderlijk zoengeld gevraagd, maar zie 1.b.

Rekening houdend met zoen nr. 103 kunnen we wel veronderstellen, dat van de 60 gld. voor de uitvaart enz. 30 gld. eigenlijk als zoengeld bedoeld zijn.

b. kosten: uitvaart en kerkerechten: 60 gld. 'omme daarmede te doen naer behoiren ende naer belieften des voerscreven Lambrechts'.

2. geestelijke genoegdoening

d. 2 kaarsen van 1 pond elk: 1 voor het H. Sacrament

1 voor het H. Kruis

e. een spynde van 1 mud rogge vóór 14 mei

3. schulderkenning

b. wijken op wegen in kerken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De familie van het slachtoffer is met meerdere personen ter onderhandeling verschenen. Behalve de vader en de broer van het slachtoffer zijn er meerdere familieleden, die 'naeste vrienden' genoemd worden, maar wier familieverband tot het slachtoffer niet exact is te determineren. Het zijn Henrick Verbeeck, kapelaan van Oirschot, Marcelis Walravens, Jan Philips Stans, die we weer zullen ontmoeten in zoen nr. 103, en Lambrecht Bressers.

De dader is vertegenwoordigd door zijn vader, Louis Peterssen, en zijn oom, Jan Aerts.

Voor het eerst sinds lange tijd maar denklijk slechts voor één maal worden hier de arbiters met name genoemd. Het zijn pastoor Peter van Vladeracken, over wiens klassieke werken en markante persoonlijkheid wij over enkele jaren een

dissertatie tegemoet mogen zien van de hand van een zoon van het aloude Oirschot, en verder Mr. Willem van de Ven en Mr. Dirick Toirkens. Mr. Willem van de Ven kunnen wij niet verder thuis brengen. Mr. Dirck Toirkens - zo wordt zijn naam meestal geschreven - is bekend als schepen in de jaren 1585, 1588, 1591 en 1594, terwijl hij tevens secretaris was van de Beerzen en notaris)) Rekening houdend met de gebeurtenissen, waarvan sprake is in zoen nr. 103, vermoeden wij, dat Dirck Toirkens in de zoencommissie gekozen was namens de partij van de dader. Mr. Willem van de Ven zou dan gekozen zijn door de partij van het slachtoffer en pastoor van Vladeracken min of meer als een neutrale 'overman'.

Wat de voorwaarden betreft valt er niets buiten de gewone orde. Uit een vergelijking met zoen nr. 103 rijst het vermoeden, dat het zoengeld van 30 gulden enigszins in het vage gebleven is.

NOOT

1. Zie de titelbladzijden van de schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 102

1608 zonder datum

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP NICLAES HERBERTSEN (VAN WINTELROY)

R.A.O. vrl. inv. nr. 3551.

Gepubliceerd in Campinia jrg. 11, nr. 43, blz. 128.

SAMENVATTING:

Slachtoffer: Niclaes Herbetsen van Wintelroy

Dader: Henrick (Janszoon) van der Sterre

Zoencommissie: niet genoemd.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In de aantekeningen van de onderhandelingen voor de totstandkoming van het accoord - het enige waarover wij beschikken - is nog geen sprake van verzoening.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: Hierover wordt niet uitdrukkelijk gesproken, maar de verandering van een perceelsgrens, waarbij waarschijnlijk een stuk grond wordt afgestaan, en de hoge kosten, die berekend worden voor de uitvaart, kunnen wel gedeeltelijk als zoengeld beschouwd worden.
- b. kosten: dokterskosten (niet gespecificeerd)

verplegingskosten	40 gulden
kosten van het accoord	
uitvaart: 80 gulden	

2. geestelijke genoegdoening

- e. een spynde van meer dan 4 mud rogge (zie commentaar)
- f. Het hout, dat komt van de te slechten wal, is voor de armen

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning vermoedelijk voor altijd uit Oirschot
verder wijken als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Wij beschikken slechts over een stuk, dat een aantekening behelst van de bemiddelaars bij de onderhandelingen. Uit de opmaak moeten we wel concluderen, dat de families niet rechtstreeks met elkaar onderhandeld hebben. De sfeer zal te gespannen zijn geweest. Bij de publicatie in 1981 wezen we reeds op de politieke tegenstelling, die er was tussen dader en slachtoffer. Van vóór 1600 tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw hebben verschillende politieke kwesties Oirschot in beroering gebracht en op enorme onkosten gejaagd. De volgende kwesties waren daarbij actueel: achtmannen tegen schepenen; Oirschot tegen de heer (Floris van Merode); Best tegen Oirschot; en in later tijd allochtone gereformeerde tegen autochtone katholieke inwoners van Oirschot. Al deze kwesties liepen weer door elkaar heen, zodat er moeilijk zicht op te krijgen is. In de kwestie tussen achtmannen en schepenen, die rond 1608 op een hoogtepunt was, hoorden dader en slachtoffer tot tegengestelde partijen. Henrick (Janszoon) van der Sterre was schepen in 1601, 1604 en 1607.²⁾ Niclaes Herbetsen van Wintelroy was door de achtmannen aangewezen als burgemeester in 1607.³⁾

De vechtpartij tussen de twee mannen is blijkbaar aangekomen over een houtwal, die lag op een perceel, dat op het fatale moment eigendom was van Theodora van Esch, de schoonmoeder van Henrick van der Sterre, en dat Henrick in gebruik had. De wal vormde de scheiding met een perceel van Niclaes Her-

berts van Wintelroy. Vermoedelijk door de politieke spanning tussen de twee families was de sfeer zo explosief, dat het niet verstandig was de vertegenwoordigers bij elkaar te brengen. De bemiddelaars hebben blijkbaar eerst afzonderlijk gesproken met de familie van Wintelroy. Daarbij werden eisen op tafel gelegd en op schrift gesteld. Met dit geschreven stuk gingen de bemiddelaars naar de familie van der Sterre. Wij beschikken echter niet over dit stuk maar enkel over het op schrift gestelde antwoord van de familie van der Sterre. Daaruit blijkt echter duidelijk, dat de eisen van de familie van Wintelroy geformuleerd waren in zes punten. De eerste drie en het zesde punt worden geaccepteerd; betreffende het vierde en vijfde punt werd een tegenvoorstel gedaan. Met het schriftelijk stuk, dat het antwoord van de familie van der Sterre bevatte, gingen de bemiddelaars weer naar de familie van Wintelroy. Hun reactie werd in de marge van het stuk genoteerd. Dit geamendeerde antwoord is ons bewaard gebleven. Wij weten daaruit vrij exact, wat er in de punten 1 t/m 3 en 6 is afgesproken. Punt 4 handelde blijkbaar over de kosten van de uitvaart. De familie van der Sterre stelde voor, dit punt te laten vervallen met als motief de hoge kosten, die Henrick had moeten maken, om buiten Oirschot te gaan wonen en een nieuwe kostwinning op te bouwen. (Hieruit concluderen we, dat het van te voren vaststond, dat Henrick van der Sterre niet meer in Oirschot zou mogen wonen, ook al wordt daarover in het stuk niet gesproken.) Uit de marginale aantekening blijkt, dat de familie van Wintelroy 'persisteert' in de geëiste 80 gulden voor de uitvaart met als motief, dat die kosten werkelijk door hen gemaakt zijn.

Wat de spynde van punt 5 betreft, ligt de zaak niet zo duidelijk. De familie van der Sterre stelde een spynde van 4 mud rogge voor, waarop de familie van Wintelroy repliceerde, dat zij bij de geëiste spynde bleef. Wij menen daarom, dat hun eis hoger was, maar de mogelijkheid, dat dit niet zo was, blijft aanwezig. De punten 4 en 5 worden in één voorstel behandeld en het is mogelijk, dat het voorstel van de familie van der Sterre inhield punt 4 te laten vervallen maar punt 5 te accepteren. Het antwoord van de familie van Wintelroy houdt dan in, dat ze bij beide eisen blijven. Vier mud was trouwens toch al een zeldzaam grote spynde. We zijn ervan uitgegaan, dat de ultimatieve eisen van de familie van Wintelroy in laatste instantie zijn geaccepteerd.

Henrick van der Sterre heeft het desondanks nog ver gebracht. Hij werd schout van Eindhoven en Woensel. Zijn oudste zoon Jan werd abt van de Norbertijner Sint-Michiels-abdij te Antwerpen, waar vader Henrick na zijn dood in 1641 een grafmonument kreeg. Zijn jongste zoon Willem werd kanunnik en kapitteldeken te Yperen, waar hij gedurende het openstaan van de bisschopszetel van 1646 tot 1654 als vicaris-capitularis het bisdom bestuurde.⁴⁾

NOTEN

2. Zie titelbladzijden van de schepenprotocollen der betreffende jaren.
3. O.A.A.O., vrl. inv.nr. 3972, rekening van Nicolaes Herberts van Wintelroy als 'ontfanger generael' over 1607.
4. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 50 e.v. Frenken noemt Willem bisschop; dit is echter niet juist.

nr. 103

1609 maart 24

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP PETER JAN TOORKENS

R.A.O., vrl. inv. nr. 2080

Gepubliceerd in Campinia jrg. 11, nr. 43, blz. 132.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Peter Jan Toorkens

Dader: Philips zoon van Jan Philips Stans

Zoencommissie: niet genoemd.

Inhoud van het accoord

- A. Verzoening

Wij beschikken enkel over aantekeningen van de afgesproken voorwaarden. Daarin komt de verzoening niet ter sprake.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 30 gulden vóór 25 juli
 - b. kosten: kosten van het accoord (niet gespecificeerd)
 - begravenis: 30 stuivers
 - uitvaart en kerkerechten: 30 gulden vóór 25 juli
 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 1 kaars van 1 pond op sacramentsdag voor het H. Sacrament
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor altijd uit Spooronk en Boterwijk
 - verbanning voor 4 jaar uit Kerkhof, maar hij zal nooit mogen wonen in de buurt van Mr. Dirck Toirkens
 - In de kerk mag hij alleen komen in de zijbeuk tussen de doopvont en het Sint-Catharina-altaar
 - wijken op weg!** en ia heibei geit als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden

COMMENTAAR

Zoals bij de voorgaande zoen beschikken we ook bij deze slechts over een aantekening. Later is er wel bovengeschreven 'Minute van den 24 martii 1609, nog nyet gepasseert', maar feitelijk is het geen minuut: het stuk is niet getekend en de namen van de schepenen-getuigen zijn niet vermeld. De aantekening bevatte voldoende gegevens voor de secretaris, om daarvan de grosse rechtstreeks te kunnen uitschrijven, zodat hij het blijkbaar overbodig vond om de minuut in te schrijven in het schepenprotocol.

Wanneer wij de namen van de dader en het slachtoffer vergelijken met de namen, die in zoen nr. 101 voorkomen, gaan onze gedachten een bepaalde richting uit. Het slachtoffer moet wel naaste familie zijn geweest van Mr. Dirck Toirkens, arbiter in zoen nr. 101. Vermoedelijk was deze een oom van het slachtoffer. De dader hoort tot de familie van het slachtoffer van zoen nr. 101. Dit doet denken aan het verbreken van de vrede, die door de zoen tot stand gekomen was, m.a.w. aan zoenbreuk. De onderhandelingen zullen in deze omstandigheden zeker moeilijk zijn geweest. In 1981 wezen wij op de mogelijkheid, dat pastoor Peter van Vladeracken op deze enerverende gebeurtenis zinspeelde in de brief, die van hem bewaard is in het archief van het bisdom. Wij kunnen er wel van uitgaan, dat hij ook hier zich zal hebben ingespannen, om de verzoening te bewerken.

De voorwaarden vallen niet buiten de gewone orde. Alleen voor het wjken zijn extra-bepalingen. Men zal zijn uiterste best gedaan hebben, om elke nieuwe confrontatie te vermijden.

nr. 104

1609 oktober 15

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GERAERD JAN HENRICKSZOON VAN BEERSE

Oirschots schepenprotocol van 1609, fol. 386".

SAMENVATTING

Slachtoffer: Geraerd zoon van Jan Henrickszoon van Beerse

Dader: Lambert Evert Peeterszoon

Zoencommissie

'doer tusschenspreecken van goede mannen ende vrienden by de voerscreven paerthyen hierover geroepen ende genomen'.

Inhoud van het accoord

- A. Verzoening
 - Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het eind beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 - 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 75 gulden
 - b. kosten: voor uitvaart en kerkerechten: 10 gulden
 - 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 3 zielmissen in de kerk van Oirschot
 - 3. schulderkenning
 - b. wjken: verbanning voor 4 jaar uit Oirschot
daarna wjken op wegen en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De twee vertegenwoordigers van de dader bij het accoord hebben andere namen. Hun relatie tot de dader wordt niet genoemd. Mogelijk zijn het oom(s) en/of neef(s).

De familie van het slachtoffer verschijnt in groten getale: de vader en een broer van het slachtoffer, de voogden van diens minderjarige dochter, die ook optreden namens de weduwe, die echter daarnaast nog een schepen en een andere persoon als haar 'mombers' heeft aangewezen.

Van het zoengeld wordt uitdrukkelijk gezegd, dat het voor de minderjarige dochter van het slachtoffer bestemd is.

De verdere voorwaarden zijn zeer gematigd. Vermoedelijk was de dader eerder arm dan welgesteld.

Het accoord is gesloten voor twee schepenen, die het bij de secretaris hebben aangebracht.

nr. 105

1609 november 23 (oktober 16)

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ANTHONIS PETERS PETERS-ZOON VAN DORMAELEN**Oirschots schepenprotocol van 1609, fol. 393.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Anthonis zoon van Peter Peterszoon van Dormaelen

Dader: Michiel van der Waerden

Zoencommissie: niet genoemd.

Inhoud van het accoord:

A. Verzoening

Het accoord wordt pas geregistreerd bij de schepensbank, nadat de voorwaarden vervuld zijn. Bij die registratie wordt de verzoening uitgesproken en de kwitantie verleend voor het vervullen van de voorwaarden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 19 gulden en 1 mud rogge binnen 14 dagen
- b. kosten: begrafenis en kerkerechten (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening: zie schulderkenning

3. schulderkenning

- a. voetval op het graf van het slachtoffer op Allerheiligendag in ondergoed met een brandende waskaars en daarna deelnemen aan de sacramentsprocessie en H. Mis.
- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit de Meierij

AFWIKKELING ingesloten in het accoord.

COMMENTAAR

Eerlijk gezegd duizelde het ons bij de eerste lezing van dit accoord. Men gaat dan gemakkelijk denken, dat de akte niet duidelijk geformuleerd is. Meestal is het echter heel duidelijk, als men de omstandigheden maar kent. Het reconstrueren van de omstandigheden uit de akte is dikwijls verre van eenvoudig. Wij besparen u het ingewikkelde zoeken en geven enkel het resultaat.

De doodslag is gepleegd te Kortenenaken bij Diest. Mogelijk oefende de dader daar zijn kostwinning uit en was het slachtoffer bij hem in dienst. De 'doodslag' kan ook een ongeluk geweest zijn of 'dood door schuld'.

Derick Arienszoon van Nistelroy onderhandelde in Oirschot namens de dader

met de familie van het slachtoffer, diens vader en oudste broer mede namens alle broers en zusters. Deze onderhandelingen resulteerden in een accoord, dat gesloten werd op 16 oktober voor getuigen maar niet voor schepenen. Ten gevolge van dit accoord ging Derick Arienszoon van Nistelroy naar Kortenenaken, waar na de voetval 'tomen sall in den naeme van den voerscreven Peter Peterszoon ende synen kynderen de voerscreven Derick Arienszoon ende den delinquant opheffen ende vergeven den nederslach by hem gedaen ende geperpetreert'. De persoon van Derick Arienszoon van Nistelroy wordt dus als een soort neutrale tussenpersoon beschouwd, die in Kortenenaken de familie van het slachtoffer zou vertegenwoordigen.

De familie in Oirschot moest natuurlijk een bewijs krijgen, dat in Kortenenaken alles volgens afspraak geschied was. Daartoe werd Peter Arienszoon van den Huevel door de dader gemachtigd ten overstaan van schepenen van Kortenenaken. Zo wordt het in het accoord geformuleerd. Alleen van deze procuratie wordt de verificatie door schepenen van Oirschot vermeld. Slechts uit het vervolg van de akte blijkt, wat de taak is geweest van deze Peter Ariens van den Huevel. Hij heeft 'bethoont', dat is het bewijs geleverd, dat in Kortenenaken alles volgens afspraak gebeurd was. Dit is practisch zeker gebeurd door overlegging van een verklaring van schepenen van Kortenenaken, die echter niet met zoveel woorden genoemd wordt. Daar de schepensprocuratie gedateerd is op 16 november, is de mogelijkheid aanwezig, dat de schepenen van Kortenenaken in deze akte van procuratie ook het verslag van het gebeuren op Allerheiligendag hebben opgenomen. De enigszins raadselachtige formulering wordt dan begrijpelijk. Het verifiëren van de 'procuratie' hield dan immers tevens verificatie van het bewijs in. Daarnaast heeft hij namens de dader de overeengekomen vergoedingen betaald, waarvoor in de akte aan de dader kwitantie wordt gegeven.

Wat de voorwaarden betreft is op te merken, dat verbanning voor altijd uit de Meierij gewoon was, wanneer de dader in feite reeds daarbuiten woonde. Het is een normale maatregel om confrontatie te voorkomen.

Het lage zoengeld met daartegenover de gevraagde voetval laat ons geheel in het onzekere aangaande de grootte van de schuld.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Met ingang van 1988 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie. Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

18e jaargang, nr. 69

april 1988

INHOUD

	blz.
I. De Oirschotse molens Bouw en verplaatsing van de Stratense molen door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties	55
II. Genealogie van Ostade, de oudste generaties door J.A. en A. van Ostade	69
III. Valse noten in Best door J. Suijkerbuijk	76
IV. Kempische Curiosa 3 Een Oirschotse teut vermoord in Lotharingen door J. Lijten	86
Aankondiging	89
V. Huizen en hun bewoners te Oirschot-Best van de zeventiende tot de twintigste eeuw 59. Huis „De Wildeman“, Vleutstraat 8 door C. Scholten	90
VI. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 106-108 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties	97

I. DE OIRSCHOTSE MOLENS

BOUW EN VERPLAATSING VAN DE STRATENSE MOLEN

door J. Lijten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

Op 20 februari 1652 lichtte Peter van Berendonck uit de Oirschotse commie 'seec-kere aude brieven raeckende den wyntmolen tot Straten'. Hij beloofde, 'de selve wederom ter commie te sullen brengen, als syn affairens sullen afgedaen wesen in den Hage'.¹⁾ Deze 'aude brieven' zijn vermoedelijk nooit terugbezorgd. Zij zijn in het archief niet gevonden en evenmin is er een aantekening van de terugbezorging te bespeuren. Daar we vermoeden, dat nu toch wel de 'affaires sullen afgedaen wesen in den Hage', zal de belofte in vergetelheid geraakt zijn.

Als practische noot menen we uit deze en enkele soortgelijke aantekeningen te mogen concluderen, dat in die tijd nogal wat inwoners van Oirschot hun eigendoms- en rechtsbewijzen in de schepencommie in bewaring gaven. Dat zal de verklaring zijn voor de aanwezigheid in het Oirschotse archief van diverse zaken, die daar strikt genomen niet thuishoren.

Van de gedeponeerde en weer gelichte 'aude brieven' wordt als volgt een korte inventaris gegeven:

In den ijersten eenen brief van hertoch Jan van Brabant om eenen molen te Straten te mogen setten, gegeven in date den 6en november 1355, gequoteerd no. 2°.

Item eenen brief van den rentmeester Oilberick (moet zijn: Alaert) van Ossch, raeckende den chijs van den mooien voerschreven, in date den derden dach van merte 1354, gequoteerd no. 1°.

Item eenen parckementen ouden brief van Cornelis Dickbier, rentmeester van de domeynen, raeckende den chijs van den Stratense moelen, in date den 26en julio 1506, gequoteerd no. 3°.

Item een schepenvidimus van Everardus van den Water et Johannes Pijnappel, schepenen van 's-Hertogenbossche, in date den 8 martii 1530, gequoteerd no. 4°.

Item alnoch seeckere acte van accordt ende decret van schepenen der vryheyt Oirschot, teneijnde op de nieuwe erffven onttrent de Stratenre moeten en mach poten opgaende boomen, van date den 9en december 1626, gequoteerd sub no. 5°.¹⁾

Speurend naar de akten van het octrooi voor de Stratense molen, dachten we aan de mogelijkheid, dat het Bossche vidimus van 1530.03.08 in het Bossche

protocol te vinden zou zijn, hetgeen echter niet het geval bleek.²⁾ Ook de 'affaires in den Hage' konden ons misschien op weg brengen. In 1654 heeft er blijkbaar een kwestie gespeeld over het oprichten van een nieuwe molen in de Vleut.³⁾ Hierbij was Peter Henricks van Berendonck als Stratense molenaar betrokken.⁴⁾ Over deze kwestie bevindt zich ook een dossier in het archief van de Raad van Brabant.⁵⁾ Bij raadpleging van dit dossier hadden we een ogenblik goede hoop, die echter onmiddellijk vervloog. In de vooropliggende inventaris van het dossier werd onder de letter D vermeld een vidimus door schepenen van Oirschot d.d. 1626.11.14 en onder E een vidimus door schepenen van 's-Hertogenbosch d.d. 1531.03.08. De stukken bleken echter niet aanwezig. Uit deze inventaris werd ook duidelijk, dat de kwestie reeds in 1652 bij de Staten generaal aanhangig was. De afschriften van 7 resoluties der Staten generaal, aangekondigd onder de letters G t/m Q bleken echter evenmin aanwezig. Het dossier is in feite niet meer dan een lege dop.

Steunend op onze ervaring, dat de Oirschotse secretarissen ook een vidimus dikwijls inschreven in het protocol, hadden we weer nieuwe hoop. Inderdaad vond collega v.d. Mierden het genoemde vidimus in het Oirschotse protocol en transcribeerde het voor ons.⁶⁾ Dit was geen eenvoudige zaak, omdat secretaris Gerard Goossens zoals dikwijls ook hier zeer gehaast te werk was gegaan.

Wij geven u de drie teksten, elk voorafgegaan door een korte samenvatting en gevolgd door een kort commentaar en daarna de akten van de oudst-bekende verpachting d.d. 1518.05.07 en besluiten met een algemene beschouwing.

NOTEN

- 1) Oirschots schepenprotocol van 1652, blz. 141 e.v.
- 2) Vriendelijke mededeling van plaatsvervangend gemeentearchivaris Mr. J.A.M. Hoekx, die dit voor ons nakeek.
- 3) Oirschots schepenprotocol van 1654, blz. 39 - 44.
- 4) Oirschots schepenprotocol van 1654, blz. 211 - 213.
- 5) R.A.N.B., Archief van de Raad van Brabant, inv.nr. 788, dossier nr. 1171.
Het dossier vermeldt als jaartal 1658, dit is echter de misleidende einddatum; de zaak voor de Raad van Brabant is in 1654 begonnen.
- 6) Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 - 243.

1355.03.02.

Vidimus d.d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.v.

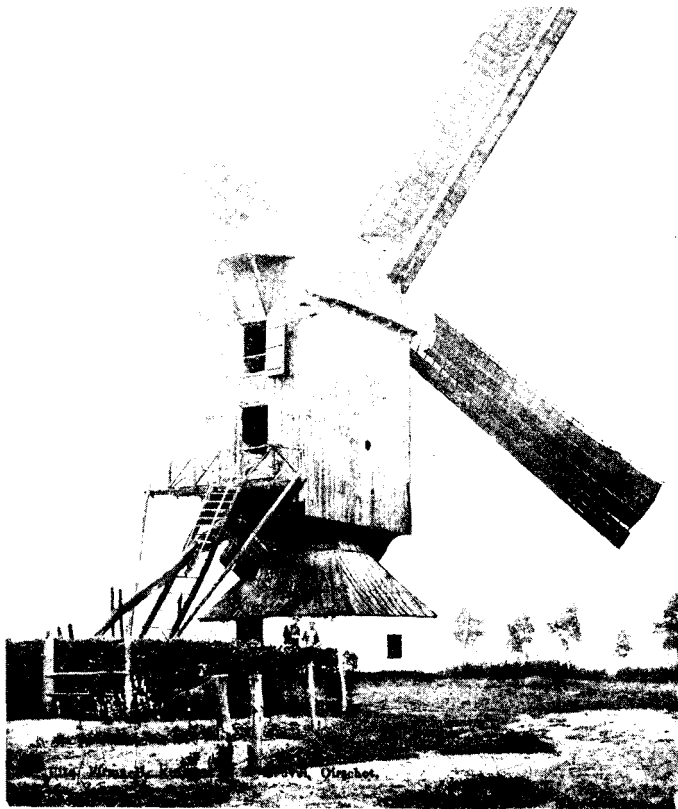
Alaerdt van Os, rentmeester van de hertog van Brabant, oorkondt, dat hij vanwege de hertog aan Jan den Moelenere, zoon van wijlen Arnoudt Slynterwater, het recht van wind heeft verleend voor zijn windmolen te Oirschot onder Straeten tegen een jaarcijns van 2 kleine Florijnse guldens te betalen op Allerheiligen.

Alaerdt van Os, rentmeester van Brabant, doen condt ende kenlyk [allen] luyden, dat wy omme orbaer, bate ende proffyt ons heeren 's hertogen ende omme syne renthen te beteren ende te meerderen hebben gegeven ende geven van ons heren 's hertogs wegen Jannen den Moelenere van Oirschot, Arnoudt Slynterwaters sone was, den wynt totten molen, dye staet toe Straeten in dye prochie van Oirschot, van nu voertaen erffelycken te houden ende te gebruycken van hem ende van synen nacomelingen op twee eleyne gulden van Florence ind't goede ende gerechte daeraff onsen heer den hertoge jaerlycx voordaene altoos te gelden ende te betalen erffelycken altoos te Alderheyiligen-misse behoudelycken altoos onsen heer den hertoge syne heerlycheyt ende en yegewelk syns rechts. In cle [kennisse van welken] voorschreven dingen wy getuygen [in orconde] des bryeffs besegelt met onsen segele in't jaer ons Heeren doe men schreeff dusent dryehondert vijffich ende vyer op den anderen dach van merte.

COMMENTAAR

De akte vermeldt het jaar 'dusent dryehondert vijffich ende vyer'. In onze telling is dit 1355, want de Brabantse kanselarij gebruikte Paasstij, d.w.z. men telde de tijd voor Pasen van 1355 nog als 1354 en pas met Pasen gebruikte men het nieuwe jaartal.

Afgaande op de tekst, moeten we concluderen, dat de molen er reeds stond op het ogenblik, dat het octrooi verleend werd. Waarschijnlijk zal hij er nog niet lang gestaan hebben en zal de eigenaar door mondeling contact wel zekerheid gehad hebben van het te verkrijgen octrooi. Dat de eigenaar reeds de naam 'de Molder' droeg, terwijl zijn vader blijkbaar Arnoudt (of Arndt) Slynterwater heette, en dat hij bovendien nog 'van Oirschot' werd genoemd, wijst erop, dat hij reeds een tijd in dat beroep in Oirschot bekend was. Mogelijk is zijn bekendheid als bouwer van de molen daarvoor voldoende. Vermoedelijk heeft hij wel enige tijd van tevoren in Oirschot gewoond, want in 1356 en 1361 was hij schepen en voor deze functie moest iemand toch zeker enige tijd in de plaats gewoond hebben.⁷⁾ Iemand, die een dergelijke onderneming kon beginnen, hoorde tot de vooraanstaande inwoners. In 1388 was een Jan de Molder kanunnik en vice-deken van het Oirschotse kapittel; vermoedelijk was deze een zoon van de Stratense molenaar.⁸⁾

De Stratense molen, ca. 1920.

Het octrooi houdt in 'de wynt totten molen'. Dit betekent niet alleen, dat hij van de wind gebruik mag maken, maar ook, dat men hem in het gebruik van de wind niet mag belemmeren. Nadere specificatie wordt niet gegeven. Dit zal dus door het algemeen gebruik bepaald zijn.

De jaarlijks aan de hertog te betalen cijns werd vastgesteld op 2 kleine guldens van Florence. Voor de cijnsen was dit een fors bedrag. De feitelijke zittingsdag voor het innen van deze hertogelijke cijnsen was in Oirschot op 4 november.

NOTEN

- 7) Schepen in 1356: R.A.N.B., A.K.O., I 167, A7a.
Schepen in 1361: R.A.N.B., A.K.O., 1168, 28a.
De schepenen van 1350 - 1355 zijn ons tot nu toe niet bekend.
- 8) Hij is als vice-deken van het kapittel vermeld in het erfpachtcontract van het Sint-Joris-gasthuis d.d. 1388.01.10, afschrift in het Register van Dooren - van Baar, blz. 75.

1355.11.06

Tervuren

Vidimus d,d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.

Hertog Jan 111 van Brabant oorkondt, dat hij het octrooi bevestigt, dat door zijn rentmeester Alard van Os verleend is aan Jan de Molder, zoon van wijlen Arndt Slynterwater, om een windmolen te bouwen in Oirschot onder Straten, die tegen een jaarcijns aan de hertog het recht van wind Lal hebben.

Johan by der gratiën ons Heeren hert oge van Lothryck, van Brabant, van Lymborch ende marckgrave des heylichs rycx, doen condet allen luyden, dat want heer Alard van Os onsen rentmeester van Brabant gegeven heeft van onsen wegen om onse renten te meeren Jannen den Molder van Oirschot, Arndts Slynterwaters soone was, den wynt totten molen, dye staet tot Straeten in dyc prochie van Oirschot om eenen sekeren jaerlycxsen erffchyns ons alle jaer te betalen erffelyck, gelyek in den hrieff ons voorschreven rentmeesters, daer onse t'jegenwoordich[c] bryeff doorgesteecken is, volcomelyck beschreven staet, dacrom dat wy dyenselven bryeff ende dye voorwaerden daerin beschreven confirmeren, ratificeren ende approbeeren ende willen, dat dye vaste, ende gestadich blyven den voorschreven Jannen ende synen erffgenaemen tot eeuwie.en daegen ende is onse meyning ende verbyeden allen luyden, dat hen niemen niemand) in [cellen] nuwen molen daer te timmeren off te setten letsel noch hendernisse doen en salt in tyden toe te tomen, allen argelist uuyteeseheyden.
In getuygen[isse] van welcken dingen wy onsen segelc aen delen bryeff hebben

doen hangen.

Gegeven ter Vuren sess daegen in november in't jaer ons Heeren dusentich dryehondert vijfftych ende vyffve.

COMMENTAAR

Een maand vóór zijn dood - hij stierf 1355.12.05 heeft hertog Jan III nog een bevestiging gegeven van het octrooi, dat door zijn rentmeester in zijn naam was verleend. Natuurlijk heeft men extra waarde gehecht aan een door de hertog gezegelde akte en deze als het eigenlijke octrooi beschouwd. De hertogelijke oorkonde was trouwens blijkens de tekst getransfigeerd 'doorgesteecken' d.i. met de zegelstaarten doorvlochten, aan de vorige, zodat zij een eenheid vormden.

Naast de bevestiging geeft de hertog een precisering van het recht van wind in het verbod, om Jan de Molder te hinderen door 'eenen nuwen molen daer te timmeren off te setten'. Hoever het verboden gebied zich uitstrekt, werd niet aangegeven. Men zou kunnen zeggen, dat 'daer' betekent: in Oirschot.

Tussen vierkante haken vulden wij enige woorden of letters aan, die Gerard Goossens in zijn haast zal hebben weggelaten.

1506.06.27

Vidimus d.d. 1626.11.14 in Oirschots schepenprotocol van 1626, blz. 240 e.v.

Cornelis Dickbyer, rentmeester van de hertog in stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, oorkondt, dat hij aan Jan Pijnappel, burger van 's-Hertogenbosch, octrooi heeft verleend, om zijn windmolen te Oirschot onder straten vanwege belemmering in de wind over te plaatsen naar een gunstiger punt onder Straten.

Iek Cornelis Dickbyer rentmeester generaell van Brabant in't quaertyer van Den Bossche van onsen genaedichsten heer den coninck van Castill[i]ë, Leon, Genaden etc., ertshertoge van Oistenryck, hertoge van Bourgoengiën, van I.othyryck, van Brabant etc., doe condt eenen yegelycken, dat alsoo Jan Pynappell, raetsman ende borger der stadt van Den Bossche, synen wyntmolen, dye hy staende heeft in dye prochie van Oirschot ter plaetschen geheyten Straten, daeraff hy den wynt tegen ons genedichste heeren vorderen vercregen heeft gehadt om eenen jaerlycken erffchyns, dye men denselven onsen genedichsten heer jaerlycx daeruuyt geldende is, gelyck in den bryeven, dye dye voorschreven Jan daeraff heeft, daer desen mynen bryeff doorgesteecken is, volcomentlyck begrepen staet,

ende aensyende, dat seeckere boomen ontrent der selver molen staende derselve grotelycks in den wynt belettende zyn, ende bydyen geconsidereert ende gemerckt dat ongeryeff, hynder ende beleth, dat dye gebueren ende ondersaeten ons voerschreven genedichste heere daerby hebben, hebbe ick Cornelis Dickbyer rentmeester voerschreven ende uuyt erachten van mynder voorschreven officiën den voorschreven Jannen Pynappell ende synen naecomelingen geconsenteert, gegunnen ende gewillecoort, consentere, gunne ende willecoor mits desen mynen bryeve, dyeselve wyntmolen van der plaetschen, daer sy nu tegenwoordich staet, te versetten ende te verporren op een ander plaetsche binnen der voorschreven prochiën van Oirschot ter voorschreven plaetschen geheeyten Straethen tot dyen eynde, dat die voorschreven ondersaten ende gebuere haer geryeff ende dyeselve molen den voorschreven wynt te bat hebben mogen. In kennisre der waerheyt soo hebbe [ick] Cornelis Dickbyer rentmeester voorschreven mynen segell hyer aengehangen opten XXVII tendach der ment van Junio in't jaer ons Heren vyffthyenhondert ende sesse.

COMMENTAAR

Ondanks het octrooi van de hertog blijkt, dat na 150 jaar 'seeckere boomen ontrent der selver molen staende derselve grotelycks in den wynt belettende zyn'. Dit was zelfs zo erg, dat de toenmalige eigenaar, de Bossche poorter Jan Pijnappel, besloot de molen naar een gunstiger punt over te plaatsen. De traditie van deze overplaatsing is bijna 500 jaar lang in Oirschot mondeling bewaard zoals ook de oorspronkelijke plaats van de molen, daarbij geholpen door de steeds in zwang gebleven naam 'Moleneind', ofschoon er ook wel een verdraaide en foutieve variant in omloop is, die vertelt, dat de Kerkhofse molen naar Straten is overgeplaatst.

Het Moleneind, doorgetrokken over het Wilhelminakanaal, komt bij die oorspronkelijke plaats uit. Dat is even ten zuidoosten van de zwaaiikom, die oostelijk van de Mie-Koekse-brug ligt.

De hertog kon wel een octrooi geven, maar het was een zaak voor de molenaar, eigenaar en/of pachter, om met het hertogelijk octrooi in de hand zijn recht op onbelemmerde wind te handhaven, waarbij bovendien de medewerking van het plaatselijk bestuur onontbeerlijk was.

Nu moest een molen - de toenmalige windmolens waren meestal houten standermolens - toch nogal eens vernieuwd worden en bovendien zal de huidige plaats niet alleen wind-technisch maar ook zakelijk gezien gunstiger zijn geweest, doordat de molen daar voor de meeste klanten dichterbij en gemakkelijker bereikbaar was. Misschien wordt daarop mede gezinspeeld, wanneer er sprake is van 'ongeryeff, hynder ende beleth' voor 'dye gebueren ende ondersaeten ons voerschreven genedichste heere'.

Ook deze oorkonde werd blijkens de tekst getransfigeerd aan de twee voorgaande, zodat zij een eenheid vormden en ook in één authentiek afschrift (in dit geval minuut van schepenvidimus)⁹⁾ zijn afgeschreven. De molenaar had de oorkonden of authentieke afschriften dikwijls op meerdere plaatsen nodig, om zijn rechten te bewijzen en te handhaven.

NOOT

9) Een vidimus is een authentiek afschrift gegeven door een schepenbank of een andere instantie b.v. een kapittel, soms ook door een persoon van hoge autoriteit b.v. de hertog of een abt. De formulering van zo'n afschrift vermeldt in het begin: we hebben gezien (in het Latijn: vidimus). Het had moreel een enigszins hoger gezag dan een authentiek afschrift, dat werd afgegeven door een daartoe bevoegde afzonderlijke persoon b.v. een notaris.

1518.05.07

Oirschot

Akte van verpachting van de windmolen te Straten door Goeltken, weduwe van Jan Pijnappel aan Danel de Metser en Gijsbrecht Henricks Hoppenbrouwers.

Oirschots schepenprotocol van 1518, fol. XXXV e.v.

In deser manieren hiernaevolgende heeft Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel, verpacht hoer moelen t'Straten staende enen termyn van sesse jaeren lanck geduerende, daerof den iersten pacht ende jaer aengegaen is opten Korsmisse leste voerleden ende alsoe die sesse jaren uut geduerende, ten waer dat yemont van hon beliefdende ende den anderen opsede een half jaer te voeren, die mach afstaen metten drie jaren, daerof die pechtinghe hebben Danel die Metser ende Ghysbrecht Henricks Hoppenbrouwers soen voer vier ende veertich mudden rogen der maten van Oerschot, van welcken XLIIII mudden rogen die voerscreven pechteren sculdich sellen syn d'een helft te leveren der voergenoemde vrouwen Pynappel ten Bosch tot horen huys sonder horen coste, behoudeyck dat sy dien ierst tot Oerschot sal ontfangen oft doen ontfangen, ende d'ander helft daerof sellen die pechteren betalen den pacht uuter moelen gaende sonder horen cost ende opter moeien oft opter hoeven den pechteren te leveren ende betalen. Ende 't ghene datter dan overblyft van dierre lester helft, dat sellen sy leveren opter hoeven op horen solder ende dan sal sy dien sculdich syn te halen oft doen halen.

Item die voerscreven pechteren sellen sculdich syn die molen te hauden in reparaciën van doevenhout ende van gaenden getouwe, dat die verpechterse daer

eghenen scade af hebben en sal, van welken voerscreven dingen die pechteren sculdich sellen syn goede borgen te setten voer 't gene dat voerscreven is ende oeck voer 't ghene oft die moeten versuymt wordde van onweder, van wyn(t) ende van vuer, dat by den pechteren sculdich versuymt wordden dat sellen sy hoer oprichten.

Item sellen die pechteren sculdich syn allen vierdel jaers eens geheel op te betalen.

Item oft daer geboerden aen die moelen van stilstaen, dat sal syn totten last van den pechteren totten drie dagen toe ende dan sellen sy hoerder vrouwen den wete doen goetstyts na der auwer gewoenten.

Ende oft hierinne yet vergeten ware, dat sal staen tot molens-recht, boven ende beneden.

Item is oeck vorwaert, dat 't gaende getouwe binnen der moelen van cammen ende spillen, want Danel die Metser dat gecoft ende betaelt heeft, soe sal die selver Danel dat in 't afsceyden van der moelen wederomme uut moegen nemen, oft die vrouwe Pynappel sal 't hom betalen ter scattingen van molneren, boven ende beneden, oft dieghene die die molen na hon pachten sellen.

Item sal die vrouwe Pynappel die molen houden van lasschen, mer die pechteren sellen sculdich syn die molen te houden van hecken, sceyen, van welken voerscreven allen vorwarden ende geloefden Danel die Metser ende met hom Ghysbrecht Henrickssoen Hoppenbrouwers hebben geloeft op hon ende op allen bonnen goeden, hebbende ende vercrigende der voergenoemde vrouwe Pijnappel te voldoen ende te betalen ende te onderhouden in alder manieren voerscreven. Ende daer syn by gestaen Dirck Ghysbrecht Hoppenbrouwers soen ende Dirck Gielis Cremers soen ende hebben geloeft der voerscreven vrouwen Pynappel super se etc. in gevalle die voorgenoemde Danel ende Ghysbrecht der voergenoemde vrouwen Pynappel niet en betaelden, ofte dese voerscreven vorwarden niet en voldeden, dat sy te weten Dirck ende Dirck dat voldoen ende betalen sellen.

Dit is ghesciet anno XVIII opten sovenden dach in den meye voer Jan Gosens ende Cornelis als porteren ende Dirck Corstenssoen (van den Velde) ende Jan Gosenssoen als scepenen.

Danel die Metser ende met hom Ghysbrecht Henricks soen Hoppenbrouwers hebben geloeft super se etc. Dircken Ghysrecht Hoppenbrouwers soen ende Dircken Gielis Cremers soen, bonnen borgen, scadeloes te houden ende te ontheffen van der geloefden, die sy huyden des dages voer den voirgenoemden Danelen ende Ghy sbrechten geloeft hebben aen vrou Pynappel aengaende der pachinge van der wyntmolen t' Straten gelegen, toebehorende die vrouwe Pynappel ende daerof geloven Danel ende Ghysrecht te staen totter heerliker executiën, daer sy hon voer verbynden ongeportert, ongheclergy, onghevryt ende allen exceptiën van prevelegiën, die sy hiertegen souden moegen doen sueken oft doen doen, daerop renunciëren dese voergenoemde Danel ende Ghysbrecht.

Actum ut supra.

fol. XXXVI.

Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel heeft gelooft super se etc. dat sy sal geven ende betalen den voergenoemden Danelen den Metser ende Ghysbrechten Henrick Hoppenbrouwers soen die somme van XXXV Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, soe die penningen nu gaende ende gevaluweert syn den Philips gulden XXV stuvers, 't vuerstael voer drie blancken of die werde daervoer in anderen gevaluweerden gelde, na deser valuwatiën ende dat ten tyden als die voergenoemde Danel ende Ghysbrecht van der wyntmolen, toebehorende vrouwe Pynappel vorscreven, sceyden sellen, want die voergenoemde Danel ende Ghysbrecht in 't pachten ende aencomen der selver moelen der voergenoemde vrouwe Pynappel die vorscreven penningen gegeven ende betaelt hebben.

Actum coram Jan Gosenssoen ende Cornelis Smeets als porteren ende Dirck Corstenssoen (van den Velde) ende Jan Gosenssoen als scepenen.

Actum VII may.

fol. XXXVIvo.

Goeltken, weduwe wilneer Jan Pynappel met horen mombaer ende daer mechtich toe synde, soe sy sede, ende hoer van Jannen Pynappel verleent ende heeft erffelyck gelooft Cornelis Smeets tot behoef van Arnden Scepens onderhalven Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, allen jaer op Sunte-Servaes-dach in den meye te gelden ende te betalen ende van Sunte-Servaes-dach naestcomende over een jaer den iersten pacht te heffen ende te boeren uut eender hoeven lants tot Oerschot t'Straten gelegen met hoerder toebehoorten gelegen d'een sy aen erve Dirck Corstenssoen van den Velde ende voert aen die gemeynt.

Item noch uuter wyntmolen t'Straten gelegen, der voergenoemde vrouwe Pynappel toebehorende, ende voert uut allen horen beemden tot Oerschot gelegen, gelovende ut moris est te weren ende dogende te maken, behoudelyck dat sy oft hore erfgenaemen nae hoer dat altyt mogen lossen, quyten ende afleggen, als sy 't een vierdel jaers tevoren op seggen, metter sommen van vyfendetweyn-tich Rynsgulden, te XX stuvers 't stuck, soe die penningen nu gaende ende gevaluweert syn.

Actum ut supra (VII may).

Coram eisdem (Dirck Corstenssoen van den Velde en Jan Gosenssoen).

COMMENTAAR

Twaalf jaar na de verplaatsing van de molen blijkt de eigenaar overleden. Goeltken, zijn weduwe, verpacht de molen aan Danel de Metser en Gysbrecht Hen-

ricks Hoppenbrouwers. Het pachtcontract vereist enige studie.

Het is gesloten voor 6 jaar, die al zijn ingegaan met Kerstmis 1517. Het kan door beide partijen beëindigd worden na 3 jaar, mits zij dan een half jaar van te voren opzeggen. De pachtsom is 44 mud rogge per jaar, te betalen in 2 termijnen. De termijnen worden niet genoemd, maar volgens oud gebruik vervielen die met sint Jan (24 juni) en Kerstmis. Voor de levering van deze rogge gold een aparte regeling: de ene termijn moest op kosten van de pachters geleverd worden ten huize van de eigenares in Den Bosch, maar zij mocht die ook zelf laten halen in Oirschot. De tweede termijn moest geleverd worden op de molen of op de hoeve en moest door de eigenares op haar kosten naar Den Bosch vervoerd worden. Wat zij niet direct liet halen, moest 'opter hoeven op horen solder' gebracht worden, om door haar later gehaald te worden. We zullen hieruit moeten afleiden, dat de weduwe Pijnappel naast de molen een door haar verpachte hoeve bezat, waar zij zich een eigen graanzolder gereserveerd had.

Wat het inwendige onderhoud betreft: reparaties van zacht hout, 'doevenhout', en van gangwerk, 'gaende getouwe', waren voor rekening van de pachters. Dit gangwerk blijkt trouwens door Danel de Metser te zijn overgenomen van de eigenares, 'gecoft ende betaelt', zodat zij of de volgende pachter dit bij het einde van het contract zou moeten terugbetalen naar de geschatte waarde. Eventueel kon Danel het eruit halen. Aansluitend wordt hierover echter een afzonderlijk contract gesloten.

Wat het uitwendige onderhoud betreft: voor de eigenares was het onderhoud van de roeden, voor de pachters dat van 'hecken' en 'sceyen', dit is het latwerk op de roeden.¹⁰⁾

Wanneer de molen ten gevolge van onweer, wind of brand beschadigd werd door de schuld van de pachters, moesten zij dit vergoeden. Dit moest per kwartaal worden afgerekend.

Wanneer de molen niet gebruikt kon worden b.v. door gebrek aan wind, was dit voor risico van de pachters, als het niet langer dan drie dagen duurde. Indien het langer duurde, moest dit tijdig aan de eigenares worden gemeld en mocht de pacht naar rato worden gekort.

Zoals gebruikelijk moesten de pachters borgen stellen, welke borgstelling in het contract is opgenomen.

In de akte, die onmiddellijk volgt, geven de pachters vrijwaring aan hun borgen.

Daarna volgt een akte, waarover reeds gesproken werd, waarin de eigenares erkent 35 Rijnsgulden van de pachters ontvangen te hebben voor het overgenomen gangwerk, en belooft dit bedrag bij afloop van het contract terug te betalen.

De laatste akte hoort eigenlijk niet bij het pachtcontract, maar omdat ze illustratief is voor de situatie en en op dezelfde dag in een adem in het protocol is ingeschreven, hebben wij ze opgenomen.

De eigenares bekennt daarin aan Arnd Scepens schuldig te zijn een jaarrente van 1 1/2 Rijns gulden, gevestigd op de hoeve en de molen te Straten, aflosbaar met 25 Rijns gulden. Wij zouden zeggen: zij had een hypotheek van 25 Rijns gulden genomen op de hoeve en de molen tegen een rente van 6%. In verband met de afwikkeling van de erfenis zal zij contant geld nodig gehad hebben.

NOOT

- 10) Wat wij de vier wieken noemen, waren voor de molenaar twee doorgaande roeden. De roeden bestonden uit een 'borst', middenstuk, met aan weerskanten een 'lasch', verlengstuk. Ofschoon alleen de 'lasschen' voor het onderhoud door de eigenares genoemd worden, zal daarmee wel de hele roede bedoeld zijn. De 'hecken' zijn het latwerk, dat aan elke wiek geconstrueerd was, om de winddruk om te zetten in beweging. Zie hiervoor: Jan Stroop, Molenaarstermen en molengeschiedenis, Amsterdam 1977, blz. 49 en 73.
- De term 'scey' vonden we niet, maar afgaande op de ons bekende boerentermen bij de kar, menen we, dat met 'hecken' is bedoeld het latwerk achter de roede gezien in de draairichting en met 'sceyen' dat gedeelte van het latwerk, dat voor de roede uitsteekt gezien in de draairichting.

ALGEMENE BESCHOUWING

We kunnen niet nalaten, om allereerst de inventaris van Peter van Andel met een kritisch oog te bekijken.

Dat hij onder no. 1 en 4 de datum niet herleidt tot de thans en ook toen gebruikelijke jaartelling, is hem te vergeven. Dit was in die tijd niet gebruikelijk.

Bij no. 2 geeft hij de hoofdinhoud van de akte juist weer, maar bij no. 1 en 3 komt hij daar helemaal niet aan toe. Bij no. 4 kunnen we alleen raden, dat het vidimus de akten 1 t/m 3 betrof. Bij no. 5 formuleert hij zo ongelukkig, dat een oppervlakkige lezer daaruit zou besluiten, dat er verlof gegeven werd om opgaande bomen te planten, hoewel de halve ontkenning 'en' in de tekst zit. De Oirschotse schepenresolutie van 1626.12.09 verbood juist om 'op de nieuwe erfven ontrent de Stratense molen' opgaande bomen te poten) I)

Het hardnekkig volgehouden misbruik, om bij inventarisatie van moeilijke stukken, die een grondige lezing vergen, er maar met de pet naar te gooien, schijnt dus al oud te zijn.

De Stratense molen is niet de oudste molen van Oirschot. Vermoedelijk veel ouder zijn de nog bestaande watermolen van Spooronk en de windmolen van Kerkhof, die gestaan heeft tussen het tegenwoordige zwembad en 's-Herenvijvers.

De Molenstraat, doorgetrokken over het Wilhelminakanaal, voerde er naar toe en ontleent daaraan haar naam. Deze beide molens waren eigendom van de halfheren van Oirschot. Zij worden voor het eerst vermeld in de akte van verkoop van de halve heerlijkheid Oirschot door Wouter van Oirschot aan Rogier van Leefdaal in 1320.¹²⁾

Het jaar 1355 was politiek gezien een geschikt moment om het monopolie van de Oirschotse halfheren te doorbreken. Er bestond op dat ogenblik nog steeds onenigheid over de opvolging in de heerlijke rechten tussen Jan van Petershem en zijn tante Margriet van Leefdaal.¹³⁾ Wanneer wij in dit verband spreken van monopolie, bedoelen we alleen een praktisch monopolie. Er is namelijk geen enkele aanwijzing gevonden, dat de molens van de halfheren van Oirschot banmolens waren, waar de inwoners van Oirschot verplicht moesten laten malen. Er is zelfs een uitspraak van 1699, dat er in Oirschot nooit molendwang geweest is, maar dat men 'sinds aloude tyden' vrij kon laten malen op de 4 korenmolens.¹⁴⁾ De 4 bedoelde korenmolens op dat moment waren: de watermolen van Spooronk en de windmolens van Kerkhof, Straten en de Vleut. De Notelse molen, die veel ouder was dan de Vleutse, was tot dan toe geen koren- maar oliemolen. We kunnen uit deze verklaring echter geen conclusie trekken voor de tijd OOF 1355. In feite was er vóór dat jaar vermoedelijk wel een praktisch monopolie, dat met de oprichting van de Stratense molen werd doorbroken. De ruzieënde partijen om de Oirschotse halfheerlijkheid konden moeilijk bezwaar inbrengen, want beiden konden de steun van de hertog goed gebruiken. Bovendien kon de hertog als halfheer evengoed het molenrecht claimen als de plaatselijke halfheer en daarenboven had hij nog zijn hertogelijke rechten.

Tot 1518 is over de Stratense molen bijna niets gedocumenteerd buiten het hier gepubliceerde. In het Oirschotse schepenprotocol vonden we enkel nog twee minuutakten van 1463.12.24.¹⁵⁾ In de eerste verklaart Korstiaen Mathyszoon die Hoze met zijn zuster Henricksken en hun beider voogden, dat verschillende uit de molen gaande pachten slechts op hen als eigenaars druk ken en niet op Willem Willemszoon Vos en Moel Haubraecken of andere pachters, die de molen in hun tijd in gebruik gehad hebben. In een daarbij aansluitende akte van dezelfde dag verklaart Willem Vos, dat hij 'tot Korsdach naest toe comende' de molen weer aan Korstiaen en diens zuster zal overdragen, vrij van alle lasten behalve de in voorgaande akte door Korstiaen erkende.

De situatie zal dus als volgt geweest zijn. Mathys die Hoze, eigenaar en vermoedelijk zelf molenaar van de Stratense molen, is gestorven, terwijl zijn zoon en dochter nog jong waren. Hun voogden hebben de molen verpacht, totdat Korstiaen zelf hem zou kunnen gaan beheren. Korstiaen, die bijna meerderjarig zal zijn geweest, wilde de molen per Kerstmis 1464 zelf in gebruik nemen. Dit werd in deze akte vastgelegd.

Na 1518 is nogal wat van de geschiedenis van de Stratense molen te reconstrueren, al zal het wel onmogelijk zijn, om een sluitend verhaal te vertellen.

In het jaar 2005 kunnen de gebroeders van Kessel bij leven en welzijn het 650-jarig bestaan van hun bedrijf vieren en een jaar later herdenken, dat dit bedrijf 500 jaar op dezelfde plaats gevestigd is.

NOTEN

- 1) Oirschots resolutieboek van 1626, blz. 33 e.v.
- 2) Akte van 1320.04.24, afschrift in O.A.A.O., vrl. inv.nr. 978.
- 13) Wij hopen in een latere publicatie op deze opvolging dieper in te gaan.
- 14) Oirschots schepenprotocol van 1699, fol. 116 e.v.
- 15) Oirschots schepenprotocol van 1463, fol. 27.

II. GENEALOGIE VAN OSTADE, DE OUDSTE GENERATIES

door J.A. en A. van Ostade

N.B.

Het hiernavolgende artikel is een aanvulling op de genealogie "Van Ostade, Oirschotse tak", zoals die is gepubliceerd in Campinia nr. 50, jrg. XIII (1983), blz. 123-128.

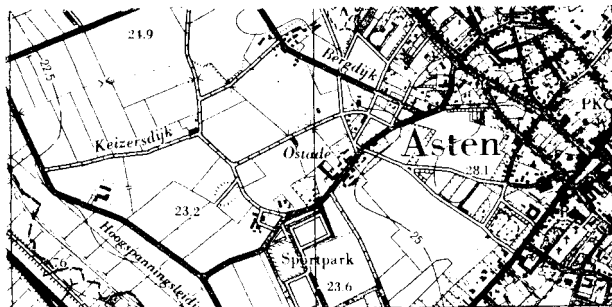
Aan de hand van de spaarzame bronnen is getracht een reconstructie te maken van de oudste generaties Van Ostade en hun plaats van herkomst. Mochten er lezers zijn die opmerkingen, vragen of aanvullende gegevens hebben, dan kunnen zij zich wenden tot J.A. van Ostade, Keltenstraat 13 te Weert.

A. "Van Onstaden"

In het oostelijk deel van de provincie Noord-Brabant vinden we enkele gehuchten met de naam "Ostade", gehuchten die allen aan een bepaalde rivier zijn gelegen. Het gehucht "Ostade" in Asten, nabij Helmond, ligt aan de rivier de Aa en is nu bekend vanwege het Studiecentrum Jan Vriends, het museum Asten en het Nationaal Beiaardmuseum, die er allen te vinden zijn. Daar is ook de Slotweg, genoemd naar het kasteeltje, dat daar heeft gestaan en het "Slotje" werd genoemd, zoals nog te zien is op een kaart, daterende uit 1841. Het Slotje behoorde in het begin van de 17e eeuw aan de familie jr. Wouter van Beeck. Zijn dochter Maria, die in 1633 in St. Oedenrode huwde met Goden van de Voort, erfde de onroerende goederen, waaronder het Slotje. Maria stierf kinderloos in 1656.¹⁾ Wat er met het Slotje is gebeurd, is ons verder niet bekend.

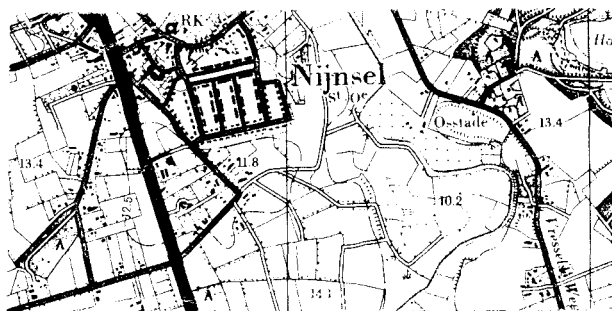

st
situatie 1841

Asten
situatie 1973

Het gehucht "Osstade" in Nijnsel, bij St. Oedenrode, ligt aan de rivier de Dommel. De buurtschap ook wel "Osstaijen" genoemd, omvatte voorheen twee hoeven en twee kleine erven. De grootste hoeve werd "Hoeve te Osstaijen" genoemd, en de andere het "Goed op Ostaijen". De laatstgenoemde was vanouds in het bezit van de familie Van Gijsselen, terwijl de Hoeve te Osstaijen in de 17e eeuw in handen was van de familie Fabri.²⁾

Nijnsel
situatie 1973

Het gehucht "Onstade" in Son is wellicht het minst bekend, maar is misschien wel het oudste. In 1368 wordt het gehucht genoemd "Onstade langs de rivier de Canisgrave". In het maatboek van Son van 1648 komen we "den hoff op Osstade" tegen en in het verpondingskohier van Son (1792) alleen nog de veldnaam "Ostaijen".

— * 3 1400
b. aro9, :<2; o ———
19,5-45

M.b.t. de familie c.q. toponiem "Ostade" komen in de oudste Bossche protocollen de volgende vermeldingen voor:³⁾

Nijnsel:

In 1368 wordt Everart van Onstaden genoemd, samen met Art van (den) Loe en Roelof van den Grave in St. Oedenrode. Everart overlijdt vóór 1400. Zijn dochter Hilla woont dan in Rosmalen en is gehuwd met Lambert van den Arrennest. Verder worden nog genoemd Wouter Roempt en Jan van Haghen, ridder!»

In 1428 bezit Peter Lambertszoon van den Arennest het huis "Ter Haghen" in Oirschot (Notel), waarbij verder genoemd Jan Zuetric en Daniël van Vlierden.⁵⁾

Hilleke, dochter van Everart van Onstade, huwde later met Wouter Bartholomeus Coelborn, zoals blijkt uit een rente, afkomstig van een huis in den Bosch aan de Zadelmakersstraat (Schapenmarkt). Deze rente werd in het protocol ingeschreven op 20-11-1446.⁶⁾

In 1428 bezit Wouter Rutgers van der Hout "tguet tOnstaden" aan de Dommel in Nijnsel en een huis in Veretsel (= Vressel). Verder worden nog genoemd Jacop Jacop Steenweick en Goijart van der Spanck.⁷⁾

— In 1432 geeft Willem Willems van der Keer aan IJda, wed. Willem Hazart een hofstad op Onstaden aan de Dommel in erfpacht, alsmede een huis, erf en hof voor 23 lopen rogge, Rooise maat, te voldoen op Maria Lichtmis. IJda moet vóór St. Jansdag op de hofstad een eikenhouten huis van drie gebinten zetten, dat ook als onderpand van de pacht blijft.⁸⁾

Son:

In 1397 vinden we in het gehucht Onstaden in Son de volgende personen (de namen zijn letterlijk van de fiches overgenomen):

Jan Andries Verkentman

Henrich die Coster, zoon van Rutger Willems en gehuwd met Kathelijndochter van Andries Verkentman

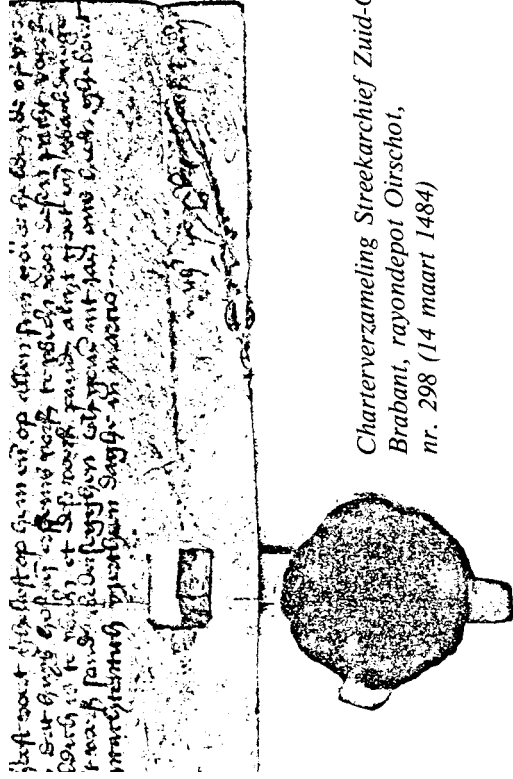
Jacop Sperre

Heijlwich, wed. van Andries Verkeman

Dirck Boeghe

Jan van Dordrecht⁹⁾

— In 1427 bezit Jacop Sperre, zoon van Jacop Sperre, de hoeve op "Gheenhoeve" te Onstaden. Verder genoemd Henrich Martens Ulsemer, Ghijsbrecht Henrich van der Ham, Jan Wouter Ennekens en Jan Janssen van Uden.¹⁰⁾

*Charterverzameling Streekarchief Zuid-Oost
Brabant, rayondepot Oirschot,
nr. 298 (14 maart 1484)*

Direk (III.4) en Henrick (III.2) van Onstaden bezitten goederen te Audenhoven.

BRONNEN

1. A.F.O. Sasse van Flsselt, Een kasteeltje te Ostade onder Asten, (Taxandria, 1926-3).
2. W. Heesters, Uit de Geschiedenis der oude Vrijheid St. Oedenrode, de buurt Ostayen (Heemschild, jrg. III-IV, 1969-1970).
3. De hierna volgende gegevens zijn vnl. gevonden in de "Bossche protocollen", de serie akten die burgers uit stad én Meerij van Den Bosch in aanwezigheid van schepenen van Den Bosch door de Bossche secretaris op hebben laten maken. De serie, die begint in 1367, is middels fiches toegankelijk gemaakt (zie hiervoor het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch, 1367-1400, door dr. M.H.M. Spierings, deel LIX uit de serie Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland).
Hoewel de gegevens misschien enigszins fragmentarisch overkomen, willen we ze u toch niet onthouden.
4. Bossche Prot. 1368-1369 fol. 231 St. Oedenrode
Bossche Prot. 1400-1401 fol. 417v Rosmalen
5. Bossche Prot. 1428-1429 fol. 276" Oirschot
6. Bossche Prot. 1446-1447 fol. 36 's-Hertogenbosch
7. Bossche Prot. 1428-1429 fol. 209 St. Oedenrode
8. Bossche Prot. 1431-1432 fol. 49v St. Oedenrode
9. Bossche Prot. 1397-1398 fol. 80 Son
10. Bossche Prot. 1427-1428 fol. 235 Son
11. Bossche Prot. 1436-1437 fol. 68v Son
12. Bossche Prot. 1437-1438 fol. 119 Son
13. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 236 Son
14. Bossche Prot. 1402-1403 fol. 380" Eindhoven
15. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 12 Son
16. Bossche Prot. 1416-1417 fol. 455v Son
17. Bossche Prot. 1489-1490 fol. 122" Asten
18. Bossche Prot. 1444-1445 fol. 138 Asten
Het vernaderen van een recht betekent dat een recht dat overgegaan is op iemand, aan iemand anders toebehoort, omdat deze een nauwere bloedverwantschap heeft met de gever.
19. Bossche Prot. 1447-1448 fol. 271 Asten
Bossche Prot. 1449-1450 fol. 347 Asten
Bossche Prot. 1452-1453 fol. 334 Asten
20. Bossche Prot. 1412-1413 fol. 451" Eindhoven
21. Bossche Prot. 1443-1444 fol. 211 Strijp

III.

VALSE NOTEN IN BEST

(of: de strijd van burgemeester Dobbelaere tegen de komst van harmonie St. Cecilia)

door J. Suijkerbuijk

Op 1 februari 1845 wordt in Best het muziek-gezelschap "De Harmonie" opgericht. Het gezelschap staat onder voorzitterschap van L.H. Boelaers en telt bij de aanvang negen leden, een aantal dat in korte tijd verdubbeld is. Twintig jaar later staat her er niet meer zo best voor met De Harmonie. Van enige discipline is geen sprake meer, de repetities worden slecht bezocht en het bestuur functioneert niet meer naar behoren. Onder impuls van Willem Douwe Eeltjes, rijksopzichter van de Staatsspoorwegen, worden de touwtjes weer strakker aangehaald. Dit heeft een gunstig effect op de vereniging. Het gezelschap gaat met ingang van 1 februari 1865 onder de naam "De Eendracht" verder en wordt een bloeiende vereniging. Talrijke gebeurtenissen worden in het gemoedelijke Best met de muziekklinken van De Eendracht opgeluisterd.

De jaren 1926-1929 vormen een uiterst roerige periode in de Bestse muziekgeschiedenis. A. Hiddink, onderwijzer aan de jongensschool en afkomstig uit een zeer muzikale familie, nam in 1926 het initiatief tot de oprichting van een nieuwe harmonie.

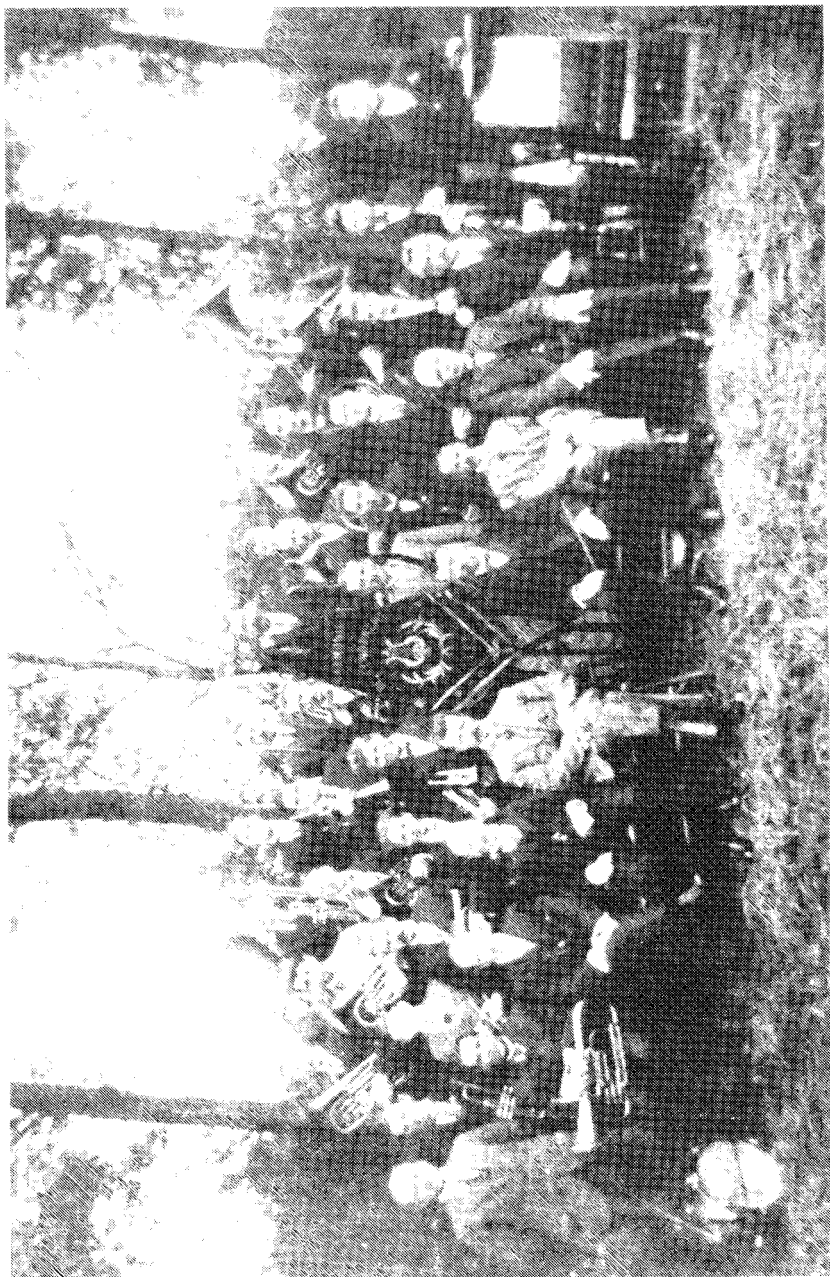
Dit initiatief bracht de gemoederen in Best danig in beweging. Aanleiding tot deze stap vormde de aankoop van een piano door De Eendracht, voor een bedrag van! 1000, — . Hiddink, die jongens muzieklæs gaf en opleidde om na verloop van tijd tot de harmonie toe te kunnen treden, was het met die aankoop absoluut niet eens en vond het weggegooid geld. De piano (lage stemming) paste niet bij de harmonie (hoge stemming). De aanschaf ervan druiste in tegen zijn muzikale eergevoel en hij zegde zijn medewerking aan De Eendracht op. Hij kreeg een aantal mensen achter zich, waaronder ook leden van De Eendracht. Dit waren voornamelijk jonge muzikanten, die hij zelf had opgeleid))

De nieuwe harmonie kreeg de naam St. Cecilia en op 21 juni 1927 vond de officiële oprichtingsvergadering plaats. De monopolie-positie van De Eendracht werd doorbroken en hiermee was de kiem gelegd voor een conflictsituatie in de Bestse dorpsgemeenschap, die ruim twee jaar zou duren. Er vonden felle discussies plaats tussen aanhangers van de oude en van de nieuwe harmonie en er verschenen ingezonden stukken in de krant. Wij zullen aan de hand van de ambtelijke stukken nagaan, hoe deze affaire zich verder heeft ontwikkeld.²⁾

Bij de harmonie in oprichting sluiten zich 18 "werkende" leden aan (zie bijlage). Om als harmonie te kunnen functioneren is het uiteraard noodzakelijk dat er gerepeteerd wordt en dat er uitvoeringen gegeven kunnen worden. De plaatselijke politieverordening laat dat niet zonder meer toe en daarom richten A. Hiddink en J. Prinsen, respectievelijk directeur en president, op 12 juli 1927 een verzoek tot het college van B. en W. van Best, om in het openbaar te mogen optreden en te mogen oefenen in het café van M. Leijtens. Aan De Eendracht, die over een oefenlokaal in café Roche beschikt, zijn indertijd ook de vereiste vergunningen verstrekt en St. Cecilia wil op gelijke voet behandeld worden. B. en W. laten, eerst bij monde van secretaris H. van Zeeland en daarna schriftelijk weten, dat de behandeling van een dergelijk verzoek tot de competentie behoort van de burgemeester, als hoofd van de politie en verantwoordelijk voor de openbare orde. Hoewel de beide ondertekenaars van het verzoek ongetwijfeld bekend zijn bij zowel het college van B. en W. als de gemeentesecretaris, wordt in de adressering opgemerkt, dat één van de beide handtekeningen onleesbaar is en die persoon derhalve onbekend. En dat terwijl beide heren Hiddink en Prinsen op 8 juli een onderhoud met de burgemeester hebben gehad, waarin hen werd medegedeeld, dat ze het verzoek aan het college van B. en W. moesten richten!

In het verzoekschrift, dat vervolgens aangetekend aan burgemeester J.F.M. Dobbelaere wordt verzonden, stellen Hiddink en Prinsen dat het hen voorkomt dat zij worden tegengewerkt en als inwoners van de gemeente op een betere behandeling hadden mogen rekenen. Zij voegen er nog enigszins dreigend aan toe, dat, als de beslissing negatief uit mocht vallen, zij hun beklag zouden doen bij de commissaris van de koningin.

Geïrriteerd laat burgemeester Dobbelaere hen weten, dat hun brief voor kennisgeving is aangenomen en dat hij er zijn volle aandacht aan zal schenken. Veel haast maakt hij echter niet, maar enkele weken later weet één van de leden te vertellen, dat hij van veldwachter Harks heeft vernomen, dat de burgemeester de gevraagde vergunning weigert. Naar aanleiding hiervan richt het bestuur van St. Cecilia zich inderdaad tot de commissaris van de koningin, met het verzoek om de burgemeester ertoe te bewegen om St. Cecilia op gelijke wijze als De Eendracht te behandelen. Wanneer de burgemeester om uitleg wordt gevraagd, ontkent hij dat hij de vergunning heeft geweigerd. Hij is er een keer over aangesproken door Hendrik Leytens, die regelmatig bij hem dienst doet als particulier chauffeur en lid is van de "z.g. harmonie St. Cecilia". Via veldwachter Harks had hij Leytens laten weten, dat, indien hij informatie wenste, hij zich maar "officieel" tot hem moest wenden. Tenslotte deelt burgemeester Dobbelaere nijdig aan commissaris van de koningin, A.E.J. baron van Voorst tot Voorst, mede, dat hij de muzikanten maar moet berichten, dat ze een verzoekschrift in kunnen dienen, maar dan zonder dreigementen!

*Harmonie De Eendracht, b.g.v. het 75-jarig bestaan, 1920
(fotocoll. C. van de Biggelaar)*

Aldus geschiedt: op 20 september dienen Hiddink en Prinsen opnieuw een verzoek in, ditmaal zonder verder commentaar. Opnieuw tracht de burgemeester de zaak op te houden. Hij wil nog geen beslissing nemen, alvorens hij het standpunt van de commissaris van de koningin kent. Hiermee doelt hij op het antwoord op de brief die het bestuur naar Den Bosch had verzonden. Hij verdaagt zijn beslissing "uit beleefdheid jegens zijn superieuren". Per kerende post laten Hiddink en Prinsen hem weten dat zij dat antwoord al op 16 september hadden ontvangen. Naar aanleiding daarvan, hebben zij immers opnieuw een verzoekschrift ingediend.

Daarna verlangt burgemeester Dobbelaere een uittreksel van de oprichtingsvergadering, een lijst van de bestuurs- en werkende leden en een reglement van de harmonie. Tenslotte vraagt hij nog of zij soms de voortzetting zijn van het muziekgezelschap "De Dwalende Broeders", zoals hij heeft gehoord.

De burgemeester krijgt al de stukken, waar hij om gevraagd heeft. Op zijn laatste vraag wordt door het bestuur ontkennend geantwoord. "De Dwalende Broeders", een klein muziek-gezelschap, staat geheel los van St. Cecilia. Het bestuur had deze laatste brief met bijlagen op 10 oktober verzonden. Twee weken later herinnert het bestuur de burgemeester aan het verzoekschrift. Burgemeester Dobbelaere raakt meer en meer geïrriteerd. Op niet mis te verstane wijze schrijft hij terug, dat hij daar niet aan herinnerd hoeft te worden en hij wil zich zeker niet door hen op laten jagen.

Op 12 november 1927 valt dan uiteindelijk de beslissing: het verzoek wordt afgewezen. De burgemeester acht het optreden van een tweede harmonie in strijd met het algemeen belang. Verder wil hij zich niet over zijn besluit uitlaten.

Het bestuur van St. Cecilia, uiteraard zeer verbolgen, geeft zich echter niet gewonnen en zoekt steun bij de commissaris van de koningin. En niet tevergeefs. Baron Van Voorst tot Voorst begrijpt de afwijzing niet, vooral niet omdat het bestuur toch precies gedaan had, wat van hen was verlangd. Hij geeft de burgemeester dan ook in overweging om in het belang van de rust en orde in Best, de beslissing nog eens in beraad te nemen. Op kerstavond reageert burgemeester Dobbelaere op de brief uit Den Bosch. Juist om de vrede in het dorp te bewaren, heeft hij de vergunning geweigerd. De oprichters waren er in zijn ogen enkel op uit om de aloude harmonie De Eendracht dwars te zitten. twee muziekgezelschappen in een kleine gemeenschap als Best zouden niet kunnen floreren. Steunverlening aan St. Cecilia zou in zijn ogen indruisen tegen het algemeen belang. Ter ondersteuning van zijn argumenten, haalt hij nog voorbeelden aan, waaruit de kwade bedoelingen van de oprichters moeten blijken. De onderwijzer A. Hiddink heeft een jongen, die lid was van De Eendracht, buiten medeweten van de ouders, overgehaald om tot St. Cecilia toe te treden. Enkele leden zouden in het dorp bovendien rondvertellen, dat de burgemeester "de bak" in moet. Gelet op de "geest" waaronder de vereniging is opgericht en gelet op de personen, die er deel van uitmaken, heeft hij afwijzend beschikt.

De hele affaire komt hierdoor meer en meer in de persoonlijke sfeer. Dit wordt uiteraard ook door de commissaris van de koningin opgemerkt. Hij had verwacht dat de wenk, die hij had gegeven tot een andere opstelling van de burgemeester zou leiden. Volgens hem kiest de burgemeester partij tussen burgers en worden de bestaande tegenstellingen alleen maar toegespitst. In april 1928 nodigt hij de burgemeester uit om naar Den Bosch te komen. Dobbelaere ziet daar het nut evenwel niet van in. Naar aanleiding van een eerder gesprek tussen de commissaris van de koningin en de gemeentesecretaris, heeft laatstgenoemde een onderhoud met het bestuur van St. Cecilia gearrangeerd. Hierna zal een bemiddelingspoging tussen De Eendracht en St. Cecilia op gang worden gebracht. Burgemeester Dobbelaere zal de secretaris opdragen om de commissaris van de koningin van de voortgang op de hoogte te houden.

De commissaris van de koningin is zeer ontstemd over de weigering van burgemeester Dobbelaere om aan de uitnodiging gehoor te geven. Door middel van een telegram roept hij de burgemeester op, om toch in het gouvernementsgebouw te verschijnen. Het onderhoud vindt plaats op 24 april. Er vallen harde woorden, waarbij burgemeester Dobbelaere zelfs beticht wordt van "machtsmisbruik". De burgemeester bindt in en zegt toe, dat hij de gevraagde vergunningen zal verlenen. De volgende dag licht hij zijn wethouders en de raadsleden in. Hij zal gunstig op het verzoekschrift beschikken, maar omdat hij het nog steeds in strijd acht met het algemeen belang, wil hij er de verantwoording niet voor dragen.³⁾

Direct na het bewuste gesprek, stuurt de commissaris van de koningin een brief naar de burgemeester, welke hij moet doorgeven aan het bestuur van St. Cecilia. Hierin staat dat het "misverstand" tussen gemeente en harmonie uit de weg geruimd is en dat de burgemeester in het vervolg St. Cecilia op gelijke wijze als De Eendracht zal behandelen. Burgemeester Dobbelaere protesteert nog (vooral tegen de term "misverstand"), maar hij moet de brief ongewijzigd aan het bestuur overhandigen.

Omdat de burgemeester de verantwoording van de beschikking niet op zich wil nemen, komt de hele affaire op de agenda van de raadsvergadering van 30 april 1928. Tijdens de behandeling van dit punt, geeft burgemeester Dobbelaere de voorzittershamer aan zijn plaatsvervanger, loco-burgemeester J. Eijsbouts, en verwijdt zich uit de raadszaal. De gemeenteraad stelt zich, na rijp beraad unaniem achter de burgemeester op en acht de gronden, waarop de vergunning werd geweigerd, gerechtvaardigd. De raad verzoekt de burgemeester om te blijven weigeren, totdat de raad zich er nader over heeft uitgesproken. Besloten wordt om een commissie in te stellen, die moet proberen om de zaak tot een oplossing te brengen. Van dit raadsbesluit wordt mededeling gedaan aan de burgemeester, de commissaris van de koningin en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Landbouw.

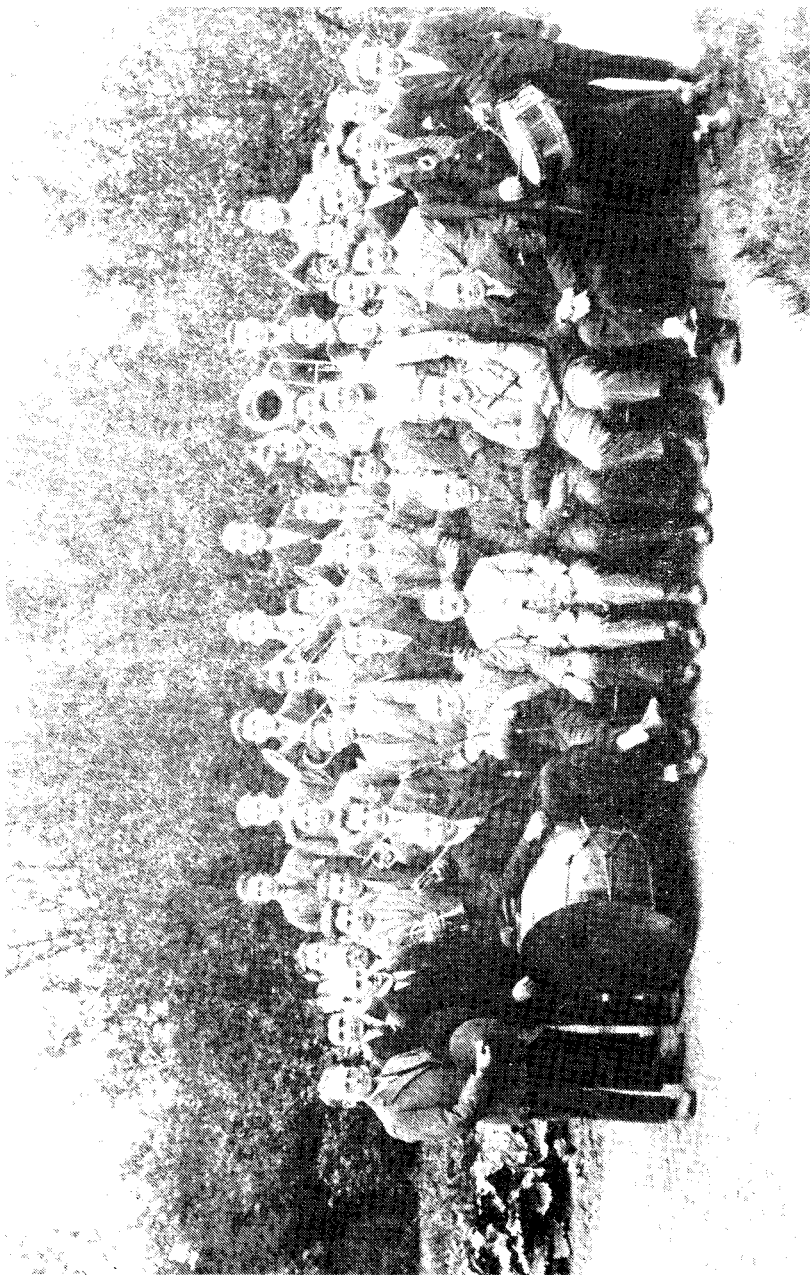
Op diezelfde 30 april richt het bestuur van St. Cecilia nog maar eens een verzoek aan de burgemeester om een vergunning voor het houden van repetities en het geven van uitvoeringen. Dit gebeurt dan op aanraden van de commissaris van de koningin, die, zoals hierboven vermeld, van mening was, dat de burgemeester nu niet meer zou weigeren. Maar burgemeester Dobbelaere verdaagt de beslissing. Hij wendt zich dan tot de Minister van Binnenlandse Zaken. Hij acht zich in een onmogelijke positie: enerzijds wil de commissaris van de koningin dat hij de vergunning verleent, en anderzijds wil de gemeenteraad dat hij weigert.

In de zomer van 1928 is de raadsctie., bestaande uit J. Eijsbouts, H. van Heeswijk en H. van Beerendonk, bezig geweest om de partijen nader tot elkaar te brengen. Het bestuur van De Eendracht is direct bereid aan een oplossing mee te werken. St. Cecilia weigert in eerste instantie elke medewerking. Volgens het bestuur is een dergelijke cie. overbodig, omdat volgens de commissaris van de koningin het "misverstand" was opgelost en aan hen de gevraagde vergunningen verleend zouden worden. Zij vinden overigens, dat een aantal raadsleden niet onpartijdig kunnen zijn, vanwege de nauwe banden, die zij onderhouden met De Eendracht. Zij nemen het de raad hoogst kwalijk, dat alle leden achter het beleid van de burgemeester stonden, terwijl deze door de commissaris van de koningin toch van "machtsmisbruik" was beticht. Zij zijn alleen bereid aan een gesprek deel te nemen, als niet een samenvoeging, maar een naast elkaar bestaan van de twee verenigingen als uitgangspunt dient.

De leden van de cie. wenden zich nu ook tot de commissaris van de koningin. Deze is ingenomen met de pogingen van de raad en zegt hen alle steun toe. Hij zorgt er tenslotte persoonlijk voor, dat het bestuur van St. Cecilia toch naar de onderhandelingstafel gaat. Maar het gesprek loopt op niets uit. Volgens de cie. staat de halsstarrige houding van St. Cecilia een oplossing in de weg. De leden van de cie. zien vervolgens geen reden meer om de onderhandelingen voort te zetten.

De hele, toch onverkwikkelijke affaire houdt ook de gemoederen op hoog niveau bezig. In antwoord op het schrijven van burgemeester Dobbelaere, laat de minister van Binnenlandse Zaken op 19 mei weten, dat de commissaris van de koningin geen "bevel" had gegeven, zoals de burgemeester het in zijn brief had doen voorkomen, maar slechts een "advies". De burgemeester blijft de eerste verantwoordelijke persoon.

Wanneer de verzoeningspoging van de raadsctie. op niets is uitgelopen, verlangt burgemeester Dobbelaere van de minister expliciet te vernemen of hij op eigen gezag mag handelen. Dat wil zeggen in het belang van de gemeente, zonder door de commissaris van de koningin "bedreigd" te worden met eventuele "gevolgen". Eenzelfde vraag stelt hij aan de commissaris van de koningin. Door beide wordt hierop instemmend gereageerd. Inmiddels was echter baron Van Voorst

*Harmonie St. Cecilia, ca. 1927 (bestuur, werkende leden en medestanders)
op de voorgrond zittend: geheel links J. Prinsen; derde van links H. van Gemert en tweede van rechts A. Hiddink
(fotocoll. W. van der Heijden)*

tot Voorst overleden en opgevolgd door Jhr. A.B.G.M. van Rijckevorsel. Was de verhouding met baron Van Voorst tot Voorst zeer koel, met Van Rijckevorsel wordt het al niet veel beter. Vooral niet als burgemeester Dobbelaere aan Van Rijckevorsel laat weten, dat als wijlen baron Van Voorst tot Voorst anders had gehandeld en niet "dreigend met de vuist op tafel had geslagen", de zaak geheel anders zou zijn verlopen. Dit komt hem op een zeer boze brief van Van Rijckevorsel te staan.

Inmiddels vraagt de harmonie op 20 september of er al een beslissing is te nemen, aangaande hun verzoek. De burgemeester velt zijn oordeel en blijft bij zijn aanvankelijke weigering om de vergunningen af te geven, gesterkt als hij is door de toezegging van hogehand, dat hij alleen degene is die er over beslist. Opnieuw een tegenslag voor de harmonie, maar ook nu nog acht het bestuur zich niet verloren. Zij vragen Koninklijke goedkeuring aan als vereniging, hetgeen hen bij Koninklijk Besluit van 6 februari 1929 wordt verleend. Op die manier hopen zij een nieuw wapen in handen te hebben.

Door een bestuurswisseling dienen vervolgens H.L.F. van Gemert, als voorzitter, en J.J.F. van de Ven, als secretaris, opnieuw een verzoek in. Ze ondersteunen het verzoek door aan te geven, dat de leden tot het "vrede- en ordelievend" gedeelte van de bevolking behoren en al twee jaar geen enkele aanleiding tot klachten hebben gegeven. Bovendien had Hare Majesteit de statuten van de vereniging goedgekeurd, waardoor zij gehouden zijn aan de wet en de reglementen ten aanzien van de openbare orde en goede zeden. Al die tijd had de harmonie geoefend in een loods, waarvoor geen vergunning vereist was. In omliggende dorpen hadden ze zelfs uitvoeringen gegeven en aan concoursen meegedaan. Op 7 februari wordt het verzoekschrift ingediend. Burgemeester Dobbelaere blijft bij zijn standpunt en weigert opnieuw.

De bestuurswisseling had in de persoonlijke verhoudingen geen verbetering gebracht, integendeel. De bestuursleden veronderstellen dat secretaris Van Zeeland voor een groot deel achter het beleid van de burgemeester zit. Dit wordt door burgemeester Dobbelaere ten stelligste ontkend en hij laat hier over zelfs een onderzoek door de politie instellen. Op zijn beurt zegt burgemeester Dobbelaere het vreemd te vinden dat J. van de Ven in het bestuur zit. Hij heeft immers nooit iets met muziek te maken gehad. Volgens de burgemeester is het voor hem enkel de bedoeling om dwars te zitten. Dit vloeit nog voort uit het feit dat hij (burgemeester Dobbelaere) in 1901 tot opvolger is benoemd van de vader van J. van de Ven. Hij, en met hem de hele familie Van de Ven, had verwacht dat een zoon van burgemeester Van de Ven en broer van het bestuurslid, op die post zou komen. H. van Gemert, voorzitter van St. Cecilia, zou volgens de burgemeester al tijden lang een lastercampagne tegen secretaris Van Zeeland voeren. In 1920 zou hij bovendien al geprobeerd hebben om De Eendracht "te niet te doen".

Zo gaan de beschuldigingen over en weer. Een boodschapper, die namens St. Cecilia een brief aan de burgemeester wil afgeven, wordt niet toegelaten en op de secretarie weigert men om de brief in ontvangst te nemen. Het bestuur refereert de opstelling van de burgemeester zelfs aan het "slaventijdperk".

Ten einde raad richt het bestuur van de harmonie zich tot hare majesteit de koningin. Zeer uitvoerig wordt de hele zaak uitgelegd. Volgens het bestuur zijn het enkel persoonlijke motieven die achter de weigering schuil gaan. Ze vragen of zij de burgemeester ertoe zou willen bewegen om de eerdere toezegging, door de commissaris van de koningin gedaan, gestand te doen.

De burgemeester wordt uiteraard gevraagd zijn mening te geven. Hij weerlegt alle beschuldigingen, die tegen hem persoonlijk zijn geuit en hij geeft even uitvoerig aan, dat hij alleen maar heeft gehandeld in het belang van de gemeente Best.

Dan gebeurt er enige maanden niets. Hieraan ligt waarschijnlijk ook het naderende afscheid van burgemeester Dobbelaere ten grondslag. Per 1 oktober 1929 neemt hij, inmiddels 73 jaar oud, op eigen verzoek ontslag.

Prompt komt het bestuur van de harmonie weer in actie. Op 2 oktober wordt er opnieuw een rekest ingediend en loco-burgemeester Eijsbouts verleent de vergunningen, voorlopig tot aan de ambtsaanvaarding van de nieuwe burgemeester. Op 19 oktober 1929 wordt P.J.C. Strik, per 1 oktober officieel tot burgemeester benoemd, in Best ingehaald.⁴) Aan de feestelijke optocht nam ook harmonie St. Cecilia deel, wat het eerste openbare optreden in de straten van Best betekende. Zonder enige discussie verleent burgemeester Strik op 24 oktober aan harmonie St. Cecilia de gevraagde vergunningen en komt er toch nog een abrupt einde aan de slepende affaire. Nog in 1929 merken B. en W. op, dat er tussen beide gezelschappen De Eendracht en St. Cecilia inmiddels een goede verstandhouding is ontstaan.

BIJLAGE

Samenstelling harmonie St. Cecilia op 21 juni 1927

bestuur: J. Prinsen, president

M. Leytens, secr.-penningmeester

A. van Heeswijk, commissaris

C. Leytens, commissaris

A. Hiddink, directeur

werkende leden: J. de Bar

J. van de Berk

H. Evers

J. van Hak

A. van Heeswijk

J. van Heerenbeek

W. van der Heijden

P. Lathouwers

C. Leytens

H. Leytens

J. Leytens

M. Leytens

W. van Pelt

A. Stabel

M. Vogels

C. Vogels

Th. Vogels

F. Vogels

NOTEN

1. Juist in die periode (1926) waren twee jongens zo ver gevorderd, dat zij bij de harmonie zouden kunnen gaan spelen. Uit eigen beweging kozen zij daarop niet voor De Eendracht, maar voor de nieuwe harmonie. Deze twee jongens waren Wim van Pelt en Wim van der Heijden. Van de heer Van der Heijden, een zeer goede bekende in de Bestse muzikwereld, vernamen wij wat de aanleiding was geweest, die tot de oprichting van de nieuwe harmonie had geleid. Op de foto van St. Cecilia staan beide jongens achter H. van Gemert (links: W. van Pelt en rechts: W. van der Heijden).
2. Archief Gemeente Best, inv.nr. 1491.
3. De verhouding tussen commissaris van de koningin, baron Van Voorst tot Voorst en burgemeester Dobbelaere, was hiermee op een dieptepunt gekomen. Later erkent burgemeester Dobbelaere, dat hij zich "nimmer in de vriendschap van de commissaris van de koningin had mogen verheugen".
4. Archief Gemeente Best, inv.nr. 163.

IV. KEMPISCHE CURIOSA 3

EEN OIRSCHOTSE TEUT VERMOORD IN LOTHARINGEN

door J. Lijten

Bij het horen van het woord Teut denken vele mensen aan Luiksgestel en Lommel, maar ook vanuit vele andere plaatsen in onze omgeving zwierven teuten uit tot in verre streken.

Jan Janszoon van Leuven was een Oirschotse koperteut, van wie we enkel iets weten uit het concept van een machtiging, gegeven door zijn weduwe aan een collega-teut, om haar belangen in Lotharingen te behartigen, gedateerd 20 augustus 1689. (Rechterlijk archief van Oirschot, vrl. inv.nr. 3809).

Het stuk van de hand van secretaris Peter van Anandel, door ons 'concept' genoemd, door hemzelf 'project', is gesteld in het Latijn maar met vele fouten. Wij zijn van mening, dat Peter van Anandel heel wat beter Latijn kende, dan dit stuk zou doen vermoeden. Hij zal deze eerste tekst wel hebben gecorrigeerd en bijgeschaafd, om de gemachtigde een behoorlijke schepenakte mee te kunnen geven. De gegevens zijn echter wel toereikend voor een globaal inzicht in de situatie.

Jan Janszoon van Leuven was nog jong en pas getrouwd met Helena Maria van Esch, ook Maria genoemd. Maria zal dus haar roepnaam geweest zijn en Helena haar tweede naam, die tot in deze eeuw dikwijls vóór de roepnaam geplaatst werd. Vol goede moed ging hij spoedig na zijn huwelijk op weg naar het hertogdom Lotharingen, om daar zijn koperwaar aan de man te brengen. Gekomen in het dorp Donbraeij kreeg hij blijkbaar ruzie met enkele mensen, waarbij hij de dood vond. Over de verslagenheid van de jonge weduwe, toen dit droevig bericht Oirschot bereikte, wordt in het ambtelijk stuk niet gesproken maar alleen over de machtiging, die zij gaf aan een collega-teut van haar man, Thomas Peters wonend te Lommel, om in haar naam de zaak in Donbraeij af te wikken. Uit de formulering lijkt nog geconcludeerd te moeten worden, dat Jan van Leuven met enkele collega's een vennootschap gevormd had.

Daar de plaats Donbraeij in Lotharingen op geen enkele kaart vindbaar bleek, raadpleegden wij een oud-klasgenoot, die tientallen jaren docent was aan meerdere colleges in Frankrijk, het laatst in Attis Mons in de buurt van Parijs, en die voorzien was van een indrukwekkende bibliotheek met name op het gebied van de Franse geschiedenis en geografie. De enige plaats, die in aanmerking kon komen voor het zeventiende-eeuwse Donbraeij in Lotharingen, bleek het dorpje, dat tegenwoordig de naam draagt Dombrot le Sec, gelegen enige kilometers ten zuiden van Vittel op het plateau van Langres in het departement des Vosges.

Daarheen werd dus koers gezet in de zomervacantie van 1980. Voorzichtigheids-halve namen we na een natte doch vlotte reis via Ardense déviations, Luxemburg, Metz en Nancy onze intrek in hotel Beauséjour in Vittel, waar we ons goed thuis voelden in het rustige gezelschap van gepensioneerde ambtenaren, onderwijzeressen, secretaresses en andere bejaarde en bedagde gasten.

Van daaruit werd de volgende dag de expeditie ondernomen naar Dombrot le Sec, dat een dorpje bleek te zijn met een paar honderd inwoners, waar in de nog draaglijke warmte van de voormiddag nauwelijks een kip op straat was te bekennen. Wij bezochten de kerk en het daaromheen gelegen kerkhof, waar we - overeenkomstig onze verwachting - geen naam van Jan van Leuven vermeld vonden. De naamsvermeldingen van de grafkruisen gingen niet verder terug dan de vorige eeuw.

*Gezicht op het
kerkje van
Dombrot le Sec*

foto: auteur

Het kostte enige moeite, om het gemeentehuis te vinden. Het ons gewezen gebouw bleek te bestaan uit een gang met aan weerszijden een lokaal. Door de ramen van het gesloten gebouw naar binnen turend, constateerden we, dat het ene lokaal de school was en het andere vermoedelijk bureau van de secretaris, raadzaal enz. Ook het huis van de secretaris, schuin daartegenover, bleek geslo-

ten en de buren vertelden ons, dat de bewoner - enige ambtenaar in Dombrot le Sec - voor een maand op vakantie was. Een boerderij niet ver daarvandaan werd ons aangeduid als het huis van de burgemeester. Deze was op het land aan het werken, maar zou rond vier uur in de namiddag thuis zijn. Bij onze terugkomst bleek de burgemeester niet de man te zijn van de vrouw, die ons te woord gestaan had, maar haar nog thuis wonende zoon van midden twintig, die van zijn tractor af klom en ons uitnodigde in de heldere huiskamer. Burgemeester Claude Michel vertelde ons, dat er in de gemeente geen archieven waren van vóór de revolutie. Als er nog iets was, zou dat in de departementshoofdstad Epinal moeten zijn, maar hij had er niet veel fiducia in. Op onze nieuwsgierige vraag, hoe het moest, wanneer er tijdens de vakantie van de secretaris een geboorte of sterfgeval plaats had, zei hij, dat de formaliteiten van de burgerlijke stand dan wel konden wachten tot na diens terugkomst, of dat eventueel de secretaris van een naburig dorp deze kon vervullen. Wij kregen de indruk, dat deze theoretische moeilijkheid zich nog nooit in werkelijkheid had voorgedaan.

Op de Michelinkaart hadden we al geconstateerd, dat er op enkele honderden meters naast het dorp een 'voie romaine' een romeinse weg liep in ongeveer noord-zuidelijke richting. Wij besloten deze weg te verkennen, waarbij we al gauw enkele groepjes ontmoetten, die kennelijk een trektocht aan het maken waren. Daarbij bleken zij behoorlijke dagmarsen te maken, tot 60 km. toe. Zij vertelden ons, veel gebruik te maken van de oude romeinse wegen, die veelal niet verhard maar goed begaanbaar waren en zich over vele tientallen kilometers praktisch kaarsrecht over het golvende heuvelland uitstrekten, zodat zij op rustige wijze comfortabele afstanden konden maken. Dit bracht ons op de gedachte, dat de teuten ook veel gebruik gemaakt zullen hebben van deze romeinse wegen en bij voorkeur de plaatsen bezocht zullen hebben, die daar dicht bij lagen. Het is goed ons te realiseren, dat deze door het romeinse leger aangelegde verbindingen de eerste Europawegen waren.

Afgaande op de tekst van de genoemde machtiging, dachten we, dat Jan van Leuven in het voorjaar van 1689 getrouwd zou zijn. Wij vonden echter zijn huwelijk zowel in het schepenen-trouwregister als in het trouwboek van de pastoor aangetekend op 22 februari 1688. In beide registers wordt echter Cornelis als zijn vader genoemd. Wij nemen aan, dat ook op dit punt het concept der machtiging onnauwkeurig is. Mogelijk werd hij Janszoon genoemd naar zijn grootvader; soortgelijke wendingen komen immers meer voor in Oirschot. De vader van de bruid was Antonius.

Volgens het schepenen-trouwregister was Jan geboren en wonende te Arendonk en 26 jaar oud, toen hij trouwde. Zijn bruid was geboren en wonende te Oirschot en 25 jaar oud.

Wij vonden van dit echtpaar geen kinderen en evenmin een tweede huwelijk van de jonge weduwe.

* * * * AANKONDIGING * * * *

DRIEKWART EEUW ST. CAECILIAKERK VELDHOVEN

Bijzonderheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk van
Veldhoven-dorp 1913 - 1988

Vorig jaar werd een begin gemaakt met de serie "Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven". De intentie van deze uitgave is, in afzonderlijke deeltjes, een aantal facetten te beschrijven uit de Veldhovense historie. Gekozen is voor een populair-wetenschappelijke aanpak, met veel afbeeldingen. Indien mogelijk wordt geprobeerd de uitgave te doen aansluiten bij actuele gebeurtenissen. De Veldhovense Caeciliakerk staat dit jaar extra in de belangstelling. Naast haar bijzondere architectuur, bepaalt dit gebouw nadrukkelijk het beeld van het kerkdorp Veldhoven. Reden genoeg de historie van deze kerk te beschrijven. Bij gelegenheid hiervan is door Jacq. Bijnen en pastor Th. Kuijpers een boekwerkje samengesteld. Het heeft een omvang van 104 pagina's en 90 afbeeldingen.

In dit boek kunt u o.a. lezen over:

- de vroegere St. Caeciliakerken van Veldhoven;
- de voorbereidingen tot de bouw van de huidige kerk;
- de H. Caecilia, patrones van de parochie;
- de verbondenheid van het Veldhovense gemeentebestuur met de patrones van de parochie;
- over de architectuur van het oorspronkelijke gebouw;
- over de verbouwing van 1957-'58;
- een korte schets van de pastoors sedert 1913 en van architect W. te Riele;
- de kerk tijdens de oorlogsjaren 1940-1945;
- een beschrijving van een deel van het parochiaal kunstbezit;

Ook is een naamlijst opgenomen van de bestuurders van de parochie sedert 1913.

Dit boek is verschenen als deel 3 van de serie "Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven". Het wordt U meteen toegezonden na overmaking van een bedrag van f 20, — (dit is inclusief f 2,50 verzendkosten), op de Rabobank te Oerle, rek.nr. 1385.04.490, t.n.v. J. Bijnen, Clementinalaan 2 (gironummer Rabobank is 1107563) o.v.v. St. Caeciliakerk.

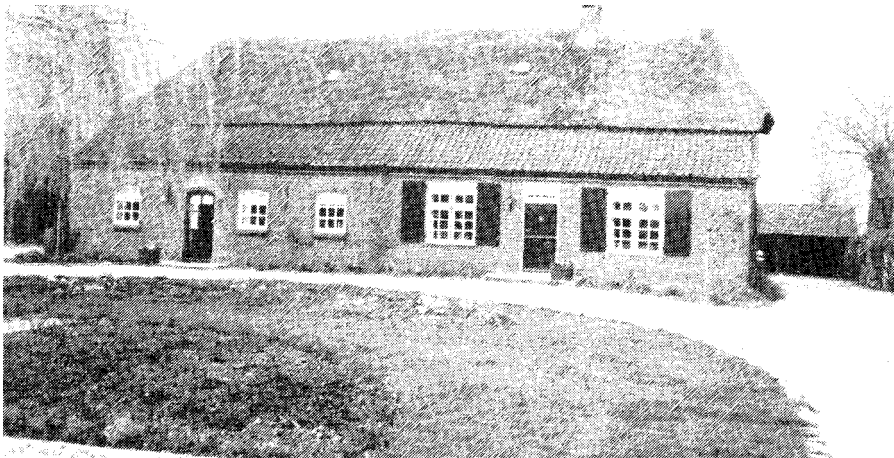
**V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT-BEST
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW**

door C. Scholten

59. HUIS "DE WILDEMAN", VLEUTSTRAAT 8 (sectie G 418)

De verpondingsregisters van de herdgang Verrenbest vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

- A. DIRCK GOORTS HOPPENBROUWERS ± 1630
(overl. 21.07.1645)
- B. CHRISTINA DENIS V.D. ACKER, WED. DIRCK GOORTS HOPPENBROUWERS 1645
"huijs en aenstede"
grootte: 2 lopen, 14 royen: aanslag 1 g. 14 st. 14 p.
1680 aan:
Wilbort Peter Schepens:
een derde part in de aenstede, grootte: 38 royen
belast met: 10 st. 10 p.

situatie 1988

- C. GOORT DIRCK GOORT HOPPENBROUWERS bij deling 03.05.1681
"huijs en aenstede"
grootte: 1 lopen, 26 royen: aanslag 1 g. 4 st. 4 p.
(verpondingsboek I, fol. 47 en oud rechterlijk archief Oirschot,
[inv.nr.](#) 220, fol. 295)
- D. CRISTINA EN JENNE MARIA, KINDEREN VAN 1690
GOORT DIRCK HOPPENBROUWERS (oved. 19.03.1690)
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
- E. HENDRICK DE WIJS, bij successie 1751
(geh. met Jenne Maria Vlemmincx d.v. Jacob Vlemmincx en
Cristina Hoppenbrouwers)
ANTHONIJ BRANTS, te Antwerpen
(geh. met Emerentia Vlemmincx d.v. Jacob Vlemmincx en Cristina
Hoppenbrouwers).
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
1751 verkoop (verpondingsboek II, fol. 20)
- F. THEODORUS JOSEPHS DE GRUIJTER bij transport 08.11.1751
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek II, fol. 10v. III, fol. 31. V, fol. 18 en oud
rechterlijk archief Oirschot [inv.nr.](#) 247, fol. 287)
In de transportakte van 08.11.1751 wordt dit pand als volgt omschreven:
"een huijs, hoff en aengelagh gent. "DE WILDEMAN" gestaen en gele-
gen onder den hertganck van Verrenbest in de Vleut binnen deese vrij en
heerlijkheit van Oirschot."
- G. JOHANNA JANS VAN ROIJ, WED. THEODORUS 1770
JOSEPH DE GRUIJTER
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek V, fol. 18)
- H. GERRIT HENDRICK ESSENS, Klompenmaker 1776
(gehuwd met Johanna, voordochter van Theodorus de Gruijter)
EN MARIA, ALLEGONDA EN JOHANNA nakinderen van
Theodorus de Gruijter
omschrijving, grootte en aanslag als onder C.
(verpondingsboek V, fol. 18. VI. fol. 19. VII, fol. 21)

Het kohier der huizen vermeldt de volgende eigenaars en bewoners:

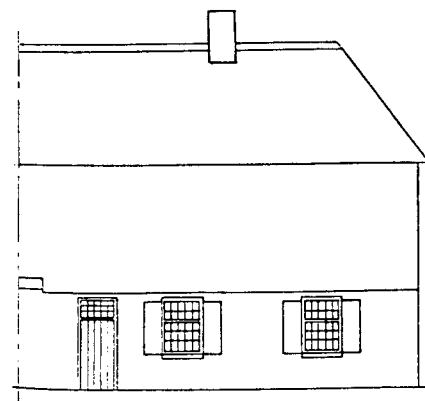
1791	huisnr. 22	Eign. Gerrit Hendrik Essens
		Bewoner: Anthonij van Diest
1800	huisnr. 22	idem
1806	huisnr. 24 voorheen nr. 22	eign. Gerrit Hendrik Essens.

Gerrit Hendrik Essens overleden 21.08.1828.

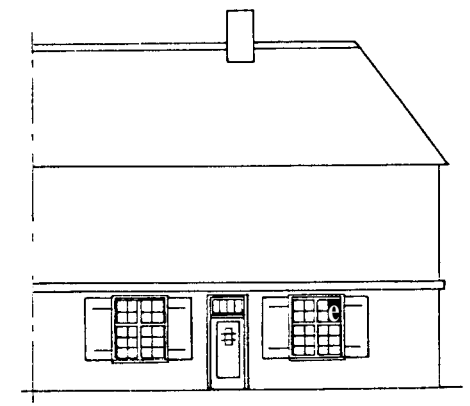
De kadastrale leggers van de gemeente Best geven de volgende eigenaren:

I.	HENDRIK, JOSEPH, ADRIAAN EN JOHANNES ESSENS De Vleut sectie A 424: huis, schuur en erf, grootte: 9 roeden, 50 ellen (artikel 99, volgnr. 16)	1832
J.	JOSEPH EN ADRIAAN ESSENS omschrijving als onder I. (artikel 990, volgnr. 16)	
K.	JOHANNES EN ADRIAAN ESSENS, bij successie omschrijving als onder I (artikel 1155, volgnr. 20)	1848
L.	JOHANNES ESSENS, landbouwer en GERARDUS ESSENS omschrijving als onder I, scheiding in 1880 (artikel 991, volgnr. 42)	1854
M.	THEODORUS ESSENS, kapelaan te Reusel omschrijving als onder I (artikel 1944, volgnr. 8)	1880
N.	LAMBERTUS ESSENS, bij successie omschrijving als onder I (artikel 1944, volgnr. 8)	1893
O.	HENRICUS ESSENS, landbouwer te Best JOHANNES, MARGARETHA en ADRIANUS ESSENS te Best JOSEPHUS ADRIANUS ESSENS, RK priester te Kan Soe in China ANDREAS V.D. KERKHOF te Best omschrijving als onder I 1916 scheiding (artikel 2945, volgnr. 9)	1909

P.	JOSEPH ADRIANUS ESSENS, RK priester te Kan Soe in China 1916 omschrijving als onder I, verkoop 1928 (artikel 3008, volgnr. 9)	
Q.	ANTHONIUS VAN GENUCHTEN, landbouwer overl. 30.09.1933	1928
R.	BARBARA VAN DEN OEVER, WED. ANTHONIUS VAN GENUCHTEN eign. voor 9/16 deel en haar 7 kinderen voor 1/16 deel	1933
S.	MARTINUS HENDRIKUS VAN GENUCHTEN te Best PETRUS CORNELIS VAN GENUCHTEN te Best HENDRIKUS ANTHONIUS VAN GENUCHTEN te Best BERNARDUS ANTHONIUS VAN GENUCHTEN te Best JACOBUS VAN BOXTEL te St.Oedenrode ALBERTUS VAN GEMERT te Vught JOHANNES VAN WEERT te Schijndel eigenaren voor 1/7 deel omschrijving als onder I 1935 verbouw, zie tekeningen 1948 scheiding (artikel 3580, volgnr. 9 en 27)	1946

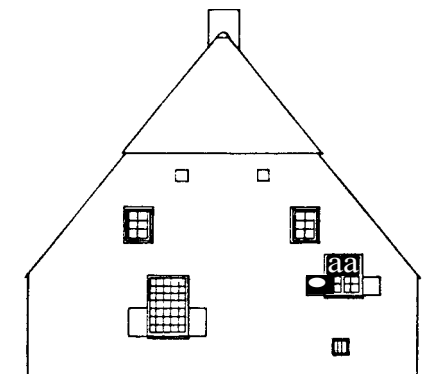

CES 10, VOORGEVEL

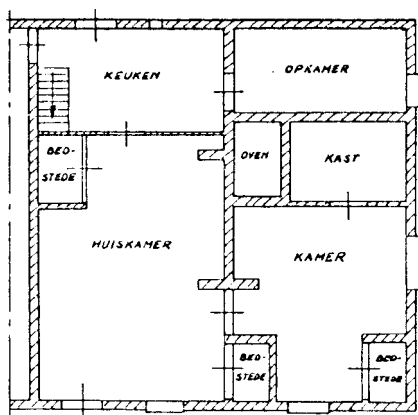

v4, Efav, DE VOORGEVEL

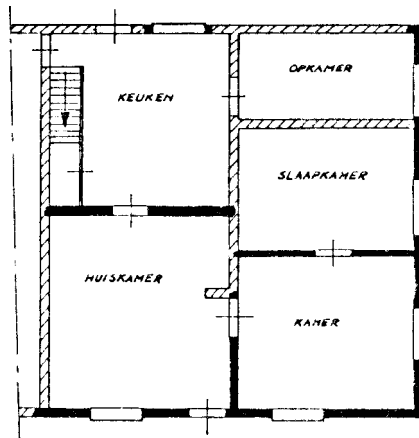
1935

BE STA AtrOE Z G6+0h

VER50,13,0, ZZIGE vet
/935

BE 51-4ANDE TE GRAND

VERBOUWD, PLATTEGROND
1935

- T. BERNARDUS ANTONIUS VAN GENUCHTEN te Best 1948
 MARTINUS HENDRIKUS VAN GENUCHTEN te Vught
 JACOBUS JOHANNES VAN BOXTEL te St. Oedenrode
 JOHANNES VAN WEERT te Schijndel
 ALBERTUS VAN GEMERT te Vught

eigenaren voor 1/5 deel

omschrijving als onder I - 1949 verbouwing
 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie A 424: 2 huizen, schuur, stal, hokken en erf
 grootte: 9 aren 50 ca,
 1951 scheiding
 (artikel 4202, volgnrs. 11 en 14)

- U. BERNARDUS ANTONIUS VAN GENUCHTEN, landbouwer → 1951
 volgnr. 11 omschrijving als onder T
1951 RUILVERKAVELING
 volgnr. 16 de nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie G 103: boerderij, huis, boomgaard en weiland
 grootte: 2 ha, 35 a, 50 ca.
 In 1961 wordt na gedeeltelijke verbouwing en vernieuwing de omschrijving
 aangepast:
 sectie G 103: boerderij, stallen, erf, bouwland en weiland
 1976 verkoop naar artikel 4203, 1 ha, 25 a, weiland
 naar artikel 7766, 1 ha, 10 a, 50 ca.
 De voor het verdere verloop van belang zijnde artikel is 7766.
 (artikel 4311, volgnrs. 11, 16, 17).

- V. PETRUS HENRICUS VAN ZANDVOORT, timmerman → 1976
 gedeelte van sectie G 103, grootte: 1 ha, 10 a, 50 ca.
 doorverkoop in 1976 naar: artikel 7767
 (artikel 7766, volgnr. 1)
- W. ROBERTUS P.C.A.M. VAN DEN HEUVEL → 1976
 gedeelte van sectie G 103, grootte: 1 ha, 10 a, 50 ca.
 hermeting in 1976, de nieuwe omschrijving luidt als volgt:
 sectie G 379: boerderij, stal, erf, schuur en weiland
 grootte: 1 ha, 15 a.
 1983 gedeeltelijke verkoop naar artikel 8411;
 78 a. 30 ca, weiland
 1984 verkoop: boerderij, hok en erf, grootte: 36 a, 70 ca, naar art. 10925
 (artikel 7767, volgnrs. 1, 2, 3)

- X. ANTONIUS G.H.C. SCHEIJVENS, docent 1984
sectie G 418: boerderij, hok en erf
grootte: 36 a, 70 ca.
1986 verkoop
(artikel 10925, volgnr. 1)
- IJ. MEVR. C.E.M. BAKERMANS, directeur 1986
sectie G 418
boerderij, hok en opstallen
grootte: 38 a, 70 ca.
Vleutstraat 8 te Best
- tekeningen onder S door: H. Teurlincx

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 106 - 108

door J. Liften

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Met deze aflevering komen we aan het einde van de publicatie van de samenvattingen van de zoen-accorden wegens doodslag. Ons rest daarna nog wel de taak, om te trachten dieper door te dringen in de achtergronden en de aard van de zoenproductie en eventuele ontwikkelingen daarin in de periode 1463 - 1617 te schetsen.

Het zal de trouwe lezers opvallen, dat juist in de laatste zoen-accorden sommige elementen, die in de loop der tijden wat waren vervaagd, weer naar voren komen.

Een heel apart geval is zoen nr. 107, waar uit een chaotische hoeveelheid akten een logisch verhaal gereconstrueerd moest worden, om daaruit tot een zeer simpel zoen-accord te besluiten.

nr. 106

1611 juni 25

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DIELIS RUTGERS MATHYS
OERLEMANS**

Oirschots schepenprotocol van 1611, fol. 221.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dielis zoon van Rutger Mathyszoon Oerlemans

Dader: Luycas zoon van wijlen Henrick Henrickszoon in 't Eecker-
schot

Zoencommissie

'doer tusschenspreecken van goede mannen dyenaengaende genomen'.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de overeenkomst wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft. Aan het einde wordt nogmaals geconstateerd, dat partijen tot een volledige verzoening zijn gekomen en beloven zij zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 150 zoengulden in 3 termijnen
- b. kosten: voor kerkerechten, uitvaart, doodskest enz. 50 gulden dokters- en verpleegkosten (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

- a. altijd voor de overledene bidden
- d. 1 kaars van 1 pond voor het H. Sacrament
- e. een spynde van 1 mud rogge
- f. een kruis op het graf

3. schulderkenning

- a. deelnemen aan de processie in ondergoed
- b. wijken: verbanning voor 4 jaar uit Oirschot
wijken in kerken en herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge is aangetekend, dat de familie van het slachtoffer kwitantie verleent voor het mud rogge en de bovengenoemde 50 gulden op 23 juli 1611; verdere kwitantie voor 23 gulden en 19 stuivers op 24 november 1611 en voor volledige afdoening op 19 september 1612.

COMMENTAAR

Bij het sluiten van het accoord verschijnt een indrukwekkende stoet van familieleden van de zijde van het slachtoffer, van wie echter alleen de vader en twee broers in hun familieverband zijn gedetermineerd. Tot de familie behoren ook Willem Dielisz. van Heerbeek, pastoor te Best, en Mr. Dirck Toirkens, die wij in de vorige aflevering ontmoet hebben. Verder horen ertoe Nicolaes Adriaensz. van Nistelroy, die schepen was om de drie jaar vanaf 1595 en dit om de drie jaar zou blijven tot 1629,¹⁾ en Adriaen Bernaerts van Croonenburch, die om de drie jaar schepen was vanaf 1600 en om de drie jaar schepen zou blijven tot 1627.¹⁾

Aan de zijde van de dader wordt Jan Herberts van Wintelroy als eerste genoemd vóór de dader zelf en diens broer. Hij was vanaf 1603 om de drie jaar schepen en zou dat later blijven tot 1618, in welk jaar hij president-schepen was.¹⁾ Ook

Dirck de Hoppenbrouwer, die bij de familieleden van de dader genoemd wordt, was schepen om de drie jaar vanaf 1583 en zou om de drie jaar schepen blijven - vanaf 1616 president-schepen - tot 1625.)

Verder wordt bij de familieleden van de dader genoemd de priester Marten Jan Goyvaerts, over wie wij momenteel geen verdere gegevens hebben. Van weerszijden waren er dus meerdere personen, die in Oirschot tot de vooraanstaanden gerekend werden. In deze kringen zal de traditie van de zoenprocedure het meest bewust geleefd hebben. Wij zien in het accoord dan ook veel elementen terugkomen, die in voorgaande zoenen dikwijls achterwege bleven. Bij dit alles zijn de voorwaarden wel aan de hoge kant maar niet exorbitant, hoewel de openbare boete een enorme vernedering moet zijn geweest. De familie van de dader heeft er kennelijk moeite mee gehad, om de financiële verplichting rond te krijgen, zoals blijkt uit de afwikkeling, die deze keer vrij volledig is bijgehouden. De eerste termijn van het zoengeld was bijna twee maanden over tijd - het had Bamis 1 oktober moeten zijn - en toen kwam er nog 1 gulden en 1 stuiver aan het bedrag tekort. De eindafwikkeling was bijna 3 maanden over tijd. De datum had 25 juni moeten zijn in plaats van 19 september 1612.

NOOT

1) Zie Oirschots schepenprotocol van de betreffende jaren, titelblad.

nr. 107

1615 april 23/24.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GYSBERT CORNELIS JANSZOOM GYSBERTS**Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 314v⁹ - 319.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Gysbert zoon van wijlen Cornelis Janszoon Gysberts (ook Gyben)

Dader: Sebastiaen zoon van w. Cornelis Janszoon Gysberts, zijn broer

Zoenco commissie: Robbrecht van Voorn, schout van Oirschot

Jan Herberts van Wintelre, schepen

Henrick de Leeuw, rentmeester

Gerard van Kelst

Henrick Nicolaes Jaspers

Uitspraak

A. Verzoening

In een eerste akte regelen de bij voorafgaande akte van dezelfde dag aangestelde arbiters de zeer ingewikkelde en verstoorde financiële verhouding van de familieleden. In deze akte schrijven zij ook een paar zoenbepalingen voor en gelasten de weduwe van het slachtoffer, om aan haar zwager 'behoirlycke ende favorable soenbrieven' te geven. In de zoenbrief van de dag daarna verklaart de weduwe met haar huidige man en 'naaste vrienden', dat zij haar zwager vergeven heeft, en vraagt zij aan de rechterlijke instanties clementie voor hem. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: in de regeling, die door de arbiters wordt getroffen, is mogelijk enig zoengeld verwerkt, maar dit is niet te onderscheiden
- b. kosten: dokters- en verpleegkosten
kosten van het accoord: voor 1/3 te betalen door de weduwe
voor 2/3 door de dader

2. geestelijke genoegdoening: niet vermeld

3. schulderkenning

- b. wijken: gedurende 1 jaar moet de dader de weduwe ontwijken

AFWIKKELING

Op fol. 313v^o e.v. vonden we een regeling betreffende een zekere jaarrente overeenkomstig de uitspraak der arbiters. Een ander vervolg zal in het commentaar nog uitvoerig aan de orde komen.

COMMENTAAR

Na het lezen van de samenvatting zou men kunnen denken, dat het een trieste doch eenvoudige zaak is. Niets is echter minder waar. De secretati¹; heeft er een hele klus aan gehad en betreffende deze zaak meer dan 25 bladzijden van zijn protocol moeten vol schrijven. Ook wij hadden er een hele klus aan, om de zaak te ontrafelen. Zoals dat meermalen voorkomt, vonden wij de gegevens, die inzicht konden verschaffen in het gebeurde, pas aan het einde van het verhaal. U echter - dat is het voorrecht van de lezer - krijgt de situatieschets vooraf.

Drie gebroeders, Gysbert, Sebastiaen en Marten, hadden van hun ouders wel enige materiële maar weinig geestelijke middelen geërfd. Zij waren met andere woorden geestelijk niet volwaardig 'want eenen yegelycken is notoir binnen deser vryheyt van Oirschot, dat soewel de voerscreven Gysbert als de voernoemp-

de Sebastiaen, misdadiger, syn simpele menschen oft emmers altyts binnen deser vryheyt voer simpele ende cransciennige menschen gehouden ende geacht geweest'.²)

Gysbert was blijkbaar het minst misdeeld op intellectueel gebied. Hij beheerde ook het vermogen van zijn broers en dat op zo'n manier, dat er een bijna onontwarbaar kluwen ontstond, wat zeker niet in zijn persoonlijk nadeel werkte. Hij had het zelfs tot een huwelijk weten te brengen met Jenneke dochter van Wouter Denis van den Dyck, een toenmaals goed klinkende naam in Oirschot. Of Jenneke meer verliefd was op Gysbert of op diens - overigens bescheiden - materiële middelen, zal vermoedelijk nooit ontsluit worden. Langdurig is haar verdriet na de tragische dood van Gysbert in ieder geval niet geweest, want wanneer de zoen gesloten wordt, is zij alweer getrouwd met Roelof Aerts.

De ongetrouwde broers waren blijkbaar bij de getrouwde blijven inwonen. Het moet gebeurd zijn in de zomer van 1614, dat Sebastiaen, 'halff oft bynaest beschoncken synde', thuis kwam op een tijd, die volgens de toenmalige geplogenheden voor nachtrust bestemd was. En zoals dat meer voorkomt bij mensen, die 'halff oft bynaest beschoncken' zijn, verlangde hij naar een vaste hap. Een koelkast met iets hartigs was niet voorradig en zo stommelde Sebastiaen naar de kelderplank, om zich tegoed te doen aan een boterham. Door dat gestommel, mogelijk geholpen door een por van Jenneke's elleboog, was Gysbert wakker geworden en 'uytten bedde inder nacht opstaende' stormde hij 'invallende ende slaende' op Sebastiaen af, die daar stond 'hebbende syn eetmesse in synen handen om broot te snyden ende te eeten' met de te voorziene afweerreactie van Sebastiaen, 'die den voerscreven Gysberden daarmede sonder voer gaende opset oft gedelibereerden propoosten heeft geïnfligeert seeckere quetsueren, daarvan die voerscreven Gysbert, naerdat hem de cortse overvallen was, is comen te sterven, wyens syele Godt almachtig genaedich wil wesen'.²)

Wij kunnen ons voorstellen, hoe Sebastiaen zich voelde als een geslagen hond, die in een donkere hoek wegkruipt. Hij verdween uit Oirschot en dat was misschien de beste oplossing. Maar nu begon schout Charles van der Linden een criminele procedure tegen hem. Charles van der Linden was schout van Floris van Merode en op dat moment de enige schout van Oirschot, want ofschoon Oirschot in november 1614 de pandsom voor de aan de Merode's verpande helft der heerlijkheid betaald had en de lossing door de hertog contractueel had 'astgelegd, kon deze pas in 1618 haar uitwerking krijgen, daar de verpanding telkens voor zes jaar verlengd was, voor het laatst in 1612'.³)

Sebastiaen werd, zoals gebruikelijk was bij een voortvluchtige, gedaagd 'by edicte ende affixie van billetten ter gewoonlycker plaetschen geaffixiert'. Dit hield in, dat in Oirschot de dagvaarding publiek van de pui van het raadhuis werd afgekondigd en verder bekend gemaakt door het aanplakken van het dagvaardingsbesluit in Oirschot en alle belangrijke plaatsen in de omgeving. Dit gebeurde

drie keer met een tussentijd van veertien dagen, zonder dat Sebastiaen verscheen. Daarop werd hij 'overmits syne non-comparitie naer voirgaende informatie ende thoon daernaevolcht geconvinceert ende dyensvolgende by vonnisse der heeren schepenen in Oirschot ter manisse des richters op den sessentwintichsten novembris gecondempneert mitten sweerde geëxecuteerd te worden, datter de doot naer volcht, ende syne goederen geconfisqueert tot behoef van den heere'.⁴⁾

Hier worden vlotweg enkele voor ons verbazingwekkende en onbegrijpelijke zaken vermeld. Tot nog toe hebben we geen enkele aanwijzing gevonden, dat voordeze een crimineel proces gevoerd werd tegen een inwoner van Oirschot vanwege doodslag. Bovendien is het onvoorstelbaar, dat een man, die niet volledig toerekenbaar is, die duidelijk gehandeld heeft zonder enige opzet en vermoedelijk enkel uit ongelukkig uitgevallen zelfverdediging, ter dood veroordeeld wordt. Ter verklaring diene, dat het uitspreken van een doodvonnis nog iets anders is dan het uitvoeren daarvan. Uit het vervolg van de gebeurtenissen moeten we wel concluderen, zoals later duidelijk zal worden, dat het nauwelijks de bedoeling van schout en schepenen geweest kan zijn, dat dit vonnis zou worden uitgevoerd. Zolang Sebastiaen buiten Oirschot bleef, was er op dit punt niets aan de hand. Noch de heer van Oirschot, noch de schout, noch de schepenen beschikten over enige rechtsmacht, om hem van buiten af binnen het Oirschotse territorium te brengen, om daar het vonnis uit te voeren.

Er is reeds opgemerkt, dat zijn absolute verbanning buiten Oirschot misschien de beste oplossing was. We kunnen het doodvonnis waarschijnlijk zien als een krachtig signaal aan het 'onbekende' adres van Sebastiaen: blijf voorgoed uit Oirschot weg.

Wel uitvoerbaar was het tweede gedeelte van het vonnis: de confiscatie van zijn goederen 'tot behoef van den heere'. Ons inziens is het Floris hierom te doen geweest en heeft hij op listige wijze gebruik gemaakt van de volksmening, dat het maar het beste zou zijn, dat Sebastiaen buiten Oirschot bleef. We hebben in de stukken duidelijke aanwijzingen, dat er bij de verdere afwikkeling een zeer intensief contact geweest is tussen de schout en de te Duffel verblijvende Floris. We zijn daarom van mening, dat er ook in de beginfase in overleg met en op instigatie van Floris gehandeld is.

Voor de familie was het nu zaak, om ie redden wat te redden viel, en te gaan onderhandelen met de schout en dus indirect met de heer. Dit was algemeen gebruikelijk in dergelijke omstandigheden. Deze onderhandelingen werden echter doorkruist door de vrij plotselinge dood van schout Charles van der Linden. De onderhandelingen werden afgerond met zijn weduwe. Ook dit is voor ons uiterst bevreemdend, maar in die tijd was het onderscheid tussen functie en privézaak niet zo scherp. De weduwe, Elisabeth van Berckel, liet zich bij die onderhandelingen assisteren door 'joncker Richardt van Vlierden, schouteth der baen-

derheerlycheyt van Boxtel, haeren oom ende gecooen momboir in desen'.⁵⁾ Men kwam tot een accoord voor 250 gulden, die de gemachtigden van Sebastiaen, zijn broer Marten en twee andere familieleden, binnen veertien dagen beloofden te betalen. Dit werd vastgelegd in een akte van 8 januari 1615. In een andere akte van diezelfde datum gaf de weduwe van de schout aan de gemachtigden weer de beschikking over de goederen van Sebastiaen. In de eerste akte werd terloops gememoreerd, dat een eventuele kwijtschelding van de doodstraf aan de heer toekwam. In de marge is de kwitantie voor ontvangst van het afgesproken bedrag door Catharina van Vlierden in naam van haar schoonzuster aangekend, gedateerd 17 februari 1615, dus met een ruime overschrijding van de bepaalde termijn.⁵⁾

Ook de proceskosten moesten door de veroordeelde betaald worden. Daartoe werd door de gemachtigden van de dader eveneens op 8 januari 1615 een schuldbekentenis getekend van 85 gulden ten bate van Gerard van Kelst, die vermoedelijk als procureur van de schout was opgetreden. Zij beloofden daarbij betaling binnen een maand. Deze schuldbekentenis is met instemming van de partijen doorgehaald ook op 17 februari 1615, wat als kwitantie kan worden gezien. Ook hier is de termijn enigszins overschreden.⁶⁾

Vóór deze betaling werd geëffectueerd, was er echter weer iets merkwaardigs gebeurd. Op 30 januari was Sebastiaen in Oirschot geweest, zonder dat hij gevangen genomen werd. Op die dag gaf hij ten overstaan van schepenen een volledige beschikking aan zijn broer Marten en de twee andere familieleden met het oog op de betaling van de proceskosten, de 'uuytcopinge van den heere oft synen officier' m.a.w. ter betaling van de afgesproken 250 gulden, en 'om syn geleyde oft remis t'impetereeren' dus om te pogen kwijtschelding van het doodvonnis te verkrijgen.⁷⁾ Deze machtiging was misschien nodig voor de afwikkeling van de betaling, maar ze had evengoed gegeven kunnen worden ten overstaan an schepenen van Beers of een notaris. Op een paar kilometer van zijn huis op de Heuvel, over de grens van Beers, was hij immers onbereikbaar voor de Oirschotse justitie. Er moet een verklaring zijn, waarom Sebastiaen bij zijn verschijnen in Oirschot op 30 januari niet wordt gepakt, terwijl hij bij een latere gelegenheid wel gevangen genomen wordt. Die verklaring zullen we moeten zoeken bij de schout. Als er geen schout was, fungeerde de president-schepen als zijn waarnemer. Op 30 januari was er nog geen schout. Mr. Robbrecht van Voorn werd pas twee dagen later, op 1 februari als schout beëdigd.⁸⁾ Nu dienen we nog op enkele kleinigheden te letten. - Men zegt wel eens, dat ik dikwijls met kleinigheden aankom, maar dan moet men wel bedenken, dat dit onderzoek soms meer weg heeft van detectivewerk dan van geschiedschrijving en dat bij detectivewerk een miniem spoor de oplossing van het vraagstuk kan betekenen. - De schepenen die als getuige over deze machtiging stonden, waren Marten Buckincx, vice-president-schepen en Jan Herbets van Wintelre, die als arbiter bij de zoen

zou optreden, welke schepenen de akte hebben aangebracht, en na het noemen van de datum voegt de secretaris toe 'sub sigillo' onder zegel'.⁹⁾ Wij kunnen hieruit niets anders lezen, dan dat op dezelfde datum de grosse onder zegel is afgegeven. Dit is een uiterst zeldzame aantekening in het protocol. Het lijkt ons de bedoeling der schepenen geweest te zijn, dat er vóór het aantreden van de nieuwe schout, een jurist, die door de Oirschotse bevolking van het begin af met wantrouwen werd tegemoet gezien - zoals spoedig zou blijken terecht - een waterdichte machtiging werd afgegeven door Sebastiaen voor de onderhandelingen over kwijtschelding van de doodstraf. Vermoedelijk hebben de twee schepenen daartoe Sebastiaen bij zich laten komen, niet in de kom maar aan de grens van Oirschot dicht bij de plaats, waar hij verbleef. Onofficieel was deze best bekend. De president-schepen kon er niet bij aanwezig zijn, want als waarnemend schout zou hij het tegenover de heer niet hebben kunnen verantwoorden, om hem dan niet gevangen te nemen.

De onderhandelingen met de schout krachtens deze machtiging schijnen niet gevlot te hebben, wat gezien het karakter van heer en schout niet te verwonderen is. Voor de 'simpele mensch' Sebastiaen werd de spanning ondragelijk en op 18 april 'Paeschavont' waagde hij zich in Oirschot en werd prompt 'geapprehendeert' ende ten lesten op den raethuuse der selver vryheyt in banden van yseren ende 's heeren gevanckenis gestelr'.¹⁰⁾

Door deze domme zet had Sebastiaen de zaak nog ingewikkelder gemaakt maar ze tegelijkertijd wel in een stroomversnelling gebracht. Tijdens de Paasdagen zal er achter de schermen onder hoogspanning gewerkt zijn, om tot een aanvaardbare oplossing te komen.

Op donderdag na Pasen 23 april is men zover, dat bij schepenakte in gezamenlijk overleg een zoencommissie wordt aangewezen.¹¹⁾ In deze akte **worden eerst de vier andere arbiters genoemd**, waaraan wordt toegevoegd 'met **adjunctje van den schouteth deler vryheyt**'. Daar hij in de akte van de uitspraak **als eerste** genoemd wordt, zal deze formulering betekenen, dat de schout als **overman** aan de arbiters wordt toegevoegd. Men kon natuurlijk niet buiten **hem om**.

Als eerste opdracht kregen de arbiters het ontrafelen van de **finneïële chaos**, die het slachtoffer had veroorzaakt, en als tweede opdracht het **vaststellen van de voorwaarden voor de zoen**. De commissie heeft serieus gewerkt, **want** nog op dezelfde dag doen zij hun uitspraak in een akte van meer dan **vijf** foliovelen, die bijna geheel besteed zijn aan de bewuste ontrafeling.¹²⁾ Hierbij worden sommige zaken geregeld met enig voordeel voor de weduwe van het slachtoffer, wat in deze omstandigheden als zoengeld beschouwd kan worden. De eigenlijke zoenbepalingen beslaan slechts enkele regels. De 'behoirlycke ende favorabele soenbrieven', die de weduwe van het slachtoffer in opdracht van de commissie moest geven aan haar zwager, zijn gedateerd op de volgende dag en als een gebruikelijk zoen-accoord geformuleerd, behalve dan dat betreffende de voorwaar-

den verwezen wordt naar de uitspraak van de arbiters van daags tevoren.¹³⁾ Ook wordt in het zoen-accoord door de weduwe verzocht om clementie aan de rechterlijke instanties, hetgeen voor een kwijtschelding van doodstraf vermoedelijk vereist was. Het is niet duidelijk, of het gratieverzoek op dat moment reeds voor de Raad van Brabant te Brussel in behandeling was.

Vóór de afwikkeling zag Sebastiaen echter kans om de zaak nogmaals in de war te gooien doordat hij zich 'met valsche ende geweldige practycken uuytten gevacknisse ende t's heeren yseren heeft gelibereerr'.¹⁴⁾ Het juridische gevolg was, dat hij daardoor 'iterativelyck syn selven den peenen van rechte daertoe staende hadde onderworpen'.¹⁴⁾ De gratieprocedure was verstoord en het accoord over de afkoop van de confiscatie van zijn goederen was geschonden, zodat de schout opnieuw beslag liet leggen op zijn bezittingen met de bedoeling deze te verkopen.¹⁵⁾ Er zal in Oirschot weer onder hoogspanning gewerkt zijn en er ontstond een druk overleg van de schout met Floris van Merode te Duffel en met rechtsgeleerden te 's-Hertogenbosch. Dit resulteerde toch weer in een accoord, gesloten tussen de gemachtigden van Sebastiaen en de schout op 21 mei. Hierbij beloofden de gemachtigden, om aan de schout 52 gulden te betalen en 38 gulden voor overlegkosten. Deze 90 gulden in totaal zouden voor de helft worden betaald op zondag naastkomende, 24 mei, en voor de andere helft met sint Jan, 24 juni. Daarnaast zouden zij betalen voor schade aan de gevangenis en kosten van de vorster 12 gulden en 8 stuivers en voor schrijfgeld 3 gulden, te betalen voor Pinksteren, 7 juni. Daartegenover mochten de gemachtigden de gratieprocedure 'ten hove' vervolgen en de schout zou 'egeen oppositie doen om 't voerschreven remis, indyen dat het vergunnen wordt, te impugneren'.¹⁶⁾

Het accoord werd echter afhankelijk gesteld van de goedkeuring van Floris van Merode met de volgende woorden: 'alles nochtans op't welbehaegen van mynen edele heere den baron van Duffele, heere van Oirschot, want byaldyen syne eedelheyt hierinne waere weygerich te consenteren, soe en soude 't selve accoordt van geender weerden wesen'.¹⁶⁾ Daartoe zouden de gemachtigden een afschrift van het accoord bezorgen aan Floris te Duffel. Zij zullen het niet gewaagd hebben, om te Duffel met lege handen voor 'syne eedelheyt' te verschijnen.

Dat na deze enerverende gebeurtenissen de zaak toch tot een goed einde gekomen is, mogen we wel concluderen uit de transactie ten gevolge van de arbitrale uitspraak, die Sebastiaen op 1 juli 1615 ten overstaan van schepenen aanging.¹⁷⁾

Zo wist men in Oirschot de spanning erin te houden en toch uiteindelijk tot een aanvaardbare oplossing te komen.

NOTEN

- 2) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 318.
- 3) Voor de lossing der halve heerlijkheid, zie Campinia nr. 40 (jan. 1980), blz. 195 e.v.; voor schout Charles van der Linden: Campinia nr. 58 (juli 1985), blz. 130.

- 4) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 233.
- 5) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 233".
- 6) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 234 e.v.
- 7) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 247 e.v.
- 8) Campinia nr. 58 (juli 1985), blz. 130.
- 9) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 248.
- 10) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319.
- 11) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 314" e.v.
- 12) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 315" - 318.
- 13) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 318 e.v.
- 14) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319.
- 15) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 319v .
- 16) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 320.
- 17) Oirschots schepenprotocol van 1615, fol. 313".

nr. 108

1617 oktober 30

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP NICLAES ADRIAEN JAN LAMBRECHTS

Oirschots schepenprotocol van 1617, fol. gro.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Niclaes zoon van Adriaen Jan Lambrechts

Dader: Corstiaen Goorts van Ham

Zoencommissie

namens de dader: Willem Dieliszoon van Heerbeek, pastoor van Best

Jan Mathys Daniëls en andere (niet met name genoemd)

Zij hebben samen met de schoonzoon van de dader met de familie van het slachtoffer onderhandeld.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

In het begin van de akte schenkt de familie van het slachtoffer vergiffenis aan de dader 'soeverre voldaan ende achtervolcht worde de naervolgende articulen ende punten'. Aan het einde beloven beide partijen zich aan de zoen te zullen houden.

B. Voorwaarde

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 12 gulden contant en
200 zoengulden in 2 termijnen: Lichtmis 1618 en Lichtmis 1619.
- b. kosten: uitvaart: 50 gulden
kosten van het accoord niet gespecificeerd
dokterskosten
2. geestelijke genoegdoening
 - a. 12 zielmissen (3 gulden)
fundatie van een jaargetijde (jaarrente van 15 stuivers losbaar met 25 gulden)
 - d. 3 kaarsen van elk 1 pond in de kerk van Best met Kerstmis
 - e. een spynde van 1 mud rogge voor de armen van Best
 - f. een gift van 6 gulden (aelmisse) tot reparatie der kerk van Best
3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor 2 jaar uit Oirschot
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In de marge zijn verschillende kwitanties aangetekend. Voor de 12 gulden zoengeld, die contant betaald moesten worden, is de kwitantie, gegeven door de vader van het slachtoffer, van dezelfde datum als de akte. Verder is kwitantie aangetekend bij de spynde, de kosten van de uitvaart en de eerste helft van de 200 zoengulden. Al deze kwitanties zijn gedateerd 21 februari 1618.

COMMENTAAR

Blijkens verschillende passages in de akte is er herhaaldelijk en langdurig onderhandeld. De akte is aangebracht door de schepenen-getuigen. Wie de oorspronkelijke tekst geschreven heeft, is niet bekend. Waarschijnlijk is hij van de hand van de Bestse pastoor van Heerbeek. De voorwaarden zijn accuraat en ordelijk op schrift gebracht in negen punten, maar de rol van de pastoor en de andere arbiters wordt nogal duister geformuleerd. Het geheel overziende en heroverwegende, menen wij, dat de situatie als volgt is geweest. Zowel de dader als het slachtoffer waren inwoners van Best. De dader was een oudere man - diens schoonzoon onderhandelt voor hem - het slachtoffer was een jonge man, nog thuis bij zijn vader, die de hoofdpersoon is in de onderhandelingen. Het slachtoffer had jonge zusters: alleen over haar levensonderhoud wordt gesproken. De sfeer is gespannen geweest en de onderhandelingen moeilijk. De schoonzoon van de dader zal de pastoor te hulp geroepen hebben en meerdere andere personen, die niet steeds dezelfde zullen zijn geweest. Bij de afronding tot sluiting van het accoord waren alleen de twee met name genoemde bemiddelaars aanwezig. Of-

schoon van de zijde van het slachtoffer verscheidene familieleden aanwezig waren, vermoeden wij, dat vooral de vader de onderhandelingen gevoerd heeft op het scherp van de snede. Er is dan ook een nogal pittig accoord voor den dag gekomen: een diverse hoeveelheid voorwaarden en hoge bedragen, maar vooral de verbanning voor twee jaar zal voor iemand, die toch vermoedelijk op zijn boerderij de kost moest verdienen, zwaar zijn aangekomen. Uit de formulering menen wij te moeten afleiden, dat de dader bij het sluiten van het accoord nog in Oirschot was en toen onmiddellijk moest vertrekken.

Dan staan we tevens voor de vraag, waarom deze dader niet is gearresteerd. Het blijft ook een open vraag, of er wel een criminele procedure tegen hem gevoerd is. Wij kunnen daar weinig over zeggen, maar een eeuw later blijken de Oirschotse schepenen meermalen te weigeren, om aan de schout toestemming te geven tot het aanspannen van een criminele procedure. In het uitzicht van de effectuering van de lossing der halve heerlijkheid en het einde der alleenheerschappij van Floris in mei 1618, konden de schepenen ook nu dit risico nemen. Een eventuele beroepsprocedure zou niet binnen deze tijd zijn afgewikkeld.

Redactie-adres: Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Met ingang van 1988 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie. Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

18e jaargang, nr. 70

juli 1988

INHOUD

	blz.
I. Rogier van Leefdaal koopt Oirschot en Hilvarenbeek door J. Lijten	111
II. Stamlijst Van Tartwijk Schijndel, tak II door Th.E.A. van Tartwijk	139
III. Kempische curiosa 4 Een transfer van Den Bosch naar Oirschot in 1632 door J. Lijten	141
IV. Oirschotse gedichten De Oirschotse markt door Toke	143
V. Bestse fundaties 5. Fundatie Laurentius van der Aa door H. Mijland	144

ROGIER VAN LEEFDAAL KOOPT OIRSCHOT EN HILVARENBEEK

door J. Lijten

De koop door Rogier van leefdaal van Oirschot in 1320 en van Hilvarenbeek in 1328 is meerdere malen vernoemd») De koopakte van Oirschot is in 1971 gepubliceerd,²⁾ maar er is nooit echt op dit belangrijk gebeuren ingegaan. Toch zijn beide feiten goed gedocumenteerd en dat voor een belangrijk deel door de originele stukken, die nog aanwezig zijn in het familie-archief van Merode - Westerlo.³⁾ Wat Oirschot betreft, is de documentatie zelfs overvloedig, ofschoon één stuk, dat blijkens andere bestaan moet hebben, noch in originali noch in afschrift is teruggevonden.

Een grondige bestudering van de stukken geeft nogal wat achtergrondinformatie en een vergelijking tussen Oirschot en Hilvarenbeek geeft enige kijk op de toenmalige ingewikkelde structuren met name op feodaal terrein.

We willen van beide koopcontracten eerst de afzonderlijke documenten nader bezien, om daarna het geheel van de rechtsovergang in oenschouw te nemen.

DE KOOP VAN OIRSCHOT

De Bossche schepenakten

Het zal dienstig zijn eerst iets te zeggen over de Bossche schepenakten in het algemeen, aangezien drie de vijf voorliggende akten betreffende de koop van Oirschot voor Bossche schepenen zijn verleden.

In haar dissertatie over het Bossche schepenprotocol wijst M. Spierings ook op de veranderingen, die hebben plaatsgevonden in de redactionele vorm van de Bossche schepenbrief.⁴⁾ Wat zij daar zegt over de periode 1292 - 1326, is slechts een oppervlakkige benadering. Wij willen er iets dieper op ingaan.

Deze periode valt duidelijk uiteen in twee fasen.

De eerste fase loopt van 1292 tot 1308. De opbouw van de akte is dan aldus: 'Wij N.N. schepenen van 's-Hertogenbosch maken bekend, dat (volgt de beschrijving van de rechtshandeling).' In een aparte zin wordt dan het verband gelegd tussen de rechtshandeling en de akte, welke tekst neerkomt op: 'Tot getuigenis hiervan hebben wij onze zegels gehecht aan deze akte.' s)

De tweede fase loopt van 1309 tot 1326.⁶⁾ Het begin van de akte blijft hetzelfde, maar het verband tussen de rechtshandeling en de akte wordt niet meer gelegd in een aparte zin doch in een voortzetting van de hoofdzin.

De opbouw van de akte wordt dan: 'Wij N.N. schepenen van 's-Hertogenbosch maken bekend, dat (volgt de beschrijving van de rechtshandeling), door het getuigenis van deze akte.' Heel de akte bestaat dus uit één zin, waarvan de hoofdzin het begin en het einde is, terwijl de beschrijving van de rechtshandeling wordt samengeperst in een soms ellenlange bijzin, die zelf weer in een wirwar van bijzinnen bestaat. In beide versies volgt dan nog de datering in een aparte slotzin.

Zoals M. Spierings in deze periode twee Bossche schepenakten vond met de 'moderne' versie van na 1326, vonden wij in de tweede fase van deze periode drie akten in de 'oude' versie van vóór 1309.⁸⁾

Wij begrijpen, dat het zeer verleidelijk is, om - mede ten gerieve van de hedendaagse lezers - de dikwijls onoverzichtelijke akten door punten en hoofdletters in stukken te kappen, zoals Dr. Camps dat in tientallen akten in het oorkondenboek van Noord-Brabant heeft gedaan, maar wij achten dit principieel onjuist. Bovendien creëert men dan een juridisch monstrum, daar er immers geen verband wordt gelegd tussen de akte en de rechtshandeling als geheel, maar enkel tussen de akte en het laatste afgekapte deel van de rechtshandeling, waaraan de formule 'door het getuigenis van deze akte' presentium testimonio litterarum' als een verdwaalde blindedarm hangt te bengelen. In onze weergave van de teksten wordt de akte daarom consequent als één zin behandeld.

De koopakte van 1320.04.24

Het meest opvallend is, dat Oirschot verkocht wordt ten overstaan van schepenen van 's-Hertogenbosch en wel in een formule, die gebruikt werd bij de verkoop van onroerend eigendom. Oirschot is dan ook een allodiale heerlijkheid, dat wil zeggen, dat de heerlijke rechten, die verbonden waren aan het onroerend eigendom (De heerlijke rechten worden in de akte omschreven als 'attinentia' 'aanhorigheden' van de onroerende goederen.) onafhankelijk van elke menselijke autoriteit werden bezeten. Allodia werden ook 'zonnelenen' genoemd: zij werden alleen 'van de zonne en van God' gehouden. In het bezit van zijn bestuurlijke functie had de heer van Oirschot geen overheer, geen menselijke persoon of instantie boven zich. In onze gedachtegang zouden we daaruit besluiten, dat Oirschot een soeverein mini-staatje was. Toch gaat dit niet op. Oirschot was wel degelijk een deel van het hertogdom Brabant en daarin een deel van de Meierij van 's-Hertogenbosch en van het kwartier Kempenland. We moeten het zo zien. De begrippen feodaal en allodiaal liggen in de sfeer van de persoonlijke verhouding, terwijl de heerlijkheidsrechten liggen in de sfeer van het publiek recht. In het bezit van zijn bestuurlijke rechtsmacht had de heer van een allodiale heer-

lijkheid niemand boven zich in feodale context d.i. in de sfeer van persoonlijke verhouding. Doordat de heerlijkheid Oirschot deel uitmaakte van het hertogdom Brabant, was de heer echter in de publiekrechtelijke sfeer en dus in de uitoefening van zijn heerlijke rechten ondergeschikt aan de hertog van Brabant. Een ingewikkelde verhouding dus, die in hedendaagse begrippen niet accuraat te omschrijven is. Slechts door alle facetten nauwkeurig te beschouwen zullen we op den duur een - toch nog vaag blijvend - beeld krijgen van de zeer aparte middeleeuwse verhoudingen.

Er komt nog iets speciaals bij. Wouter van Oirschot had zijn heerlijke rechten niet alleen, maar gelijkelijk gedeeld met de hertog. Wij weten dit slechts uit andere bronnen,⁹⁾ want de voorliggende koopakte spreekt er niet over tenzij indirect, waar gezegd wordt, dat Wouter van Oirschot zijn goederen in Oirschot verkoopt 'met alle rechten, die daar kennelijk toe behoren' en 'zoals Wouter die goederen tot nog toe bezat'.

Dat de allodiale heerlijkheid Oirschot toch een publiekrechtelijke betrekking had met de landsheer, blijkt daaruit, dat er ook een overdracht heeft plaatsgevonden ten overstaan van 'mannen van de hertog'. Wij zullen dit nader bespreken ter plaatse, waar deze overdracht wordt gememoreerd.

Wanneer we ons afvragen, welke allodiale goederen werden overgedragen, geeft de akte weinig informatie. We zullen het antwoord moeten afleiden uit de situatie, zoals die later blijkt te bestaan. De enige allodiale goederen, die uitdrukkelijk genoemd worden, zijn 'de molens'. Wij kunnen hieruit besluiten, dat de twee molens, die later eigendom blijken te zijn van de Oirschotse heren, in 1320 reeds in bedrijf waren als heerlijk bezit. Naast de watermolen te Spoordonk was dit de windmolen ten zuiden van Oirschot 'op de hei'.

Ook over de heerlijke rechten geeft de akte slechts schaarse informatie. Met name wordt alleen gesproken over 'hogere en lagere jurisdictie'. Dit is wel het voorname van de heerlijke rechten, maar de nauwkeurige inhoud van die jurisdictie zal uit de latere situatie moeten blijken.

Ook is er sprake van 'leenmannen en ministerialen', maar daar wordt bijgevoegd 'als die er zijn' si qui sint'. Nu zal er geen twijfel aan zijn geweest, dat er 'mannen' in een bepaalde afhankelijkheidsverhouding tot de heer stonden, maar vermoedelijk zal niet helemaal duidelijk geweest zijn, hoe die verhouding juridisch lag.

Dat het voorliggende contract als belangrijk beschouwd werd, blijkt wel uit het feit, dat niet minder dan zes Bossche schepenen over deze akte stonden, terwijl overwegend slechts twee schepenen getuigen waren en in een enkel geval drie, en dat de overdracht extra benadrukt wordt als 'naar onze uitspraak' ad nostram sententiam', zoals deze 'door de schout is verzocht' a iudice requisitam'. De

voorwaarden zijn als gebruikelijk. De bezittingen moeten worden opgeleverd vrij van lasten behalve de vaste, niet afkoopbare. Hier zal echter een gemeen adertje onder het gras blijken te schuilen. Uit het vervolg moeten we wel concluderen, dat de koop van Oirschot voor Rogier van Leefdaal een linke zaak was. De klaarblijkelijk zware schulden, die drukten op de goederen van Wouter van Oirschot, konden door hem niet uit eigen middelen worden afgelost, zodat hij Oirschot vrij van lasten zou kunnen opleveren. Rogier van Leefdaal moest dus op voorhand betalen in het vertrouwen, dat Wouter het geld zou gebruiken, om zijn schulden te lossen, waarna Oirschot pas vrij van lasten zou zijn. Tegen dit enorme risico zal Rogier van Leefdaal zich dan ook zo goed mogelijk gaan indekken, vóór hij met de geldbuidel op tafel komt.

De garantieverklaring van 1320.06.30

Rogier van Leefdaal, zich kennelijk bewust van zijn risico, wilde zwart op wit hebben, dat de kapitale som van 1300 pond, die hij voor Oirschot betaalde, door Wouter van Oirschot metterdaad gebruikt zou worden volgens bovenvermelde afspraak. Voor een borg zal men in zo'n geval uitzien naar iemand, die niet alleen kapitaalkrachtig is, maar ook met beide partijen op vertrouwde voet staat. Wouter van Oirschot heeft deze borg blijkbaar kunnen vinden in de persoon van Gerard van Horne, gehuwd met een familielid van Rogiers vrouw»⁰) Gerard van Horne was dus geparenteerd aan het Kleefse gravengeslacht, waarbij Wouter van Oirschot in dienst was en waannee deze zelf ook nauwe relaties had, want hoewel Wouter van Oirschot zelf geen familierelatie had met het Kleefse geslacht, was zijn tweede moeder een van Kleef.H)

In de bedoelde akte stelt Gerard van Horne zich borg voor Wouter van Oirschot tegenover Rogier van Leefdaal en wel in een verklaring, die door hemzelf bezegeld wordt. In deze verklaring wordt ook vermeld, hoe de koop is gesloten en de voorwaarden zijn vastgelegd 'gheliker wys dat die brieve spreken, die daerop ghemaect syn, die de scepenen van 's-Hertogenbosch beseghelt hebben ende oec 's hertogen mannen van Brabant'. Op zich zou deze zinswending kunnen duiden op één oorkonde, die zowel door de Bossche schepenen als door de 'mannen van de hertog' bezegeld was, hoewel dit een ongebruikelijke vorm zou zijn geweest. Nu ons echter de akte bekend is, die enkel door de Bossche schepenen is bezegeld, moeten we wel concluderen, dat er een afzonderlijke akte verleden is ten overstaan van de 'mannen van de hertog'. Daar deze akte niet gevonden is, blijven de 'mannen van de hertog' enigszins in het vage. Op de schulden, die op Oirschot drukten, valt echter enig licht. Wouter stond in het krijt bij de lombarden, de geldschieters en bankiers van die tijd, die bereid waren ver te gaan in hun credietverlening tegen zakelijk onderpand en persoonlijke borgstelling, maar dan ook een navenant hoge rente bedongen voor een tophypotheek.

Dat er inderdaad een tophypotheek drukte op Oirschot, mogen we wel afleiden uit het feit, dat Rogier van Leefdaal geen genoegen nam met de zelf-bezegelde verklaring van Gerard van Horne, maar deze meetroonde naar Den Bosch voor de volgende akte.

De garantieverklaring voor Bossche schepenen van 1320.07.07

Rogier van Leefdaal stond erop, dat Gerard van Horne, zijn borgstelling nog eens bekrachtigde ten overstaan van Bossche schepenen. Dat in Den Bosch deze garantie als gewichtig werd beschouwd, is af te leiden uit de aanwezigheid van drie schepenen. De grote waarde, die klaarblijkelijk aan een akte voor schepenen van 's-Hertogenbosch gehecht werd, wijst op de met name economisch belangrijke positie, die de stad en haar schepenen innamen. Inhoudelijk voegt deze akte niets toe aan de vorige. Voor het grootste gedeelte volgt de tekst de eigen verklaring van Gerard van Horne op de voet. Dit was voor ons overigens een hulpmiddel, om de gedeeltelijk onleesbaar geworden tekst van de voorgaande akte te kunnen reconstrueren.

Enkel nog iets over de datering. In een authentiek afschrift van 1897 herleidt de Brusselse archivaris v.d. Mijsbrugge de datum 'feria secunda ante festum beate Margarete virginis' tot '15 juillet 1320'. Wij kunnen hierin niet meegaan, omdat het feest van sint Margriet in die tijd overwegend gevierd werd op 13 juli. Er waren wel vele uitzonderingen, maar daar hoorde onze regio niet bij.¹²⁾

De transactie was nu safe en kon veertien dagen later in klinkende munt worden afgerond.

De kwitantie van 1320.07.21

Van grote bedragen sloegen de Bossche schepenen in 1320 al niet meer achterover. Bij deze kwitantie van 1300 pond traden dan ook slechts twee schepenen aan als getuigen. De akte behelst niet meer dan datgene, wat voor een betalingsbewijs juridisch nodig was. Toch werd een dergelijke akte met zorg geschreven. Dit blijkt uit het herstellen van een kleine vergissing door de schrijver. Hij vergat het woordje 'de' tussen 'sibi' en 'dicta' en schreef dit boven de regel tussen deze woorden in. De goedkeuring der schepenen voor deze kleine onregelmatigheid zien we aan het eind van de oorkonde uitdrukkelijk vermeld. Terloops zij nog opgemerkt, dat de manier, waarop deze goedkeuring in de tekst van de akte is opgenomen, erop wijst, dat inderdaad 'presentium testimonio litterarum' door het getuigenis van deze akte' het slot is van de hoofdzin.

De instemming van 1326.04.20

In onze gedachtegang is door overdracht en betaling een transport van onroerend goed afgewikkeld. Bij de middeleeuwse mens lag dat anders. Onroerend goed, met name erfgoed, was niet met absolute uitsluiting eigendom van één persoon maar behoorde mede aan de familie. Algemeen kende men in die tijd het recht van vernadering. Dit hield het volgende in. Indien A een erfgoed verocht aan B, kon C, indien deze nader familie van A was dan B, binnen één jaar dat goed vernaderen. C moest dan aan B de door deze aan A betaalde koopsom met de gemaakte onkosten betalen, waarop B het goed aan C moest overdragen. Vereist was wel, dat het bedrag van de koopsom en kosten contant betaald werd. Wij hebben de indruk, dat hieruit wel eens een slaatje werd geslagen. Een nader familielid begon dan een actie, om het benodigde contante geld bij elkaar te brengen. Ook al had deze weinig kans van slagen, de actie op zich gaf de nieuwe eigenaar al een onzeker gevoel. Dikwijls was hij dan bereid, om de aanspraken van zo'n familielid af te kopen. Het zou ons niet bevreemden, dat zich hier iets dergelijks heeft afgespeeld. Wij nemen als zeker aan, dat de aanspraken van Henrick van Oirschot door Rogier van Leefdaal zijn afgekocht.

Daarop wijzen de woorden in de tekst van de akte 'quitamus et quitum clamus' wij geven kwijting'. Deze aanwijzing wordt nog versterkt door de dorsale aantekening op de akte, die vermoedelijk van de hand is van de rentmeester van Rogier van Leefdaal: 'quitancia domini Henrici etc. ac renunciatio super bonis de Orscot' kwitantie van heer Henrik enz. en verzaking aan de goederen van Oirschot'. De archaïsche term 'verzaking' is de enige mij bekende, die in één woord de betekenis weergeeft. De inhoud is: het afstand doen van aanspraken. Uit de tekst blijkt, dat dit aanspraken waren, die hij krachtens erfrecht kon doen gelden.

Hier dringt zich de vraag op: wie was Henrik van Oirschot? Hij is ons uit geen enkele andere bron bekend. Ook Klaversma vernoemt hem niet. Het meest voor de hand liggend is, dat hij de zoon was van Wouter van Oirschot. De mogelijkheid, dat hij een volle broer was van Wouter, kan echter niet worden uitgesloten. Hij was deken van het kapittel van Zyfflich (juist over de huidige landsgrens bij Nijmegen), dat later werd overgeplaatst naar Kranenburg.¹³) Dit kapittel had nauwe banden met de graven van Kleef. De akte wordt dan ook medebezegeld door graaf Dirk van Kleef. Dat de akte eveneens medebezegeld wordt door Gerard van Horne, duidt er wel op, dat deze bij de overeenkomst bemiddeld zal hebben. Dit lag ook helemaal in het verlengde van zijn borgstelling bij de koop.

Het geheel van de koop

Na alle documenten afzonderlijk bekeken te hebben dienen we te wijzen op enkele saillante punten.

Oirschot blijkt in 1320 een allodiale heerlijkheid te zijn, wat toen reeds een vrij zeldzame uitzondering was. Toch hebben wij de indruk, dat tijdens de Brabantse occupatie van de (later zo genoemde) Meierij de meeste heerlijkheden allodiaal waren maar over het algemeen slechts zeer beperkte heerlijkheidsrechten hadden. Het bestuur of liever de rechtspraak is vermoedelijk geconcentreerd geweest in grotere eenheden, de latere kwartieren.") Slechts de voornamere heren konden zich enigszins handhaven, maar zagen hun macht beperkt, respectievelijk gedeeld met de hertog. Dit was vermoedelijk de oorzaak van het tweede saillante punt: de gedeelde heerlijkheden zoals Oirschot en Hilvarenbeek, waar de plaatselijke heren hun rechten voor de helft hadden moeten afstaan aan de hertog.

De oorsprong van allodiale heerlijkheden zoekt men dikwijls in een kerkelijke afkomst. Of dit in de Meierij opgaat, moet nog onderzocht worden.

Dat een allodiale heerlijkheid in die tijd reeds een uitzondering was, wordt geïllustreerd door de latere ontwikkeling. Oirschot wordt uiteindelijk op een of andere wijze een leen van de hertog van Brabant. Ook het hoe en waarom van deze overgang moet nog bestudeerd worden.

Uit de afzonderlijke akten is het sterkst naar voren gekomen het totale financiële debacle van Wouter van Oirschot. Daarnaast kan hij nog onder politieke druk gestaan hebben, aangezien in de betreffende jaren de machtspositie van hertog Jan II steeds sterker werd.

Dat het aanzien van Wouter van Oirschot in de Meierij opvallend geleden had, komt zeer sterk tot uiting in de manier, waarop de Bossche schepenen hem bejegenden. Hij wordt overal simpelweg betiteld als 'Walterus de Orscot' 'Wouter van Oirschot', terwijl alle andere betrokken personen steeds als 'dominus' 'heer' betiteld worden. Ook de vader van Wouter wordt betiteld als 'heer Daniel'. Het is duidelijk, dat in het oog van de Bossche schepenen, die zakelijke jongens waren, Wouter van Oirschot in totale deconfiture verkeerde.

DE KOOP VAN HILVARENBEEK

Hoewel de plaatsen Oirschot en Hilvarenbeek een opvallende overeenkomst vertonen, zijn de juridische en financiële achtergronden van de koop door Rogier van Leefdaal totaal verschillend. Was Oirschot een allodiale heerlijkheid, Hilvarenbeek was een leen van de bisschop van Luik. Wel komen ze overeen in het kenmerk, dat beide heerlijkheden gelijkelijk gedeeld waren tussen de hertog en de plaatselijke heer. Op financieel gebied is er geen enkel teken van direct geldgebrek bij de verkoper. Deze was niemand anders dan Gerard van Horne, die

bij de verkoop van Oirschot borg gebleven was. Vermoedelijk heeft de transactie tussen de aangetrouwde familieleden plaatsgevonden, om in het kader van een zekere concentratie hun bezittingen beter beheerbaar en exploiteerbaar te maken.¹⁵⁾

Als achtergrondinformatie zal het echter goed zijn, om aan te geven, hoe Gerard van Horne aan Hilvarenbeek gekomen was. Het is daarbij niet de bedoeling, om de volledige doopceel te lichten van Hilvarenbeek maar slechts om summier aan te geven, hoe Hilvarenbeek van de familie, die wij tot nog toe kennen als de 'oorspronkelijke' van Herlaer's, aan Gerard van Horne is gekomen.

De voorgeschiedenis

In de twaalfde en dertiende eeuw zijn er drie generaties van de heren van Herlaer bekend, die alle de naam Dirk dragen, van Dirk I in 1167¹⁶⁾ tot Dirk III, die in 1305 voor het laatst genoemd wordt en bij wiens dood kort daarop blijkbaar geen mannelijke afstammeling meer in leven was, zodat de heerlijkheid Herlaer door zijn dochter Aleyd werd gebracht aan haar man, Gerard van Loon.¹⁷⁾ Deze stelde als heer van Herlaer met de andere patroons de statuten van het Beekse kapittel vast in 1310.¹⁸⁾ Hij verkocht echter met zijn vrouw Aleyd de heerlijkheid Herlaer aan Gerard van Horne d.d. 1315.03.15.¹⁹⁾ Deze verkocht uit die heerlijkheid Hilvarenbeek en Diessen aan Rogier van Leefdaal in de nu volgende akte.

De akte van 1328.10.31

De originele oorkonde werd gevonden in het familie-archief van Merode-Westerlo bij de stukken, die betrekking hebben op Oirschot. Zij werd geschreven op zeer dun perkament - teken van kwaliteit - met een tamelijk bleke inkt, die in de loop der eeuwen nog zozeer verbleekt is, dat de tekst slechts met de grootste inspanning en ten koste van veel tijd te ontcijferen was. Gerard van Horne en zijn vrouw treden zelf op als oorkonders met medebezegeling door Willem van Goor, 'monber' van Yrmgard.

Wat dit inhoudt, zal uit het vervolg duidelijk worden.

In het eerste gedeelte van de akte worden twee rechtshandelingen gesteld: 1. het leen wordt 'gespleten' en 2. een gedeelte wordt gekocht. Het splijten van het leen wordt pas aan het einde van het eerste deel vermeld, vermoedelijk in een tegenwoordig deelwoord, maar gaat logisch natuurlijk vooraf aan de verkoop van het afgespleten deel. Het woord, dat deze splijting moet aanduiden, hebben wij niet kunnen ontcijferen, omdat daar niet alleen de inkt verbleekt is maar ook de toplaag van het toch al dunne perkament is afgeschilferd. De vier begin-

letters en de twee eindletters van het woord zijn met grote waarschijnlijkheid te ontcijferen. Daartussen is plaats voor ongeveer vijf letters. Wij vermoeden, dat er heeft gestaan: voir[deren]de. Het middelnederlandse woord 'voirderen' betekent: 'verder brengen'. Het wordt dikwijls gebruikt in de betekenis 'bevorderen', welk hedendaags woord van dat middelnederlandse woord stamt. In dit geval moet het gebruikt zijn in de betekenis 'verderaf brengen'/'verwijderen', wat splijting aanduidt.

Er dringen zich nu twee vragen op: Wat was het oorspronkelijke leen? en: Wat wordt afgespleten en verkocht? Op de eerste vraag willen we hier niet diep ingaan. Het is duidelijk, dat de totale heerlijkheid de naam 'Herlaer' droeg en behalve het strikte 'Herlaer' ook het hier bedoelde afgespleten deel omvatte. Het is niet uitgesloten, dat het totale leen meer omvatte dan het juist genoemde, maar dat laten we nu verder rusten.

Het afgespleten en verkochte deel wordt slechts summier omschreven. Wat de lokale uitgestrektheid betreft, worden alleen Hilvarenbeek en Diessen genoemd. Gezien de latere situatie kunnen we gevoegelijk aannemen, dat ook Westelbeers en Riel ertoe behoorden. Wat de verkoop inhield wordt nog vager omschreven. Genoemd worden 'dorpe', 'renten', 'mannen' en 'thoebehoerten'. De inhoud van deze 'tlioebehoerten' zullen we uit de later bekende situatie moeten afleiden. Van het geheel wordt gezegd, dat de verkoper het 'ghemeyne ende onghesceden' heeft met de hertog. Na de bestudering van de verkoop zullen we bezien, welke conclusies hieruit getrokken dienen te worden.

Een leen kon noch gespleten noch verkocht worden zonder instemming en bemiddeling van de leenheer, die deze zaak afwikkelde samen met de 'mannen' van zijn leenhof. Het verkochte kon namelijk niet door de verkoper aan de koper worden overgedragen, maar hij diende het over te geven in handen van de leenheer met het verzoek, dat deze het in leen zou geven aan de koper. Dit afstanddoen in de handen van de leenheer, de bisschop van Luik, ten bate van de koper wordt uitgesproken in het tweede deel van de akte. Bij dit afstanddoen was echter ook de vrouw van Gerard van Horne gemoeid, omdat zij haar 'tucht' (— vruchtgebruik, in dit geval weduwerente) 'ane desen' had. Het was de gewoonte, dat een leenman, die trouwde, aan zijn vrouw een weduwerente toewees. Immers als hij bij zijn dood een zoon had, ging het leen aan deze over. De weduwe zou dan zonder inkomsten zijn. Deze weduwerente wees de man gewoonlijk toe in handen van een bevriende ridder, die als rechtsvertegenwoordiger van de vrouw moest optreden tegenover de erfgenaam maar eventueel ook tegenover de man zelf. Deze rechtsvertegenwoordiger - hier 'monber' genoemd - voor Yrmgard van Kleef was Willem van Goor, die dan ook zijn instemming betuigde en de akte mee bezegelde, vermoedelijk nadat Gerard van Horne de weduwerente uit andere goederen had toegewezen.

De leenman, die zijn leen 'verkocht' had aan een ander, diende dit leen dus eerst terug te geven 'op te dragen' aan de leenheer met het verzoek het in leen te geven aan de koper. Een leen was echter niet een zuiver zakelijk iets, maar bracht ook een persoonlijke verhouding mee van wederzijdse trouw tussen leenheer en leenman. De leenman moest zijn leenheer 'met raad en daad' bijstaan. Met 'raad' door deel te nemen aan het overleg, dat de leenheer soms hield met zijn leenmannen of vazallen. Met 'daad' door zonedig militaire of financiële hulp te bieden. Ook de leenheer moest, zonedig met zijn andere leenmannen, een leenman zonedig 'met raad en daad' bijstaan, door hem bijvoorbeeld te adviseren en te beschermen, indien hij werd aangevallen of bedreigd. De leenheer met zijn leenmannen vormden als groep een 'clan', waar ontrouw aan de 'clan' in principe zwaar gestraft werd.

Een leenheer kon meerdere, zelfs vele, leenmannen hebben, maar een leenman kon in beginsel maar één leenheer hebben. Anders zou de trouw aan de ene leenheer in strijd kunnen komen met de trouw aan de andere. In de tijd, waarover wij spreken, werd dit beginsel echter niet meer gepracticeerd. Een paar eeuwen later zou het leen tot een vrijwel zuiver zakelijke verhouding zijn teruggebracht. In 1328 echter speelde de persoonlijke verhouding van wederzijdse trouw - zij het in afgezwakte vorm - nog een duidelijke rol.

Leenman Gerard van Horne diende dus aan zijn leenheer, de bisschop van Luik, verlof te vragen, om van zijn leen 'Herlaer' de eenheid 'Hik arenbeek-Diessen' af te splitsen en dit deel van zijn leen aan zijn leenheer terug te geven met het verzoek, dit afgesplitste deel aan Rogier van netdaal in leen te geven. Hij deed dit in zekere zin al in de 'koopakte', maar diende het ook persoonlijk te doen ten overstaan van de leenheer en diens mannen, althans enkele van hen. Dit gebeurde op 3 november 1328. Rogier van Leefdaal zou dan later het 'afgeworpen' leen moeten 'opnemen' of 'verheffen' en leenhulde met eed van trouw moeten betuigen aan zijn leenheer. Het leen werd hem dan 'verleend' en hij werd ermee 'beleend' en 'bekleed', zoals in feite gebeurde op 17 april 1329.

De akte van 1328.11.03

De tekst van deze akte is gepubliceerd door J. Melsen.²⁰⁾ Ofschoon wij slechts in enkele kleine verduidelijkingen daarvan afwijken, meenden we voor de volledigheid ook deze tekst aan u te moeten voorleggen. Wat Melsen echter zegt over deze akte: "waarbij Rogier van Leefdaal de halve heerlijkheid Hilvarenbeek verwerft", is niet accuraat. Het zal wel niet zo strikt bedoeld zijn, want op dezelfde bladzijde vermeldt hij in één adem, dat Rogier van Leefdaal pas op 17 april 1329 met de halve heerlijkheid werd beleend.²⁰⁾

In deze akte worden twee rechtshandelingen beoorkond. Op de eerste plaats wordt vastgelegd, dat Gerard van Horne met Willem van Goor als rechtsvertegenwoordiger van zijn vrouw uit het leen Herlaer afstand gedaan heeft van de halve heerlijkheid Hilvarenbeek e.a. in handen van de bisschop van Luik ten overstaan van vier van diens leenmannen ten bate van Rogier van Leefdaal.

Op de tweede plaats beoorkondt de bisschop, dat hij beloofd heeft, deze heerlijkheid onder dezelfde condities in leen te zullen geven aan Rogier van Leefdaal.

Over de manier, waarop afstand gedaan werd van een gedeelte van het leen, wordt alleen gezegd, dat dit geschiedde, zoals de mannen van de bisschop hadden uitgesproken. In de volgende akte valt daar iets meer licht op.

De akte van belening d.d. 1329.04.17

Om de in het Latijn gestelde akte van de bisschop goed te kunnen begrijpen, lijkt het 't best, de gebruikte begrippen afzonderlijk uit te leggen. Daartoe is het goed om eerst een idee te hebben, hoe de overdracht van onroerend goed en vooral van gronden in zijn werk ging.

We moeten ons dan realiseren, dat al vele eeuwen lang landerijen waren overgedragen van verkoper op koper, zonder dat daar ooit iets van op schrift gesteld werd. Toen men begon een schriftelijk stuk op te maken van deze overdracht, bestond dat oorspronkelijk in een beschrijving van de aloude gebruikelijke rechtshandelingen. Wanneer de overdracht allodiale gronden betrof (dus gronden in volle eigendom), moeten we ons de overdracht zo voorstellen. Als koper en verkoper het eens geworden waren, gingen zij met diverse geburen-getuigen, onder wie de reengenoten, d.i. de bezitters van aangrenzende percelen, naar het betreffende stuk grond, waarvan de grenzen en de reengenoten werden aangewezen. Dan plukte de verkoper wat halmen van een gewas, dat ter plaatse groeide, en reikte die over aan de koper. 'Helmelingen vertiden' noemde men dat. Door deze tastbare handeling had de overdracht plaats. Vermoedelijk werd dan ook de koopsom overgereikt, want het woord 'vertiden' schijnt iets van 'verruilen' in zich te hebben. Maar over de koopsom werd bijna nooit gesproken in een koopcontract.

In de beginfase van de schriftelijke vastlegging gingen vermoedelijk twee schepenen mee naar de betreffende grond, waar de rechtshandeling plaats vond zoals beschreven, van welk gebeuren dan achteraf een beschrijving werd gemaakt. In de verleden tijd schreef men dan: 'hij heeft helmelingen vertegen'. 'Vertegen' was dus het verleden deelwoord van 'vertiden', maar in later tijd, wanneer de uitdrukking helemaal formule is geworden, gebruikt men 'helmelingen vertegen' wel - foutief - als onbepaalde vorm van het werkwoord.

We kunnen ons voorstellen, dat het al gauw als bezwaarlijk werd ervaren, dat de schepenen bij elke overdracht mee moesten gaan naar het betreffende stuk grond. In nog veel sterker mate gold dit, wanneer men een overdracht ergens in de Meierij voor Bossche schepenen wilde vastleggen. De overdracht werd dan gedaan, niet ter plaatse van het verkochte, maar voor schepenen op het raadhuis. Men kon dan geen gebruik maken van ter plaatse geplukte halmen, om de overdracht tastbaar te maken.

Als vervanging gebruikte de verkoper een ander symbool, dat hij daartoe aan de koper overreikte. Wat dit symbool was, kan men concluderen uit de latijnse weergave van 'helmelingen vertiden', wat wordt weergegeven met 'effestucare'. Dit woord is afgeleid van 'festuca', wat 'splinter' betekent, maar ook 'stokje' en wel speciaal het stokje, waarmee een meester de slaaf aanraakte, die hij vrij liet. Door het symbool van het stokje droeg hij de vrijheid over aan de slaaf. Wij zullen hieruit moeten afleiden, dat bij de overdracht van een onroerend goed ten raadhuis door de verkoper aan de koper een stokje werd overgereikt, om daardoor de overdracht van het goed tastbaar te maken.

Bij de overdracht van een leengoed was de zaak iets ingewikkelder. Omdat de verkoper geen eigenaar was van het leen, kon hij het niet aan de koper overdragen. Hij kon het alleen teruggeven 'opdragen' aan de leenheer-eigenaar met het verzoek, om het aan de koper in leen te geven.

Bezien we in het licht van het voorgaande, hoe de rechtshandelingen door de bisschop beschreven worden.

Vooraf dient gezegd, dat de bisschop de namen Hilvarenbeek en Diessen zelfs niet noemt, maar ze alleen aanduidt door terug te verwijzen naar de oorkonde van 1328.11.03, 'die aan deze gehecht is'. Dit aanhechten gebeurde door de zegelstaarten vóór de bezegeling door elkaar te vlechten.

De bisschop beoorkondt op de eerste plaats, dat Rogier van Leefdaal de dorpen van hem in leen genomen heeft, die Gerard van Horne en Willem van Goor hadden afgestaan. Als wij te werk gaan volgens de chronologische en logische orde, constateren we, dat de bisschop voor het afstand-doen van het leen door Gerard van Horne en Willem van Goor drie termen bezigt: 'reportaverunt' — zij brachten terug'; 'werpinerunt' 'zij wierpen (weg)'; 'effestucaverunt' 'zij gaven het stokje over'. 'Werpinerunt' is helemaal geen latijns woord maar het nederlandse woord 'werpen', waaraan men een latijns tintje heeft gegeven door er 'werpin'ère' van te maken en dit als een latijns werkwoord te vervoegen. 'Zij brachten terug' is duidelijk, maar de termen 'zij wierpen weg' en 'zij gaven het stokje over' zullen we als elkaar aanvullende begrippen moeten zien. Zij konden immers het stokje niet overdragen aan de nieuwe leenman, want deze was bij de afstand niet eens aanwezig geweest, maar verscheen pas vijf maanden later voor de bisschop. De twee termen samen zullen wij moeten weergeven met 'zij wierpen het stokje weg'.

De bisschop voegt eraan toe: 'ut moris est' 'zoals gebruikelijk is'. Wij zullen hieruit moeten besluiten, dat de gebruikelijke manier om afstand te doen van een leen of het 'terugbrengen' van een leen bestond in het wegwerpen van een stokje vóór de leenheer.

Voor het in-leen-nemen van de dorpen door Rogier van Leefdaal gebruikt de bisschop slechts één term: 'relevavit a nobis in feodum' hij heeft van ons weer opgenomen in leen'. Gewoonlijk spreekt men in dit verband over 'leenverhef', maar dit woord is niet zo gelukkig. Het stamt uit het middelnederlands, toen 'verheffen' nog de betekenis had van 'opbeuren' en niet zoals thans de uitsluitende betekenis van 'omhoog steken'. Bij het aanvaarden van een leen werd niets 'omhooggestoken', maar werd weer 'opgeraapt', wat door een ander was 'weggeworpen'.

In het tweede gedeelte zegt de bisschop nog: 'De quibus bonis feodalibus prefatum dominum Rogerum **adheredavimus** et **investivimus**'. Dit betekent, dat hij Rogier **in het erfelijk bezit gesteld heeft** van deze goederen en hem ermee **bekleed heeft**. Dit waren de gebruikelijke termen voor het in-leen-geven door de leenheer. De leenafhankelijkheid van de goederen ten opzichte van de bisschop wordt uitgedrukt: 'a nobis in feodum descendentes seu moventes' 'die van ons in leen afdalen of bewegen'. Bewegen was in het middelnederlands 'roeren', zoals Guido Gezelle nog zegt: 'daar roert entwat' in de betekenis van 'daar beweegt wat'. Daarvan komt de nog steeds gebruikelijke term 'leenroerig', die in onze taalopvatting ook niet zo gelukkig is, voor 'leenafhankelijk'.

Het voorgaande handelde nog over zaken. Aansluitend beoorkondt de bisschop het ontstaan van de persoonlijke band tussen leenheer en leenman met de volgende woorden: '(dominum Rogerum) in nostrum honorem recepimus feodalem', wat betekent: 'wij hebben hem toegelaten tot (het doen van) leenhulde aan ons' maar ook: 'wij hebben hem opgenomen in onze eerbiedwaardige kring van leenmannen'. De bisschop beschrijft, hoe dit gebeurd is, met de volgende woorden: 'faciendo nobis fidelitatem et homagium cum iuramento et pacis osculo' 'doordat hij ons trouw beloofd heeft en manschap onder ede en met de vredeskus'. Manschap is de dienstbaarheid van de leenman tegenover de leenheer.

De leenhulde ging als volgt in zijn werk. Nadat de leenman het weggeworpen leen had opgeraapt, knielde hij voor de gezeten leenheer met zijn handen gestrekt tegen elkaar. De leenheer nam de handen van zijn leenheer in de zijne, waarop deze aan zijn leenheer trouw en manschap zwoer en de leenheer hem de vredeskus gaf als bevestiging van de ontstane persoonlijke verhouding. Deze 'solempnitas' 'plechtigheid' is duidelijk ontleend aan de liturgie van de priesterwijding. Na zijn wijding knielt de priester voor de gezeten bisschop met de handen gestrekt tegen elkaar. De bisschop neemt de handen van de pasgewijde priester in de Zijne en vraagt hem: 'Beloofd gij aan mij en mijn opvolgers eerbied en gehoor-'

zaamheid?' De priester antwoordt: 'Dat beloof ik', waarop de bisschop hem de vredeskus geeft met de woorden: 'De vrede des Heren zij altijd met u'. Hierdoor wordt tot uitdrukking gebracht, dat de priester zijn functie steeds dient uit te oefenen in afhankelijkheid van de bisschop, zoals ook de leenman zijn leen diende te beheren als vazal, afhankelijke van de leenheer.

De datum, die de akte zelf vermeldt, is 17 april 1328. Dit is nogal eens verkeerd geïnterpreteerd, omdat men er geen rekening mee hield, dat het Luikse bisdom tot 1333 Paasstijl gebruikte.²²⁾ Men bleef dus de eerste maanden van 1329 nog '1328' noemen en pas met Pasen ging men het nieuwe jaartal gebruiken. Pasen viel in 1329 laat, op 23 april, zodat 17 april viel op maandag in de Goede week en nog als 1328 betiteld werd. Uit de context van de andere gepubliceerde oorkonden was al duidelijk, dat het jaartal van deze akte 1329 moest zijn.

Ook de plaats van handeling wijkt af van het verwachte patroon. De bisschop verblijft op dat moment blijkbaar ten huize van de Maastrichtse kapitteldeken van Sint Servaas, de bekende Gerard van Schoonhoven.²³⁾ De ligging van diens huis naast de Sint-Servaas wordt nauwkeurig beschreven. Onder de getuigen zien we een kanunnik Engelbert, genoemd Francois, vermoedelijk dezelfde als heer Ingelbrecht, die ook in de akte van 1328.11.03 op de tweede plaats na de broer van de bisschop genoemd wordt, en die zeker een belangrijke plaats innam aan het bisschoppelijk hof, misschien als kanselier. Daarnaast zien we als getuigen de Maastrichtse kapitteldeken van O.L. Vrouw, Godschalk van der Aa, en verder Otto van Kuyck, die evenals Rogier van Leefdaal familielid van de bisschop wordt genoemd, de rentmeester van de bisschop en een schepen en een poorter van Maastricht.

Het geheel van de koop

Bij de koop van Oirschot werd met geen enkel woord gerept over het feit, dat de verkochte heerlijkheid gedeeld was. In het geval van Hilvarenbeek speuren we hiervan wel iets, zij het uiterst summier.

In de akte van 1328.10.30 zegt Gerard van Horne daarover: '.... ghelike dat wi se ghemeyne ende onghesceden hebben met enen hooghen edellen prince onsen liven here den hertoghe van Brabant ende die wi houdende syn te leen van enen hoeghen edellen here onsen liven gheesteliken vader den bisscop van Ludic

In de akte van 1328.11.03 zegt de bisschop: '.... gelyck dat sy (= Gerard van Horne en Willem van Goor) die voergenoempde doerpe gemeyne ende ongedeilt houden met enen hogen edelen man den hertoge van Brabant'

Reeds uit de eerste, maar zeker uit de tweede formulering moeten we afleiden, dat de bisschop het geheel van de heerlijkheid Hilvarenbeek bezat (als allodium)

en dat deze heerlijkheid van hem in leen gehouden werd voor de helft door de hertog van Brabant en voor de helft door de lokale heer. Dit in tegenstelling met de tot nu toe gangbare opvatting, dat de heerlijkheid Hilvarenbeek voor de helft aan de hertog en voor de helft aan de bisschop van Luik behoorde, welke laatste zijn helft in leen gaf aan de plaatselijke heer.

Voor die opvatting is nooit enige betrouwbare objectieve grond aangevoerd.²⁴⁾ De foutieve zestiende-eeuwse interpretatie van een bestaande situatie steunde vermoedelijk enkel op het vooroordeel, dat een hertog geen leenman zou kunnen zijn van een bisschop. Op dit punt waren voor-ons-onvoorstelbare verhoudingen in het middeleeuwse leenstelsel echter heel gewoon.

Wanneer we ons de vraag stellen, **wat** er nu 'gemeyne ende ongedeilt' en 'ghemeyne ende onghesceden' gehouden werd, lijkt ons dit enkel en alleen te slaan op de heerlijke rechten. Noch in Oirschot, noch in Hilvarenbeek is er enige aanwijzing, dat er ooit onroerende goederen of de daaruit voortvloeiende inkomsten in gemeenschappelijk bezit zouden zijn geweest van de hertog en de plaatselijke heer. Voor het gezamenlijk en ongedeeld bezit van de heerlijke rechten zijn er in beide plaatsen legio aanwijzingen, ook al zijn er dan aangaande de **gelijkheid** in deze vragen te stellen.

Voor de wijze, waarop de heerlijkheid Hilvarenbeek in handen kwam van de bisschop van Luik, lijkt een plausibele verklaring, dat zij door Ansfried en Hilsuindis aan het bisdom geschonken is. Uit hun bemoeienissen met Hilvarenbeek, hoe verwrongen die ook tot ons gekomen zijn, moeten we wel concluderen, dat onder vele andere bezittingen ook Hilvarenbeek hun toebehoorde. Het is bekend, dat Ansfried rond het jaar 1000 vele bezittingen schonk aan de bisdommen Luik, waaruit hijzelf afkomstig was, en Utrecht, waar hij in 995 bisschop werd.²⁵⁾

Dat Rogier van Leefdaal niet in 1328 maar pas op 17 april 1329 (half)-heer van Hilvarenbeek werd, is al aangetoond en wordt ten overvloede bevestigd door zijn oorkondelijk optreden. D.d. 1329.01.01 treedt hij op als getuige bij de beleving door de hertog van Willem van Duvencorde met Oosterhout, waarbij hij wordt betiteld als heer van Oirschot en Perk maar niet van Hilvarenbeek.²⁶⁾ D.d. 1329.09.01 geeft hij met de hertog de gemeynt van Tilburg en Goirle uit en wordt daar betiteld als heer van Oirschot, Perk en Beek.²⁷⁾ Gelukkig zijn de oude oorkonden accurater dan vele hedendaagse geschiedschrijvers.

SLOTBESCHOUWING

Om in de betekenis van deze beide overdrachten dieper door te dringen, moeten we ze zien in groter verband. Daartoe moeten we ons op de eerste plaats realise-

ren, dat de Brabantse hertogen in het begin van de veertiende eeuw nog druk bezig waren hun invloedssfeer in noordelijke richting uit te breiden en dat het daartoe zeer dienstig was, hun greep op onze regio te verstevigen. Daarnaast moeten we bedenken, dat de van Leefdaal's ministeriales waren, dat is van afkomst niet-adelijke dienstmannen van de hertog, die door hun grote invloed en hun huwelijken met adellijke partners in de adelstand waren opgenomen en tegelijk in nauwe dienstbetrekking van de hertog aan diens politiek belang bleven werken. Rogier van Leefdaal kan dus beschouwd worden als een pion, beter gezegd een raadsheer, van de hertog, die vanaf een belangrijk veld diens opmars in noordelijke richting kon steunen en met name belangrijke rugdekking gaf aan het meest centrale steunpunt in de hertogelijke noordelijke stelling: 's-Hertogenbosch.²⁸⁾

Aan de zijde van de verkopende partijen zagen we reeds, dat Wouter van Oirschot financieel aan de grond zat. Daarnaast was hij praktisch reeds gedegradeerd tot dienstman van de graaf van Kleef en konden zijn (te) zwaar belaste bezittingen in Oirschot alleen maar moeilijkheden opleveren.

Wat Gerard van Home betreft, lag de zaak ingewikkelder. De van Horne's probeerden zeker op goede voet te blijven met de Brabantse hertogen maar liefst op afstand. Zij lagen met hun bezittingen in vele omstreden grensgebieden tussen de hertog van Brabant en diens tegenstanders. Het bezit van een met de hertog gedeelde heerlijkheid kon gemakkelijk tot moeilijkheden leiden. Herlaer-Hilvarenbeek blijkt duidelijk één leen geweest te zijn. De heerlijke rechten van Hilvarenbeek werden gedeeld-met-de-hertog gehouden. Het meest logische lijkt, dat ook de heerlijke rechten van Herlaer met-de-hertog-gedeeld zijn geweest. In later tijd blijkt echter niets van een gedeeld-zijn van de heerlijke rechten van Herlaer. Wij veronderstellen daarom, dat Gerard van Horne door de verkoop van Hilvarenbeek bij de hertog heeft kunnen bereiken, dat deze van zijn aandeel in de heerlijke rechten van Herlaer afstand deed.

De volledige gedocumenteerde koop van Oirschot en Hilvarenbeek lijkt een goed uitgangspunt voor bestudering van de latere ontwikkeling dier heerlijkheden en hopelijk ook voor het dieper doordringen in de voorgeschiedenis.

NOTEN

- 1) De koop van Oirschot in 1320 is in Campinia meermalen ter sprake gekomen. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, noemt Rogier van Leefdaal op blz. 20 als heer van Hilvarenbeek van 1323 - 1331, wat niet juist is.

- 2) De akte van 1320.04.24 werd gepubliceerd in het eerste nummer van Campinia (1971), blz. 42 met nogal enkele fouten en een regest, waarvan het tweede deel niet klopt.
- 3) Het familie-archief van Merode - Westerlo bevindt zich in het algemeen rijksarchief te Brussel. Ofschoon blijkens de nummering der stukken vele medewerkers zich in de loop der jaren zich met dit archief hebben bezig gehouden, bestaat er nog steeds geen toegang tot deze, toch zeer belangrijke maar nog steeds chaotische, historische bron. Het monnikenwerk van Dr. H. Domsta, *Geschiede der Lasten von Merode im Mittelalter*, Duren 1981, kan, ofschoon dit natuurlijk niet de opzet was, als een toegang gebruikt worden. Voor ons onderzoek gaf het echter geen aanwijzing, omdat de in de familie van Merode opgegane geslachten geen onderwerp waren van Domsla's onderzoek. Met de welwillende toestemming van de prins van Merode en de vriendelijke medewerking van Mevr. v.d. Nieuwenhuyzen konden wij zelf de bewuste oorkonden opsporen.
- 4) Dr. M.H.M. Spierings, *Het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch 1367 - 1400*, Stichting Zuidelijk historisch contact, Tilburg 1984, blz. 100 e.v.
- 5) De laatste akte in deze vorm is van 1308.12.13. Oorkondenboek van Noord Brabant tot 1312, ed. H. Camps, nr. 770.
- 6) De eerste akte van deze fase is van 1309.01.16. O.N.B., nr. 771.
- 7) Spierings, *Het schepenprotocol*, blz. 101 e.v.; O.N.B., nrs. 813 en 873.
- 8) O.N.B., nrs. 811, 880 en 887.
- 9) Uit de oprichting van het dekenaat in het Oirschotse kapittel d.d. 1282.12.03 en de goedkeuring daarvan door de bisschop van Luik d.d. 1289.11.28 en de bevestiging van de kapittelstatuten door de hertog en Daniel van Oirschot d.d. 1298.04.17 vergeleken met de latere, bekende situatie. Zie Frenken, *Documenten*, blz. 207 e.v. en 248.
- 10) Rogier van Leefdaal was zoals bekend gehuwd met Agnes van Kleef, Gerard van Home met Yrmghard van Kleef, zoals ook zal blijken uit de koopakte van Hilvarenbeek. Voor de uitgebreide informatie over Gerard van Horne zij verwezen naar Drs. T. Klaversma, 'De Horne's 1296 - 1345' in *Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, 1985, blz. 7 - 68.
- 11) Hoewel men voor deze tijd zelden iets met absolute zekerheid kan bewijzen, heeft T. Klaversma dit als hoogst waarschijnlijk aangetoond in zijn artikelen 'De heren van Vught en Oirschot in de 12e en 13e eeuw' in *Campinia*, met name nr. 31 (okt. 1978), blz. 148 - 151.
- 12) H. Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1971, blz. 77.
- 13) *675 Jahre Kranenburger Kreuzwallfahrt 1983*, ed. Katholisches Pfarramt Kranenburg, blz. 6. Overplaatsing: 17 maart 1436.
- 14) Vergelijk O.N.B., nr. 34, waaruit voor de drie zuidelijke kwartieren van de Meierij rond 1100 een organisatie vermoed kan worden met aan het hoofd een graaf en zeven schepenen.
- 15) Klaversma, 'De Horne's', *Publications* 1985, blz. 47 e.v.v. wijst erop, dat Gerard van Horne in deze tijd in financiële problemen zat, zodat de verkoop van Hilvarenbeek mede daardoor zal zijn ingegeven. Zijn problemen waren echter niet catastrofaal en hij was handig zakenman genoeg, om er tegelijk eigen voordeel aan te behalen.

- 16) Klaversma, 'De heren', Campinia jrg. 7, blz. 90.
- 17) O.N.B., nr. 720.
- 18) O.N.B., nr. 810.
- 19) Huisarchief Helmond, inv.nr. 335, fol. 130vo. Deze akte wordt foutief gedateerd op 1314.03.30 o.a. door M. Spierings, 'Oud Herlaer het kasteel, de leenhof, de heren en de heerlijkheid I. Het sterke huis van Oud Herlaer.' in Brabants Heem, 1976, blz. 85 - 101. Immers in die tijd gebruikte niet alleen het hertogdom Brabant maar ook het bisdom Luik (tot 1333) de Paasstijl, zodat men niet gevoelig kan aanmenen, dat Gerard van Loon dat niet zou hebben gedaan.
- 20) J.Th.M. Melsen, 'Iets over de halve heerlijkheden Oirschot en Hilvarenbeek' in B. Aarts, J.Th.M. Melsen, R. Peeters e.a., Hildewaren Beke: een bundel heemkundige opstellen over Hilvarenbeek en Biessen, Hilvarenbeek 1981, blz. 16 - 18.
- 21) Melsen, 'Iets over', blz. 16.
- 22) J.A. Coldewey, De heren van Kuyc 1096 - 1400, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland L, Tilburg 1981, blz. 165, waar hij een foutief jaartal geeft en in noot 261 bovendien een foutieve dag.
- 23) Deken Gerard van Schoonhoven heeft ook een bemiddelende rol gespeeld in het bijleggen van politieke conflicten.
- 24) De opvatting gaat terug op de drie berichten, waarvan Frenken de onbetrouwbaarheid op meerdere detailpunten heeft aangetoond. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 12 - 17.
- 25) Frenken, *ibid.*
- 26) Origineel: Archief van de Nassausche Domeinraad 1, inv.nr. 410, gepubliceerd in F.X. Cerutti ed., Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda I, Utrecht 1956, nr. 140.
- 27) Afschrift: A.N.D.R. 1, inv.nr. 160, gepubliceerd in D.Th. Enklaar ed., Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen, Utrecht 1941, nr. 123. Authentiek afschrift door Gysbrecht van Nieuwenhuyse, notaris te Hilvarenbeek, naar vidimus d.d. 1436.10.31 door hertog Philips de Goede: R.A.N.B., Archief van de Raad van Brabant, inv.nr. 325, blz. 785 - 789.
- 28) Zie over de Brabantse politiek in het noorden: P. Avonds en H. Brokken, 'Heusden tussen Brabant en Holland (1317 - 1357) Analyse van een grensconflict' in *Varia Historica Brabantica IV*, 's-Hertogenbosch 1975, blz. 1 - 95, waar zij op blz. 65 schrijven: '.... dat er in de twintiger jaren van de 14e eeuw een geleidelijke versteviging van het landsheerlijk gezag van de hertog van Brabant in het noorden van zijn hertogdom (is) te constateren'.
Wat 's-Hertogenbosch betreft, zie P.Th.J. Kuyser, 'Een veste ende een slot, 's-Hertogenbosch aan Brabants noordgrens in de veertiende eeuw' in *Noordbrabants Historisch Jaarboek 5*, 's-Hertogenbosch/Zutphen 1988, blz. 9 - 38, waar hij op blz. 14 e.v. wijst op de belangrijke versterking van de vesting 's-Hertogenbosch tussen 1318 en 1330.

BIJLAGEN

De schrijfwijze van de Nederlandse namen van de Bossche schepenen hebben wij overgenomen uit de schepenlijst van Mr. B.C.M. Jacobs, Justitie en Politie in 's-Hertogenbosch voor 1629, Brabantse rechtshistorische reeks nr. 1, Assen/Maastricht 1986, bijlage 4.

De Nederlandse teksten van de oorkonden laten wij enkel voorafgaan door een kopregel als korte samenvatting. De Latijnse teksten hebben wij voorzien van een volledig regest, maar dan zo geformuleerd, dat het voor de hedendaagse lezer begrijpelijk is.

Wat de schrijfwijze betreft, wijken wij in zoverre af van de officiële regels, dat wij de u of v, die voor de middeleeuwse mens zowel in het Latijn als in het Nederlands één letter was, weergeven als u, wanneer het een klinker is, en als v, wanneer het een medeklinker is. Wij hebben er geen behoefte aan, om de lezer meer raadsels op te geven dan strikt noodzakelijk is.

Kennelijke fouten in de teksten zijn gecorrigeerd zoals aangegeven.

R. 1320.04.24

's-Hertogenbosch

Datum anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo feria quinta post dominicam qua cantatur Jubilate.

Schepenen van 's-Hertogenbosch, Hendrik van Son, Hendrik van den Dijk, Peter van den Steenweg, Jan zoon van Ayken, Gijsbert Lyssepe en Emond Rover, oorkonden, dat Wouter van Oirschot, zoon van heer Deneken van Oirschot ridder, aan ridder Rogier van Leefdaal heeft verkocht al zijn allodiale goederen in Oirschot gelegen met al hun aanhorigheden, namelijk heerlijkheid, hoge en lage jurisdictie, leenmannen en dienstmannen, zo die er zijn, jaarlijkse cijnsen en pachten, molens en al hun inkomsten en alles wat naar recht of gewoonte daartoe behoort, al die goederen helemaal zoals Wouter ze tot nog toe bezat, en dat hij naar sententie van schepenen uitgesproken op verzoek van de rechter van 's-Hertogenbosch deze allodiale goederen aan heer Rogier heeft overgedragen vrij van lasten behalve de erfelijke jaarcijnsen en -pachten.

Eenvoudig afschrift naar authentiek afschrift (copia copiae) in O.A.A.O., [vrl. inv.nr.](#) 978.

Nos, Henricus de Sonne, Henricus de Aggere, Petrus de Lapidea via, Johannes filius quondam Aykini, Ghiselbertusa dictus Lyssepe et Emondus filius quondam Roverib, scabini in Buscoducis, notum facimus universis, quod coram no-

bis personaliter constitutus Walterus de Oirschot, filius quondam domini Denekini de Oirschot militis, omnia et singula bona sua in dicto loco de Oirschot consistentia cum universis dictorum bonorum attinentiis, videlicet dominiis, jurisdictionibus tam maioribus quam minoribus, altis et bassis, hominibus tam feodalibus quam ministerialibus, si qui sint, annuis censibus et pactionibus, molendinis et omnibus eorum proventibus et cum universis et singulis, que ad dicta bona iure vel consuetudine sine omni exceptione noscuntur pertinere, in omni integritate et quantitate, penitus quam dictus Walterus dicta bona omnia et singula hucusque habuit et possedit, legitime et hereditarie vendidit iuste venditionis titulo nobili viro domino Rogerio de Leeffdael militi, ab ipso domino Rogerio, a suis prolibus, ipsius heredibus seu successoribus pro vero ac libero allodio iure hereditarie possessionis habenda et in perpetuum possidenda possessione pacifica et quietata, et pro perpetuo confirmatione et ratihabitione venditionis bonorum predictorum dictus Walterus omnia et singula bona predicta cum universis ipsorum bonorum attinentiis prescriptis ad nostram sententiam super hoc a iudice dicti loci de Buscoducis requisitam et a nobis ad ipsius requisitionem iuxta communem ritum et consuetudinem iuris eiusdem loci de Buscoducis diffinitive prolatam dicto domino Rogerio ad opus sui et suorum prolium, ipsorum heredum seu successorum, pro vero ac libero allodio supportavit et effestucando resignavit, nihil iuris aut pactis pro se et suis secessoribus in hiis obtinendo, dictumque dominum Rogerium in dicta bona cum universis et singulis ipsorum attinentiis predictis coram nobis imposuit et heredando instituit modo in allodialibus debito et consueto et promisit coram nobis dictus Walterus venditor ut debitor principalis super se et bona sua omnia, quod ipse dicto domino Rogerio de dictis bonis omnibus et singulis, eidem ut dictum est venditis, debitam et iustam prestabit warandiam tanquam de vero ac libero allodio et quod omnem questionem, impetitionem et obligationem quancunque in hiis existentem deponet eidem et penitus amovebit, exceptis annuis et hereditariis censibus et pactionibus ex dictis bonis solvendis, quos et quas dictus dominus Rogerius annuatim solvet et solvere tenebitur temporibus ad hoc debitis et consuetis, presentium testimonio litterarum.

Datum anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo feria quinta post dominicam qua cantatur Jubilate.

- a. tekst: Christelbertus
- b. tekst: Reneri
- c. tekst: et

1320.06.30

Gerard van Horne stelt zich garant voor de correcte oplevering door Wouter van Oirschot van de door deze aan Rogier van Leefdaal verkochte (halve) heerlijkheid Oirschot.

Origineel: A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode-Westerlo, Lej. F 909-1.

Allen den ghenen, die dese lettren zien selen ende horen lesen, wi Gherard here van Horne ende van Altenna saline ende kennisse der waerheyt. Want Wouter, die men heit van Oerscot, vercocht heeft alle dat goed, dat hi ligghende heeft bennen Oerscot, in wat manieren dat ghelegghen es, enen edelen man myn heren Rogiere van Levedale riddere, van den welken goede hi gelovet heeft den vorgghenoemden myn heren Rogiere gherechte waerscap ende oec andere vorwarden gheliker wys, dat die brieve spreken, die daerop ghemaect syn, die de scepenen van 's-Hertogenbosche besegelt hebben ende oec 's hertoghen man van Brabant, soe gheloven wi op ons ende op onze goed ende bi onser trouwen den vorgghenoemden myn heren Rogieren ochte sieren gherechter gheborten: waer dat sake, dat die vorgghenoemde Wouter van Oerscot in eneghe faute waire ochte in eneghen gebreke, in wat manieren dat dat ware, van allen dien, dat hi hem gelovet heeft, dat wi datselve den vorgghenoemden myn heren Rogieren oprechten souden ende selen ende lede hi daerof cost acht stade, dat wi hem dit gelden souden ende selen.

Vore soe gheloven wi, dat wi den vorgghenoemden myn heren Rogiere scadeloes houden zelen van dien ghenen, die des vorgghenoemts Wouters borghen syn ieghen die lombarde ende oec van der lombarden selve van allen dien, dat si hem eyschen mogen ende eysschen mochten ochte doen eysschen. Ende omme dat wi willen, dat deze saicken vast ende gestade selen bliven ghehouden, zoe hebben wi dese leuren beseghelt met onsen seghele in kinnesen der waerheit.

Dit was ghedaen in't jaer ons Heren als men streef dusentech driehondert ende twintech des rnaendaechs na sinte Jans dach Baptiste.

1320.07.07

's-Hertogenbosch

Schepenen van 's-Hertogenbosch, Emond Rover, Gijsbert Lysscep en Arnoud van Enode, oorkonden, dat heer Gerard van Horne en Altena, ridder, zich borg gesteld heeft voor Wouter van Oirschot, die aan heer Rogier van Leefdaal, ridder, al zijn goederen in Oirschot verkocht heeft krachtens akten voor schepenen van 's-Hertogenbosch en mannen van de hertog van Brabant, en dat hij garandeert, dat Wouter de verplichtingen zal nakomen, die hij bij deze verkoop op zich genomen heeft, speciaal die betreffende zijn schulden bij de lombarden.

Origineel: A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode, LA 1252-1.

Nos Emondus Roveri, Ghiselbertus Lysscep et Arnoldus de Enode, scabini in Buschoducis, notum facimus universis, quod, cum Walterus de Orscot ex libera et prefixa intentione omnia bona sua in dicto loco de Orscot et infra terminos jurisdictionis loci eiusdem in humido et sicco ac aliis quibuscumque consistentia nobili viro domino Rogerio de Levedale militi legitime venditionis titulo vendidisset et idem Walterus pro perpetua ratihabitione et confirmatione venditionis dictorum bonorum dicto domino Rogerio de eisdem bonis eidem venditis debitam et justam warandiam simul cum quibusdam aliis conditionibus prestare promississet, prout in litteris scabinorum dicti loci de Buschoducis ac fidelium illustris principis domini nostri carissimi ducis Brabantie super hec confectis plene audivimus contineri, constitutus coram nobis vir nobilis dominus Gerardus, dominus de Horne et de Altena, miles, promisit ut principalis debitor sub obligatione bonorum suorum omnium fide ab eodem prestita corporali, quod ipse omnes defectus, si quos dictus dominus Rogerius aut sui heredes seu successores habuerit seu habuerint in aliquibus conventionibus eidem domino Rogerio ab ipso Waltero in venditione dictorum bonorum juxta formam et tenorem dictarum litterarum promissis, dicto domino Rogerio aut suis heredibus seu successoribus implebit et penitus perficiet et dictum dominum Rogerium aut suos heredes seu successores ab omnibus dampnis eisdem occasione dictorum defectuum evenientibus et eventuris quitabit et imdapses conservabit, insuper promisit coram nobis dictus dominus Gerardus sub obligatione predicta, quod ipse omnes questiones, impetitiones et actiones, quos condebiteores dicti Walteri apud lombardos constituti vel ipsi lombardi aut quivis alii contra dictum dominum Rogerium aut suos heredes seu successores movebunt seu movere poterunt, cedabit et eisdem penitus amovebit, presentium testimonio litterarum.
Datum anno Domini Mo CCCo vicesimo feria secunda ante festum beate Margarete virginis.

Van de drie aan dubbele staarten uithangende zegels zijn de twee eerste zwaar beschadigd, het derde nagenoeg verdwenen.

In dorso: De bonis venditis per Walterum de Orscot

Orscot

(later:) XXXV I

(later:) No. 3.

1320.07.21

's-Hertogenbosch

Schepenen van 's-Hertogenbosch, Hendrik van den Dijk en Arnoud van Enode, oorkonden, dat Wouter van Oirschot ten overstaan van hen kwitantie verleend heeft aan Rogier van Leefdaal voor het voldoen van de koopsom van 1300 pond voor de (halve) heerlijkheid Oirschot.

Origineel: A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode, LA 1252-2.

Nos, Henricus de Aggere et Arnoldus de Enode, scabini in Buschoducis, notum facimus universis, quod, cum alias Wolterus de Orscot omnia bona sua sita in Orscot nobili viro domino Rogerio de Levedale, militi, legitime vendidisset, sicut in litteris super hoc confectis plenius continetur, constitutus coram nobis dictus Wolterus quitavit et quitum proclamavit dictum dominum Rogerium a mille et trescentis libris et a toto pretio venditionis dictorum bonorum, recognoscens coram nobis sibi dea dicta pecunia ac dicto pretio venditionis huiusmodi esse cum plenitudine satisfactum, superscriptionem 'de' approbantes, presentium testimonio litterarum.

Datum in vigilia beate Marie Magdalene anno domini Mo CCCo vicesimo.

a. 'de' tussen 'sibi' en 'dicta' bovengeschreven.

Van de twee zegels uithangend aan dubbele staarten is nog slechts een klein deel van één staart aanwezig.

In dorso: Quitantie van ghelde dar Orscot om ghecocht was.

XXVI

Orscot

1326.04.20

Henrick van Oirschot, deken van Zyfflich, oorkondt met medebezegeling door Dirck graaf van Kleef en Gerard heer van Horne, dat hij ten bate van Rogier van Leefdaal afstand doet van al zijn aanspraken krachtens erfrecht op de heerlijkheid en de bezittingen van Oirschot.

A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode, inv.nr. F 909-5.

Nos Henricus de Oerscot, decanus Zeflicensis, notum facimus universis preter litteras inspecturis publice protestando, quod nos matura deliberatione pre-

habita nobilem virum dominum Rogerium de Levedale militem et suos heredes ab omnibus inpetitionibus et querelis domini et bonorum de Oerscot cum suis appenditiis nobis ex hereditaria possessione de iure competentium quitamus et quitum clamamus penitus per presentes.

Rogamus nobiles et magnificos dominos nostros dilectos dominum Th. comitem Clevensem necnon dominum Gerardum dominum de Horne, ut sua sigilla una cum sigillo nostro presentibus apponant.

Et nos Th. comes Clevensis et Gerardus dominus de Horne predicti ad requestam seu petitionem dicti decani Zeflicensis sigilla nostra una cum sigillo suo ad maiorem certitudinem seu securitatem omnium premissorum presentibus duximus apponenda.

Datum et actum anno Domini Mmo CCCmo vicesimo sexto dominica qua cantat ur Cantate.

Van alle drie de uithangende zegels resten slechts fragmenten van staarten.

In dorso: quitantia domini Henrici etc. ac renunciatio super bonis de Orscot.

IX
Orscot

1328.10.31

Gerard van Horne en Yrmghard van Kleef verkopen met instemming van Willem van Goor, momber van Yrmghard, uit hun Luiks leen Herlaer aan Rogier van Leefdaal hun dorpen Hilvarenbeek en Diessen met de daaraan verbonden rechten.

A.R.A. Brussel, Arch. der fam. v. Merode, inv.nr. F 909.

Wy Gherard here van Hoerne ende Yrmghard van Cleve vrouwe van Hoerne, van Althena, van Paerwys ende van Herlaer doen cont allen denghenen die desen brief zelen zine of hoeren lesen met kennissen der waerheits, dat wi met onsen vryen wille hebben vercocht enen edellen mannen heren Roghier van Levedale, here van Parke ende van Oerscot, onse dorpe van Hilvarenbeke ende van Dyesen met horen renthenboeck ende yder met hoeren renten, metten mannen die daerbinnen syn geseten ende die daerthoe behoeren ende met allen den thoebhoerten der voernoemden dorpe ghelike dat wi se ghemeyne ende onghesceden hebben met enen hooghen edellen prince onsen liven here den herthoghe van Brabant ende die wi houdende syn te leen van enen hoeghen edellen here onsen liven gheesteliken vader den bisschop van Ludic met andere onser heerlycheit

van Herlaer ende welke voernoemde dorpe van Beke ende Dysen voir de van onser heerlicheit van Herlaer. Ende wi Gerard here van Hoerne voir ons zelve ende voir Yrmghard van Cleve vrouwe van Hoerne met heren Willem van Ghoerle onsen momber draghen op met desen tiegenworden brive dese voerseide dorpe van Beke ende van Dysen onsen liven here den bisschop van Ludic voerghenoemt in sine hant ende verthyen daerop wittelic tot behoef heren Roghiers van Levedale voerghenoemt tot eweliken daghen.

Ende wi Gherard here van Hoerne zekeren ende gheloven dese verteghen vast ende stedig te houden. Ende wi Yrmghart van Cleve vrouwe van Hoerne, want wi onse tucht ane desen voernoemden dorpen van Beke ende van Dysen hadden, soe ghaen wi onser tucht af met heren Willem van Ghoere onsen monber ende verthyen daerop ende zweren opten helighen, dat wi dat nemmermere en zolen volghen noch ane talen in gheene dele, al arghelist ute ghesloten.

In kennissen van deser vorwarden hebben wi onse zeghel ane desen brief ghehanghen.

Ende wi Willem van Ghoere ridder voerghenoemt om beden willen Yrmghard vrouwen van Hoerne voerghenoemt hebben wi onsen zeghel als monber metten hoeren aen desen brief ghehanghen.

Ghegheven in den jaer ons Heren dusent driehondert ende acht endtwyntich op Alrehelighenavond.

De oorkonde is bijna vergaan en uiterst moeilijk leesbaar.

Van de drie uithangende zegels zijn die van Gerard van Hortte en Yrmghard van Kleef zwaar beschadigd, dat van Willem van Goor verloren gegaan.

1328.11.03

Afschrift in vidimus door het kapittel van sint Servaas te Maastricht d.d. 1429.04.03.

Bisschop Adolf van der Marck van Luik oorkondt, dat Gerard heer van Horne en Willem van Goor als rechtsvertegenwoordiger van Irmgard van Kleef, vrouwe van Horne, ten overstaan van hem en zijn leenmannen uit hun heerlykheid van Herlaer afstand hebben gedaan van hun dorpen Hilvarenbeek en Diessen met de hoge en lage rechtsmacht over die dorpen en al hetgeen daartoe behoort, zoals zij die ongedeeld houden met de hertog van Brabant, ten bate van Rogier van Lee fdaal en dat hij beloofd heeft, deze dorpen aan Rogier op eendere wijze in leen te zullen geven.

Wij, Adolf, by der gratiën ons Heeren biscop van Ludeke, enen edelen man, onsen lieven vrient haren Rogier van Leefdale, here van Perke ende van Orscot, saluyt met kennisse derre waarheyt.

Het sy cont allen den genen, die desen brief sullen sien ende horen lesen, dat syn comen voer ons een edel man, her Geraerd, here van Horne, onse lieve man, ende met hem here Willem van Gore als momboir eenre edelre vrouwen, veren Eymengaerden van Cleve, vrouwe van Horne, ende hebben opgedragen in onse handt by maninge onser ende biwisen onser man, haren Coenraedts van der Marken, ons lieven broeder, haren Ingelbrecht, haren Jans van Haelshoven ende haren Hermans van Weerstraten, alsoe alsoe sy wysen dat recht was, hoer doerpe van Hildewarenbeke ende van Dyesen metten gerichtene diere doerpe, hoge ende neder, ende metten renten ende met alder toebehoerten diere voernoempder doerpe ende metten mannen, die daer binnen syn geseten, die daertoe behoeren, gelyck dat sy die voergenoemde doerpe gemeyne ende ongedeylt houden met enen hogen edelen man, den hertoge van Brabant, ende hebben daerop verteghen, alsoe alsoe die voernoemde man wysen dat sy schuldich waeren te doene, tot behoef haren Rogiers van Leefdale voergenoemdt ende tot synre wittiger erfgenamen.

Ende wandt si dese voersechde doerpe, die si metter heerlicheit van Herlaer van ons houdende waren, ons in derre manyeren dat voerscreven is op hebben gedragen, soe hebben wij geloeft ende geloven eenen edelen man, haren Rogier van Leefdale voergenoemdt, dat wy hem oft synen erfgenamen dese voermoemde doerpe lyën soelen ende verleenen in alle dyere manyeren, dat se de here van Horne voergenoemdt van ons houdende was, sonder argelist.

In kennisse van desen dingen hebben wy onsen zegel hieraen gehangen.

Gegeven in't jaer ons Heren dusent driehondert ende achte ende twintich op sinte Hubrechtsdach.

1329.04.17

Maastricht

Afschrift in vidimus door het kapittel van sint Servaas te Maastricht d.d. 1429.04.03.

Bisschop Adolf van der Marck van Luik oorkondt, dat Rogier van Leefdaal de dorpen (Hilvarenbeek en Diessen) met hun hoge en lage rechtsmacht en verder toebehoren van hem in leen verheven heeft, zoals ze door Gerard van Horne en Willem van Goor aan hem waren teruggegeven, en dat hij Rogier daarmee beleend heeft, waarbij deze hem leenhulde heeft gedaan.

Nos Adulphus, Dei gratia Leodiensis episcopus, notum facimus universis, quod nobilis vir, dilectus noster consanguineus et fidelis, dominus Rogerus de Leefdale, dominus de Perke et de Orscot, miles, pro se et suis heredibus ac successoribus relevavit a nobis in feodum villas, iustitias altas et bassas, redditus, homagia et alia bona a nobis in feodum descendentes seu moventes cum suis iuribus et pertinentiis universis, de quibus et prout mentio fit in nostris litteris hiis annexis, que nobilis vir, dilectus et fidelis noster, dominus Gerardus, dominus de Horne, et dominus Wilhelmus de Gore, milites, in manibus nostris ad opus eiusdem domini Rogeri reportaverunt, werpinerunt et effestucaverunt, ut est moris, iuxta predictarum nostrarum continentiam litterarum. De quibus bonis feodalibus prefatum dominum Rogerum adheredavimus et investivimus et in nostrum honorem recepimus feodalem faciendo nobis fidelitate[m] et homagium cum iuramento et pacis osculo, adhibitis solempnitatibus debitis et consuetis, iure cuiuslibet semper salvo, presentibus venerabilibus viris: dominis Engelberto dicto Francois canonico Leodiense, Gotscalco de Aquis decano ecclesie beate Marie Traiectensis, nobili viro domino Ottone domino de Kuyck nostro consanguineo, Johanne dicto Frepont nostro villico, Lambert^o de Rulingen scabino, Henrico dicto de Tweenberge oppidano nostri oppidi Traiectensis nostri diocesis, pluribusque aliis nostris fidelibus ad hec vocatis specialiter et rogatis, quorum memorie et custodie premissa duximus committenda. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus litteris duximus apponendum.

Datum et actum in hospitio nostro videlicet in domo venerabilis viri domini Gerardi de Schoenhove, decani ecclesie beati Servatii Traiectensis, sita in eodem oppido iuxta ecclesiam beati Servatii predictam dicte diocesis anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo octavo die decima septima mensis aprilis.

1429.04.03

Maastricht

Authentiek afschrift in R.A.N.B., Archief van de Raad van Brabant, inv.nr. 325, blz. 779 - 782.

Deken en kapittel van sint Servaas te Maastricht geven een vidimus van de twee getransfigeerde oorkonden van bisschop Adolf van der Marck van Luik d.d. 1328.11.03 en 1329.04.17 betreffende het leenverhef van Hilvarenbeek en Diessen door Rogier van Leefdaal.

In nomine Domini. Amen.

Nos, Johannes de Novolapide decanus et capitulum ecclesie sancti Servatii Traiectensis Leodiensis diocesis, notum facimus universis copiam subsequentem visuris seu auditoris, nos vidisse, tenuisse et perlegisse duas litteras, unam alteri

transfixam, bone memorie quondam reverendi patris et domini, domini Adulphi episcopi Leodiensis, sigillis suis impendentibus sigillatas, non vitiatas, non cancellatas, non corruptas, sed sanas et integras, omnique vitio et suspitione carentes, quarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est prime littere talis:

(volgt de tekst van 1328.11.03.)

Tenor vero alterius littere, prime transfixe, dinoscitur esse talis:

(volgt de tekst van 1329.04.17.)

Et quia nos, decanus et capitulum ecclesie sancti Servatii Traiectensis predicti, post diligentem collationem litterarum prescriptarum per nos factam invenimus easdem litteras cum sepedictis litteris originalibus in omnibus et per omnia concordare, ideo prescriptam copiam sigillo (= i) predictae ecclesie nostre, quo ad causas utimur, appensione fecimus communiri in fidem et testimonium collationis et concordantie predictarum.

Facta ruit huiusmodi collatio per nos, decanum et capitulum antedictos, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo nono mensis aprilis die tertia presentibus ibidem discretis viris domino Johanne de Spina presbytero et Johanne Bruwer de Kerckhove clerico, choralibus dicte ecclesie sancti Servatii, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

M. Servacius Caboutz, notarius, quoad collationem prescriptam factam cum litteris originalibus.

Deze copie gecollationeert metten originelen geschrifte in franchyne met eenen uuythangende zegel in inckelen sterte es bevonden daermede te concorderen, quod attestor,

w.g. R. Rumoldi
1615

In de marge van deze ondertekening:

De voorschreven copye gecollationeert by my onderscreven, secretaris van den Raede van Brabant, is insgelycks bevonden te concorderen.

w.g. J. Cools
z.d.

II. STAMLIJST VAN TARTWIJK

Schijndel tak II

door Th.E.A. van Tartwijk

N.B. Zie hiervoor Campinia 17e jrg. nr. 64, januari 1987, blz. 31-35.

- I. Van Tartwijk, Petrus Petruszn.
ged. Oirschot 22-01-1717
geh. te Oirschot 22-01-1736 met Henrica Bernardus Vlemings.
Kinderen (allen gedoopt te Oirschot):
1 Petrus, ged. 22-11-1736
2 Helena Maria, ged. 01-02-1738
3 Joannes, volgt II
4 Henricus, ged. 20-10-1745.
- II. van Tartwijk, Joannes Petrus
ged. Oirschot 03-01-1742
geh. te Schijndel 20-11-1774 met Anna Maria van Son.
Kinderen (allen gedoopt te Schijndel):
1 Maria, ged. 26-10-1775
2 Pieter, volgt III
3 Henricus, ged. 02-10-1780
Joannes Petrus was eerder gehuwd met Maria Cornelisdr. Pijnenburg, Schijndel 26-07-1772.
- III. van Tartwijk, Pieter
ged. te Schijndel 12-01-1778
overl. te Schijndel 17-06-1849
geh. met Johanna van Osch
Kinderen (geboren te Schijndel):
1 Johannes, volgt IV
2 Anna Maria, geb. 27-10-1819, overl. Schijndel 28-06-1837.
- IV. van Tartwijk, Jan
geb. te Schijndel 28-05-1816
overl. te Schijndel 01-01-1891
geh. te Schijndel 01-05-1847 met Johanna van den Broek.

Kinderen (allen geb. te Schijndel):

- 1 Joannes, volgt V
- 2 Petronel, geb. 03-12-1849
- 3 Josephus, geb. 28-10-1852, geh. met Johanna Maria van de Rijt
- 4 Wilhelmina, geb. 18-09-1855, geh. met Arnoldus van den Brand
- 5 Marinus, geb. 27-09-1858, geh. met Anna Maria Kooijmans.

- V. van Tartwijk, Johannes
geb. te Schijndel 03-08-1847
overl. te Eindhoven 04-05-1921
geh. te Schijndel 27-06-1878 met Johanna Maria Habraken
Kinderen (allen geboren te Schijndel):
- 1 Johanna Maria, geb. 02-05-1879
 - 2 Antoon, volgt VI
 - 3 Johanna, geb. 15-02-1883, overl. Schijndel 04-06-1883
 - 4 Alberta, geb. 12-02-1885, oven. Schijndel 03-05-1886
 - 5 Hubertus, geb. 02-04-1887, geh. I met Henrica Damen
geh. II met Christina Hubertina Davids
 - 6 Adriana, geb. 25-02-1892, overl. te Schijndel 19-09-1892.

- VI. van Tartwijk, Antoon
geb. te Schijndel 20-04-1881
overl. te Eindhoven 20-12-1974
geh. te Hilvarenbeek 04-06-1912
Kinderen:
- 1 Johannes Cornelis, geb. Stratum 20-04-1913
 - 2 Johannes Hubertus Cornelis, geb. Stratum 16-08-1914
 - 3 Johannes Henricus Cornelis, geb. Stratum 04-07-1915
geh. met Johanna Adriana Maria Buys
 - 4 Catharina Johanna Cornelis, geb. Stratum 16-10-1916
geh. met Wilhelmus de Vries
 - 5 Johanna Maria Cornelia, geb. Stratum 28-10-1917
 - 6 Anna Maria Cornelia, geb. Stratum 01-10-1919
 - 7 Marinus Antonius Cornelius, geb. Eindhoven 09-09-1921
 - 8 Anna Maria Cornelia, geb. Eindhoven 18-09-1922
geh. met Arnoldus Jonkers
 - 9 Henricus Johannes Cornelius, geb. Eindhoven 12-02-1924
overl. Eindhoven 09-07-1924.

N.B. De samensteller houdt zich gaarne aanbevolen voor reacties en aanvullingen op deze stamlijst (adres: Wezelweide 1, 2727 DK Zoetermeer).

III. KEMPISCHE CURIOSA 4

EEN TRANSFER VAN DEN BOSCH NAAR OIRSCHOT IN 1632

door J. Lijten

Transfer is in. Transfer levert gespreksstof. Transfer is een uitvinding van onze tijd, denken we dan gemakkelijk, maar dat is mis. Ten bewijze een transfer, die meer dan 350 jaar oud is.

In haar dissertatie over de bestuursorganisatie van 's-Hertogenbosch vóór 1629 behandelt Mevr. B. Jacobs ook de gezondheidszorg.) Daarbij vermeldt zij, dat Mr. Silvester Lintermans, licentiaat in de medicijnen, in 1612 werd aangesteld tot stads'medicijn en chirurgijn' als opvolger van zijn vader tegen een salaris van 75 gulden per jaar. Hij werd daarbij gebonden aan de volgende voorwaarden. Hij moest in de stad wonen, te allen tijde bereikbaar zijn en mocht zich niet buiten de stad begeven zonder voorkennis van de schepenen. Hij moest iedereen bijstaan, niet alleen als medicus maar ook als chirurgijn (een lager gewaardeerde en betaalde medische dienst), de rijken tegen een redelijke betaling, de armen 'uit caritate en ter liefde Gods'. In 1624 werd hij tevens benoemd tot chirurgijn van het Groot Gasthuis. Wanneer zijn contract met Den Bosch beëindigd werd, vermeldt Mevr. Jacobs niet. Het valt juist buiten het tijdsbestek van haar onderzoek en is vermoedelijk in de Bossche archieven ook niet te vinden. Daarvoor moeten we naar Oirschot.

Hoe Oirschot de onderhandelingen gevoerd heeft, om deze vedette van Oirschotse familie weg te kopen, zal wel in nevelen gehuld blijven. Wij beschikken alleen over het contract, dat gesloten werd op 1 januari 1632 en dat onmiddellijk in werking trad.²⁾ Daarin wordt gezegd, dat de schepenen hebben 'gebeden ende gewillicht den E. Heere ende Mr. Silvester Lintermans, licentiaet in de medecijnen ende mede chirurgijn', om Den Bosch te verlaten en zich in Oirschot te vestigen als dorpsarts in opvolging van zijn oom. Deze oom moet Mr. Jacob Lintermans geweest zijn, die geboren was rond 1558 en vanaf 1584 als chirurgijn practiseerde in Oirschot. Zelf tekent hij wel als Jacob Fastraerts., maar hij wordt uitdrukkelijk zoon van Silvester genoemd. Misschien was Fastraert zijn grootvader. Jacob heeft meerdere chirurgijns opgeleid en is zo wel de grondlegger geworden van een Oirschotse school van chirurgijns, waaruit ook de bekende Aert Fey is voortgekomen. Hij zal geen kinderen gehad hebben, want Silvester blijkt later zijn erfgenaam te zijn. Vermoedelijk was Jacob in 1632 al

een tijdje overleden en waren er op dat moment geen 'medecijs of chirurgijns' van zijn formaat in Oirschot, want in het contract wordt gezegd, dat de mensen vanuit Oirschot naar 's-Hertogenbosch of naar de omliggende dorpen gingen voor medische hulp.

Het contract werd gesloten voor een periode van 10 jaar. Mogelijk was dat gebruik voor dergelijke contracten. Silvester Lintermans, die in 1612 in 's-Hertogenbosch benoemd werd, kan dan juist zijn tweede termijn hebben volgemaakt, zodat hij transfer-vrij was.

Voor Oirschot zal het contract een ingrijpende gebeurtenis zijn geweest, waarbij de schepenen niet over één-nacht-ijs gingen, maar zich terdege hadden ingedekt door 'advys ende consent van dye van den eede', de instemming dus van heel het college van regenten. Toch was het afgesproken salaris nominaal niet zo hoog als in 's-Hertogenbosch. 'Van gemeyntens wegen' was de 'gagie' 50 gulden. Daarbij kwam van de kant van de Tafel van de H. Geest (de armenzorg) nog 1 mud rogge per jaar. Daarvoor moest hij de ingezetenen medische hulp verlenen tegen een redelijk loon, terwijl hij de armen, die door de Tafel van de H. Geest werden onderhouden, 'gerne ter lieffde Godts' zou helpen. Bovendien moest hij eventueel gewonde soldaten verbinden zonder kosten voor het dorpsbestuur. Het aanlokkelijke voor Lintermans zal gelegen zijn geweest in de toegezegde vrijdom van alle belastingen voor hem en zijn bezittingen in Oirschot. (Het beding bij een transfer, dat de nieuwe werkgever je belasting betaalt, is dus ook niet door Cruyf uitgevonden.) Deze bezittingen zullen niet gering geweest zijn, want Jacob, wiens erfgenaam hij was, had in de loop der jaren nogal wat gekocht. De schepenen waren echter voorzichtig genoeg, om de zaak niet uit de hand te laten lopen. Er werd immers bij bepaald aangaande de goederen, die Lintermans eventueel 'conquesteerde, dat die te schoote ende te loote sullen staen'. Dus voor goederen, die hij na ingaan van het contract kocht, zou de vrijdom van belasting niet gelden. In de retorsietijd, waarin geregeld van twee zijden belasting werd ingevorderd, kon het voordeel van deze vrijdom belangrijk zijn.

De woorden van de Prediker:

'Wat geweest is, komt terug;
wat gebeurd is, gebeurt opnieuw;
niets nieuws is er onder de zon.
Is er eens iets, waarvan men zegt: Zie dat is nieuw,
het was er reeds lang in de eeuwen vóór ons.'

blijken ook nu weer en nog waar te zijn.

1) Mr. B.C.M. Jacobs, Justitie en politie in 's-Hertogenbosch vkr 1629, Brabantse rechts-historische reeks nr. 1, Assen/Maastricht 1986, blz. 101 e.v.

2) Oirschots schepenprotocol van 1632, blz. 16-19.

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke

DE OIRSCHOTSE MARKT

Wij Oirschottenaren zijn trots op de markt
Want eigenlijk is die een beetje apart
Bezie de kastanjes, zo mooi in een rij
Zijn niet weg te denken, ze horen er bij.

Wij Oirschottenaren zijn trots op de markt
Zij ligt, zo te zeggen, ons na aan het hart
Want kijk eens die dorpspomp, die is origineel
Ze vormt met de markt wel een prachtig geheel.

Wij Oirschottenaren zijn trots op de markt
Sinds jaren geen zand maar met keitjes verhard
Voor marktdag of kermis of evenement
Dat Oirschot des zomers herhaaldelijk kent.

Wij Oirschottenaren zijn trots op de markt
Ze vormt met de kerk wel het Oirschotse hart
De markt, kerk en toren met kruis en de haan
Een beeld dat ons nooit uit gedachten zal gaan.

Oirschot, Sint Jan, 1988.

V.

BESTSE FUNDATIES

5. FUNDATIE LAURENTIUS VAN DER AA

door H. Mijland

STICHTING EN DOEL

Laurentius van der Aa, pastoor te Eemnes, laat op 7 november 1775 zijn testament opmaken, waarin hij drie maanden later een wijziging laat aanbrengen¹). De belangrijkste bepalingen uit dit testament volgen hier.

Laurentius schenkt bedragen ineens aan:

- de kinderen van zijn broer Joseph te Roosendaal;
- het kind van zijn overleden zus Cornelia;
- de twee kinderen van zijn broer Arnoldus;
- aan zijn zus Anna.

Aan zijn broer Franciscus legateert hij twee percelen land te Best²), die deze reeds in gebruik heeft, en al zijn kleren. Zijn zus Dorothea, die bij hem inwoont, benoemt hij tot universeel erfgenaam en aan haar vermaakt hij het vruchtgebruik van alle overige onroerende goederen.

Tot zover de bepalingen ten aanzien van zijn naaste familieleden. De door Laurentius gewenste fundatie gaat pas functioneren ná het overlijden van Dorothea. Zijn wens daartoe is aldus samen te vatten:

Na het overlijden van Dorothea dient het vruchtgebruik van de (overige) onroerende goederen ten goede te komen aan de arme familieleden van vaders- én moederszijde of aan de familieleden die "hel begeeren". Voorwaarde voor ondersteuning is wel, dat het familielid er een christelijke levenswijze op na houdt. Wanneer echter één of meer familieleden gaan studeren, wenst Laurentius dat aan iedere student - bij voorrang - honderd gulden per jaar wordt uitgekeerd gedurende geheel zijn studietijd.

De eigendom van die onroerende goederen vermaakt Laurentius aan de Armen van Best met het uitdrukkelijke verbod om daarvan, ten eeuwigen dagen, ook maar iets van te mogen verkopen of te mogen vervreemden.

De familiefundatie Laurentius van der Aa gaat, als gevolg van de bepaling in het testament, in 1783 functioneren³). Het doel van de fundatie is tweeledig:

1. het verlenen van een studiebeurs aan familieleden, en
2. het verlenen van onderstand aan (arme) familieleden.

DE STICHTER EN ZIJN WERK

Laurentius van der Aa is de oudste zoon uit het tweede huwelijk van zijn vader Johannes met Cornelia van Dijk⁴). Laurentius wordt te Best gedoopt op 25 augustus 1719. Hij studeerde aan de Universiteit van Leuven, alwaar hij in ieder geval stond ingeschreven tussen augustus 1747 en februari 1748 als student in de Artes (= vrije kunsten)⁵). Deze studie was een vooropleiding voor de hogere faculteiten theologie, rechten of medicijnen. De mij bekende bronnen vermelden niet of Laurentius zijn opleiding te Leuven voltooid heeft, maar uit zijn levensloop is op te maken dat hij in ieder geval de bedoeling heeft gehad om theologie te gaan studeren. Hij is namelijk ruim 26 jaar als priester van de zogenaamde Hollandse Zending werkzaam geweest in de provincie Utrecht. Eerst als kapelaan te Schalkwijk en later als pastoor te Veenendaal-Renswoude (1757-1759) resp. te Eemnes (1759-1782), welke laatste twee parochies gelegen waren in de Geldersche Vallei. Laurentius overlijdt op 30 augustus 1782 te Eemnes⁶).

Vermoedelijk vraagt de lezer zich af waarom een Bestse jongen het als een ideaal ziet om als parochiegeestelijke in Utrecht te gaan werken. Voor zover mogelijk binnen het kader van dit artikel, zal ik hiervoor een verklaring trachten te geven die echter wel een korte inleiding vereist.

Rond 1590 werd het steeds duidelijker voor de curie in Rome, dat er in de Noordelijke Nederlanden een onafhankelijke staat onder calvinistisch bewind zou ontstaan. Men vreesde voor de godsdienstvrijheid van de katholieken in deze staat. De in 1559 opgerichte bisdommen waren grotendeels zonder de daadwerkelijke aanwezigheid van een bisschop gebleven, omdat deze in ballingschap verbleven. Nieuwe bisschoppen waren niet benoemd in afwachting van de politieke ontwikkelingen. Pas in 1592 benoemt paus Clemens VII een apostolisch-vicararis voor de verlaten bisdommen, om in naam van de paus deze gebieden te besturen. De Noordelijke Nederlanden zijn daarmee feitelijk een missiegebied geworden. De destijds opgerichte Congregatie de Propaganda Fide nam in 1622 het kerkelijk bestuur van de Noordelijke Nederlanden op zich en voerde de term *Missio Hollandica* in, wat hier vertaald werd in *Hollandse Zending*⁷).

Voor de periode dat Laurentius van der Aa, dus feitelijk als missionaris, zijn pastoraat uitoefende is het volgende van belang. De instelling van de nieuwe kerkelijke bestuursvorm gaf spanningen tussen de nog aanwezige geestelijken en het daarover gestelde bestuur. Deze situatie escaleert in 1723 door de benoeming van een eigen aartspriester van Utrecht. Het gevolg hiervan is dat vanuit Rome het bestuur nog strakker geregeld gaat worden. In 1727 wordt de pauselijke nuntius te Brussel de superior van de Noord-nederlandse kerk. Het gebied van de Hollandse Zending wordt verdeeld in negen aartspriesterschappen met een aartspriester aan het hoofd, die benoemd wordt door de Brusselse nuntius. De aarts-

priester doet aan de nuntius voorstellen voor de benoeming van de pastoors. Deze situatie blijft zo tot aan het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853.

Gezien tegen deze achtergrond, is het begrijpelijk dat Laurentius van der Aa het als een ideaal ziet om als missionaris te worden ingezet in het Utrechtse. Zijn opleiding te Leuven zal dit ook beïnvloed hebben. Daar vond namelijk de opleiding plaats van een groot deel van de priesters van de Hollandse Zending. Het beschikbaar stellen van studiebeurzen aan familieleden, een van de doelen van zijn fundatie, is volgens mij dan ook een streven naar voortzetting van de opleiding van priesters voor de Hollandse Zending.

BEZITTINGEN

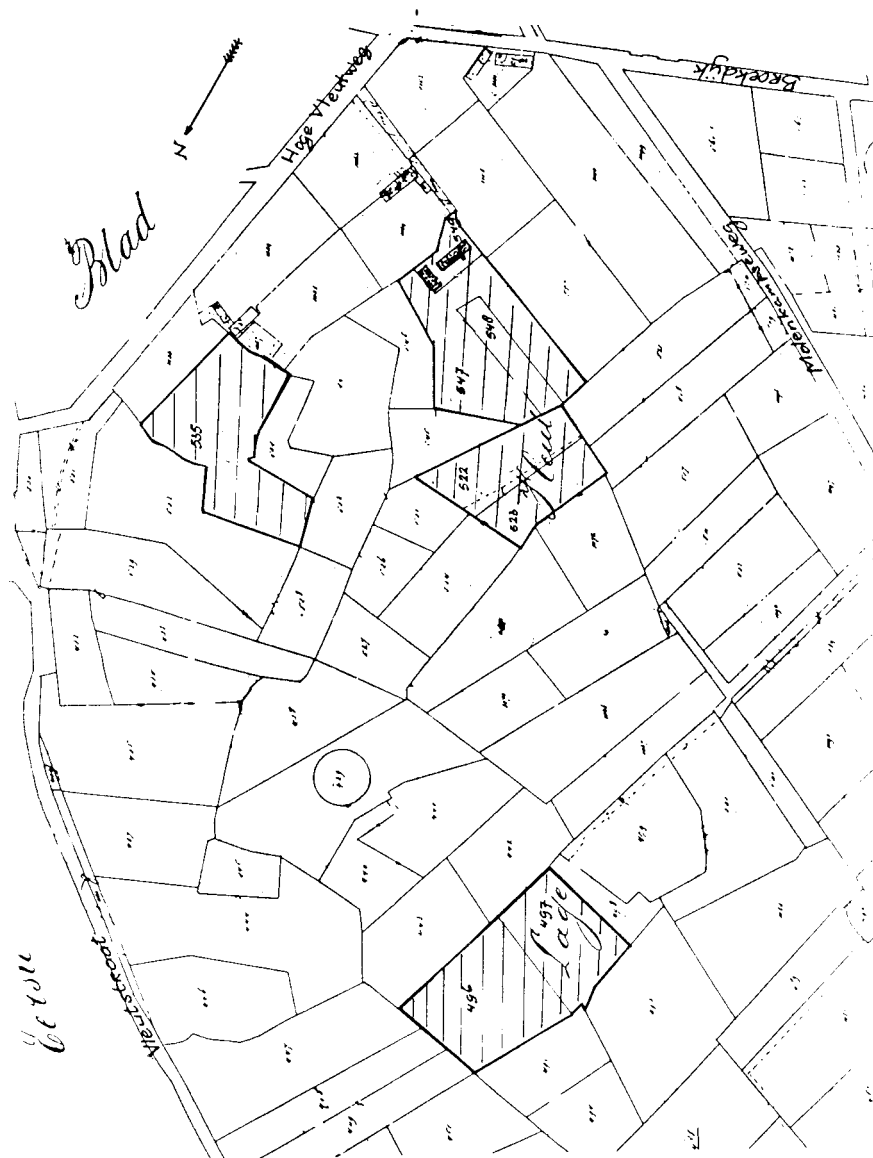
Laurentius van der Aa bepaalt in zijn testament, dat na de dood van zijn zus Dorothea het vruchtgebruik van de aan haar toegewezen onroerende goederen bestemd is voor de doeleinden van de fundatie. De eigendom van die goederen komt dan aan de armen van Best.

De omvang van zijn bezit blijkt uit de akte van taxatie, opgemaakt op 14 oktober 1782, ten behoeve van de successiebelasting. Het bestaat uit een boerderij met bijbouwen en ongeveer acht hectare grond. De totale waarde wordt op f 1703 geschat ⁸⁾. Ter vergelijking: het bezit van de fundatie Hendrik en Catharina Kemps was de helft waard.

De wens van Laurentius dat ten eeuwigden dagen niets van het bezit verkocht of vervreemd mocht worden, is in ieder geval tot op de dag van vandaag geëerbiedigd. De bezittingen van de fundatie zijn sinds de stichting alleen maar vermeerderd. Zo wordt in 1797 een stuk grond aangekocht, wat ook in de loop van de negentiende eeuw enkele keren gebeurde tot in totaal ruim tien hectare ⁹⁾.

In 1837 dreigt een deel van het bezit echter verloren te gaan. De fundatiehoeve brandt namelijk op 30 maart van dat jaar af. In overleg met de familie besluit administrateur Nicolaas Vogels om de boerderij, op dezelfde plaats, meteen te herbouwen. Daarbij zijn de bij de brand overeind gebleven stukken muur nog benut. Uit een brief van genoemde administrateur blijkt dat de herbouw reeds in juni 1839 gerealiseerd is ¹⁰⁾. Momenteel ligt de hoeve, die verbouwd is tot woning, prachting verscholen tussen bomen en bossages aan de Hoge Vleutweg te Best op de plek waar Laurentius van der Aa waarschijnlijk geboren is II).

Sinds de fundatie is gaan functioneren, ging de blote eigendom van de goederen van de Armen van Best over op diverse andere organen, zoals het Bureau de Bienfaissiance, het Algemeen Armbestuur. Momenteel berust deze eigendom bij de gemeente Best, waaraan die op 1 januari 1955 toeviel door opheffing van de Dienst voor Maatschappelijk Hulpbetoon ¹²⁾.

BEHEER

De fundateur draagt het beheer van de fundatiegoederen op aan zijn broers Franciscus (zie bijlage 1, nr. 2.1.), als "directeur, **administrateur** of executeur" - zoals in het testament wordt omschreven, en Johannes (bijlage 1, nr. 2.2.), als **toeziend administrateur**. Hij bepaalt ook dat hun besluiten tot uitbetaling niet aangevochten mogen worden door de andere familieleden. Verder dat de administrateurs ieder hun eigen opvolger dienen te benoemen, die dezelfde rechten en plichten heeft. Mocht een administrateur dit verzuimen, dan zijn de nog levende familieleden verplicht die opvolger te benoemen. In bijlage 2 is een overzicht gegeven van de administrateurs en toeziend administrateurs, uiteraard voor zover te achterhalen.

Uit die lijsten is op te maken dat de administrateurs bijna steeds voor een opvolger hebben gezorgd. Alleen bij Gijsbertus Vogels is dit niet helemaal gebleken. Afwijkend en bijzonder is wel dat de in de lijsten als laatste genoemden door tussenkomst van de Arrondissementsrechtbank zijn benoemd. Feitelijk was dit niet nodig geweest, omdat in de opvolging van één van hen reeds was voorzien. Wat was namelijk het geval?

Op 10 februari 1916 overleed de toenmalige administrateur Laurens van der Aa. Zijn zoon Johannes Jan neemt deze functie over, zoals gewenst door zijn vader. Johannes hield kennelijk niet van half werk. Eén week na het overlijden van zijn vader laat hij door notaris Fens te Eindhoven een akte opmaken, waarin zijn opvolger als administrateur wordt benoemd¹³). Hij benoemde zijn broer Martinus (bijl. 1, nr. 5.3.6.) en voor het geval deze daartoe niet in staat mocht zijn, zijn andere broer Lambertus (nr. 5.3.8.). Het lange functioneren van Johannes als administrateur, **41 jaar**, zal er wel oorzaak van zijn, dat men zich na zijn overlijden deze benoeming niet meer herinnerde. Er ontstond toen, in 1957, onzekerheid over het voortbestaan van het beheer. Juridisch advies werd ingewonnen. Uiteindelijk kwam de kwestie voor de Raadkamer van het Arrondissementsgerecht te 's-Hertogenbosch. Voor deze kamer getuigen dezelfde Lambertus en Martinus, als boven genoemd, dat hun broer verzuimd heeft om een opvolger te benoemen! Op grond van deze verklaring en andere gegevens neemt de Raadkamer dan het besluit tot benoeming van een administrateur én toeziend administrateur. Een merkwaardige loop der geschiedenis.

Omtrent de te beheren goederen heeft kennelijk niet altijd duidelijkheid bestaan. In december 1838 richt namelijk ene Arnoldus van Dijk uit Helmond een request aan Gedeputeerde Staten met het verzoek te voorzien in het beheer van te Best gelegen onroerende goederen, toebehorende aan de fundatie Laurentius van der Aa¹⁴). Ter beantwoording van dit verzoek informeren Gedeputeerde Staten bij het gemeentebestuur van Best, dat op zijn beurt weer bij administrateur Vogels om raad gaat. Uit het antwoord van Gijsbertus Vogels is op te ma-

ken, dat hij of niet op de hoogte is van de omvang van het bezit of dit niet toe wil geven voor de buitenwereld. Hij antwoordt namelijk: "De goederen van de fundatie bestaan alleen uit een bouwhoeve, gelegen te Best, de grootte mij onbekend." Na een tweede informatieronde nemen Gedeputeerde Staten een besluit op het request, gedateerd 27 augustus 1839. Dit maakt duidelijk dat zij dan wel op de hoogte zijn van de omvang van het bezit. Het bevat onder meer de volgende bepalingen: het beheer van de goederen blijft opgedragen aan de fungerende administrateur en toeziend administrateur, die zorg dragen voor de verdeling van de opbrengst van de goederen; zij dienen jaarlijks rekening en verantwoording af te leggen van hun beheer aan door Gedeputeerde Staten, in datzelfde besluit, aan te wijzen provisoren; als provisoren worden benoemd het college van Burgemeester en Assessoren van de gemeente Best en het Algemeen Armbestuur aldaar.

Een aantal jaren later is het gemeentebestuur van Best dit besluit, dat ook aan hen is toegezonden, kennelijk vergeten. In 1857 onderneemt het namelijk een poging om het bezit en/of het beheer van twee familiefundaties bij het Algemeen Armbestuur onder te brengen. Dit betreft de fundaties van Hendrik Jansen van de Ven en van Laurentius van der Aa. In het artikel over de fundatie Hendrik Jansen van de Ven, in Campinia XVI (1986, p. 59-62), is deze onderneming uitvoerig beschreven. Voor de duidelijkheid zal ik hier de hoofdpunten met betrekking tot de fundatie Laurentius van der Aa herhalen.

Op het verzoek van het gemeentebestuur van Best antwoorden Gedeputeerde Staten dat de poging elke rechtsgrond mist. Daarop gaat het gemeentebestuur in onderhandeling met de administrateurs van de fundaties, doch de beheerders van de fundatie Van der Aa weigeren de overdracht van het beheer. Vervolgens verzoekt het gemeentebestuur, dat steeds als tussenpersoon voor het Algemeen Armbestuur optreedt, om het beheer middels een rechtsgeding te mogen opeisen. Aanvankelijk voelen Gedeputeerden hier wel voor, doch na uitvoeriger informatie bij administrateur Vogels te hebben ingewonnen, besluiten zij toch daar geen toestemming voor te geven. Het gemeentebestuur geeft echter zijn pogingen nog niet op. Het verzoekt genoemd college om Gijsbertus Vogels de graad van bloedverwantschap van de bedeeden aan te laten tonen. Dit om uit te kunnen maken of de uitkeringen terecht geschieden.

Op een brief daarover, antwoordt Gijsbertus dat uit de jaarlijkse opbrengst van de fundatiegoederen - zijnde! 150 - aan Wilhelmus Vogels, kleinzoon van Clara van der Aa, een nicht van de stichter, een studiebeurs van f 100 uitbetaald wordt voor zijn studie aan het seminarie en de rest aan twee families, waarvan de familieband minder duidelijk is. Gedeputeerde Staten vinden voldoende bewijs aanwezig om de gemeente Best verdere stappen te verbieden.

In 1864 echter onderneemt het Bestse gemeentebestuur opnieuw een poging tot verwerving van fundatiegoederen en opbrengsten. Nu zijn vier fondaties het doelwit, waaronder ook de fundatie Van der Aa. Ook nu weigeren Gedeputeerde Staten hieraan mee te werken. Ten aanzien van de fundatie Laurentius van der Aa stellen zij dat het gemeentebestuur op basis van het testament van de fundateur geen aanspraken op de opbrengst van de fundatiegoederen kan maken, zolang niet bewezen is dat er geen bloedverwanten van de stichter meer in leven zijn. Dit acht het college onaannemelijk, aangezien de stichting nog geen honderd jaar geleden is en in de bepalingen ten aanzien van de begunstigden geen familieleden worden uitgezonderd van het recht op een uitkering¹⁵).

Ten aanzien van de fundatie Van der Aa ziet het gemeentebestuur dan ook af van verdere naastingspogingen.

Aan de laatste wil van Laurentius van der Aa is dus door de vasthoudendheid van de administrateurs en de juiste besluitvorming van Gedeputeerde Staten recht gedaan.

Over het directe beheer van de goederen is weinig concreets bekend. Wel weten we dat in het midden van de vorige eeuw de hoeve en gronden van de fundatie verpacht werden door de administrateur en toezien administrateur van de fundatie. De verpachting geschiedde steeds voor acht jaar. Als pachters zijn bekend: Cornelis Habraken, circa 1837; Arnoldus van Laarhoven, 1840-1848 en Wouter Maas, afkomstig uit Liempde, die in 1848 en 1856 een pachtovereenkomst sluit¹⁶). Feitelijk zal dit vanaf de oprichting gebeurd zijn. Ook nu nog wordt de hoeve verhuurd en de gronden verpacht. -

NOTEN

1. Heins, W.B., J.A.C. Mathijssen, *Inventaris van de notariële archieven in de provincie Utrecht* - Utrecht, 1982. Inv.nr. E004 a 005 (Notaris Joh. van Keijserswaard, akte nr. 714 en 718 (15 feb. 1776)).
De wijziging in het testament komt hierop neer: In het eerste testament vermaakt Laurentius een legaat van 1 1200 aan Jacob Gerritsen Boer te Eemnes. Dit legaat herroept hij in het codicil van 1776.
2. Oud-administratief archief Oirschot-Best (OAA Oirschot), voorl. inv.nr. 9225 fol. 29.
3. Dit is op te maken uit een aantekening in het verpondingsboek van Verrenbest (OAA Oirschot, v. inv.nr. 9225 fol. 29). Wanneer Dorothea overleden is, is uit de ter beschikking staande bronnen niet gebleken. Vermoedelijk is zij of kort vóór Laurentius of kort ná hem overleden.
4. Voor de genealogische gegevens van de familie Van der Aa/Vera zie Campinia XVI, 180-182 en XVII, 127-129 en bijlage 1.
5. Bots, H., I. Mattheij, M. Meijer, *Noordbrabantse studenten 1550-1750*. Tilburg, 1979.- p. 39.

6. Deze en hier volgende informatie werd mij verstrekt door de heer H. Vera te Nieuwegein, waarvoor ik hem zeer erkentelijk ben.
7. Voor uitgebreidere informatie over de Hollandse Zending, zie: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* - Haarlem, 1979, 1980. - Deel 8, 344 e.v., resp. deel 9, 345-353. De archieven van de Aartspriesters van de Hollandse Zending over de periode 1727-1853 zijn te raadplegen in het rijksarchief te Utrecht. In 1982 is een inventaris van die archieven verschenen van de hand van H.L.Th. Leeuwenberg en A.M.A. van Geloven.
8. OAA Oirschot, v. inv.nr. 8406: register van de collaterale successie, fol. 174vo-176. De totale oppervlakte van de dertien percelen grond bedraagt 48,5 lopense. Per lopense is 1666 m² gerekend.
In het artikel over de fundatie Hendrik en Catharina Kemps (Campinia XVI, p. 40 en 44), in noot 18, ben ik abusievelijk uitgegaan van een oppervlakte van 1500 m² per lopense en 30 m' per roede. Een correctie van de daar gegeven oppervlakten, gerekend naar 1666 m' per lopense en 33 m' per roede, geeft de volgende cijfers: Kohier successiebelasting circa 5,4 ha; verpondingskohier, aangelegd 1804, circa 6 ha en het kohier van landerijen uit 1792 circa 7,5 ha.
9. Verpondingskohieren Verrenbest: OAA Oirschot, v. inv.nrs. 9225 fol. 29; 9226 fol. 27 en 9227 fol. 29. Het totaal in het eerste kohier wijkt af van dat in het register der collaterale successie (zie noot 8): 44 lop. 45 roeden. In het tweede kohier staat de koop uit 1797 ingeschreven, het totaal is dan 45 lop. 31 roeden.
In de kadastrale leggers is het bezit van de fundatie geregistreerd onder artikelnummer 2. Zie: J.A.S.M. Suijkerbuijk, *Inventaris van de archieven van de gemeente Best - Oirschot* 1986, GA Best, invl.nrs. 980 en 993.
10. Archief Fundatie Laurentius van der Aa (AF vd Aa), voorl. inv.nr. 385: brief van 28 juni 1839.
11. Uit de in noot 9 genoemde verpondingskohieren is op te maken dat Laurentius de boerderij van zijn ouders in 1773 koopt van zijn stiefmoeder en overige erfgenamen.
12. AF vd Aa, v. inv.nr. 1413.
13. De recente gegevens over de fundatie zijn mij ter beschikking gesteld door de huidige administrateur, de heer Laurentius van der Aa te Oirschot. Hiervoor ben ik hem bijzonder dankbaar.
14. Idem, v. inv.nr. 385. De relatie van deze Arnoldus van Dijk met de fundatie is niet uit de stukken gebleken.
15. GA Best, inv.nr. 1452.
16. J.A. ten Cate, *De notariële archieven in Noord-Brabant*. - 's-Gravenhage 1957, inv. nrs. 5237, - akte nrs. 1083 en 1087; 2011 akte 2375 en 2385; 2015 akte 104.

BIJLAGE 1

Genealogische gegevens familie Van der Aa / Vera

Laurentius van der Aa, de stichter van de fundatie, is een telg uit de familie Van der Aa, waarvan de stamlijst is gepubliceerd door N. van Cuijck in Campinia (16e jaarg., p. 180-182). Later is daarop een aanvulling gegeven door H. Vera (17e jaarg., p. 127-129).

Tijdens het onderzoek naar de geschiedenis van de fundatie zijn, voornamelijk door het achterhalen van de administrateurs van de fundatie, meerdere familieleden gevonden. Omdat deze familierelaties een beter inzicht geven in het functioneren van de fundatie, meen ik in deze bijlage toch de gehele deel-genealogie Van der Aa/Vogels te moeten opnemen. Helaas is daarbij niet te ontkomen aan het herhalen van reeds gepubliceerde gegevens.

1. VERRAA / VAN DER AA, JOANNES

z.v. Laurentius Gerardus Vera(a) en Maria Cornelis Schepens
ged. Vught 4-3-1688

geh. I: Oirschot 24-1-1712

met Margriet Smits, d.v. Peter Jan Dielis en Maria Petrus van den Hage-
laar, ged. Best 1-3-1689

kind: 1. Josephus, ged. Best 10-8-1715
geh. Roosendaal 1739 met Cornelia van Hout
legataris

geh. II: Oirschot 27-2-1718
met Cornelia van Dijck, d.v. Tilmannus en Joanna Dirk Hermans,
ged. Best 20-10-1685

kinderen: 2. Laurentius, ged. Best 25-8-1719 overl. Eemnes 30-8-1782
fundateur

3. Joanna, ged. Best 20-3-1722
[RA Oirschot 272, 19-8-1750]

4. Tilmannus, ged. Best 29-1-1725

5. Franciscus, ged. Best 25-4-1728, *legataris* (zie 2.1.)

geh. III: Oirschot 21-5-1736
met Alegonda van Gerwen, d.v. Aert Sijmon en Maria Jans de Coninck,
ged. Oirschot 1-10-1706

kinderen: 6. Arnold, ged. Best 14-1-1737
geh. Best 18-2-1770 met Johanna Laurens van
Cuijck

kinderen: Joanna, ged. Best 30-1-1770, *legataris*
Joannes Baptista, ged. Best 13-8-1772,
legataris

7. Johannes, ged. Best 8-12-1739 (zie 2.2.)
8. Cornelia, ged. Best 17-12-1742 overl. vóór 7-11-1775
geh. Best 11-2-1770 met Hendrik Gerrit Hurks,
wed. v. Jenneken Jan Peters van Cuijck
kind: verm. Joanna, ged. Best 18-6-1772, *legataris*
9. Maria, ged. Best 10-5-1744
geh. Oirschot 2-2-1777 met Peter Dielis Thielemans
10. Dorothea, ged. Best 25-6-1746 overl. verm. in 1782
huishoudster van pastoor Laurentius te Eemnes,
haar halfbroer, *erfgename en vruchtgebruikster*
11. Anna, ged. Best 23-1-1750, *legataris*

2.1. VAN DER AA, FRANCISCUS

z.v. Johannes en Cornelia van Dijck
ged. Best 25-4-1728 overl. Best 24-1-1815 (huis nr. 669 Bev.Reg.)
geh. Oirschot 17-8-1760 met Jenneke van Roij, d.v. Aart en Clara Petrus
van Laarhoven, ged. Best 27-5-1730 overl. Best 9-5-1795
benoemd tot *administrateur van de fundatie* bij testament dd. 7 nov. 1775
resp. 15 febr. 1776.

kinderen: 1. Cornelia, ged. Best 21-9-1761
2. Arnoldus, ged. Best 30-1-1764 overl. Best 25-2-1816 (zie 3.1.)
3. Clara, ged. Best 20-5-1765 (zie 3.2.)
4. Laurentius, ged. Best 26-8-1767 overl. Best 9-10-1830 (zie 3.3.)
5. Joannes, ged. Best 23-10-1769 overl. Best 17-8-1829 (zie 3.4.)

2.2. VAN DER AA, JOHANNES

z.v. Johannes Laurentius en Alegonda van Gerwen,
ged. Best 8-12-1739
geh. verm. Best 14-6-1782 met Joanna de Kinderen
benoemd tot *toeziend administrateur van de fundatie* bij testament dd. 7
nov. 1775 en 15 febr. 1776.

kinderen: eveneens vermoedelijk:
1. Johannes, ged. Best 10-5-1784
2. Henrica, ged. Best 13-4-1786

3.1. VAN DER AA, ARNOLDUS

z.v. Franciscus en Jenneke Aart van Roij,

ged. Best 30-1-1764 overl. Best 25-2-1816 (huis nr. 669 Bev.Reg.)
 geh. Oirschot 16-2-1800
 met Hendrien Jan Storms
 kinderen: 1. Joannes, ged. Best 6-8-1801 overl. Best 14-2-1858 (zie 4.1.)
 2. Henrica, ged. Best 21-5-1804
 3. Franciscus, ged. Best 21-6-1807
 benoemd tot *administrateur van de fundatie* door zijn vader bij notariële akte dd. 5-1-1813 [NA 5211 nr. 109].

4.1. VAN DER AA, JOHANNES

z.v. Arnoldus en Henrica Storms
 ged. Best 6-8-1801 overl. Best 14-2-1858
 geh. Best 11-10-1840
 met Adriana Arnoldus van Mierlo
 benoemd tot administrateur van de fundatie door zijn vader bij not. akte dd. 23-2-1816 wanneer hij meerderjarig wordt; zonodig zullen tot die tijd zijn ooms Johannes en Laurens optreden [NA 5198 nr. 745];
 later benoemd tot *toeziend administrateur van de „fundatie* door zijn oom Laurens van der Aa bij not. akte dd. 30-4-1830 [NA 5227 nr. 360];
 daarna benoemd tot *administrateur van de fundatie* door Nicolaas Vogels bij not. akte dd. 29-1-1840 [NA 5237 nr. 1003].
 kind: 1. Arnoldus, geb. Best 25-11-1843 (zie 5.1.)

5.1. VAN DER AA/VERAA, ARNOLDUS

z.v. Johannes en Adriana van Mierlo
 geb. Best 25-11-1843 overl. Best 2-4-1917, beroep landbouwer, woont in 1917 Aarle E 557
 geh. Best 27-4-1874
 met Catharina van de Laar, d.v. Francis en Maria Kemps, geb. Best 21-5-1848
 kinderen: 1. Maria, geb. Best 18-10-1876
 2. Adriana, geb. Best 1-11-1879
 3. Franciscus, geb. Best 1-9-1882 overl. Best 27-1-1906

3.2. VAN DER AA, CLARA

d.v. Franciscus en Jenneke Aart de Roij
 ged. Best 20-5-1765 overl. Best 17-3-1803
 geh. Best 22-10-1786
 met Joannes Nicolaas Vogels, z.v. Nicolaas Petrus en Maria Wilhelmus van

Overbeeck (zie ook Camp. IX 15-18) ged. Oirschot 7-5-1749
 kinderen: 1. Cornelia, ged. Oirschot 16-10-1787
 2. Nicolaas, ged. Oirschot 22-1-1789 (zie 4.2.)
 3. Cornelius, ged. Oirschot 9-3-1791
 4. Joannes, ged. Oirschot 28-8-1793
 5. Martinus, ged. Best 30-4-1797
 6. Maria, ged. Best 1-11-1799
 7. Franciscus, ged. Best 3-11-1802

4.2. VOGELS, NICOLAAS

z.v. Johannes en Clara van der Aa
 ged. Oirschot 22-1-1789 overl. Best 30-1-1840
 geh. Oirschot 4-11-1813
 met Jacoba Habraken, d.v. Gijsbertus en Maria Catharina van Gorcum,
 ged. Oirschot 4-5-1789 overl. Best 3-12-1870
 benoemd tot *administrateur van de fundatie* door Johannes Laurens van der Aa bij not. akte dd. 28-8-1837 [NA 5234 nr. 588].
 kinderen: 1. Klara, geb. Oirschot 14-8-1814
 2. Gijsbertus, geb. Oirschot 27-2-1816 (zie 5.2.)
 3. Joanna, geb. Oirschot 27-8-1818
 4. Martinus, geb. Best 17-3-1821
 5. Franciscus, geb. Best 15-12-1823
 6. Cornelis, geb. Best 1-11-1826 overl. Best 2-2-1832
 7. Arnolda, geb. Best 14-7-1829
 8. Cornelius, geb. Best 14-7-1833 overl. 7-5-1834
 9. Klara, geb. Best 26-4-1835

5.2. VOGELS, GIJSBERTUS

z.v. Nicolaas en Jacoba Habraken
 geb. Best 27-2-1816
 geh. Best 19-2-1859
 met Christina van de Sande, d.v. Joannes en Antonette van de Kerkhof,
 geb. Best 22-6-1827
 benoemd tot *administrateur van de fundatie* bij not. akte dd. 12-2-1858 door Johannes Arnoldusse van der Aa [NA 2016 nr. 305]
 kinderen: 1. Nicolaus, geb. Best 23-1-1860 overl. Best 25-1-1860
 2. Joannes, geb. Best 30-1-1861
 3. Antonetta, geb. Best 17-1-1863
 4. Clara, geb. Best 26-6-1865

3.3. VAN DE AA, LAURENTIUS

z.v. Franciscus en Jenneke Aart van Roij
ged. Best 26-8-1767 over]. Best 9-10-1830
geh. Oirschot 29-11-1795

met Willemijn Schepens, d.v. Hendrick en Christina Wilhelmus van Croonenburgh, ged. Best 26-9-1765

benoemd tot *toeziend administrateur van de fundatie* door zijn vader bij not. akte dd. 5-1-1813 [NA 5211 nr. 109] resp. tot *administrateur* door zijn broer Arnoldus bij not. akte dd. 23-2-1816 [NA 5198 nr. 745].

- kinderen: 1. Joanna Maria, ged. Best 13-10-1796
geh. Best 21-2-1819 met Johannes Cornelis Gijsbert Habraken
2. Christianus, ged. Best 29-7-1798 over]. Best 30-11-1830
geh. Best 10-5-1823 met Joanna Johannes Latijnhouwers
3. Cornelia, ged. Best 19-12-1800
geh. Best 18-2-1832 met Lambertus van den Akker
4. Joannes, ged. Best 25-2-1803 (zie 4.3.)
5. Henrica, ged. Best 2-5-1805
6. Franciscus, ged. Best 22-.-1807 over]. Best 14-1-1809
7. Cornelis ?
8. Franciscus, ged. Best 25-2-1812 over]. Best 24-7-1835

4.3. VAN DER AA, JOHANNES

z.v. Laurentius en Wilhelmina Scheepens
ged. Best 25-2-1803 over]. Best 12-11-1886 (adres: De Vleut 26 1840)
geh. Oirschot 6-6-1830

met Anna van Collenburg, d.v. Nicolaas en Barbara van Nunen, ged. Oirschot 4-9-1806

benoemd tot *administrateur van de fundatie* door zijn vader bij not. akte dd. 30-4-1830 [NA 5227 nr. 360]

- kinderen: 1. Willemijn, geb. Oirschot 31-10-1831, geh. Best 14-6-1861 met Martinus Johannes van den Biggelaar
2. Bernardus, geb. Oirschot 2-3-1834 over]. Oirschot 26-4-1834
3. Bernardus, geb. Oirschot 26-1-1836
geh. I. Best 1-6-1871 met Anna Maria Essens
geh. II. Oirschot 29-1-1875 met Allegonda Roefs
4. Lamberdien, geb. Best 14-4-1839, geh. Best 5-6-1873 met Adriaan Hendricus Raaijmakers
5. Kornelis, geb. Best 6-3-1842, geh. Oirschot 13-7-1877 met Gerdina van Overdijk

6. Maria, geb. Best 24-3-1845, geh. Best 8-6-1881 met Joannes Joannes van Rooij

7. Laurens, geb. Best 5-6-1848 (zie 5.3.).

5.3. VAN DER AA, LAURENS

z.v. Johannes en Anna van Kollenburg
geb. Best 5-6-1848 over]. Best 10-2-1916
geh. Oirschot 5-6-1881

met Maria Barbara van Hout, d.v. Johannes en Anna Maria Latijnhouwers, geb. Oirschot 3-12-1852

benoemd tot *administrateur van de fundatie* waarschijnlijk door Gijsbertus Vogels (5.2.)

- kinderen: 1. Anna, geb. Best 15-9-1882
2. Maria, geb. Best 21-2-1884
3. Joannes Jan, geb. Best 17-4-1886 (zie 6.3.1.)
4. Joanna, geb. Best 2-1-1888
5. Joanna, geb. Best 22-6-1889, geh. met Gerardus van der Schoot
6. Martinus, geb. Best 26-5-1891 (zie 6.3.2.)
7. Catharina, geb. Best 22-6-1893
8. Lambertus, geb. Best 1-3-1896
9. Wilhelmina, geb. Best 1-8-1898

6.3.1. VAN DER AA, JOANNES JAN

z.v. Laurens en Barbara van Hout
geb. Best 17-4-1886 over]. Best 19-12-1957

benoemd tot *administrateur van de fundatie* door zijn vader Laurens (5.3.) bij notariële akte dd. 12-2-1901 (notaris J.J. Fens te Eindhoven).

6.3.2. VAN DER AA, MARTINUS

z.v. Laurens en Barbara van Hout
geb. Best 26-5-1891 over]. Oirschot 28-8-1980
geh. Oirschot 5-11-1923

met Lucia Cornelia van Zeist, geb. Oirschot 6-7-1893 over]. Oirschot 2-4-1976

- kinderen: 1. Laurentius Joannes, geb. Oirschot 13-9-1924 (zie 7.1.)
2. Cornelia Barbara, geb. Oirschot 13-11-1925 over]. Oirschot 17-1-1927
3. Barbara Anna, geb. Oirschot 2-4-1927

4. Cornelius Joseph, geb. Oirschot 31-3-1930 oven. 3-6-1930
5. Cornelia Theresia Gerarda, geb. Oirschot 26-3-1931
6. Johannes Laurentius, geb. Oirschot 21-9-1932
7. Johannes Martinus Henricus, geb. Oirschot 24-6-1934
oven. 16-9-1939

7.1. VAN DER AA, LAURENTIUS JOANNES

z.v. Martinus en Lucia Cornelia van Hout
geb. Oirschot 13-9-1924
ongetrouwd
benoemd tot *administrateur van de fundatie* bij beschikking van de raad-
kamer der Arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch dd. 14-1,-14 °59

3.4. VAN DER AA, JOHANNES

z.v. Franciscus en Jenneke Aam de Roij [huisar. 295 Bev.Reg 1830]
ged. Best 23-10-1769 oven. Best 17,-8-1829
geh. Oirschot 10-11-1799
met Catharina Hendrik de Crom
benoemd tot *toeziend administrateur van de jUndatie* door broer Arnoldus
bij not. akte dd. 23-2-1816 [NA 5198 nr. 745].
kinderen: 1. Joanna Maria, ged. Best 22-5-1801
2. Henricus, ged. Best 13-2-1804 overl. Best 13-12-1879 (zie 4.4.)
3. Cornelis, ged. Best 18-3-1807.

4.4. VAN DER AA, HENDRIK

z.v. Johannes en Catharina Hendrik de Crom
ged. Best 13-2-1804 overl. Best 13-12-1879
geh. Best 22-2-1840
met Allegonda van de Sande,
geb. Oirschot 10-4-1811
benoemd tot *toeziend administrateur van de fundatie* bij not. akte dd.
29-1-1840 door Nicolaas Vogels [NA 5237 nr. 1003].
kinderen: I. Joannes, geb. Best 8-5-1842
2. Johanna, geb. Best 12-3-1844

BIJLAGE 2

Lijst van administrateurs en toezien administrateurs van de fundatie

In deze lijsten zijn de tot nu toe gevonden administrateurs en toezienende administrateurs van de fundatie Laurentius van der Aa opgenomen. Zoals Laurentius in zijn testament bepaalde, diende de door hem benoemde bestuurders van de fundatie zelf voor de benoeming van hun opvolgers zorg te dragen. Dit is nagenoeg ook steeds gebeurd. De lijst van administrateurs is waarschijnlijk compleet. Alleen de benoeming van een opvolger door Gijsbertus Vogels is niet gevonden. De benoemingen van toezienende administrateurs zijn niet allen achterhaald.

ADMINISTRATEURS

1782 - 1815	Franciscus van der Aa (2.1.) benoemd bij testament van de fundateur dd. 7-11-1775 en 15-2-1776
1815 - 1816	Arnoldus van der Aa (3.1.) benoemd bij notariële akte dd. 5-1-1813 door zijn vader [NA 5211 nr. 109]
1816 - 1830	Laurentius van der Aa (3.3.) benoemd bij notariële akte dd. 23-2-1816 door zijn broer Arnoldus (3.1.) [NA 5198 nr. 745]
1830 - 1837	Johannes van der Aa (4.3.) benoemd bij notariële akte dd. 30-4-1830 door zijn vader (3.3.) [NA 5227 nr. 360]
1837 - 1840	Nicolaas Vogels (4.2.) benoemd bij notariële akte dd. 28-8-1837 door Johannes van der Aa (4.3.) [NA 5234 nr. 588]
1840 - 1858	Johannes van der Aa (4.1.) benoemd bij notariële akte dd. 29-1-1840 door Nicolaas Vogels [NA 5237 nr. 1003]
1858 - 1884	Gijsbert Vogels (5.2.) benoemd bij notariële akte dd. 12-2-1858 door Johannes van der Aa (4.1.) [NA 2016 nr. 305]

- (1884) - 1916 Laurens van der Aa (5.3.)
vermoedelijk benoemd door Gijsbert Vogels
- 1916 - 1957 Johannes Jan van der Aa (6.3.1.)
benoemd bij testament dd. 12-2-1901 door zijn vader Laurens
van der Aa (5.3.)
- 1959 - heden Laurentius Joannes van der Aa (6.3.2.1.)
benoemd door de Raadkamer van de Arrondissementsrecht-
bank te 's-Hertogenbosch dd. 14-1-1959.

TOEZIEND ADMINISTRATEURS

- 1782 - 18.. Johannes van der Aa (2.2.)
benoemd bij testament van de fundateur dd. 7-11-1775 en
15-2-1776.
- 1813 - 1816 Laurentius van der Aa (3.3.)
benoemd bij notariële akte dd. 5-1-1813 door zijn vader als
opvolger van Johannes van der Aa (2.2.) [NA 5211 nr. 109]
- 1816 - 1829 Johannes van der Aa (3.4.)
benoemd bij notariële akte dd. 23-2-1816 door zijn broer Ar-
noldus (3.1.) [NA 5198 nr. 745]
- 1830 - 1840 Johannes van der Aa (4.1.)
benoemd bij notariële akte dd. 30-4-1830 door oom Lauren-
tius van der Aa (3.3.)
- 1840 - (1879) Hendrik van der Aa (4.4.)
benoemd bij notariële akte dd. 29-1-1840 door Nicolaas Vo-
gels [NA 5237 nr. 1003]
- (18.. - 1959) onbekend
- 1959 - heden Arnoldus van de Ven
benoemd door de Raadkamer van de Arrondissementsrecht-
bank te 's-Hertogenbosch dd. 14-1-1959.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuidoost Brabant

18e jaargang, nr. 71

oktober 1988

Redactie-adres: Streekarchief Zuidoost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Met ingang van 1988 bedraagt de abonnementsprijs f 18,— per jaar, inclusief verzendkosten en administratie. Deze kosten zijn te voldoen, na ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding. Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Zuidoost Brabant.
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: ~~gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae~~
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

		blz.
I.	Rogier van Leefdaal en zijn gezin door J. Lijten	164
II.	Kempische curiosa 5 De vreemde stamvader van een Brabantse familie door J. Lijten	177
III.	Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag nrs. 109 - 111 door J. Lijten m.m.v. L. v.d. Mierden	179
IV.	Bestse fundaties 6. Fundatie Adriaan van Ham en Elisabeth Bloks door H. Mijland	194
	Mededeling en aankondiging	203

ROGIER VAN LEEF EN ZIJN GEZIN

door J. Elpen

De koop van Oirschot in 1320 en van Hilvarenbeek in 1328/9 door Rogier van Leefdaal bracht hem in nauw contact met onze regio. Bij de beschrijving van deze gebeurtenis besteedden we slechts globaal enige aandacht aan zijn persoon en zijn achtergronden. Wanneer we het vervolg van deze relatie willen bestuderen, zal het echter goed zijn, om daaraan wat meer aandacht te wijden evenals aan zijn gezin, waaruit de opvolgers in de heerlijke rechten zouden stammen.

Een in het oog springend nadeel daarbij is, dat er nog geen monografie over de familie van Leefdaal verschenen is. De vermeldingen in de literatuur zijn niet altijd betrouwbaar en weinig gedocumenteerd. Toch leken enkele kritisch bekeken publicaties en de ons bekende oorkondelijke vermeldingen voldoende basis voor een schets in grote lijnen van Rogier en zijn gezin.

Zijn voorgeslacht

Als zijn ouders worden genoemd Lodewijk van Hauterive genaamd van Leefdaal en Beatrix Santin en als zijn grootouders Philips van Hauterive genaamd van Leefdaal en Eulalia van Rosoy, die een dochter was van Clairembault van Rosoy en Elisabeth van Namen.¹⁾ Wij veronderstellen, dat hier al een fout gemaakt is, want uit de oorkonden is duidelijk, dat zowel de grootvader als de vader van Rogier Lodewijk heetten. Van deze twee zal dus één persoon gemaakt zijn, zoals dat herhaaldelijk gedaan is door oppervlakkige geschiedschrijvers. De grootvader van Rogier, Lodewijk 1 van Leefdaal, werd door hertog Hendrik 1 benoemd tot amman van Brussel.²⁾ Deze was gehuwd met Beatrix Santin, die dus niet de moeder maar misschien de grootmoeder van Rogier was, want in 1221 schonk Lodewijk, voogd van Leefdaal, met zijn vrouw Beatrix een bos te Wolverthem aan de abdij van Grimbergen.³⁾ Hij werd ook voogd van Leefdaal (advocatus de Levedalej genoemd, toen hij d.d. 1226.10.08 getuige was bij de akte, waarin hertog Hendrik I aan Duisburg de rechten van Tervueren verleende.⁴⁾ Hij was eerste getuige voor dezelfde hertog, toen deze in 1227 een schenking door Gerard van Eyk aan Postel bekrachtigde en beoorkondde.⁵⁾ Zijn vrouw Beatrix zal zijn overleden, want bij zijn laatst-bekende oorkondelijke optreden was hij gehuwd met een Elisabeth. Dat was in december 1236. Hij betuigde toen zijn instemming met de schenking van een deel van de tiende van Vossem aan de abdij Affligem. Deze tiende was een leen van Lodewijk.⁶⁾ In dezelfde maand verkocht Lodewijk zelf met instemming van zijn vrouw Elisabeth en zijn zonen Hendrik en Lodewijk zijn tienden te Leefdaal aan Affligem.⁷⁾

Hendrik was dus zijn oudste zoon, die hem opvolgde als heer van Leefdaal en ook ambtelijk in vaders voetspoor trad. In 1239 wordt hij gesignaleerd als meier van Vilvoorde (villicus Filforcliensis, waar hij met de schepenen een overdracht beoorkondde aan de abdij Ter Kameren.⁸⁾

In december 1243 gaf hij toestemming aan Arnoud van Aarschot, om van de abdij van Affligem een hypotheek te nemen op zijn tiende te Vroienberg of Veronenberg onder Vossem-Leefdaal, die een leen was van Hendrik.⁹⁾

De nog bestaande en gerestaureerde kapel van sint Verona, die oorspronkelijk aan het H. Kruis was toegewijd, is vermoedelijk de oudste parochiekerk van heel het dal van de Voer. Door deze hypotheek legde de abdij van Affligem een claim op deze tiende, die ze, zoals we nog zullen zien, later ook verwierf. Hendrik is ook amman van Brussel geweest en meier van Over-Senne. In de eerste kwaliteit speuren we hem in april 1244, toen hij met twee schepenen van Brussel stond over een transactie ten gunste van de abdij van Affligem,¹⁰⁾ en weer in september 1248, toen hij met de schepenen van Ukkel optrad bij een transactie ten gunste van het Sint-Jans-gasthuis.¹¹⁾ Hendrik is vermoedelijk niet oud geworden en liet geen kinderen na, zodat zijn broer Lodewijk zijn erfgenaam werd.¹²⁾

Uit het oorkondelijk optreden van Hendrik en Lodewijk menen wij te kunnen afleiden, dat Lodewijk nogal was jonger was dan Hendrik. Daarom vermoeden wij, dat Lodewijk niet uit het eerste huwelijk van zijn vader met Beatrix stamt maar uit het tweede met Elisabeth.

Lodewijk 11 van Leefdaal is oorkondelijk bekend vanaf 1253.07.25 tot 1275.04.21, op welke beide data hij zijn goedkeuring gaf aan schenkingen gedaan door personen, die zijn vazal waren.¹³⁾ Verder wordt hij genoemd in een oorkonde van februari 1262, waarin Arnoud van Aarschot zijn tiende van Vronenberg en Vossem 'schonk' aan de abdij van Affligem.¹⁴⁾ Het 'geschonkene' was, zoals we zagen reeds belast, zodat we het woord niet te letterlijk moeten nemen. In augustus 1271 bezegelde Lodewijk met de hertog een accoord betreffende de kerk van Diest ten gunste van de abdij van Tongerlo en op Driekoningendag van het daarop volgende jaar de bevestiging van dit accoord.¹⁵⁾ Kort daarna, op 17 januari, gaf hij met de proost van Deventer een kwitantie aan de abdij van Tongerlo voor een aan hen verschuldigde betaling.¹⁶⁾

We kunnen dus wel zeggen, dat ten tijde van Rogier de familie van Leefdaal reeds een lange staat van dienst had bij de Brabantse hertogen.

Rogier was een van de zonen van Lodewijk, heer van Leefdaal, maar niet de oudste, zegt Wauters, en ook is het onjuist, hem als heer van Leefdaal te betitelen.¹⁷⁾ In de oorkonden gebeurt dit dan ook nooit. Pas veel later wisten zijn opvolgers uit de familie van Petershem de heerlijkheid Leefdaal te verwerven.

Arnoud, de oudste zoon van Lodewijk 11 van Leefdaal, volgde zijn vader op als heer van Leefdaal. Hij komt oorkondelijk voor in 1287 en 1312. Hij werd

als heer van Leefdaal opgevolgd door zijn zoon, ook Arnoud genaamd, die Leefdaal verhiel in 1369. Aldus Wauters.⁷⁾ Als we de jaartallen bekijken, lijkt dit absoluut onmogelijk. We zijn daarom van mening, dat er tussen de eerstgenoemde Arnoud van 1287 en de laatstgenoemde van 1369 nog een Arnoud moet schuilen, die in 1312 als jongeman het charter van Kortenberg mede bezegelde, terwijl zijn vader nog leefde.¹¹⁾ Immers de Arnoud van Leefdaal, die het charter van Kortenberg bezegelde, wordt daar niet heer van Leefdaal genoemd, terwijl de hertogelijke kanselarij toch zeer nauwkeurig was in de titulatuur, zeker bij zo'n belangrijk document als het onderhavige.

Er zijn nog meerdere van Leefdaal's bekend vóór de tijd van de grootvader van Rogier en later, maar omdat hun familierelatie tot Rogier en diens naaste familieleden niet exact is te determineren, hebben wij een bespreking achterwege gelaten, om het verhaal niet al te ingewikkeld te maken.

De bezittingen van Rogier

Rogier van Leefdaal, als jongere zoon van Lodewijk II, heeft dus van huis uit geen heerlijkheid meegekregen. Aanvankelijk zal hij zich uitsluitend hebben beziggehouden met zijn taak als ambtenaar van de hertog en dat was geen vetpot, gezien de hoge staat, die hij moest voeren. De hertogelijke ambtenaren werden hoofdzakelijk beloond - een voor onze tijd onvoorstelbare situatie - naar het werk, dat ze deden, en het resultaat, dat ze bereikten. Door hard werken is hij erin geslaagd, wat over te leggen en enkele heerlijkheden te kopen. In 1312 werd hij door de hertog beleend met Eckart.¹⁹⁾ Naar Eckart wordt hij echter nooit genoemd. Het was slechts een grondheerlijkheid, dat is een uitgebreid boerebedrijf met enige interne bestuursrechten, gelegen in de parochie van Woensel. D.d. 1315.11.06 blijkt hij rechten te hebben in Oevel.²⁰⁾ Hij verwierf Perk van Goeswyn van Utenhove.²¹⁾ De koop van Oirschot en Hilvarenbeek is ons bekend. Rond 1325 kocht hij het kasteleinschap van Brussel van Gerard van Marbais.²²⁾ Dit was zijn belangrijkste bezit en wordt in zijn betiteling dan ook meestal als eerste genoemd. Ook de drie voorgaande heerlijkheden werden meestal genoemd. Soms gebruikte men wel de volgorde 'heer van Perk en Oirschot', zoals in de oorkonden van de koop van Hilvarenbeek, maar meestal was de volgorde 'heer van Oirschot, Perk (en Beek)', wat vermoedelijk de orde van belangrijkheid aanduidde.

Zijn ambtelijke loopbaan

Volgens Wauters was Rogier van Leefdaal lange tijd de eerste raadsman van de hertogen Jan II en Jan III.²³⁾ Deze bewering lijkt ons juist iets te ver te gaan.

Naast Jan I van Kuyc, die een generatie ouder was, maar ook naast diens zoon, Otto van Kuyc, die van zijn leeftijd was of mogelijk iets jonger, kwam hij steeds op de tweede plaats.²⁴⁾ Ook deze tweede plaats hield een belangrijke functie in aan het hof van de hertog. Vóór een ambtenaar zo'n belangrijke functie kan vervullen, moet hij eerst heel wat ervaring opdoen en pas dan zal hij op de voorgrond gaan treden.

Wij veronderstellen daarom en mede om de leeftijd van zijn vader, dat Rogier van Leefdaal ea. 1270 geboren zal zijn, zodat hij bij zijn oudstbekende optreden in 1306 rond de 35 jaar zal zijn geweest. In februari van dat jaar bemiddelde hij met de reeds hoogbejaarde Jan I van Kuyc in het conflict tussen de hertog en de stad 's-Hertogenbosch. Hij trad daarbij op in de functie van drost van Brabant.²⁵⁾ In 1310 zegelde hij met de hertog bij diens schenking van de tienden te Udenhout aan de Sint-Gertrudis-abdij te Leuven.²⁶⁾ In 1311 trad hij met Otto van Kuyc op als arbiter voor de hertog.²⁷⁾ Dat hij niet aanwezig was bij de bezegeling van het charter van Kortenberg, zal vermoedelijk veroorzaakt zijn door een taak buiten Brabant in hertogelijke opdracht. In 1318 was hij hoochscout van stad en Meierij van 's-Hertogenbosch.²⁸⁾ D.d. 1319.07.15 zegelde hij met de hertog en meerdere raadsleden de overeenkomst tussen Hendrik van Leuven, heer van Gaasbeek, en Jan Meeuwe en diens vrouw Margriet, heer en vrouwe van Wavre en Pamele, betreffende betwiste inkomsten.²⁹⁾ Op 12 januari 1322 deed hij met drie andere arbiters uitspraak in de kwestie tussen hertog Jan III van Brabant en graaf Willem III van Holland aangaande de jurisdictie over Eethen en Meeuwen.³⁰⁾ Vanzelfsprekend was hij getuige bij de opdracht aan hertog Jan III van de allodiale stad Grave door zijn naaste collega, Otto van Kuyc, en de terugontvangst in leen door Otto van diezelfde stad in 1323.³¹⁾ Met Otto van Kuyc en vele anderen was hij getuige bij het leenverhef van Herstal en Gaasbeek d.d. 1325.08.18 door Beatrix van Leuven.³²⁾ Als eerste man van de hertog beoorkonde hij d.d. 1327.02.16 de verkoop aan de hertog van de heerlijkheid Breda door Gerard van Rasseghem en Liedekerke.³³⁾ Ook zegelde hij d.d. 1328.03.28 de oorkonde van de hertog, waarbij deze de rechten van Oss en Berchem bevestigde.³⁴⁾ Op nieuwjaarsdag 1329 was hij weer getuige bij de belening door de hertog van de financier Willem van Duvendoerde met Oosterhout.³⁵⁾ Ook trad hij op als getuige voor de hertog bij het privilegium Trinitatis voor 's-Hertogenbosch in 1330.³⁶⁾

De uitgiften van de aemeynten zowel van Tilburg-Goirle in 1329 als van Hilvarenbeek in 1331 door de hertog in samenwerking met Rogier verdient nog een apart onderzoek.³⁷⁾ Wat Hilvarenbeek betreft, zou men kunnen zeggen, dat zij dit samen doen als halfheren van Hilvarenbeek, maar dan is het onbegrijpelijk, dat in de titulatuur van Rogier deze kwaliteit nu juist niet wordt vermeld. Wat Tilburg betreft, hebben wij de indruk, dat het toekennen van een kwart van het voorlijf en de jaarcijns aan Rogier kan beschouwd worden als een beloning voor

zijn ambtelijk werk. Het geheel is zeker een aanwijzing voor een innige samenwerking tussen de hertog en een van zijn eerste ambtenaren, die gedurende een kwarteeuw duidelijk naspeurbaar is.

Bij zijn ambtelijke bezigheden kwam hij veel in aanraking met de schrijvers van de hertogelijke kanselarij en andere belangrijke instanties, onder wie we de letterkundigen van die tijd moeten zoeken. Blijkbaar had hij zoveel belangstelling voor hun bedrijf, dat hem 'letter-lievendheid' wordt toegeschreven, en was hij zozeer door hen geacht, dat troubadours en ministrelen vele legenden gevormd hebben rond zijn familie.³⁸⁾ Hopelijk mogen we binnen niet al te lange tijd een dissertatie tegemoet zien, waarin de betekenis van Rogier in deze aan de orde gesteld zal worden.

Dat Rogier goed op de hoogte was van juridische zaken en daarin als woordvoerder van de kanselarij optrad, blijkt uit het volgende. In 1324 kwam Jan van Luxemburg, koning van Bohemen, die een kleinzoon was van hertog Jan I, een deel van de Brabantse landen opeisen als erfdeel van zijn moeder. Rogier van Leefdaal legde hem toen uit, dat volgens het Brabantse recht dochters enkel een erfdeel in geld kregen.³⁹⁾ Wauters merkt daarbij op, dat er in die tijd nog geen kanselier was aan het Brabantse hof, er aldus op wijzend, dat Rogier de taken van deze functionaris vervulde.

Zijn gezin

Agnes van Kleef, de vrouw van Rogier van Leefdaal, was een dochter van Dirk Loef van Kleef, graaf van Hnlchrat, die weer een broer was van graaf Dirk VII van Kleef.³⁹⁾ Deze graaf Dirk VII was de grootvader van Yrmghard van Kleef, die wij bij de koop van Hilvarenbeek ontmoet hebben als vrouw van Gerard van Home. Agnes was dus uit een oudere generatie van de familie dan Yrmghard; zij was een nicht van Yrnighard's vader en zal dus vermoedelijk wel wat ouder zijn geweest dan Yrmghard.

Bij het bespreken van de kinderen van Rogier en Agnes zullen we moeten beginnen met een ingrijpende operatie en wel het scheiden van een siamese tweeling. Voor de betreffende dames zal de operatie overigens pijnloos verlopen, daar ze niet door de natuur aaneengegroeid zijn maar enkel door de pen van meerdere onzorgvuldige schrijvers, die Isabel en Elisabeth op het geduldige papier aan elkaar verbonden hebben. Kritiekloos schrijft men elkaar na, dat Elisabeth van Leefdaal eerst gehuwd was met Willem van Petershem en daarna met Gerard van der Aa, zoon van de graaf van Vianden en heer van Grimbergen. Nu is het contract, waarbij Rogier van Leefdaal het huwelijk van zijn dochter Elisabeth met Gerard van der Aa regelt d.d. 1326.10.18, bewaard gebleven.⁴⁰⁾ Bij lezing bevreemdt het ons, dat de vader het huwelijk van een dochter regelt, die al ge-

trouwd is geweest; nog meer bevreemdt het, dat hij daarbij riet over het eerste huwelijk spreekt, maar wel het allermeest bevreemdt het, dat zo'n huwelijk geregeld wordt, terwijl de eerste man nog leeft. Immers Willem van Petershem leefde nog zeven jaar later d.d. 1333.04.13, op welke dag hij Petershem verhieft bij de graaf van Loon.⁴¹⁾ Een enkele keer wordt de oudste dochter van Rogier van Leefdaal Isabel genoemd, een naam, die blijkbaar wel eens verward wordt met Elisabeth. Isabel zal dus wel de naam geweest zijn van de vrouw van Willem van Petershem, terwijl Elisabeth een jongere zuster van haar was. Naast deze twee had Rogier nog drie dochters: Margriet, eerst gehuwd met Willem van Cranendonc en later met Arnold van Randerode,⁴²⁾ Catharina, gehuwd met Cisselbert van Bronckhorst, en Agnes, gehuwd met Jan van Assche,⁴³⁾ die geen kinderen naliet.") Wij vermoeden, dat Margriet in leeftijd volgde na Isabel.

Naast vijf dochters had Rogier twee zonen, Jan en Lodewijk, van wie Jan de oudste was. De volgorde in leeftijd van de zonen tussen de dochters is moeilijk te bepalen; wij plaatsen ze ergens in het midden. Van Lodewijk is weinig bekend. Er is geen aanwijzing, dat hij als ambtenaar in dienst is geweest van de hertog. Jan daarentegen heeft duidelijk de voetsporen van zijn vader gevolgd en had spoedig een vertrouwenspositie aan het hof van de hertog. Hij streed in 1334 bij Ten Helleken voor de hertog tegen de grote anti-Brabantse coalitie en werd door de hertog belast, om diens bondgenoten, de koning van Navarre en de graaf van Etampes in Brabant te ontvangen en te begeleiden. In 1339 zegelde hij met de hertog het accoord tussen Brabant en Vlaanderen. Daarna trad hij in dienst van koning Eduard III van Engeland.⁴⁵⁾ Dit lijkt misschien vreemd, maar paste geheel in de politieke situatie van dat moment in de beginfase van de honderdjarige oorlog.

Eduard III van Engeland ging zich steeds meer met de zaken op het Europese vasteland bemoeien en zocht daar bondgenoten voor zijn strijd tegen koning Philips VI van Frankrijk. Om pressie uit te oefenen op de Vlaamse steden had hij de Engelse woluivoer naar Vlaanderen stopgezet, waardoor grote werkloosheid ontstaan was. Als reactie daarop was in Gent het stadsbestuur overgenomen door enkele vooraanstaande burgers onder leiding van Jacob van Artevelde. Deze wist bij de Engelse koning te bewerken, dat de wolaanvoer hersteld werd. Eduard III vertrouwde op de steun van de Vlaamse bevolking en stak over naar Antwerpen. Hij werd door Keizer Lodewijk van Beieren zelfs uitgeroepen tot vicaris van het rijk in het westen. Door ontactisch optreden van de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Nevers, die een Gentse edelman liet onthoofden, groeide het Vlaamse verzet tegen de graaf en de Franse koning, zodat een Engels-Nederlandse inval in Frankrijk mogelijk werd. De Brabantse hertog zag hier de mogelijkheid van een revanche op de Franse koning, die hem in 1334 de vredesvoorwaarden gedictieerd had. In deze omstandigheden kon Jan van Leefdaal de hertog juist steunen door in dienst te treden van de Engelse koning. Hij zal er

vermoedelijk bij geweest zijn, toen Eduard III van Engeland in 1340 te Gent werd uitgeroepen tot koning van Frankrijk. Na de nederlaag van de Franse vloot bij Sluis werd er een wapenstilstand gesloten en keerde de koning naar Engeland terug. Hoewel de steun van de Nederlanden aan Eduard III wegebde, werd de strijd tussen Engeland en Frankrijk voortgezet. In die omstandigheden kon Eduard III, die gehuwd was met een vrouw uit het Vlaamse grafelijk huis, de diensten van Jan van Leefdaal goed gebruiken. Zo droeg hij hem d.d. 1345.10.20 met enkele anderen op, om de erfenis van zijn overleden vrouw in Zeeland voor hem op te eisen. D.d. 1345.12.27 werd deze opdracht hernieuwd, maar in april van het volgend jaar werden alleen twee Engelsen met de verdere afwikkeling belast. Wauters concludeert daaruit, dat Jan van Leefdaal in de tussentijd overleden was.⁴⁵⁾ Deze conclusie gaat juist iets te ver. Immers d.d. 1346.08.17 leefde hij nog, zoals blijkt uit een vermelding in een Oirschotse schepenakte van die datum.⁴⁶⁾ Ofschoon hij daar slechts genoemd wordt als eigenaar van een belendend perceel, achten wij dit voldoende basis voor een conclusie, daar de Oirschotse schepenen in dergelijke zaken zeer accuraat waren, zeker als het de heer betrof. De oudste vermelding van zijn overlijden vonden wij d.d. 1346.09.30.⁴⁷⁾ Hij is in april vermoedelijk al ziek geweest, maar zal gestorven zijn tussen 17 augustus en 30 september 1346.

Rogiers dood en opvolging

Bij de bespreking van de kinderen van Rogier van Leefdaal is al geconstateerd, dat Jan zijn oudste zoon was. Wanneer we ons de vraag stellen, waarom de oudste zoon Jan genoemd is, terwijl die naam in de wederzijdse familie niet voorkwam en pas de tweede zoon werd vernoemd naar de vader van Rogier, gaan onze gedachten vanzelf naar de werkgever van Rogier, hertog Jan, hetgeen dan zou wijzen op een vriendschappelijke verhouding tussen de hertog en Rogier, wat door andere gegevens zeker niet wordt tegengesproken.

Als sterfdatum van Rogier wordt door Wauters opgegeven 29 januari 1333-1334.⁴⁸⁾ Met deze cryptische schrijfwijze blijkt Wauters te bedoelen: het eerste jaartal staat er maar het tweede is het jaartal volgens onze tijdrekening. Voor de oorkonden van de Brabantse kanselarij, die Paasstil gebruikte, gaat dit op. Maar voor de sterfdatum van Rogier baseerde Wauters zich op het opschrift van zijn graftombe in de Sint-Gudule te Brussel, die tot 1536 bleef bestaan. Nu moeten we ons realiseren, dat de diverse kanselarijen en in navolging van deze ook andere instanties in officiële documenten wel diverse jaartijlen bezigden, maar voor de gewone man begon het jaar op 1 januari, wat ook daaruit blijkt, dat men het gebruik van sommige instanties, om het oorkondelijke jaar te laten beginnen per 1 januari, 'Jaardagstijl' noemde. Het ligt daarom niet voor de hand, dat in een grafopschrift kanselarijstijl gebruikt zal worden, al kunnen we de mogelijkheid, dat Rogier op 29 januari 1334 zou zijn gestorven, niet uitsluiten.

De kapel, waarin Rogier van leefdaal met zijn vrouw begraven is, en het Sint-Petrus-altaar in die kapel werden door hemzelf gesticht, toen hij kastelein van Brussel was. Zij werd sindsdien 'kapel van de kastelein' of 'koor van Leefdaal' genoemd.⁴⁸⁾

We kunnen zeggen, dat Jan van Leefdaal als oudste zoon zijn vader is opgevolgd in diens heerlijke rechten, maar we zullen daarbij toch een enkele notitie moeten maken.

Jan van Leefdaal heer van Oirschot 1333 1346

De politieke loopbaan van Jan van Leefdaal bracht een massa werk juist in de jaren na de dood van zijn vader. Hij zal er dan ook nauwelijks aan zijn toegekomen, om zichzelf te bemoeien met het uitoefenen van die rechten. Zo wordt de stichting van het Sint-Joris-gasthuis in Oirschot, vermoedelijk bepaald in het testament van Rogier, helemaal gerealiseerd door diens weduwe, Jan's moeder, Agnes van Kleef, die daarbij optreedt als vrouwe van Oirschot.⁴⁹⁾ Ook loste Agnes van Kleef als vrouwe van 'Oerscot ende Beke' aan de Bossche familie van den Borchwert de schulden af, die op Rogier's goederen drukten.⁵⁰⁾ Toch is Jan zijn vader opgevolgd als heer van Oirschot, zoals blijkt uit enkele vermeldingen, die nog aan bod zullen komen, maar wij vermoeden, dat hij aanvankelijk zijn vader niet is opgevolgd als heer van Hilvarenbeek.

Ter verklaring het volgende. Bij de opvolging in heerlijke rechten had de oudste zoon een uitgesproken eerste plaats. Dochters volgden als regel niet op in heerlijke rechten, wanneer er een zoon of meerdere zonen waren. Slechts in uitzonderingsgevallen, als er veel heerlijkheden te verdelen waren, zien we aan een dochter een heerlijkheid toegewezen worden. Een jongere zoon kreeg echter dikwijls, als er enkele heerlijkheden te verdelen waren, een kleinere heerlijkheid toegewezen. Nu wordt in de oorkonde d.d. 1344.12.23, waarbij Margriet van Liedekerke met haar man afstand doen van hun aanspraken op Breda ten gunste van Willem van Duvendoerde, deze man genoemd 'Jan van Levedale' borchgrave van Bruecele, here van Perke ende van Oerseor.⁵¹⁾ Het ligt niet voor de hand, dat in een oorkonde van leenmannen van het huis van Breda Hilvarenbeek zonder reden zou worden weggelaten, aangezien het normaal de bekende opsomming besluit en zelfs het dichtst bij Breda gelegen is. Wij veronderstellen daarom, dat na de dood van Rogier Hilvarenbeek aan zijn jongere zoon, Lodewijk III, gekomen is en pas na diens dood aan *de* oudste zoon Jan is toegefallen. Dit wordt nog bevestigd door de titulatuur, die Jan van Leefdaal zelf gebruikt in de twee kwitanties, die hij met zijn vrouw Margriet d.d. 1345.04.29 gaf aan Willem van Duvendoerde voor gedeeltelijke betalingen van het afgesproken bedrag, waar hij zichzelf noemt 'heer van Oerscot ende Perk'.⁵²⁾ Dit houdt dan bit Jan'.. broer ! !! Leefdaal, .estorven meet zijn in 1345 or

begin 1346, immers bij de dood van Jan is er geen sprake meer van een eventuele opvolging door Lodewijk III en blijkt Hilvarenbeek tot Jan's bezittingen te behoren. Dit hoeft niet in strijd te zijn met het overige, ons bekende, oorkondelijk optreden van Lodewijk bij de verkoop van goederen te Duffel in 1343.⁵³⁾ In de vier betreffende oorkonden, die duidelijk door dezelfde hand in een tamelijk eenvoudige oorkondelijke stijl zijn opgesteld, wordt niemand genoemd als heer van enige heerlijkheid, ook Rogier van Leefdaal niet.

Door zijn drukke politieke activiteiten is Jan van Leefdaal vermoedelijk pas laat aan een huwelijk toegekomen. De uitverkorene was, zoals wij reeds zagen, Margriet van Liedekerke uit het vooraanstaande geslacht van Gaveren - van Liedekerke - van Breda, dat echter in die tijd zowel op financieel als politiek terrein in moeilijkheden verkeerde. In de zeven jaren van hun huwelijksleven ontmoeten we Jan en Margriet oorkondelijk dan ook voornamelijk bij het regelen van de kwestie Breda.⁵⁴⁾ Het huwelijk zal pas in 1339 of kort vóór 1339 gesloten zijn, want d.d. 1339.04.15 wees Jan van Leefdaal aan zijn vrouw Margriet van Liedekerke voor Bossche schepenen een weduwrente toe.⁵⁵⁾ Omdat de akte voor het inzicht in de situatie erg belangrijk is, willen we de diverse bepalingen even apart opnoemen. Als rechtsvertegenwoordiger voor Margriet treedt op Berthold Bac van Westilborch. De toegewezen rente is 12 pond Tourse groten. De rente wordt toegewezen op de allodiale en cijnsgoederen van Jan in Oirschot, een nieuwe aanwijzing, dat Hilvarenbeek hem waarschijnlijk niet toebehoorde. De rente is toegewezen door bemiddeling van de gemachtigde van de hertog 'per manum habentis in hoc ex parte ducis heredandi et exheredandi potestatem tamquam per manus curie'. Als Jan en Margriet zonder kinderen sterven, zal de rente toevallen aan de erfgenamen van Margriet, alsof het haar privé-eigendom betrof, omdat Jan uit de goederen van Margriet al voor de tegenwaarde verkocht had. Duidelijke conclusie is, dat noch Jan noch Margriet in weelde baadde.

Een teken van weelde was het evenmin, dat Jan goederen te Hontsoert (Onsenoort) verkocht, op welke goederen zijn moeder een rente gevestigd had ten gunste van het Sint-Joris-gasthuis te Oirschot. Wel beloofde Jan van Leefdaal 400 pond te betalen aan het gasthuis tot het kopen van een nieuwe rente, maar deze belofte was in 1360 nog niet nagekomen door hem of zijn rechtsopvolger.⁵⁶⁾

Enigszins raadselachtig is de aantekening, die gevonden is in de registers van het bedevaartsoord Saint Gilles in de Provence, waar genoteerd staat, dat d.d. 1336.05.26 Jan van Leefdaal en meerdere Brabantse ridders daar te bedevaart kwamen met Dirk van Walcourt, maarschalk van Henegouwen, die tot deze bedevaart veroordeeld was vanwege een misdaad, die hij begaan had tegenover Beatrix van Leuven.⁵⁷⁾ Wat deze misdaad was, blijft volledig onbekend zoals ook de reden, waarom deze Brabantse ridders hem vergezelden. Of we hier moe-

ten denken aan een bedevaart met meerderen, die niet bij de bestrafte daad betrokken waren,⁵⁸⁾ of aan enige medeschuld van de deelnemers, zal wel onopgehelderd blijven.

Aangaande Jan van Leefdaal vermeldt Coldewey nog, dat hij een geschil had met Jan Gysbrechtszoon van Amstel over goederen in het land van Herpen. D.d. 1344.05.05 deed Otto van Kuyc als arbiter in deze zaak uitspraak.⁵⁹⁾

Met de dood van Jan van Leefdaal stierf de mannelijke lijn van Rogier uit. Via de vrouwelijke lijn kwam Oirschot in handen van de familie van Petershem. Aan deze heren van Oirschot uit de familie van Petershem zal in een volgende aflevering aandacht besteed worden. Daarbij zal ook de dochter van Rogier, Margriet van Leefdaal, aan bod komen met name in haar dubieuze rol na het overlijden van haar broer.

NOTEN

1. D. Ryckman de Betz et F. de Jonghe d'Ardoye, *Armorial et biographie des chancelliers et conseillers de Brabant I, Hombeek z.j., Blz. 57 e.v.*
2. A. Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles*, 3 delen, Brussel 1855, III, blz. 443.
3. Wauters, *Histoire II*, blz. 317 e.v.
4. Wauters, *Histoire III*, blz. 426 e.v.
5. H.P.H. Camps ed., *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, 's-Gravenhage 1979, nr. 139*. Gerard van Eyk gaf daarbij een derde deel van de molen van Veebergen onder Valkenswaard, dat hij in leen hield van de hertog, aan deze terug, waarop de hertog dat deel schonk aan de vrouwelijke religieuzen van Postel.
6. Wauters, *Histoire III*, blz. 435.
7. Wauters, *Histoire III*, blz. 438 en 443.
8. Wauters, *Histoire II*, blz. 441.
9. Wauters, *Histoire III*, blz. 437.
10. Wauters, *Histoire III*, blz. 380.
11. Wauters, *Histoire III*, blz. 608.
12. Wauters, *Histoire III*, blz. 443.
13. Wauters, *Histoire III*, blz. 437.
14. M.A. Erens ed., *De oorkonden der abdij Tongerlo I, Tongerlo 1948, nrs. 215 en 217*.
15. Erens, *Tongerloo I*, nr. 218.
16. Wauters, *Histoire II*, blz. 692.
17. Wauters, *Histoire III*, blz. 443.
18. Camps, *Oorkondenboek*, nr. 883. Daar Camps om plausible redenen de tekst van Antwerpen volgt, waarin naast meerdere anderen Arnoud van Leefdaal niet wordt genoemd, komt hij alleen in de noten voor.
19. L. Galesloot, *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant, Brussel 1865, blz. 228*.

20. Erens, Tongerlo, nr. 478.
21. Wauters, Histoire II, blz. 692.
22. Wauters, Histoire III, blz. 323.
23. Wauters, Histoire II, blz. 692.
24. J.A. Coldewey, De heren van Kuyc 1096 - 1400, Tilburg 1981, blz. 127 e.v.
25. Camps, Oorkondenboek, nrs. 700, 701 en 703.
26. Camps, Oorkondenboek, nr. 829.
27. Coldewey, De heren, blz. 128.
28. B.C.M. Jacobs, Justitie en politie in 's-Hertogenbosch vóór 1629, Assen/Maastricht 1986, blz. 238.
29. Wauters, Histoire I, blz. 286 - 288 naar het cartularium van Gaasbeek.
30. P. Avonds en H.M. Brokken, 'Neusden tussen Brabant en Holland (1317 - 1357) Analyse van een grensconflict' in *Varia Historica Brabantica IV*, 's-Hertogenbosch 1975, blz. 56 e.v. (d.d. 1322.01.12).
31. Coldewey, De heren, blz. 128 e.v. en bijlage D, blz. 243.
32. Wauters, Histoire I, blz. 135.
33. Origineel: Archief Nassause Domeinraad, I, nr. 69. Gedrukt: F.F.X. Cerutti ed., *Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda I*, Utrecht 1956, nr. 132.
34. Uittreksel: O.A.A.O., vrl. inv.nr. 3204.
35. Origineel: A.N.D.R., I, nr. 410. Gedrukt: Cerutti, Breda, nr. 140.
36. Afschrift in Register van Dooren - van Baar, blz. 493.
37. Beide uitgiften zijn gedrukt in D.Th. Enklaar cd., *Gemeene gronden in Noord-Brabant in de middeleeuwen*, Utrecht 1941, nrs. 123 en 79 naar zestiende- en zeventiende eeuwse afschriften. Van de uitgifte van Hilvarenbeek bevindt zich een zestiende-eeuws afschrift in het R.v.D.v.B., blz. 489.
38. Wauters, Histoire III, blz. 440 e.v.v.
39. Wauters, Histoire II, blz. 692.
40. A.N.D.R., I, nr. 867, Regest nr. 184.
41. M.J.W. (Mathias Joseph Wolters), *Notice historique sur les anciens seigneurs de Steyn et de Pietersheim*, Gent 1854, blz. 135 e.v., gebaseerd op Robyns, *Diplomata Lossiensia*, blz. 21. Wolters vermeldt nog een oorkondelijk optreden van Willem van Petershem in 1337, maar deze vermelding is gebaseerd op Butkens, die herhaaldelijk onbetrouwbaar blijkt, en die wij daarom niet als argument hebben willen gebruiken, hoewel ons in dit geval geen reden aanwezig blijkt, om Butkens te wantrouwen.
42. T. Klaversma, *De heren van Cranendonk en Eindhoven ca. 1200 - 1460*, Eindhoven 1969, blz. 32 e.v.
43. Wauters, Histoire II, blz. 693.
44. Wauters, Histoire I, blz. 438.
45. Wauters, Histoire II, blz. 692 e.v.
46. Afschrift: O.A.A.O., vrl. inv.nr. 7706, stuk nr. 11.
47. A.N.D.R., I, nr. 75. R. 408 (Dit regest is niet volledig) Gedrukt: Cerutti, Breda, nr. 188. '... Margrieten van Liedekerke, heren Jans wyf was van Levedale
48. Wauters, Histoire II, blz. 692.
49. Campinia jrg. 13, nr. 49, blz. 64 e.v.

50. D.d. 1337.05.01 deden de erfgenamen van Hadewich van den Borchwert voor Borsche schepenen afstand van al hun aanspraken op alle goederen, die Rogier van Leefdaal bezat en bij zijn dood had achtergelaten. Origineel: A.R.A. Brussel, A. I. v. M.-W., F 909-3.
51. Origineel: A.N.D.R., I, nr. 74. Regest 383. Gedrukt: Cerutti, Breda, nr. 186. Ook in de bevestiging van deze afstand d.d. 1349.08.19 wordt dezelfde titulatuur overgenomen (Or: *ibid.* R. 453) maar op dat moment was Jan van Leefdaal reeds overleden.
52. Origineel: A.N.D.R., I, nr. 74. Regest 386 en 387.
53. Erens, Tongerlo 11, nrs. 863, 865, 866 en 869 d.d. 1343.01.13; 1343.02.18; 1343.04.23. Deze goederen had Rogier gekocht van Walter van Sotteghem (Wauters, Histoire II, blz. 317). De rest van de vermelding van Wauters, dat Rogier ze naliet aan zijn dochter, vrouwe van Ymmerzeel, is dus niet accuraat. Lodewijk III verkocht ze aan die familie.
54. A.N.D.R., Regest nrs. 305, 338, 383, 386, 387, 444 en 453.
55. Origineel: A.R.A. Brussel, A.F.v.M.-W., LA 1252. Ofschoon de oorkonde bijna vergaan is en de tekst op een achttal plaatsen moest worden aangevuld, is de lezing exact en zeker.
56. D.d. 1360.06.07 liet het kapittel van Oirschot bij schepenvonnissen beslag leggen op de goederen van Jan van Petershem, totdat deze schuld zou zijn betaald. Origineel: A.R.A. Brussel, A.F.v.M.-W., LA 1252. Zie ook Campinia jrg. 13, nr. 49, blz. 69, waar echter foutief gesteld is, dat Jan van Petershem deze goederen verkocht had.
57. Wauters, Histoire I, blz. 135.
58. Vrgl. J. v. Herwaarden, *Opgelegde bedevaarten*, Assen/Amsterdam 1978, blz. 324.
59. Coldewey, De heren, blz. 166.

DE FAMILIE VAN LEEFDAAL

Lodewijk I X (1) Beatrix Santin
(2) Elisabeth

(1) Henrick	(2?) Lodewijk II
	↓
Arnoud I (enz.)	Rogier X Agnes van Kleef

Isabel	Margriet	Jan	Lodewijk	Elisabeth	Catharina	Agnes
		III				
X	X	X		X	X	X
Willem van Petershem	(1) Willem van Cra- nendonck (2) Arnoud van Randerode	Margriet van Lie- derkerke		Gerard van der Aa	Giselbert Bronk- horst	Jan van Assche

II. KEMPISCHE CURIOSA 5

DE VREEMDE STAMVADER VAN EEN
BRABANTSE FAMILIE

door J. Lijten

Tegen het einde van de achttiende eeuw ging het niet zo goed met de glasindustrie in Noord-Italië en Italiaans sprekend Zwitserland.

De bestellingen van luxe-artikelen, waar goed aan verdiend was, liepen terug, vooral rond de tijd van de Franse revolutie. Noodgedwongen moesten vele glasblazers overgaan op het produceren van huishoudelijke artikelen, waarin dus overproductie ontstond, zodat de prijzen zakten en men niet of nauwelijks de kost kon verdienen. Overgaan 'op de fles' was in feite een strop, wat nog voortleeft in onze uitdrukking: 'op de fles gaan'. Het Italiaanse woord voor fles werd zelfs in Nederland geïmporteerd voor een radicale mislukking: fiasco. Het is begrijpelijk, dat vele glasblazers uit die streek gingen uitzwerven in de hoop elders althans een broodwinning te vinden.

Zo ook Steffano Innocente Romanesco. Volgens zijn doopbewijs, dat nog berust in het parochie-archief van Best, gedeeltelijk in het Italiaans en gedeeltelijk in het Latijn, was hij geboren en gedoopt op 16 juni 1766 in Polleggio in de streek van Biasca een eind ten noorden van Bellinzona, de huidige hoofdstad van het kanton Ticino in Zwitserland. Zijn vader was Steffano Romanesco en zijn moeder Maria Agatha Imperadore. Zijn peetoom was de broer van zijn moeder, Pietro Innocente Imperadore, en zijn peettante de zuster van zijn vader, Catharina Romanesca. De achternaam Romanesco kreeg dus bij vrouwen een vrouwelijke uitgang. De parochie van Polleggio had als patroon de H.H. Onnozele kinderen, vandaar dat vele inwoners, zoals Steffano en zijn peetoom, met de tweede naam Innocente gedoopt werden.

Wanneer Steffano in Oirschot is gearriveerd, is niet bekend. Zijn doopbewijs is afgegeven op 20 december 1793, maar dat kan zijn aangevraagd, met het oog op zijn huwelijk in mei 1794, nadat hij zich reeds eerder in Oirschot gevestigd had.

Op 25 mei 1794 trouwde hij zowel voor schepenen in Oirschot als voor de pastoor in Best met Maria Hendriksdochter van de Cam, ook ingeschreven van de Kam. Enige dagen daarvoor, op 14 mei 1794, had hij een accord gemaakt met zijn aanstaande schoonvader en diens andere kinderen, Wouter en Jan en Johanna met haar man, Christiaan Rogiers Vlemmincx. De vrouw van Hendrik Wouterszoon van de Cam, Peternel van de Ven, was reeds overleden. Bij dit con-

tract werd de inboedel van de schoonvader aan Steffano toegewezen onder voorwaarde dat hij deze netjes 'aan zijn eind zou brengen'. Dit einde kwam in 1801, zodat op 9 februari van dat jaar de nog onverdeeld gebleven onroerende goederen konden worden verdeeld. Daarbij kreeg Steffano de westelijke helft van het in Verrenbest gelegen ouderlijke huis en de twee broers, Jan en Wouter, de oostelijke helft, ieder met de helft van de grond. De andere getrouwde dochter zal haar aandeel in geld hebben gekregen, maar dat wordt in het erfdelingscontract niet vermeld. Wij veronderstellen, dat de twee broers ongetrouwd zijn gebleven en van te voren reeds de hun toegevallen helft van het huis bewoonden zoals Steffano zijn helft. Steffano wilde op alle eventualiteiten zijn voorbereid en daarom kocht hij drie dagen nadien, op 12 februari 1801, ook het aandeel, dat aan de twee broers was toegevallen, zodat het hele ouderlijke huis zijn eigendom werd.

Daarom veronderstellen we, dat Steffano behoorlijk zijn kost heeft kunnen verdienen. Om te achterhalen, waarmee hij dat deed, beschikken we over slechts één woord. In het oudste bevolkingsregister wordt zijn beroep aangeduid met het Franse woord: vitrier. Dit is glazenmaker, iemand, die vensterglas maakt. Dit was in die tijd inderdaad glasblazerswerk. Men blies een soort fles, knipte die open, bodem eruit en hals eraf, en men had precies het formaat van de kleine vensterruitjes, die we gelukkig in Oirschot nog in vele ramen zien. Daarbij zullen er wel niet zo veel zijn, die Steffano indertijd vervaardigd heeft. Als er nog zijn, zullen ze vermoedelijk naar flessengroen zwemen.

Steffano zal heel wat ruitjes hebben moeten afleveren, om de mondjes van zijn vier zonen en twee dochters te vullen, maar door zijn zorgen kon de stam Romanesco zich in vier hoofdtakken splitsen.

FIASCO A LA ROMANESCO

Nadat de fles geen fles meer was
maar uitgelegd tot vensterglas,
ging Steffano niet op de fles
maar won royaal de kost voor zes.

Bronnen: Parochie-archief Best, vrl. inv.nr. 5597

R.A.O., doss. erfdeling Hendrik v.d. Kam/Peternel v.d. Ven
Protocol van allerhande akten 1794, fol. 355v^o; 1801,
f 43v^o.

Algemeen schepenprotocol van 1801, fol. 66v^o.

Bevolkingsregister passim.

III. ~SCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG nrs. 109 - 111

door J. Lijten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transscripties

In de aflevering van een half jaar geleden kondigden wij aan, dat daar de laatste zoen-accorden in samenvatting gepubliceerd werden.

Wij moeten nu deze bewering weer intrekken. Nadat in een periode van tien jaar geen enkel zoen-accorder gevonden was, dachten wij het einde bereikt te hebben. Deze conclusie bleek echter onjuist. Ondanks het lichtelijk schaamrood op onze kaken zijn we toch blij met de liefst zeven zonen, die wij nog vonden, en dat om meerdere redenen.

Vooreerst is er na een lange tussenperiode, waarin geen zonen voorkwamen, zodat men het fenomeen enigszins ontwend was, een grotere kans op enige verduidelijking in de redactie van een accorder, zoals hij zoen nr. 109 uitgelegd zal worden.

Vervolgens moet er een reden zijn, waarom het zoen-accorder verdwijnt, en een reden, waarom het weer terugkeert. Deze redenering gaat uit van de veronderstelling, dat er tusen 1617 en 1631 inderdaad geen zoen-accorder gesloten is. Wij menen deze veronderstelling te mogen maken, omdat de toenmalige Oirschotse secretarissen, Jan de Metser en Gerard Goossens, zeer bekwaam en zorgvuldig waren, zodat we niet kunnen aannemen, dat eventueel in die tijd gesloten zoen-accorder niet geregistreerd zouden zijn. Nu is het vrijwel onaannemelijk, dat er in een periode van 14 jaar geen doodslag of vechtpartij met dodelijk gevolg zou zijn voorgekomen, terwijl dit zowel van te voren als daarna regelmatig met een interval van hoogstens enkele jaren voorkwam. Wij veronderstellen daarom, dat in de periode 1617 1631 doodslagen door de schepenbank behandeld zijn, hoewel de basis voor deze veronderstelling uiterst smal is. Er is in Oirschot namelijk geen dingrol bewaard van vóór 1628 en slechts weinige zeer fragmentarische procesdossiers. Nu zijn er uit de bedoelde jaren drie gedeeltelijke procesdossiers bewaard van zaken betreffende verwonding. In een van die zaken is zelfs de doodstraf geëist. De mogelijkheid, dat ook doodslagen voor de schepenbank behandeld zijn, is dus niet irreëel. De behandeling van doodslagen door de schepenbank lag overigens geheel in de lijn van de toenmalige ontwikkeling op juridisch gebied.

Om enig inzicht te krijgen in de redenen, waarom Oirschot in 1631 in zaken van doodslag terugschakelde naar de eerder gebruikelijke zoen-procedure, is een globale uiteenzetting nodig van de ingewikkelde politieke situatie tijdens de retorsietijd.

Na de capitulatie van 's-Hertogenbosch in 1629 claimden de Staten generaal, dat daardoor heel de Meierij had gecapituleerd en hun gezag aanvaard. Dit was een fictie. In de Meierij functioneerde het bestuursapparaat, kwartierschouten, schouten en schepenen, normaal door en beschouwde Brussel als zijn 'wettig overhoofd'. De door de Staten generaal benoemde functionarissen durfden slechts onder uitgebreid gewapend geleide en voor zeer korte tijd hun 'standplaatsen' te bezoeken. Voor het overige probeerden zij van achter de veilige wallen van 's-Hertogenbosch door schriftelijke oekazen de wet voor te schrijven. Deze werden zoveel mogelijk gesaboteerd, maar men moest elk ogenblik rekening houden met een militaire raid. Rond 1638/9 werd het ingrijpen van de staatse bezetting iets harder. Vanuit 's-Hertogenbosch werden benden uitgezonden, om de kwartierschouten gevangen te nemen. Die van Maasland, Peelland en het kwartier van Oisterwijk werden gevangen genomen en lange tijd vastgehouden. Franchois Prouveur, kwartierschout van Kempenland in Oirschot, wist ternauwernood te ontsnappen en zal zijn ondergedoken in zijn huis te Riethoven, waar zijn dochter woonde.

In deze omstandigheden was het vragen om moeilijkheden, wanneer men doodslagen voor de schepenbank bleef behandelen. Een terugschakeling in een oude versnelling - niet vreemd in de Oirschotse politiek - was hier wel de beste oplossing om tussen Scylla en Charibdis door te zeilen.

Wij leggen u in deze aflevering drie zoen-accorden voor, terwijl er nog vier voor een volgende bewaard worden.

nr. 109

1631 december 5

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP AERT GOYAERT LAMBERTS DENISSEN

Oirschots schepenprotocol van 1631, blz. 454 - 458.

SAMENVATTING:

Slachtoffer: Aert zoon van Goyaert Lambertszoon Denissen

Dader: Henrick zoon van Goossen Jacobs

Zoenco commissie:

Namens de dader: Mr. Johan van Oudenhoven, pastoor van Best
Gerard Goossens, secretaris van Oirschot

Zij hebben samen met de vader als 'intercesseurs' van de dader onderhandeld met de familie van het slachtoffer.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

De godsdienstige motivering van de geschonken vergiffenis wordt breed uitgemeten, toch wordt de verzoening voorwaardelijk geformuleerd. Na het opsommen der voorwaarden en na de wederzijdse belofte, om zich daaraan te houden, wordt zelfs uitdrukkelijk gesteld, dat bij niet-nakomen van ook maar één voorwaarde de zoen 'voir nul ende van onwerden gehouden werden sal', maar dat niettemin 'den defaillant sal vervallen in de peene van soenbraecke ende vredebraecke'.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: er wordt geen apart zoengeld gevraagd, maar een gedeelte van de kosten wordt in zoenguldens uitgedrukt.
- b. kosten: voor kerkerechten, doodskist, uitvaart en andere kosten: 72 zoenguldens
dokterskosten niet gespecificeerd
kosten van het accoord

2. geestelijke genoegdoening

- a. 33 zielmissen in Oirschot en Best
1 jaar lang elke week "een sielmisse hooren"
15 lopen rogge en 6 gulden vermoedelijk bedoeld voor een gefundeerd jaargetijde maar te vervangen door 'wercken van penitentie ende barmherticheyt voor de voorschreven siele' (zie commentaar)
- c. 3 bedevaarten naar Scherpenheuvel binnen het jaar
- d. 3 kaarsen van $\frac{1}{4}$ pond: 1 voor het H. Sacrament in Oirschot
1 voor het H. Sacrament in Best
1 voor het altaar van O.L. Vrouw in Best

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Best
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In het accoord was bepaald, dat de vader van de dader, die namens deze de onderhandelingen voerde en het accoord sloot, zijn zoon voor schepenen zou brengen, om zijn instemming met de zoen te betuigen. Dit gebeurde vier dagen later

en is vastgelegd in een akte van 1631, 12.09, die onmiddellijk na het zoen-accoord in het protocol is ingeschreven.

In de marge van het accoord is bij het bedrag van 72 zoenguldens voor de kosten aangetekend: 'Dele 72 zoenguldens syn betaelt. Quod attestor, G. Goossens, secretaris, 1631.' Deze aantekening is niet nauwkeuriger gedateerd. Aan de kleur van de inkt is te zien, dat zij niet tegelijk met het accoord is ingeschreven maar mogelijk wel tegelijk met de instemming van de dader op 9 december.

COMMENTAAR

Na een tussentijd van 14 jaar vond collega van der Mierden - onverwacht - nog een compleet zoen-accoord. Daar zowel Gerard Goossens, secretaris vanaf 1626, als Jan de Metser, secretaris van 1618 - 1626, bekwaam en zorgvuldig waren en van hun hand in een periode van 14 jaar geen zoen-accoord gevonden werd, veronderstellen wij, dat er in die tijd in feite geen zoen-accoord wegens doodslag gesloten is. Voor onze studie heeft dit het volgende voordeel. De secretaris en ook de schepenen waren niet meer gewend regelmatig een zoen-accoord te registreren. De secretaris diende zich dus op de hoogte te stellen, hoe hij de vork aan de steel moest zien te zetten, door raadpleging van vroegere accoorden en mondelinge toelichting door personen, die nog van de gang van zaken bij het sluiten van dergelijke accoorden op de hoogte waren. Het ligt dan voor de hand, dat de secretaris in zijn redactie iets meer omschrijving zal gebruiken dan zijn voorgangers, voor wie deze gang van zaken min of meer vertrouwd was. Inderdaad komen in de voorliggende tekst enkele 'toelichtingen' voor, die ons enige verduidelijking kunnen brengen. Wij meenden er daarom goed aan te doen, om de voorliggende tekst in zijn geheel te publiceren en in ons commentaar wat uitvoeriger stil te blijven staan bij die uitwijdingen, die ons inzicht kunnen verdiepen en mogelijk een basis kunnen zijn voor latere conclusies.

De tekst is - zoals u zult begrepen hebben - van de hand van secretaris Gerard Goossens, die zelf tot de 'intercesseurs' behoorde. Dit heeft een voordeel en een nadeel. Een voordeel is, dat hij als deelnemer aan de onderhandelingen exact op de hoogte is van de afspraken en zelfs van de motieven, die tot bepaalde afspraken hebben geleid. Een nadeel is het volgende. Wanneer vermoedelijk tijdens het schrijven van de minuut een afspraak nog gewijzigd wordt, gaat hij doorhalen en bovenschrijven, zodat het voor hem wel duidelijk was maar niet voor ons. In de grosse kon hij de redactie nog bijschaven, maar die is niet meer beschikbaar.

Om te beginnen worden de omstandigheden uiteengezet. De doodslag is reeds op 2 september gepleegd 'in het geselschappe van verscheydene jonge gesellen', die goed gedronken hadden, 'sonder enige redene ende luttel oysaecke"uuyt

onbedachte ende droncken samen' (onbedachtzaamheid en dronkenschap). Uit zijn roes 'tot syn celven comende ende bedenckende, hoe groote misdaet hy geperpetreert hadde', mobiliseerde de dader zijn familieleden en anderen, om tot een verzoening te komen. De onderhandelingen werden van zijn kant gevoerd door zijn vader, bijgestaan door Johan van Oudenhoven, pastoor van Best, en secretaris Gerard Goossens, die 'intercesseurs' worden genoemd en in zekere zin de rol van arbiter vervulden, hoewel er geen sprake is van een arbitrale uitspraak, daar zij enkel door de familie van de dader waren aangezocht. Uit het vervolg zal nog duidelijk worden, dat de pastoor toch als een neutrale tussenpersoon werd beschouwd.¹⁾ Dit zal ook voor secretaris Gerard Goossens gelden.

De familie van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door diens vader en broer Lambert. Verder worden er nog drie personen genoemd, van wie de laatste, Nicolaes Ariëns van Nistelroy, 'raetsman der vryheyt ende hennen neve' genoemd wordt.²⁾ Wij denken daarom, dat de twee eerder genoemde ook familieleden waren, ooms of oudere neven.

Uit de omstandigheden is duidelijk, dat zowel dader als slachtoffer inwoners van Best waren. De familie van de dader zal eerder arm dan welgesteld zijn geweest. Er wordt geen apart zoengeld gevraagd, wel wordt het bedrag van de kosten vermeld in zoenguldens. Wij weten, dat de 72 zoenguldens gelijk stonden met 36 gangbare guldens. In zo'n geval ligt het voor de hand, dat er eisen gesteld worden op het gebied van geestelijke genoegdoening. Uit de tekst menen we te moeten opmaken, dat er zowel in Oirschot als in Best 33 zielmissen moesten worden opgedragen. Nu was dit geen kapitale uitgave. Het gebruikelijke stipendium was toen 5 stuivers.³⁾ Bij de tekst over 15 lopen rogge en 6 gulden verzeilen we om zo te zeggen in een cryptogram. Ter verheldering enkele opmerkingen vooraf. Blijkens het Liber anniversariorum van het Oirschotse kapittel was een jaarrente van 15 stuivers gebruikelijk ter fundatie van een jaargetijde.⁴⁾ De kapitaalswaarde van zo'n jaarrente van 15 stuivers was ongeveer 25 gulden, zoals ook blijkt uit de voorgaande zoen, die voor secretaris Gerard Goossens mogelijk oriëntatiepunt is geweest.⁵⁾ De waarde van een lopen (vat) rogge was in die tijd (retorsietijd) iets boven de gulden. Als we de prijs op 25 stuivers stellen, komen we dus aan een kapitaal van dicht bij de 25 gulden.⁶⁾ In het licht van deze opmerkingen veronderstellen we, dat de vader van de dader had 'aangenomen' deze som te betalen, maar bij nader inzien de wederpartij heeft kunnen overtuigen, dat hij dit niet in redelijkheid kon opbrengen, waarop werd geacordeerd, 'dat hy soo veele wercken van penitentie ende bermherticheyt voor de voorschreven siele doen sal of ft den voorschreven synen soone doen doen, als hy nae consciëntie sal bevyn den te behooren, des hem de voirschreven vrynden t'synwaerts gestelt hebben' met andere woorden: de hoeveelheid werd aan zijn eigen geweten overgelaten.

Aangezien de familie van de dader niet bij machte was, om voorwaarden te volbrengen, waaraan nogal wat financiële lasten verbonden waren, werd teruggegrepen op die geestelijke genoegdoening, die zonder veel kosten kon worden voldaan. Zo zien we hier na ruim 50 jaar de bedevaart weer verschijnen.⁷⁾ Een bedevaart naar Scherpenheuvel hoefde niet veel kosten mee te brengen. De voorwaarden van de bedevaart worden nauwkeurig omschreven. Hij moet daar biechten en de communie ontvangen en een 'testimonium' (getuigschrift) van de pastoor meebrengen en inleveren bij de pastoor van Best.⁸⁾ Hieruit concluderen we, dat de pastoor als onpartijdige tussenpersoon beschouwd werd. Uit de toevoeging 'ende dat tot drye leyssen toe, allet binnen 's jaers van date deser af te reekenen' menen we te moeten afleiden, dat alle genoemde voorwaarden voor elke bedevaart afzonderlijk golden. Deze duidelijke omschrijving geeft ons een kijk op wat - ook eerder - met een bedevaart bedoeld was.

De andere voorwaarden liggen in de gewone lijn. Wel willen we er nog op wijzen, dat na de regeling van het wijken wordt toegevoegd 'als ende gelyck alle delinquanten naer suenrecht schuldich syn te doen'. Het ontwijken door de dader van de familie van het slachtoffer wordt dus duidelijk beschouwd als wezenlijk en onverbreekelijk te behoren bij een zoen-accoord.

NOTEN

- 1) Jan van Oudenhoven wordt hier pastoor van Best genoemd zoals ook elders in 1639 en 1642. Zie L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel III, Sint Michielsgestel 1872, blz. 269.
De situatie is nog duister. Willem van Heerbeek is pastoor geweest van Best van 1612 tot 1660. Jan van Oudenhoven heeft hem vermoedelijk vervangen vanwege ziekte of afwezigheid. Jan van Oudenhoven wordt 'meester' genoemd, wat erop wijst, dat hij de voorbereidende studies aan een universitaire faculteit der Artes met succes had afgesloten. Uit andere vermeldingen weten we, dat hij in Leuven gestudeerd had.
- 2) Nicolaes Ariëns van Nistelroy was schepen geweest van 1595 - 1616 en 1620 - 1629 om de drie jaar. Zie titelbladzijden van de schepenprotocollen der betreffende jaren.
- 3) Zie zoen nr. 108, B.2.a.
- 4) R.A.N.B., A.K.O., I, 138.
- 5) Zie vorig nummer van Campinia, blz. 107, zoen nr. 108, B.2.a. Het rentepercentage was laag (3%), maar dat was de opzet. Daardoor was het verkieslijker de rente niet af te lossen en dat niet-aflossen van de rente was juist de bedoeling, want bij aflossing had het kerkbestuur maar tramalant met het vinden van een nieuwe belegging.
- 6) 15 x 25 stuivers = 18 gld. 15 st. + 6 gld. = 24 gld. 15 st.
- 7) De laatste bedevaart werd gevraagd in zoen nr. 65 d.d. 1580.01.16. Campinia nr. 58 (juli 1985), blz. 155. Daarvóór werd een bedevaart gevraagd in zoen nr. 60 d.d. 1556.11.25. Campinia nr. 57 (april 1985), blz. 97 e.v.

- 8) Pastoor van Scherpenheuvel was toen Judocus Bouckaert, die tevens vanaf 1617 niet-residerend kanunnik van Oirschot was als opvolger van Jaspar Vos en die later bisschop van Yperen zou worden. Zijn belangen in Oirschot werden behartigd door Cornelis Ekerschot, zoals blijkt uit diens rekening over dat beheer over de jaren 1632 en 1637 - 1639, waarover in 1651 een proces werd gevoerd voor schepenen van Oirschot tussen hem en de erfgename van de bisschop Anna Bouckaert.
Schutjes, Geschiedenis, deel V, blz. 369 en R.A. Oirschot, dossiers van civiele zaken ten communicatoire behandeld, nog ongenummerd.

Nr. 109

1631 december 5

Oirschots schepenprotocol van 1631, blz. 454 - 458.

Soen van den dootslach geschiet in den persone van Aert Goyaert Lamberts.

Alsoo, Godt beter't, Henrick soone Goossen Jacobs sich selven soo verre vergeten ende soo seer onbedachtelyck ende temeraerlycken hadde vervoirdert gehadt, dat hy sonder enige redene ende luttell oysaecke den tweeden september lestgeden t's avonts ten huuse van Jan Jan Symens van Aelst in het geselschappe van verscheydene jonge gesellen binnen der vryheyte van Oirschot uuyt onbedachte ende droncke samen hadden geinfligeert Aerden soone Goyaert Lambertssen jonckgeselle met een messe offte opsteekere een alsulcke affgryselijcke wonde in synen buyck, dat den selven Aert des anderen daech 's morgens deser werelt daerna is comen te overlyden, wyens syele Godt almachtich genadich sy, ende soo dye voirschreven Henrick delinquant tot syn selven comende ende bedenkende, hoe groote misdaet hy geperpetreert hadde, daerover soo seere gepeniteert ende diverse goede vryenden ende mannen hadde uuytgemaect, gewillicht ende uuytgesonden by de vryenden van den overleden, dat hy tot versoeninge ende vergif fenisse van syn voirschreven groot misdaet soude mogen comen ende alsoo oyck dye vryenden van den voirschreven overleden, in consideratie nemende, dat alle delicten, misusen ende misdaeden nae de leringe ende ernstelycke vermaninge van onsen gebenedyden Salichmaecker moeten ende behoeren gepardonneert ende vergeven te worden, genegen waeren ter lieffden Godts 't voirschreven misdaet te vergeven, soo syn gestaen ende gecompareert voir scepenen naebeschreven Goyaert sone wylen Lambert Denissen ende Lambert syn sone, respectieve vader ende broeder van de voirschreven wylen Aert zaliger, geassisteert met Dirck Jacob Kemps, Aert Henrick Buckinx ende Nicolaes Ariëns van Nistelroy, raetsman der vryheyte hennen neven, in den name ende vanwegen allen de vryenden van den voirschreven Aert Goyaerts voirschreven ter eenre ende Goossen Jacobs als vadere van den voirschreven delinquant, heer ende meester Johan van

Oudenhoven, priester ende pastoir van de parochiale kercke van sinte Odulphus binnen der voirschreven vryheyt, ende Geraert Goossens, secretaris der selver vryheyt, als intercesseurs voir den voirschreven delinquant ter andere zyden ende hebben opentlycken mits desen bekent ende beleden, over het voirschreven delickt in't minne versoent ende veraccordeert te wesen ende hebben dye voirschreven vryenden van den overleden ter oytmoeclicher supplicatiën, aen hen doir den voirschreven Goossen in den naerve van den voirschreven delinquant gedaen, 't voirschreven misdaet ter lieffde Godts gepardonneert, voir soo veele in hen is, op conditie, dat den selven delinquant allen de navolgende artikelen sal hebben te volbrengen, gelyck dye voirschreven Goossen, hem sterck maeckende voir den voirschreven synen soone, oyck gelooft heeft, te weeten ende in den yersten voor de siele van den voirschreven overleden metten alderyersten soo binnen de parochialen kercken van sinte Peter als van den heyligen confessoir sinte Odulphus te laten doen drye ende dertich syelmissen ende te hooren voir de selve siele een geheel jair lanck ter weecken een sielmisse, 't sy by hem oft yemanden anders.

Item tot dyen heeft dye voirschreven Goossen soo voor hem als den voirschreven synen soone van de voornoemde vryenden tot laeffnisse van de syele van den voirschreven overleden tot een zielmisse om Godts wille aengenomen vyfftyen lopen roggen ende ses gulden in geit, waervoor hy gelooft heeft ende gelooft mits desen, dat hy soo veele wercken van penitentie ende bermherticheyi voor de voirschreven siele doen sal oft den voirschreven synen soone doen doen, als hy nae consciëntie sal bevinden te behoort, des hem de voirschreven vryenden t'synwaert gestelt hebben.

Item heeft dye voirschreven Goossen gelooft, gelyck hy gelooft mits desen, voor de voirschreven siele drye wasse kerssen dek van een half f pont te offeren, d'ee-ne voor den hoochwerdigen heyligen Sacramente in de kercke van sinte Peter binnen de voirschreven vryheyt, d'andere voir den hoochwerdigen heyligen Sacramente in de kercke van sunte Odulphus binnen der selver vryheyt ende de derde voir Ons Lieff Vrouwen altaer in de lestvoirschreven kercke.

Item heeft dye voirschreven Goossen gelooft ende gelooft mits desen, dat synen soone alnoch tot solaes van de voirschreven siele doen salt drye bedevaerden voor Ons Lieff Vrouwe tot Scerpenheuvell ende aldaer hem bichten ende nutten het hoochwerdich heyligh Sacrament des outaers gebenedyt ende aldaer devotelycken bidden voir de voirschreven siele ende vandaer medebrengen testimonium van den pastoir van Scerpenheuvel voirschreven en't selve leveren aen den pastoir van de sinte Odulphus voirschreven ende dat tot drye leysen toe allet binnen 's jaers van date deser aff te reekenen.

Item heeft dye voirschreven Goossen gelooft, gelyck hy gelooft mits desen, dat den voirschreven Henrick nimmermeer synen leven lanck en sal woonen oft domicilie houden binnen der vryheyt soo verre de parochie van sinte Odulphus streckende is ende tot dyen, dat den selven synen soone de vryenden van den voirschreven overleden altyt op kerckwegen, molenwegen ende andere plaetsen, oyck in herbergen ende andersints alsoo wycken ende uyten wegen gaen sal, als ende gelyck alle delinquanten naer soenrecht schuldich syn te doen.

Item heeft dye voirschreven Goossen gelooft, meester Aertden Fey chirurgyn alsoo van syne cure over den overleden gedaen te betaelen, dat de voirschreven vryenden van den overleden daarvan sullen syn ende blyven ongemolesteert.

Ende finalycken heeft dye voirschreven Goossen gelooft voir kerckenrechten, doot kiste, uuytfaerts- ende andere oncosten by de voirschreven vryenden ter saecken van de begraeffnisse van den overleden gedaen aen den voirschreven ten yersten te betaelen twee ende seventich soenguldens ende alnoch te betaelen allen oncosten ter oysraecken van desen alreede gedaen ende alnoch te doen sonder laste van de vryenden van den voirschreven overleden.

Alle welcke voirschreven articulen gesuppleert ende geëffectueert zynde, sal 't voirschreven misdaet, voir soo veele het hun aengaende is, gepardonneert ende vergeven wesen.

Alle welcke conditiën van soene ende accoirde dye voirnoemde comparanten soo ter eenre als ter ander zyden, dek voir soo veele in hen is, ende dye voirschreven Goossen in syne sterckmaeckinge onder de verbyntenisse van henne respective personen ende allen henne goeden, hebbende ende vercrygende, gelooft hebben ende geloven mits desen te onderhouden ende doen onderhouden. Alles op conditie, soo enige van de voirschreven articulen achterbleven ende nyet volbracht en werden, dese voir nul ende van onwerden gehouden werden sal ende dat daerenboven den deffaillant sal vervallen in de peene van soenbraecke ende vredebraecke ende tot dyen heeft dye voirschreven Goossen gelooft onder verbyntenisse ut moris est, syne voirschreven soone te brengen voor scepenen deser vryheyt, om desen accoorde te lauderen, aggreëren, approberen ende te geloven allen de voirschreven conditiën punctuelycken op synen tyde als voir gestelt is nae te gaen, te effectueren ende te volbrengen.

Aldus gedaen den vyffden dach der maent decembris anno 1631.

Testes: Willem Niclaes Scepens et Dirck Balthazar van den Heuvell.

In margine: Dese 72 soenguldens syn betaelt.

Quod attestor,

w.g. G. Goossens
secretaris
1631

1631 december 9

Oirschots schepenprotocol van 1631, blz. 458.

Op heden den negensten dach der maent van december anno 1631 heeft Henrick Goossen Jacobs naer lecture van de voirschreven soene offte accorde den selven in allen syne puncten ende articulen gelaudeert, geapprobeert ende geagereëert, gelovende onder verbyntenisse ut moris est allen't gene van synentwegen aldaer geloofft is punctuelycken te achtervolgen ende synen voorschreven vader ende syne intercesseurs in allen geloofften aldaer gedaen geheelycken tegens eenen yegelycken te indemneren, costeloos ende schaedeloos ontheffen. Actum ut moris est.

Testes: Jacob Dircks van de Velde, Dirck Balthazar van den Heuvell.

nr. 110

1632 november 13

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP DIRCK HENRICX VAN DEN HAGELAER**Oirschots schepenprotocol van 1632, blz. 323 e.v.v.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Dirck zoon van Henrick van den Hagelaer

Dader: Jan Peter Anthonis Sgraets

Zoencommissie: by accorde van goede ende minnelycke segslieden ende vrienden

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van de overeenkomst wordt gezegd, dat de familie van het slachtoffer 'ter lieffden Godts, voor soo veele in hen is', de doodslag 'grondelinge vergeven ende geperdoneert' heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden 'op peene van soenbraecke ende vredebraecke ut moris est' (zoals gewoonte is).

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 125 Carolusgulden 'yerstsdachs'

b. kosten: dokterskosten

kosten van het accoord (maar de schrijfkosten slechts voor de helft)

2. geestelijke genoegdoening

- a. 24 zielmissen 'metten yersten'

- e. een spynde van 1 mud rogge 'ter yerster gelegenheit'

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor eeuwig uit Boterwijk
wijken als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Blijkens de formulering en de lange tijd, die er verlopen is tussen de doodslag (zomer 1631) en het accoord (november 1632) zijn de onderhandelingen moeizaam verlopen. Door de vertegenwoordigers van de dader, diens schoonvader, Jacob Dircx van den Velde, en neven, Jan Stockelmans en Symon Goyaerts Verhoeven, is onderhandeld met de kinderen en familieleden van het slachtoffer. Hoewel deze kinderen allemaal nog minderjarig waren, heeft met name de oudste zoon, Rutger, zich met de onderhandelingen bemoeid. Het accoord wordt van de zijde van het slachtoffer uiteindelijk gesloten door diens vader, Henrick Dircx van den Hagelaer onder-rentmeester der domeinen in Oirschot, en diens zwager, Jan Daniel Schepens, als voogden van de kinderen, 'geassisteert met Rugter alnoch ombejaert soone Dircx overleeden voorschreven'. Tussen de regels door lezen we, dat het de grootste moeite heeft gekost, om deze kinderen in hun jeugdige onbesuisdheid tot een redelijk accoord te brengen. Vermoedelijk mede om deze reden wordt in de langdradige aanloop van de akte de nadruk gelegd op het 'eylaes jammer ongeluck' en op de goede wil van 'die voirschreven Jan overmits syne onnooselheit seere peniteerende'. Bij eerste lezing lijkt de 'onnooselheit' te slaan op de persoon van de dader, maar bij heroverweging en bekeken in het geheel van de moeilijke onderhandelingen en de gewrongen redactie, menen we te moeten concluderen, dat hier bijzonder benadrukt wordt, dat er geen enkele opzet tot doden is geweest bij de dader. Secretaris Gerard Goossens heeft bij het opstellen van het accoord duidelijk gehaast gewerkt en meermalen veranderingen aangebracht, zodat meerdere zinnen taalkundig onjuist geconstrueerd zijn.

Het onbesuisde van de kinderen komt ook naar voren in de wijze van betaling. Als na ruim een jaar onderhandeling het accoord gesloten wordt, moeten alle betalingen op stel en sprong worden afgewerkt, zoals in de voorwaarden te zien

is. Ook 'sullen de vryenden van den voorschreven delinquant hem yerstdaechs brengen voor schepenen deser vryheyt om desen soene te aggreëren, approberen ende metterdaet te effectueren'. De zoen zal eigenlijk pas ingaan, als de voorwaarden vervuld zijn, moeten we besluiten uit de anders nooit voorkomende formulering: '.... ende dat geëffectueert zynde oft wordende sal die misdaet vergeven ende vergeten syn ende blyven'.

Wat de voorwaarden zelf betreft is enkel op te merken, dat het zoengeld erg hoog is. Voor het overige liggen zij in de gewone lijn.

Nr. 111

1636 mei 15

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP LAMBERT CORSTIAEN LAMBERTS

Oirschots schepenprotocol van 1636, blz. 261 - 264.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Lambert zoon van wijlen Corstiaen Lamberts

Dader: Marchelis zoon van Jacob Everts van den Velde

Zoencommissie: geen.

Inhoud van het accoord

A. Verzoening

Aan het begin van het accoord wordt gezegd, dat de vertegenwoordigers van de dader aan de familie van het slachtoffer 'uyten gront huns herten' vergiffenis gevraagd hebben, en dat de familie die ook gegeven heeft.

Aan het einde wordt nogmaals geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader vergeven heeft, en beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 50 gulden 'metten yersten'

b. kosten: kosten van de begrafenis (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

a. 10 zielmissen laten doen

33 zielmissen horen

altijd voor de overledene bidden

- c. 10 maal de kapel van de **H.** Eik bezoeken
3 bedevaarten naar Boxtel
 - e. een spynde van 1 mud rogge
3. schulderkenning
- b. wijken 'in alle vergaederings, wegen en anderssints soo verre het hem mogelyck wesen sal'.

AFWIKKELING

Onmiddellijk aansluitend bij het zoen-accoord is de kwitantie door de broers van het slachtoffer voor het betalen van het zoengeld van 50 gulden d.d. 1636.08.20 ingeschreven. Dit is duidelijk gebeurd tegelijk met het inschrijven van het zoen-accoord. Gezien de onmiddellijk voorgaande en volgende akten heeft Gerard Goossens gewacht met het inschrijven in zijn protocol van het zoen-accoord, tot hij ook de kwitantie kon inschrijven.

COMMENTAAR

Blijkens de inleiding van het accoord is het slachtoffer de hoofdschuldige geweest van de ruzie. Er wordt gezegd, dat de dader 'schier t'enenmaele defensieve', dus uit zelfverdediging, gehandeld heeft. Er wordt zelfs nader gepreciseerd, dat de doodslag is 'veroirsaeckt door seeckere moetwillicheyden by den overleeden (geheelycken by droncke wesende) voortsgekeert ende t'onrechte op den delinquant te voorens gemoveert, waerdoore den delinquant oyck in seer groote coleere gebracht zynde sich soo verre vergeten heeft, dat hy den voorschreven Lambert met eenen roer doorschoten heeft, door vrees, dat denselven overleden hem, delinquant, andersints sulcx selfs gedaen soude hebben'.

De motivering voor de overtuiging, dat ook in deze omstandigheden een zoen-accoord gesloten moest worden, is illustratief: '.... dat elfenwel dyennyettegenstaende van alle delicten behoort penitentie gedaen, accoordt, vergiffenisse ende versoeninge gemaect te worden tot laeffenisse der siele van den overleden ende suyveringe der consciëntie van den delinquant ende vrienden van den overleden'. Hier klinkt nog iets na van de kerkelijke openbare boete en zelfs van de, in christelijke zin gemitigeerde, plicht van wraak.

Doordat op verzoek van de dader door de getuigen van de vechtpartij een verklaring is afgelegd, kunnen wij het gebeurde in grote lijnen reconstrueren.⁹⁾

De toedracht van het gebeurde

Enkele Oirschotse voerlieden zouden op 11 april 1636 een lading haver halen in Waalwijk. Vanwege de onrustige tijden zochten zij enkele inwoners van Oirschot aan, om met geweren gewapend het convooi te begeleiden. Al gauw te-

kende zich onder dezen een complot af van twee mannen, Lambert Corstens (Lamberts, het slachtoffer) en Lambert van Boxmeer, die zich gedroegen als vrijbuiters en door niemand gecommandeerd wilden worden. 'Wy syn gasten op ons eygen hant, wy en passen op nyemanden ende wy en willen van nyemanden gecommandeert wesen'. Zij wilden een derde man in hun complot betrekken, om iedereen, die hun iets wilde commanderen, dood te schieten, maar deze weigerde en vroeg hen herhaaldelijk, om daarvan af te zien. Ook wilden de twee alle honden, die op de weg kwamen, doodschieten.

Zo kwam het convooi in de nacht in Loon op Zand. Daar maakte Lambert van Boxmeer ruzie met Daniel Timmermans, die een grap verteld had, en sloeg hem met zijn geweer tegen de grond. Anderen kwamen ertussen en Daniel Timmermans dacht, dat de zaak gesust was, maar even later werd hij weer door Lambert van Boxmeer aangevallen en tegen de grond geslagen. Marchelis van den Velde probeerde de vechtenden te scheiden.

Intussen had Lambert Corstens Lamberts de hond van de molenaar van Loon op Zand willen doodschieten, maar was daarvan afgehouden door Peter Henricks. Toen deze twee zich weer naar de groep begaven, was het gevecht tussen Lambert van Boxmeer en Daniel Timmermans aan de gang. Dit ziende riep Lambert Corstens Lamberts herhaaldelijk naar zijn complotgenoot: schiet hem dood, sla hem dood, en dichterbij komend viel hij Marchelis van den Velde aan, terwijl die de vechtenden probeerde te scheiden, en sloeg hem tegen de grond. Onder voortdurende bedreiging met het geladen geweer kwam Marchelis overeind 'ende hemselven tegen den voorschreven Lambert Corstens moedende defenderen, heeft hem eenen scheut gegeven in syn slincker zyde, daer denselven Lambert corts daerna van gestorffven is'. Uit alles is te proeven, dat alle betrokkenen volledig begrip hadden voor het optreden van de dader. De schepenen hebben vermoedelijk zelfs geen reden gezien, om een gerechtelijk onderzoek te beginnen. Noch in het protocol, noch in de acta scabinorum, noch in de dingrol is enig verder spoor van deze zaak te vinden. De 'dader' zelf wilde echter graag de getuigenverklaringen op schrift hebben. Bij eventueel ingrijpen van hogere hand zou dat dienstig kunnen zijn. Maar ook van een dergelijk ingrijpen vonden wij geen spoor.

Bij het zoen-accoord, dat volgens de toenmalige opvattingen toch nodig was, wordt de familie van het slachtoffer vertegenwoordigd door diens twee broers en verder door twee ooms en enkele neven en nichten. De dader wordt vertegenwoordigd door de pastoor van Oirschot, pater Bartholomeus van der Veecken, zijn broer, enkele neven en zijn vrouw. Dat de pastoor zo duidelijk de zijde koos van de dader, moet voor de familie van het slachtoffer wel een teken geweest zijn, dat zij op weinig sympathie van de gemeenschap konden rekenen. Hoewel er bij hoge uitzondering in dit accoord helemaal niet gesproken wordt over eni-

ge bemiddeling, veronderstellen we toch, dat de pastoor enigermate deze rol vervuld heeft en dat hij de familie van het slachtoffer aan het verstand gebracht zal hebben, dat het beter was om niet te veel materiële vergoeding te vragen, maar meer de nadruk te leggen op goede werken 'tot laeffenisse der siele van den overleden'.

Het bezoek aan de kapel van de H. Eik, hier genoemd 'de capelle van de werdighe maget Maria op't Bersvelt', kunnen we beschouwen als een interne bedevaart. Deze kapel, die kort na 1600 in steen was opgetrokken door toedoen van kannik Jan Daems van Nuenen (voordien was er vermoedelijk slechts een houten kapel), is in de retorsietijd een steeds grotere rol gaan spelen. De Sint-Petrus-kerk is in die jaren zeker tijdelijk gesloten geweest. Tijdens die periode(n) zal men zijn uitgeweken naar de kapel van de H. Eik. Er is in die tijd zelfs een groots opgezette actie gaande geweest voor een uitbreiding van deze kapel, die echter wel nooit gerealiseerd zal zijn.

NOOT

9. Acta scabinorum des jaers 1636, fol. 139 -- 141.

IV. BESTSE FUNDATIES

6. FUNDATIE ADRIAAN VAN DAM EN ELISABETH BLOKS

door **H. Mijland**

STICHTING EN DOEL

Adriaan van Ham laat, op zijn ziekbed, samen met zijn vrouw Elisabeth Bloks een testament opmaken voor schepenen van Oirschot ¹). Dit gebeurde op 18 maart 1798 in hun woning te Naastenbest. In hun testament wordt bepaald, dat na het overlijden van de langstlevende zal worden vermaakt aan:

- Gerrit Hendriks van der Aa, drie percelen land;
- Hendrien Gerrits van der Aa, een paar zilveren broekgespen;
- Hendrik Gerrits van der Aa, een hemdrok met zilveren knopen;
- Jan Hendriks van Ham, een paar zilveren schoengespen.

Genoemde Gerrit Hendriks van der Aa krijgt bovendien het recht om, tot twee jaar ná het overlijden van de langstlevende testateur, hun huis te bewonen en de overige gronden te gebruiken.

De te stichten fundatie en haar doel laten Adriaan en Elisabeth als volgt beschrijven: "*.... na overlijden van de langstlevende en de geëxpireerde twee jaaren te gebruiken door Gerrit van der Aa, te maken en te legateren aan de arme vrienden van de voornoemde testateuren, die zulks koome te pretendeere en tot armoede geraken, alle de overige vaste goederen waar over hier niet is gedispo-neert,*

Tot administrateur wordt Gerrit Hendriks Essens benoemd.

DE STICHTERS EN HUN 'VRINDEN'

Adriaan van Ham is het zesde kind van Joannes Henricus van Ham en Maria Daniel van Cleijnenbreugel ²). Hij is te Best gedoopt op 11 juli 1731. In januari 1760 trouwt hij aldaar met Elisabeth Bloks, enige dochter uit het tweede huwelijk van haar vader Gerrit met Maria Egidius Essens. Elisabeth is eveneens te Best gedoopt en wel op 4 september 1730. Hun huwelijk blijft kinderloos. Kort voor het overlijden van Adriaan laten de echtelieden hun testament opmaken ³). De begunstigden in hun testament zijn geen directe familieleden, uitgezonderd wellicht Jan Hendriks van Ham (bijlage, nummer V). Vermoedelijk zijn de broers en zussen van Adriaan van Ham vóór hem overleden. Buiten het huwelijk van Henricus (bijlage, 1.2) en zijn overlijdensdatum, zijn met betrekking tot de andere Van Harns geen concrete gegevens gevonden. Zoals reeds genoemd, was Elisabeth enigst kind.

De legatarissen Van der Aa (bijlage, nr. IV) zijn familie van een schoonzus van Adriaan, Josijn Bloks (bijlage, nr. 1.2). Haar zus Maria is namelijk gehuwd met Gerardus van der Aa. Een bijzonder gegeven hierbij is dat Josijn en Maria op dezelfde dag te Oirschot trouwen. Het echtpaar Gerrit en Maria krijgt dus, naast de toegewezen percelen grond, het recht om twee jaar het huis van de fundateurs te bewonen. Twee van hun kinderen worden eveneens door de testateurs bedacht.

Tot administrateur wordt een neef van de fundatrice benoemd, Gerrit Hendrik Essens. Zijn vader is een broer van de moeder van Elisabeth (bijl. nrs. 11 en VI).

BEZITTINGEN

Adriaan en Elisabeth bestemmen de opbrengst van hun onroerend bezit voor het levensonderhoud van arme bloed- en aanverwanten. Hun bezit bestaat bij het overlijden van Adriaan uit een huis en acht percelen land. In het register van taxaties ten behoeve van de collaterale successie ⁴) is het huis niet vermeld. De daarin geregistreerde percelen hebben een gezamenlijk oppervlak van bijna 25.000 m² en worden getaxeerd op een waarde van f 427.

Vergeleken met het elders geregistreerde bezit van de fundateurs en de fundatie, is de voor de successiebelasting geschatte oppervlakte van de percelen aan de lage kant. Evenals bij de fundatie Kemps ⁵) is het in de verpondingsregisters geregistreerde bezit groter. Voor de fundatie Van Ham bedraagt dit verschil maar liefst 10.000 m'. De opmetingen in de kadastrale boekhouding, rond 1830, geven een totaal van ruim 39.000 m' voor deze fundatie ⁶). Vergelijkbare verschillen zijn ook bij de fundaties Kemps en Van der Aa geconstateerd. Voor de duidelijkheid zij wel vermeld, dat zowel in het verpondingsregister als in de kadastrale legger het huis met bijbehorend erf is geregistreerd. Het verschil is hieruit echter niet te verklaren. Uit deze vergelijking is ook op te maken, dat de omschrijving in het register van de collaterale successie het meest overeen komt met die in de kadastrale boekhouding en nauwelijks of niet met die in de verpondingskoghieren noch met die in het testament.

In het toegewezen bezit van de fundatie is tot ongeveer 1950 slechts weinig verandering gekomen d. Zelfs de drie percelen die bij testament aan Gerrit van der Aa zijn toegewezen, blijven of komen terug aan de fundatie. Dit is te concluderen uit een vergelijking van de gegevens voor de collaterale successie met die in het kadaster.

De kleine veranderingen die optreden zijn een gevolg van de aanleg van de spoorweg Boxtel-Eindhoven, rond 1865, alsmede van een ruil met de familie Scheepens. Het huis van de fundatie brandt in 1889 geheel af, doch is in hetzelfde jaar nog gedeeltelijk herbouwd ⁸). Nadien heeft het nog diverse wijzigingen ondergaan en enkele keren brandschade opgelopen. Momenteel staat op de oude fundamenten, aan de Prinses Margrietlaan, een vrij nieuwe dubbelwoning.

GEMEENTE BEST, sectie C blad 1
De gearceerde percelen zijn van de fundatie Van Harn
(situatie ce. 1830; straatnamen 1988)

1111-11TR

Volgens de bepaling in het testament van de fundateurs, gaat de fundatie twee jaren na het overlijden van de langstlevende functioneren. Elisabeth overlijdt als laatste in oktober 1812.

Adriaan van Harn en Elisabeth Bloks wijzen Gerrit Hendrik Essens aan als administrateur. Wanneer de fundatie in oktober 1814 werkelijk beheert moet gaan worden, leeft Gerrit in ieder geval nog. Hij is dan 67 jaar. Hoelang hij als beheerder optreedt is niet te achterhalen. In 1822 wordt in ieder geval Adriaan Essens als administrateur genoemd. Dit blijkt uit het rapport van de commissie, die belast was met de verdeling van de fondaties tussen de gemeenten Best en Oirschot⁹) Adriaan is waarschijnlijk een zoon van Gerrit (bijlage, VI.6). Willem Scheepens wordt in 1836 vernoemd als administrateur in een notariële akte van verpachting van de fundatiegoederen to). De eerstvolgende vermelding van een beheerder is in 1873. Op een staat van te Best aanwezige fondaties wordt Hendrik van de Sande als zodanig opgegeven ti). Vermoedelijk heeft Hendrik deze functie vanaf 1865 tot 1898 vervuld¹²).

Uit het volgende zal blijken, dat de administratie vanaf 1898 waarschijnlijk door het Algemeen Armbestuur en haar rechtsopvolgers is gevoerd.

Gegevens over het gevoerde beheer zijn zeer schaars. Over verleende onderstand is niets gevonden. Wel enkele met betrekking tot verworven inkomsten. Bijvoorbeeld de openbare verpachting van de fundatiebezittingen in 1836 aan Martinus Verhagen voor f 85 per jaar¹³). Zo ook vermeldingen van de huurders van de boerderij in 1889 en 1897, resp. Jan van Eijk en zijn weduwe. In laatstgenoemd jaar zijn de landbouwgronden verpacht aan Leonardus Scheepens voor f 63 per jaar¹⁴). Het huis en de gronden zijn deze eeuw steeds door dezelfde familie gebruikt en later door hen aangekocht. Verdere beheershandelingen zijn niet aangetroffen.

Evenals bleek bij eerder beschreven fondaties, poogt het gemeentebestuur van Best ook de goederen van deze fundatie te verwerven. Onder meer is dit het geval in 1864, wanneer meerdere fondaties onder schot worden genomen. Gedeputeerde Staten die hiervoor toestemming moeten verlenen, weigeren echter hieraan mee te werken. Het college van Gedeputeerden merkt op, dat de gemeente te weinig informatie kan verstrekken om haar verzoek met betrekking tot de fundatie Van Ham te ondersteunen¹⁵).

In 1897 onderneemt de gemeente een nieuwe poging. De dan tachtigjarige administrateur, Hendrik van de Sande, wordt bereid gevonden mee te werken aan de overdracht van het beheer aan het Algemeen Armbestuur. Het gemeentebestuur vraagt aan de kantonrechter te Oirschot of deze de overdracht kan regelen. Deze acht zich daartoe echter niet bevoegd. Daarna richten burgemeester en wethouders van Best zich tot Gedeputeerde Staten met het verzoek in te stem-

men met de voorgenomen beheerswisseling. Als argument voeren 13. en W. ook nu weer aan, dat niet één van de ondersteunden zijn recht op of verwantschap met de fundateurs kan bewijzen ^{16/}. Na enige correspondentie tussen beide colleges, delen Gedeputeerde Staten bij schrijven van 2 november 1897 aan het Bestse gemeentebestuur mede geen bezwaar tegen de overdracht te hebben. Hun instemming is gebaseerd op de bepaling in de stichtingsakte (lees testament), dat de fungerend administrateur zelf een opvolger kan benoemen zonder gebonden te zijn aan beperkingen met betrekking tot bloedverwanten van de fundateurs. Gedeputeerden achten het wel noodzakelijk dat van de overdracht een rechtsgeldige verklaring wordt opgemaakt en dat deze aan hen ter inzage wordt gezonden ^{17/}).

Op 4 december 1897 wordt de daadwerkelijke overdracht besproken door het college van B. en W., het Algemeen Armbestuur en administrateur Hendrik van de Sande. Als datum van ingang wordt 1 januari 1898 genoemd ^{18/}).

Of de overdracht ook werkelijk heeft plaatsgevonden op die datum moeten we aannemen. Bewijzen hiervoor zijn niet gevonden. Niet in de fundatiestukken, niet bij het Algemeen Armbestuur noch in de archieven van de gemeente of die van Gedeputeerde Staten. Of de door laatstgenoemd college gewenste verklaring is opgemaakt kunnen we slechts gissen. De enige aanwijzing over het voortbestaan van de fundatie is de registratie van de goederen, onder die naam, in het kadaster ^{19/}).

NOTEN

- 1.—Oud-rechterlijk archief Oirschot-Best, voort. inv.nr. 287, folio 22vo-23vo.
2. Voor de genealogische gegevens van de fundateurs en de in hun testament vernoemde personen zie de bijlage.
3. De overlijdensdatum van Adriaan van Ham is niet helemaal zeker. Het begraafboek Best (DTB 009) geeft als overlijders- c.q. begraafdatum 23 maart 1798. In het register van de collaterale successie is als datum 25 maart vermeld (Oud-administratief archief Oirschot-Best (OAA Oirschot), voort. inv.nr. 8407, tol. 101).
4. OAA Oirschot, voort. inv.nr. 8407, tol. 101: Totale oppervlakte 15 lopense (1 lopense is ongeveer 1666 mc).
5. Fundatie Hendrik en Cathalijn Kemps, zie Campinia 17e jrg. (1987), p. 38-45. OAA Oirschot, voort. inv.nr. 9230: verpondingsregister Naastenbest VI, fol. 21, totale oppervlakte incl. huis 21 lop. 46 roeden, ofwel 36.504 m' (zonder huis met aangelegen erf 34986 m').
6. J.A.S.M. Suijkerbuijk, *Inventaris van de archieven van de gemeente Best*, Oirschot 1986 (GA Best), inv.nr. 980: artikelnummer 122. Fundatie Laurentius van der Aa, zie Campinia 18e jrg. (1988), p. 144-160.
7. Uit de kadastrale boekhouding van de gemeente Best (GA Best, inv.nrs. 980-983) blijkt dat tot in het jaar 1954 weinig verandering in het bezit is opgetreden.

8. GA Best, inv.nr. 1211: registratie dd. juni 1889, huisnummer D 381.
9. Archieven van de gemeente Oirschot 1821-1932, inv.nr. 167.
10. J.A. ten Cate, *De notariële archieven in Noord-Brabant - 's-Gravenhage 1957*; inv.nr. 5233: akte nr. 432 dd. 12-9-1836. Willem Scheepens is geparenteerd aan de familie Essens door zijn huwelijk met Helena Essens (Best 8-7-1798; DTB 159), dochter van Egidius en Maria Merks.
11. GA Best, inv.nr. 1452. De vader van Hendrik, Antony van de Sande, is een zwager van Helena Essens (bijlage, VI.5). Hendrik zelf is met Anna Maria Essens getrouwd, een dochter van Josephus Josephus Essens en Hendrien van Ekerschot.
12. In aantekeningen in het fundatiearchief stelt het gemeentebestuur van Best, dat Hendrik van de Sande in 1865 door de kantonrechter zou zijn benoemd. Wanneer echter in 1897 kantonrechter Romme hierom gevraagd wordt, kan deze voor deze bewering geen bewijzen vinden (Archief fundatie Van Ham, voorl. inv.nr. 399 en Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief van het Provinciaal bestuur in Noord-Brabant, inv.nr. 6809: brief van de kantonrechter dd. 25-8-1897 aan de burgemeester van Best).
13. Zie noot 10.
14. GA Best, inv.nr. 1211 en AF van Ham, v. inv.nr. 399: aantekeningen bij brief aan Gedeputeerde Staten.
15. GA Best, inv.nr. 1452.
16. R.A.N.B., Archief provinciaal bestuur, inv.nr. 6809: brief van B. en W. van Best dd. 2-9-1897, nr. 753, aan Gedeputeerde Staten.
17. Idem, inv.nr. 6813: brief van Ged. Staten dd. 2-11-1897, G nr. 87, aan B. en W. van Best.
18. GA Best, inv.nr. 19: notulen B. en W. dd. 4-12-1897.
19. Idem, inv.nr. 953 art. nr. 122. De goederen van de fundatie Adriaan van Ham zijn hierin geregistreerd tot en niet het jaar 1954.

BIJLAGE**Familierelaties van de fundateurs met begunstigden en administrateur****I. FAMILIE VAN HAM**

Joannes Henricus van Ham, **vader van de fundateur**

geh. te Best 25-2-1716

met Maria Daniel van Cleijnenbieugel

kinderen: 1. Dorothea, ged. Best 9-4-1717

2. Henricus, ged. Best 30-9-1718 overl. Best 15-7-1789

geh. te Best 19-1-1783 met Francina, ook Justina of Josijn Bloks, d.v. Nicolaas en Johanna Breestraten, ged. Veldhoven 20-7-1746 overl. Best 15-12-1825, **zus van Maria Bloks** (zie IV)

3. Daniel, ged. Best 20-3-1723

4. Daniel, ged. Best 28-4-1726

5. Catharina, ged. Best 10-3-1728

6. Adrianus, ged. Best 11-7-1731, **fundateur** (zie III)

7. Joannes, ged. Best 19-2-1736

II. FAMILIE BLOKS/BLOCKX/BLOCX

Gerardus Christianus Bloks, **vader van de fundatrice**

geh. II te Best 31-1-1729

met Maria Essens, d.v. Egidius Adrianus en Theodora Cornelius van der Kamp, **zuster van Henricus Essens, vader van de benoemde administrateur** (zie VI)

kind: 1. Elisabeth, ged. Best 4-9-1730, **rundatrice** (zie III)

III. FUNDATEURS

Adrianus van Ham, z.v. Joannes Henricus en Maria Daniel van Cleijnenbieugel (I),

geh. Best 11-7-1731 overl. Best 23/25-3-1798

geh. te Best 20-1-1760

met Elisabeth Bloks, d.v. Gerardus en Maria Egidius Essens (II)

geh. Best 4-9-1730 overl. Best 16-10-1812

geen kinderen

IV. FAMILIE VAN DER AA

Gerardus van der Aa, **legataris**

Henricus en Henrica Arnoldus Goossens

geh. Best 9-7-1750 overl. Best 11-2-1825

geh. te Best 19-1-1783, **op dezelfde dag als haar zus Josijn** (zie [2])

met Maria Bloks, **d.v.** Nicolaas en Johanna Breestraten, **ged.** Veldhoven 24-4-1751 (vlg. haar overlijdensakte geboren te Breugel) oven. Best 30-3-1836

kinderen: 1. Henricus, **ged.** Best 29-10-1783, **legataris**

2. Joanna **Maria**, ged. Best 16-9-1785

3. Nicolaas, ged. Best 19-2-1787

4. Henrica, ged. Best 16-4-1789, **legataris**

geh. te Oirschot 25-3-1813 met Godefridus van Bracht, z.v.

Wilhelmus en Maria Gons, ged. Beek en Donk 8-10-1779

5. Joanna Maria, ged. Best 19-2-1787 overl. Best 29-11-1861

V. FAMILIE VAN HAM

Jan Hendriks van Ham, **legataris**

* Van deze legataris zijn geen persoonlijke gegevens gevonden. De enige Jan Hendriks van der Aa in deze periode is de vader van de fundateur. We mogen echter veronderstellen, dat deze in 1798 reeds overleden is. Een volgende mogelijkheid is dat Jan een zoon is van Henricus en Josijn (1.2). Van dit echtpaar zijn echter geen kinderen aangetroffen in de dtb's. Het onderzoek heeft zich beperkt tot Best, Oirschot en Veldhoven.

VI. FAMILIE -ESSENS

Gerrit Essens, benoemd to(administrateur

L.v, Henricus Egidius en Maria Henricus van Geurcom

geh. **Best 12-2-1749 overl. Best 20-8-1828**

eh. te **Best 4-2-1776**

met Joanna Maria de Gruyter, d.v. theodorus en Helena Snellaers, ged. Best **21-1-1752**

kinderen: 1. Henricus.. ged. Best 11-11-1776 overl. Best 25-9-1861, ongehuwd

2. Theodorus, ged. Best 22-11-1778 overl. Best 11-4-1839

geh. te Best 9-2-1812 met Joanna Maria 'an Tartwijk

3. tosephus, ged. Best 9-1-1781 overl. Best 30-10-1861, ongehuwd

4. Martinus, ged. Best 10-12-1782 overl. Best 21-1-1829,

geh. met Cornelia Timmermans

5. Helena, ged. Best 12-2-1785 overl. Best 18-12-1820

geh. te Best 30-6-1816 met Joannis van de Sanden, ged. Best 7-4-1780

6. Adrianus, ged. Best 7-4-1787 over]. Best 9-1-1854, ongehuwd
7. Joannes, ged. Best 31-3-1790
8. Joanna, ged. Best 25-7-1792 over]. Best 8-2-1846
geh. te Best 19-6-1825 met Theodorus Kemps
9. Joannes, ged. Best 23-12-1796 over]. Best 4-4-1865
geh. te Best 25-5-1830 met Margo van Doremalen
10. Adriana, ged. Best 23-9-1799

Bronnen:

Doop-, trouw- en begraafregisters van de R.K. parochies te Best, Oirschot en Veldhoven, 1710-1810.

Huwelijksregisters van schepenen te Oirschot, 1740-1810.

Burgerlijke stand gemeenten Best en Oirschot, 1811-1880.

Uitgaande borgbrieven van Veldhoven van Maria Nicolaas Bloks dd. 4-11-1782 en Francina Nicolaas Bloks dd. 26-12-1782.

Notarieel archief Oirschot, inv.nrs. 5222 aktenrs. 948, 949 (1825) en 5226 aktenr. 159 (1829).

* * * * MEDEDELING * * * *

INVENTARIS ARCHIEF GROOT ZIEKENGASTHUIS
(1274 - 1810)

Van deze in 1964 verschenen driedelige inventaris zijn nog exemplaren verkrijgbaar op het archief van de Godshuizen. De inventaris is nooit in de handel geweest en bestaat uit drie delen, namelijk

- I. Inventaris,
- II. Regesten van oorkonden (tot 1500) en het voor genealogen waardevolle deel
- III. met indices op persoonsnamen, plaatsnamen en ambten, betrekkingen, waar-
digheden, etc.

Wanneer u ze zelf komt afhalen is de prijs f 33, —; bij verzenden komt daar nog .f 7, — bij.

Adres: Centraal Bureau Godshuizen, Muntelbolwerk 1, Den Bosch,
tel. 073 - 120844, tst. 155.

Ton Kappelhof
Archivaris Godshuizen

* * * * AANKONDIGING * * * *

VAN RAETHUYSEN TOT GEMEENTECENTRUM

Vergaderplaatsen en gemeentehuizen binnen Veldhoven vroeger en nu

In de serie "Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Veldhoven" is onlangs deel 2 verschenen. Naar aanleiding van de opening van het nieuwe Gemeentecentrum is dit deel gewijd aan de historie van de vroegere Veldhovense gemeentehuizen. Daarbij is het nieuwe Gemeentecentrum, waarin gemeentehuis, bibliotheek en theaterzaal onder één dak zijn samengebracht, eveneens uitvoerig beschreven. Ook is aandacht besteed aan de raad- en gemeentehuizen van vóór 1921, toen het territorium van het Veldhoven van nu nog was verdeeld over drie afzonderlijke gemeenten, nl. Oerle, Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven. Het boekwerkje heeft een omvang van 104 pagina's en bevat 60 afbeeldingen.

In dit boek kunt U onder meer lezen over:

- *de Veldhovense samenleving vanaf 1800 tot circa 1921*
- *het samengaan van de drie oude gemeenten tot de nieuwe gemeente Veldhoven*
- *ontwikkelingen van de jonge gemeente Veldhoven vanaf 1921*
- *vergaderplaatsen en raethuizen van vóór 1921 te Oerle, Veldhoven en Zeelst*
- *gemeentehuizen vanaf 1921 te Veldhoven*
- *burgemeesters uit de periode 1811-1921 te Oerle, Zeelst en Veldhoven*
- *burgemeesters van Veldhoven vanaf 1921*

verder zijn de ambtsketens van de oude gemeenten en de huidige gemeente afgebeeld en beschreven.

Dit boek is verkrijgbaar á f 17,50 bij boekhandel Verhagen, Provincialeweg 64 en City Centrum, Pleintjes 64 te Veldhoven.

Toezending is ook mogelijk na overmaking van een bedrag van f 20, -- (dit is inclusief f 2,50 verzendkosten) op de Rabobank te Oerle, rek.nr. 1385.04.490 t.n.v. J. Bijnen, Clementinalaan 2, o.v.v. Gemeentehuizen (gironummer van de Rabobank is 11.07.563).

Eerder verschenen in deze serie:

deel 1: Jubeljaar 1987 St. Jan de Doper Oerle; wetenswaardigheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk van Oerle 1912-1987 (o.v.v. Jubeljaar 1987)

deel 3: Driekwart eeuw St. Caeciliakerk Veldhoven; bijzonderheden uit het bestaan van de 75-jarige parochiekerk van Veldhoven-dorp 1913-1988 (o.v.v. St. Caeciliakerk).

Deze deeltjes zijn (nog) op dezelfde wijze te verkrijgen als hierboven aangegeven.